

STRATEGIJA RAZVOJA TUZLANSKOG KANTONA 2008 – 2013 - NACRT -

Sarajevo, decembar 2008. godine

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

**STRATEGIJA RAZVOJA
TUZLANSKOG KANTONA
2008 – 2013
- NACRT –**

Tuzla – Sarajevo, decembar 2008. godine

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

ZA ISTRAŽIVAČA

Prof. dr. Anto Domazet, redovni profesor
Direktor Ekonomskog instituta Sarajevo

ISTRAŽIVAČKI TIM

Prof. dr. Anto Domazet, rukovodilac Projekta
Prof. dr. Jasmina Osmanković
Prof. dr. Miloš Trifković
Prof. dr. Kasim Tatić
Prof. dr. Kadrija Hodžić
Prof. dr. Mustafa Burgić
Prof. dr. Mirza Kušljugić
Prof. dr. Vesna Babić-Hodović
Prof. dr. Dževad Šehić
Prof. dr. Esmā Habul
Doc. dr. Emir Kurtović
Doc. dr. Zijada Rahimić
Doc. dr. Hasan Mahmutović
Doc. dr. Aleksandra Nikolić
Mr. Velid Efendić
Mr. Maida Fetahagić
Mr. Senada Keserović
Mr. Almir Peštek
Ensar Šehić, dipl. ecc.
Tihomir Veselinović, dipl. ecc.

UREDNICI/REDAKTORI

Prof. dr. Anto Domazet
Prof. dr. Jasmina Osmanković
Mr. Velid Efendić

PRELOM/LEKTURA/PRIPREMA

Anesa Vilić, dipl. ecc.

SADRŽAJ

POPIS TABELA, SLIKA, GRAFOVA I MAPA	4
SKARČENICE	6
I DIO: UVOD	7
1.1. Izvršni sadržaj	11
1.2. Okvir za kreiranje strategije	22
1.3. Učesnici procesa	29
1.4. Metodologija i proces	30
II DIO: SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA STANJA	33
2.1. Pregled socio-ekonomske analize	35
2.1.1. Geografija, prirodni resursi i kulturno-historijsko nasljeđe	51
2.2. Demografija i tržište rada	61
2.2.1. Prostorna distribucija naselja i stepen urbanizacije Kantona	63
2.2.2. Demografski trendovi	65
2.2.3. Ljudski resursi - stanje i trendovi zaposlenosti i nezaposlenosti	68
2.3. Ekonomska struktura i razvoj	75
2.3.1. Poljoprivreda, ruralni razvoj i prehrambena industrija	80
2.3.2. Industrija i građevinarstvo	83
2.3.3. Energetika	86
2.3.4. Trgovina, turizam, saobraćaj i finansijski servisi	87
2.3.5. Razvoj malih i srednjih poduzeća na TK	93
2.4. Prostorni razvoj	94
2.5. Obrazovanje, istraživanje i razvoj	99
2.6. Socijalni razvoj	100
2.6.1. Zdravstvo	100
2.6.2. Socijalni sektor	103
2.6.3. Boračka zaštita	106
2.6.4. Sport	108
2.6.5. Kultura	109
2.7. PEST I SWOT analiza	110
2.7.1. SWOT matrica	115
2.8. Konkurentne i komparativne prednosti i strateške orijentacije	117
2.9. Socijalni i ekonomski uslovi za razvojnu strategiju	123
2.9.1. Državno i samoupravno organizovanje	123
2.9.2. Hijerarhija izvora prava relevantnih za utvrđivanje pravnog okvira izrade strategije razvoja Tuzlanskog kantona	123
2.9.3. Načini određivanja nadležnosti u pravnom sistemu	125
2.9.4. Matrica nadležnosti državnih i samoupravnih jedinica i njen značaj za strategiju razvoja	126
2.9.5. Pravni okvir za uređivanje pojedinih sektora strategije	128
2.9.6. Pozicija privatnog sektora i njegovo partnerstvo sa javnim sektorom	132
2.9.7. Institucionalni okvir za donošenje i primjenu strategije razvoja TK	133
2.9.8. Ocjena pravnog i institucionalnog okvira	140
2.9.9. Ocjena institucionalnog okvira	142
2.10. Javni sektor	143
2.10.1. Proračun općina i TK	149
2.10.2. Javne investicije TK	150
2.11. Fiskalni kapacitet	152
2.11.1. Projekcija budžeta TK za 2008-2013	153
2.11.2. Projekcija budžeta opština Tuzlanskog kantona do 2013.	155
2.11.3. Potencijali zaduživanja TK i opština na njegovoj teritoriji	156

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013

III DIO: VIZIJA	159
IV DIO: STRATEŠKI DIO	165
4.1. Strateški ciljevi razvoja TK	167
4.2. Specifični/prioritetni ciljevi i mjere po prioritetnim sektorima	174
4.2.1. Demografija i tržište rada	174
4.2.2. Ekonomska struktura i razvoj	184
4.2.3. Prostorni razvoj	232
4.2.4. Obrazovanje, istraživanje i razvoj	238
4.2.5. Socijalni razvoj	244
4.3. Model i scenariji razvoja	253
4.3.1. Osnovni model razvoja	253
4.3.2. Scenariji	256
V DIO: RAZVOJNI PROGRAMI, PROJEKTI I GENERALNI PLAN IMPLEMENTACIJE	263
5.1. Demografija i tržište rada	265
5.2. Ekonomska struktura i razvoj	267
5.2.1. Poljoprivreda, ruralni razvoj i prehrambena industrija	270
5.2.2. Industrija i građevinarstvo	274
5.2.3. Energetika	276
5.2.4. Trgovina, turizam, saobraćaj, finansijski i drugi servisi	277
5.2.5. Razvoj malih i srednjih poduzeća	283
5.3. Prostorni razvoj	287
5.4. Obrazovanje, istraživanje i razvoj	289
5.5. Socijalni razvoj	291
VI DIO: SISTEM PRAĆENJA, MONITORING I EVALACIJA	297
IZVORI	305
ANEKSI	309

POPIS TABELA

Tabela 1.	Glavne veze sa regionalnim, transregionalnim i međunarodnim saobraćajnicama (km)
Tabela 2.	Struktura osnovnih vidova korištenja zemljišta TK
Tabela 3.	Općine sa najvećim „trošenjem zemljišta“
Tabela 4.	Površina i broj stanovnika po općinama (procjena stanja 30.06.2007.)
Tabela 5.	Starosna struktura stanovništva (procjena na dan 30.06.2007)
Tabela 6.	Starosna struktura stanovništva (ukupno stanovništvo = 100)
Tabela 7.	Broj ukupnih naselja i učešće naselja sa preko 2.000 stanovnika
Tabela 8.	Površina urbanih područja po općinama
Tabela 9.	Demografski trendovi od 1991. do 2007.
Tabela 10.	Projekcija stanovništva do 2012.
Tabela 11.	Trendovi stanovništva i zaposlenosti 1991-2007.
Tabela 12.	Prosječan broj zaposlenih i nezaposlenih osoba u posljednjih pet u TK
Tabela 13.	Pregled zaposlenih i nezaposlenih po općinama TK
Tabela 14.	Broj zaposlenih u odnosu na ukupno stanovništvo, radni kontigent i radnu snagu
Tabela 15.	Zaposlenost TK po općinama 2002-juni 2008.
Tabela 16.	Broj nezaposlenih TK prema ukupnom stanovništvu, radnom kontigentu i radnoj snazi
Tabela 17.	Nezaposlenost TK po općinama 2002 - juni 2008.
Tabela 18.	Radna snaga 2002-2007
Tabela 19.	Radno aktivno stanovništvo
Tabela 20.	Komparativni pregled GDP po kantonima (2007)
Tabela 21.	Učešće TK u stvaranju ukupnog GDP FBiH
Tabela 22.	Ukupni GDP po općinama 1990-2007 (u hilj. KM)
Tabela 23.	Ukupni GDP po općinama 1990-2007 (TK = 100)
Tabela 24.	GDP p.c 1990-2007 (u KM)
Tabela 25.	Komparativni pregled GDP po kantonima (2007)
Tabela 26.	Pregled GDP pc po općinama
Tabela 27.	Ukupni GDP prema narazvijenijoj i najnerazvijenijoj grupaciji općina
Tabela 28.	GDP F BiH i TK po proizvodnom pristupu
Tabela 29.	GDP F BiH i TK po proizvodnom pristupu (Uk.djelatnosti=100)
Tabela 30.	Ostvarene investicije u nova stalna sredstva (princip čistih djelatnosti) 1996-2006
Tabela 31.	Isplate za investicije po osnovnim izvorima finansiranja u 2006.(org. princip), u 000 KM
Tabela 32.	Ostvarene investicije po djelatnostima investitora (organizacioni pristup) u hilj. KM
Tabela 33.	Ostvarene investicije po djelatnostima investitora (organizacioni pristup) struktura u %
Tabela 34.	Kupovine stranih investitora
Tabela 35.	Registrovani poslovni subjekti TK prema djelatnosti
Tabela 36.	Broj subjekata i broj radnika za koja se uplaćuju doprinosi za Fond PIO (2008)
Tabela 37.	Rezultati provede privatizacije u TK, 1999-2007
Tabela 38.	Broj preduzeća koja su prošla kroz privatizacije djelomično ili u potpunosti
Tabela 39.	Status potpisanih ugovora privatiziranih poduzeća na TK
Tabela 40.	Javni prihodi (u mil. KM) 1999-2003.
Tabela 41.	Javni rashodi (u mil. KM) 1999-2003.
Tabela 42.	Pregled ostvarenih prihoda i rashoda TK 2006-2007 (konsolidovani izvještaj)
Tabela 43.	Pregled ukupnih javnih sredstava po strukturi TK 2006-2010 (u mil KM)
Tabela 44.	Javne investicije – projekti po izvorima financiranja TK (000 KM)
Tabela 45.	Učešće TK u ostvarenim приходima i rashodima F BiH
Tabela 46.	Pregled neto isplaćenih plaća i potrošačke korpe 2000-2007 (u KM)
Tabela 47.	Prosječne plaće po područjima SKD - usporedba TK sa FBiH
Tabela 48.	Procjena faktora vanjske okoline (prosječne procjene sedam evaluatora)
Tabela 49.	Procjena faktora unutrašnje okoline (prosječne procjene sedam evaluatora)
Tabela 50.	Faktori vanjske okoline (prosječne procjene osam evaluatora)
Tabela 51.	Procjena faktora unutrašnje okoline (prosječne procjene osam evaluatora)
Tabela 52.	Pregled broja stanovnika, osiguranih lica i stepena obuhvata osiguranjem
Tabela 53.	Osiguranici i osigurana lica TK 2007. po općinama
Tabela 54.	Radnici zaposleni u zdravstvenim ustanovama prema stepenu stručne spreme i profilu

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013

Tabela 55.	Zdravstveni radnici, stopa na 100.000 stanovnika, 2006.
Tabela 56.	Kapaciteti u bolnicama
Tabela 57.	Bolnički kreveti na 100.000 stanovnika
Tabela 58.	Ostvarena sredstva u zdravstvu prema izvorima
Tabela 59.	Utrošena sredstva u zdravstvu prema namjeni
Tabela 60.	Korisnici socijalne zaštite TK
Tabela 61.	Pregled korisnika i naknade socijalne pomoći (izdvajanja iz Budžeta TK)
Tabela 62.	Smještaj djece iz TK u SOS-selima
Tabela 63.	Korisnici naknada iz Budžeta FBiH u 2007
Tabela 64.	Pregled korisnika osnovnih prava po općinama TK, 2007.
Tabela 65.	Sredstva za financiranje naknade za vrijeme nezaposlenosti
Tabela 66.	Pregled financiranja dopunskih prava u 2007.
Tabela 67.	Procjena/projekcija budžetskih prihoda TK za period 2008-2013.
Tabela 68.	Projekcija ukupnih rashoda i izdataka TK do 2013
Tabela 69.	Saobraćajna infrastruktura - pregled
Tabela 70.	Aktivnosti i broj zaposlenih u centrima za socijalni rad
Tabela 71.	Struktura socijalne zaštite i socijalnih davanja u 2007.
Tabela 72.	Pregled broja registriranih zdravstvenih ustanova u u javnom sektoru u FBiH
Tabela 73.	Osiguranici i osigurana lica TK 2007. po općinama
Tabela 74.	Ostvareni prihodi i rashodi u 2006 i 2007. ZZO TK
Tabela 75.	Struktura rashoda ZZO TK za 2007
Tabela 76.	Pregled prihoda i potrošnje u zdravstvu per/capita u FBiH 2006.
Tabela 77.	Poslovni subjekti po strukturi vlasništva i djelatnosti u 2007. na TK
Tabela 78.	Broj javnih poduzeća u nadležnosti općina i kantona
Tabela 79.	Status potpisanih ugovora
Tabela 80.	Vrijednost državnog kapitala za privatizaciju
Tabela 81.	Javni prihodi – budžetska sredstva TK u periodu 1999-2003.
Tabela 82.	Javni rashodi – budžetska sredstva TK u periodu 1999-2003.
Tabela 83.	Pregled ostvarenih prihoda i rashoda TK 2006-2007 (konsolidovani izvještaj)
Tabela 84.	Učešće TK u ostvarenim prihodima i rashodima F BiH
Tabela 85.	Pregled ukupnih javnih sredstava po strukturi TK 2006-2010 (u mil KM)
Tabela 86.	Ukupni troškovi plata i broj osoblja u kantonu, općinama i vbf (u 000 KM)
Tabela 87.	Projekti infrastrukture (u KM)
Tabela 88.	Kapitalni izdaci kantona (KM)
Tabela 89.	Subvencije i isplate iz budžeta pojedincima putem ministarstava (u KM)
Tabela 90.	Budžetska davanja na prostoru TK 2004-2007 po općinama (u KM)
Tabela 91.	Subvencije i potpore iz budžeta javnih i privatnih poduzećima putem minist. (u KM)
Tabela 92.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za prostorni razvoj i infrastrukturu
Tabela 93.	Akcioni plan prostornog razvoja i infrastrukture
Tabela 94.	Sektorski ciljevi, prioriteti i mjere za ekonomsku strukturu i razvoj
Tabela 95.	Akcioni plan funkcionalnih projekata Startegije za ekonomsku strukturu I razvoj
Tabela 96.	Akcioni plan za ekonomsku strukturu i razvoj po sektorima
Tabela 97.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za energetiku
Tabela 98.	Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za energetiku
Tabela 99.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za industriju
Tabela 100.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za građevinarstvo
Tabela 100a.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za industriju
Tabela 100b.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za građevin.
Tabela 101.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za turizam
Tabela 102.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za trgovinu
Tabela 103.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za finansijski sektor
Tabela 104.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za saobraćaj
Tabela 105.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za turizam
Tabela 106.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za trgovinu
Tabela 107.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za saobraćaj
Tabela 108.	Akcioni plan sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za fin. servise

Tabela 109.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za poljoprivredu i proizvodnju hrane
Tabela 110.	Akcioni plan projekti i investicioni programi za poljoprivredu i proizvodnju hrane
Tabela 111.	Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za SME
Tabela 112.	Akcioni plan projekti i investicioni programi za SME
Tabela 113.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za demografiju i tržište rada
Tabela 114.	Akcioni plan, dinamika realizacije, investicioni programi za demografiju i tržište rada
Tabela 115.	Sektorski ciljevi, modeli, mjere za obrazovanje, istraživanje i razvoj
Tabela 116.	Akcioni plan, dinamika realizacije, investicioni prog. za obrazovanje, istraživanje i razvoj
Tabela 117.	Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za zdravstvo i zdravstvenu zaštitu
Tabela 118.	Akcioni plan, dinamika realizacije, investicioni programi za zdravstvo i zdravstvenu zaštitu
Tabela 119.	Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za socijalnu zaštitu
Tabela 120.	Akcioni plan, dinamika realizacije, investicioni programi za socijalnu zaštitu
Tabela 121.	Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za boračku zaštitu
Tabela 122.	Akcioni plan, dinamika realizacije, investicioni programi za boračku zaštitu
Tabela 123.	Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za sport i kulturu
Tabela 124.	Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za sport i kulturu
Tabela 125.	Doprinos općina razvoju TK

POPIS SLIKA

Slika 1.	Sektorska struktura osnovnih ekonomskih agregata na TK 2007.
Slika 2.	Komparacije strukture GDP u F BiH i na TK 2007.
Slika 3.	Udio TK u GDP F BiH
Slika 4.	Udio zaposlenih na TK u ukupnoj zaposlenosti u F BiH
Slika 5.	Udio TK u stvaranju GDP prerađivačke industrije F BiH
Slika 6.	Rast produktivnosti u F BiH i na TK
Slika 7.	Dinamika produktivnost u prerađivačkoj industriji TK i F BiH
Slika 8.	Dinamika udjela izvoza TK u izvozu F BiH
Slika 9.	Rezultati SWOT analize za prerađivačku industriju TK
Slika 10.	Rezultati SWOT analize građevinarstva na području TK
Slika 11.	Rezultati SWOT analize za sektor trgovine, turizma i finansijskih servisa
Slika 12.	Strategije budućeg razvoja na osnovi rezultata SWOT analize
Slika 13.	Rezultati SWOT analize za mala i srednja poduzeća na TK
Slika 14.	Sinteza SWOT analize za demografiju i tržište rada
Slika 15.	Strateške alternative za demografiju i tržište rada na TK
Slika 16.	Sinteza SWOT analize za socijalni sektor
Slika 17.	Alternativne strategije na bazi rezultata SWOT analize za prostor i infrastrukturu
Slika 18.	Dijamant konkurentskih prednosti TK

POPIS GRAFOVA

Graf 1.	TK - ukupno stanovništvo
Graf 2.	F BiH – ukupno stanovništvo
Graf 3.	Trend zaposlenosti i nezaposlenosti
Graf 4.	Prosječne plate i potrošačka korpa
Graf 5.	Učešće radne snage u generiranju rasta TK

POPIS MAPA

Mapa 1.	Geoprometni položaj TK
Mapa 2.	Euroregionalna saradnja „Dunav-Drava-Sava“

SKRAĆENICE

TK	Tuzlanski kanton	RG	Radna grupa
F BiH	Federacije Bosne i Hercegovina	SG	Sektorska grupa
BiH	Bosna i Hercegovina	PG	Partnerska grupa za planiranje na najvišem nivou
GDP	Ukupan domaći proizvod	FM	Forum mladih
GDP pc	Ukupan domaći proizvod po stanovniku	RCC	Vijeće za regionalnu saradnju
SA	Situaciona analiza	RS	Republika Srpska
SEA	Socio-ekonomska analiza	SEE	Jugoistočna evropa
PEST analiza		LDF	Okvir za lokalni razvoj
P	Political	ICT	Informacione komunikacione tehnologije
E	Economic	ESR	Ekonomska struktura i razvoj
S	Social	MDG	Milenijumski razvojni ciljevi
T	Tehnikal	CG	Crna gora
SWOT analiza	Analiza snaga, slabosti, prilika i prijetnji	NVO	Nevladine organizacije
S	Snage	MIT	Centar za menadžment i informacione tehnologije
W	Slabosti	EPBiH	Elektroprivreda BiH
O	Prilike	TE	Termoelektrana
T	Prijetnje	MSP	Mala i srednja preduzeća
WB	Svjetska banka	PDO	Protected designation of origin
UN	Ujedinjeni narodi	PGI	Protected geographical indication
EU	Evropska unija	TSG	Traditional speciality guaranteed
EC	Evropska komisija	EES	Elektroenergetski sektor
IMF	Međunarodni monetarni fond		
UNDP	Program za razvoj UN		
USAID	Agencija za razvoj SAD		
NDP	Nacionalni razvojni plan		
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje BiH		
DEI	Direkcija za ekonomske integracije BiH		
SME	Mala i srednja poduzeća		
KM	Konvertibilna marka		
EUR	Euro		
NEAP	Nacionalni okolinski akcioni plan		
CBC	Prekogranična kooperacija		
IPA			
CEFTA			
MED	Mediterranski transnac. program		
SEES	Prostor jugoistočne evrope		
WEF	Svjetski ekonomski forum		
GCI	Globalni indeks kompetitivnosti		
BCI	Indeks poslovne kompetitivnosti		
PRSP	Strategija redukcije siromaštva		
SRS	Srednjoročna razvojna strategija		
Strategija	Strategija razvoja TK u periodu 2008-2013.		
SCF	Švicarski naučni fond		
EIS	Ekonomski institut Sarajevo		

I DIO

UVOD

1.1 IZVRŠNI SADRŽAJ

I

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona za period 2008 – 2013. godina predstavlja skup ciljeva, mera, projekata i programa za unapređenje ekonomskog i socijalnog razvoja u sferi nadležnosti i odgovornosti vlasti TK, za čiju se realizaciju angažiraju ograničeni javni resursi u novcu, prirodnim i naslijeđenim resursima, ljudskim resursima, organizaciji i institucijama.

Ovakva definicija strategije potrebna je radi jasnijeg razlikovanja njenog sadržaja, ciljeva i dometa. Bez toga, strategija se često pogrešno tretira kao dokument u kome treba da se nađu sve moguće aktivnosti i problemi koji nisu riješeni na kantonu, bez obzira na raspoloživost resursa. Zato se ovakvom definicijom strategije omogućava potrebno selekcioniranje prioriteta u skladu sa raspoloživim resursima.

U tom se smislu strategija razvoja može smatrati najsloženijim dokumentom za vođenje efikasnih javnih politika u javnom interesu. Posebni aspekti ovakvog određenja strategije su:

1. Strategija razvoja određuje najšire ciljeve, prioritete, mejre i programe, koje će Vlada¹ provoditi upotrebom javnih resursa.
2. Strategija razvoja TK u pojedinim oblastima određuje direktne ciljeve, obaveze i odgovornosti za alokaciju resursa od strane Vlade (obrazovanje, socijalni sektor, zdravstvo, naučno-istraživačke aktivnosti, prostorni razvoj, privatizacija), dok u drugim oblastima sugerira ciljeve i određuje načine kako će oni biti podržani javnim resursima (zapošljavanje, ekonomski rast, razvoj industrije, poljoprivrede, turizma, malih i srednjih poduzeća, izvoza i drugo)
3. Strategija razvoja obuhvata ciljeve, mjere i programe u kojima Vlada ima direktnu odgovornost sprovođenje sa svim administrativnim nadležnostima ostvarivanja strategije – administracija, zdravstvo, obrazovanje (1), područja u kojima vlada stvara uvjete i osigurava inicijalnu podršku za razvoj - industrijske zone, razvoj SMEs, partnerstvo javnog i privatnog sektora, razvoj poljoprivrede i slično (2) i područja promotivnog djelovanja na području razvoja u smislu javne podrške određenim društvenim i privatnim projektima, za koje nema javne resurse za podršku (3) i područja koordinacije u kojima se zahtjeva usklađeno djelovanje aktera razvoja (4).
4. Zato strategija razvoja predstavlja znatno širi razvojni akt od onoga što je područje odgovornosti Vlade. Time se otvaraju perspektive i nagovještavaju politike i mjere kojima će se vlada voditi u upravljanju razvojem, a to su dragocjene informacije za ostale aktere razvoja: lokalne zajednice – općine i gradove, poslovne kompanije, investitore, banke, škole i univerzitete, farmere, naučne institucije, sindikate, nevladine institucije i druge aktere.

¹ Pod terminom Vlada podrazumjevaju se vlasti koje djeluju u okviru ustavnih i zakonskih nadležnosti kantona. To obuhvata i zakonodavnu i izvršnu vlast i sve institucije koje vrše javna ovlaštenja, odnosno obnašaju javnu vlast na kantonu.

5. Zbog ograničenosti javnih resursa u budžetima Vlada mora tragati za njihovim dodatnim resursima, prije svega u sferi angažiranja privatnog kapitala putem privatizacije (1), koncesija (2) i razvijanja javnog i privatnog partnerstva (3), zatim putem javnog zaduživanja u zemlji i inozemstvu putem koncesionih kredita ili emitiranjem obveznica na tržištima kapitala (4), osiguranja sredstava iz fondova EU (IPA i FP7 programi) (5), osiguranje sredstava putem grantova i tehničke pomoći vlada i razvojnih agencija koje djeluju u BiH (USAID, GTZ, UNDP, EC i mnoge druge multilateralne ili nacionalne agencije) (6).

Koncept razvoja na navednim osnovanja prikazan je na slici A.

Slika A. Okvir za strategiju razvoja TK 2008-2013.

Datim prikazom uočava se da se jasno diferencirane nadležnosti i odgovornosti u kreiranju i provođenju strategije te resursi za njeno provođenje. Ključna pozicija Vlade TK ogleda se u ootvarenju njene uloge kao administrativne vlasti, a zatim kao promotora razvoja u raznim formama koordinacije i poticanja razvoja.

Ekonomski institut Sarajevo (EIS) je u cijelosti respektirao polazne tačke, upute i usmjerenja za izradu Strategije razvoja TK za period 2008. – 2013. (u daljem tekstu Strategija), koja je utvrdila Vlada TK u tenderskoj dokumentaciji.

Prostorni obuhvat za koji se radi strategija uključuje teritorij općina: Banovići, Dobojski, Gradac, Gračanica, Kladanj, Kalesija, Čelić, Lukavac, Srebrenik, Teočak, Sapna, Živinice i Tuzla, odnosno prostor TK (TK). Vremenski obuhvat je određen odlukom Vlada TK i odnosi se na period od pet i to: 2008.-2013. Postupak izrade Strategije određen je željom da se TK u strateškom periodu profilira kao moderna, konkurentna, evropski orijentirana regija, regija sa snažnim poduzetništvom, partnerstvom javnog – privatnog – civilnog sektora, sa efikasnom administracijom, orijentirana na koheziju i zapošljavanje, teritorijalnu suradnju, podizanje absorbcione moći za prihvatanje fondova, programa i projekata EU, regija orijentirana na podizanje kvaliteta života i rada, otvorena prema novim pristupima lokalnom i regionalnom razvoju. EIS, Vlada TK i drugi učesnici u procesu izrade tragali su za strategijom koja će osigurati posebnost, jedinstvenost, specifičnost, motiviranost, entuzijazam, inspiraciju, uzbuđenje i izazov, koja će osigurati komplementarnost istovremenog postizanja ekonomske, ekološke i socijalne održivosti, konkurentnosti, kohezije, konvergencije i kvaliteta života.

Kod pripreme Strategije poštovani su sljedeći principi izrade Strategije: partnerstvo u pripremi i implementaciji, orijentacija na cilj, odnosno na projekte, na konkurentnost, kontinuitet strateškog planiranja, monitoring i evaluaciju, respektiranje evropske doktrine i politike regionalnog razvoja i strateškog okvirnog planiranja lokalno i regionalno razvoja, orijentacije na nove pristupe. Pored navedenih, uvaženi su i princip partnerstva, zajedničkog vlasništva, održivosti, integracije, kvaliteta, inovacije, jasne strukture, paradoksa dualiteta, hijerarhije strateških planova, fokusiranosti na rezultat, bottom up princip, princip od pojedinačnog ka općem, princip od lokalnog ka regionalnom, princip banchmarkinga, princip stakeholders, princip uključivanja javnosti, participacije, transparentnosti.

Vlade TK i EIS, kao prvi korak u realizaciji Projekta su: identificirali sve učesnike procesa izrade Strategije, odnosno predstavnike svih interesa na području Kantona i lokalnih zajednica; utvrdili uloge svih partnera, a prema preporukama metodologije Evropske unije, identificirali prioritete sektora intervencija, uspostavili Radnu/ Partnersku grupu za planiranje na visokom nivou, te sektorske i radne grupe za rad po utvrđenim prioritetskim sektorima intervencija, razvili nacrt plana aktivnosti prikazujući sve faze procesa, identificirali informacije i izvore informacija. U radnim i sektorskim grupama učestvovalo je oko dvijestotine članova, predstavnika svih općina, javnog, privatnog i civilnog sektora. U okviru Foruma mladih participiralo je trideset predstavnika svih općina, udruženja, kantona.

II

Socio-ekonomska analiza podrazumijeva prikupljanje, sortiranje i analizu raspoloživih podataka, dokumenata, pravnih propisa i sl. Ona, uzimajući u obzir najrelevantnije elemente, pokriva sljedeća poglavlja, definirana projektnim zadatkom: historija, geografija i prirodni resursi, demografija i tržište rada, ekonomska struktura i razvoj, prostorni razvoj, obrazovanje, istraživanje i razvoj, zdravstvo i socijalno osiguranje, boračko-invalidska zaštita, kultura i sport, institucije i pravni okvir. Analiza stanja je dala procjenu strukturalnih, političkih, ekonomskih i socijalnih uslova. Strateška analiza je daje odgovore na specifična pitanja, u skladu sa kojima osnovne karakteristike izabranog područja mogu biti uključene u evidenciju. Pored ovih pitanja EIS je posebno obradio ljudski kapital, infrastrukturu i SME sektora kao generatore ekonomskog razvoja. Pri analizi stanja urađena je SWOT analiza (analiza prednosti, nedostataka, mogućnosti i prijetnji) i PEST analiza (politički, ekonomski, socijalni i tehnološki faktori) kako bi se analizirali i okruženje i konkurentnost, ali i druge metode i tehnike analize potencijala.

III

SWOT analizu je urađena po bitnim područjima u skladu sa projektnim zadatkom. (ekonomska struktura i razvoj: energetike, industrija, turizam, trgovina i druge financijske djelatnosti, poljoprivreda i prehrambena industrija i SME; zatim demografija i tržište rada, humani i socijalni kapital, obrazovanje i istraživanje, prostor i infrastruktura za razvoj). Urađene su posebne ekspertize za područje TK i to: pravni i institucionalni okvir, konkurentnosti, fiskalni kapacitet, javni sektor, socio-ekonomska analiza). Rezultati analize PEST i SWOT su sintetizirani na osnovi relevantnih modela.

U izradi Strateškog dokumenta naglasak je na: definiranju strateških ciljeva koji izviru iz analize i vizije razvoja, a predstavljaju prvu razradu vizije razvoja; definiranju prioriteta ciljeva koji su specifični, realistični i mjerljivi, uzimajući u obzir raspoložive resurse i vremenski okvir; definiranju mjera koje predstavljaju srednjoročni put ka ostvarivanju specifičnih/prioritetnih ciljeva u okviru određenog vremenskog perioda. Mjere su instrumenti za korištenje resursa kako bi se ostvario specifični cilj. One su most između strateškog i operativnog dijela Strategije, definiranju projekata, sa naznakama o tome ko bi mogli biti potencijalni nosioci implementacije projekta, vrijednost projekta, potencijalni izvori financiranja, vremenski okvir, glavne aktivnosti i očekivani rezultati. Ovako razloženi projektni/operativni dio strategije će ujedno predstavljati i generalni plan implementacije.

IV

Rad na viziji, strateškim i prioriteta ciljevima temelji se na evropskoj doktrini regionalnog ekonomskog razvoja, evropskoj politici regionalnog razvoja jugoistočne evrope, odnosno Zapadnog balkana, osnovnim nalazima situacione analize za područje TK, kao i na iskustvima drugih komparabilnih regija. S obzirom da u Bosni i hercegovini još uvijek ne postoji konsenzus na političkoj, naučnoj, stručnoj razini o regijama, TK se tretira kao administrativna regija, ali se u profiliranju njene vizije, ciljeva, projekata,

programa, politike i analize koriste teorije, politike, metode, tehnike, analize regionalnog razvoja. Kao što je poznato, dokumenti iz Lisabona, 2000. apostrofiraju konkurentnost, dinamičnost, znanje kao komponente vizije, dokumenti iz Getebruga, 2001. akcentiraju zaštitu okoliša i održivi model razvoja, a drugi relevantni dokumenti naglašavaju koheziju. S obzirom na jaz u investicijama, respektirani su ciljevi koje podržava EU u periodu do 2013., posebno oni koje podržava IPA 2007-2013. Oko 80% sredstava za razvoj regija fokusirano je na cilj konvergencije, to jest na rast, poboljšavanje uslova i faktora razvoja, investicije u faktore proizvodnje, razvoj inovacija, društvo zasnovano na znanju, sposobnost prilagođavanja ekonomskim i socijalnim promjenama, okoliš i administrativnu efikasnost, energetska efikasnost, obnovljive izvore energije, intermodalni, javni i gradski saobraćaj. Konkurentnost i zapošljavanje kao cilj apsorbiraju preko desetine fondova za regionalni razvoj, a podrazumijevaju: povećanu konkurentnost i zaposlenost, povećavanje atraktivnosti regije, anticipiranje ekonomskih i socijalnih promjena posebno onih vezanih za proces globalizacije i regionalizacije, promociju ljudskih resursa, inovacije, okoliš, znanje, poduzetništvo, infrastrukturu, fleksibilno i inkluzivno tržište. Kao treći strateški cilj identificirana je teritorijalna suradnja, odnosno osnaživanje prekogranične, međunacionalne i međuregionalne suradnje.

Metodologiju primijenjenu u izradi strategije bitno određuje primjena novih pristupa regionalnom i lokalnom razvoju, poštovanje principa participacije svih koji imaju interes na području TK, ciljno i projektno određen postupak, ekspertnost i međunarodna naučna provjera, upotrebe suvremenih ICT u svim fazama rada, upotreba Moodle u izradi Projekta, postupnost, interaktivnost, koncentracija na bitno, koncentracija na neistraženo, a maksimalna upotreba rezultata ranijih istraživanja, rad na terenu (field reserach), traženje optimalnog balansa u desk i field reserach, respektiranje vertikalnih i horizontalnih veza.

V

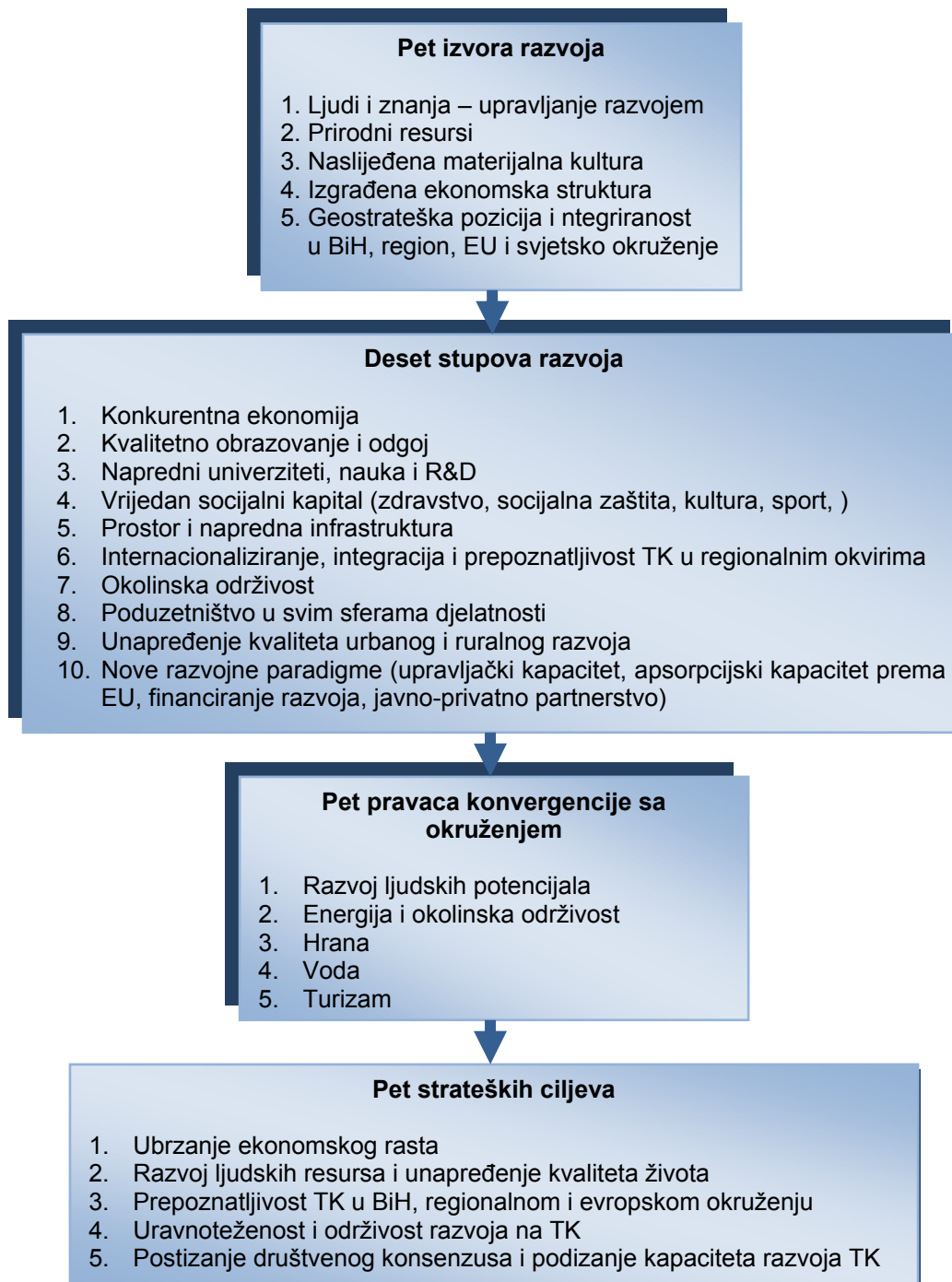
U izradi Strategije korišteni su sljedeći alati: desk research, klasične i on-line radionice sa ključnim akterima, Internet forum, uzročno-posljedična analiza problema i sredstava za dostizanje cilja, analitička matrica radnih procesa i matrice za pripremu strateških razvojnih dokumenata, posebno nove paradigme, baze podataka, ankete, telefonski i osobni intervjui s ključnim akterima, logframe sistem projektnog vođenja pripreme razvojne strategije, konferencija, the best case, forum mladih, on-line diskusije, istraživanje ljudskog kapitala, istraživanje opinion lidera, istraživanje očekivanja mladih, istraživanje očekivanja po osnovu prekogranične regionalne suradnje.

Koristi od projekta se mogu iskazati kao koristi za naručioca, koristi za lokalne zajednice, ključne sektore, potencijalne investitore, koristi za prekograničnu regionalnu suradnju, povlačenje sredstava IPA i drugih fondova. Posebno se ističe doprinos razvijanju metodologije okvirnog planiranja razvoja harmonizirane sa novim pristupima razvoja, novim metodologijama i principima.

VI

Strategija razvoja TK 2008-2013 predstavlja simbiozu potreba za višom kvalitetom života i razvojem. Tuzlanski kanton do 2013.: **5 – 10 – 5 – 5**: pet izvora razvoja – deset stupova razvoja - pet pravaca konvergencije sa okruženjem – pet ciljeva razvoja, prikazanih na slici B.

Slika B. Okvir za strateške ciljeve TK 2008-2013.

Razvoj TK u ekonomskoj sferi je utemeljen na sinergijskom djelovanju tradicionalnih industrija, diverzifikaciji postojećih baznih industrija, razvoju novih industrija, revitalizaciji poljoprivredne proizvodnje i snažnoj ekspanziji sektora usluga sa naglaskom na trgovinu, turizam, financijski sektor, usluge prometa i komunikacija, informatičke i raznovrsne poslovne usluge (slika C).

Slika C. Sektorski aspekt razvoja TK

Razvoj energetike na TK podrazumjeva ne samo razvoj rudnika uglja i termoenergetskih kapaciteta, nego i postizanje sinergetskih efekata u unapređenju energetske efikasnosti, razvoju proizvodnje, usluga i građevinskih aktivnosti za potrebe energetskog sektora, te suradnje sa naučnim i konzalting institucijama na načelima klsterskog organiziranja. Također, razvoj energetike podrazumjeva i unapređenje okolinske održivosti, kako razvoj ne bi išao na teret gubitaka prirodnog kapitala (saniranje devastiranog prostora rudokopa, saniranje jezera Modrac i drugo).

Slika D. Osnovni elementi klsterskog organiziranja energetike TK

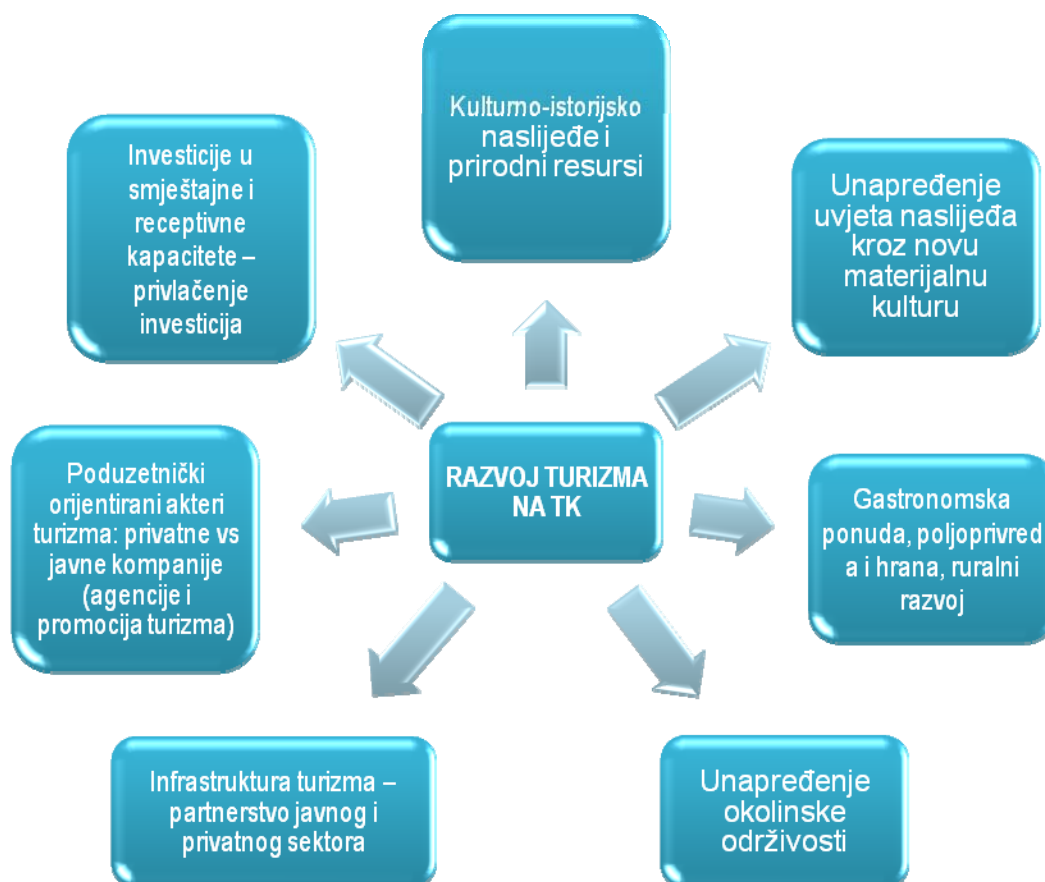
Razvoj poljoprivrede stavlja se u kontekst lokalnih razvojnih ciljeva i politika EU koje podržavaju ruralni razvoj, okolinski razvoj i proizvodnju hrane. Primarna poljoprivredna proizvodnja, prehrambena industrija i ruralni razvoj su značajni za TK za stvaranje održivog ambijenta, iskorištenje prirodnih resursa za ubrzanje razvoja, podizanje zaposlenosti, osiguranje kvalitetnijeg ruralnog razvoja i podizanje kvaliteta života u ruralnim područjima, te sinergiju sa razvojem turizma na TK (slika E).

Slika E. Strateški kontekst za razvoj poljoprivrede na TK

Ništa ne prodaje lokalne vrijednosti tako uspješno kao turizam. Razvoj turizma, utemeljen na kulturološko- istorijskom naslijeđu, nudi brojne razvojne efekte. On privlači nove investicije, stvara nova radna mjesta, privlači kupovnu moć iz drugih područja na TK, a istovremeno stvara sinergijske efekte sa svime onim što stvara turistički proizvod na kantonalnom ili lokalnom nivou (slika F).

Slika F. Turistički klaster na TK

VII

Model predložen u Strategiji razvoja TK 2008.-2013. je samo okvir u svojoj strukturi i kao takav je uvodna verzija brojnih CGE (Computable General Equilibrium) modela koji su bili korišteni za ekonomske analize u drugim državama i regionima. Vrijedno je istaći da je pojednostavljena struktura izabrana iz tri razloga. Prvo, ona pojednostavljuje osjetljive analize (npr. nije toliko teško povezati osnovnu promjenu u modelu). Drugo, dozvoljava jasno razumijevanje o tome zašto se posmatrani rezultati događaju, smanjujući komponentu "crne kutije" u mnogim stimulativnim studijama. Konačno, osjetljivost potpomaže rješenju optimizacije problema.

Analizirana su četiri scenarija, i to:

- porasta investicija i broja SME - utjecaj na zaposlenost i GDP
- porasta investicija za 10% godišnje - utjecaj na zaposlenost i GDP
- porasta broja SME za 5% godišnje - utjecaj na zaposlenost i GDP
- porasta obima investicija za 10% i utjecaj porasta broja SME za 5% godišnje - utjecaj na zaposlenost i GDP

Nakon analize Scenarija I koji se temelji na ekstrapolaciji postojećih trendova investiranja i rasta broja malih i srednjih poduzeća, na kraju posmatranih perioda izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. iznosi 18,0%. Na kraju 2007. GDP na nivou TK je iznosio 2.076.431.000 KM. Očekivana vrijednost istog pokazatelja na kraju 2013. god. iznosi 2.627.348.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. na 5.084 KM u 2013..

Nakon analize Scenarija II: Koji se temelji na nezavisnoj varijabli 10% godišnje porasta obima investicija i zavisnim varijablama: zaposlenost i GDP, izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. iznosi 24,6%. Očekivana vrijednost GDP-a na nivou TK na kraju 2013. iznosi 5.072.107.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. na 9.814 KM u 2013.

Nakon analize Scenarija III, koji se temelji na prosječnoj godišnjoj 5% stopi rasta broja malih i srednjih poduzeća, kao nezavisnoj valuti, izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. bile su radna mjesta i ekonomski rast mjeren GDP po stanovniku.

Nezavisne varijable i u ovom slučaju Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. iznosi 20,8%. Očekivana vrijednost GDP-a na nivou TK na kraju 2013. iznosi 3.204.559.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. na 6.200 KM u 2013.

Scenarij IV se temelji na sinergetskim efektu istovremenog porasta investicija po prosječnoj godišnjoj stopi od 10% i 5% porasta broja malih i srednjih poduzeća. Nezavisne varijable su rast zaposlenih, rast ukupnog domaćeg proizvoda i nivoa ekonomske razvijenosti mjerene GDP per capita na izuzetno visokom nivou. Rezime rezultate navedenih scenarija daju u narednoj tabeli.

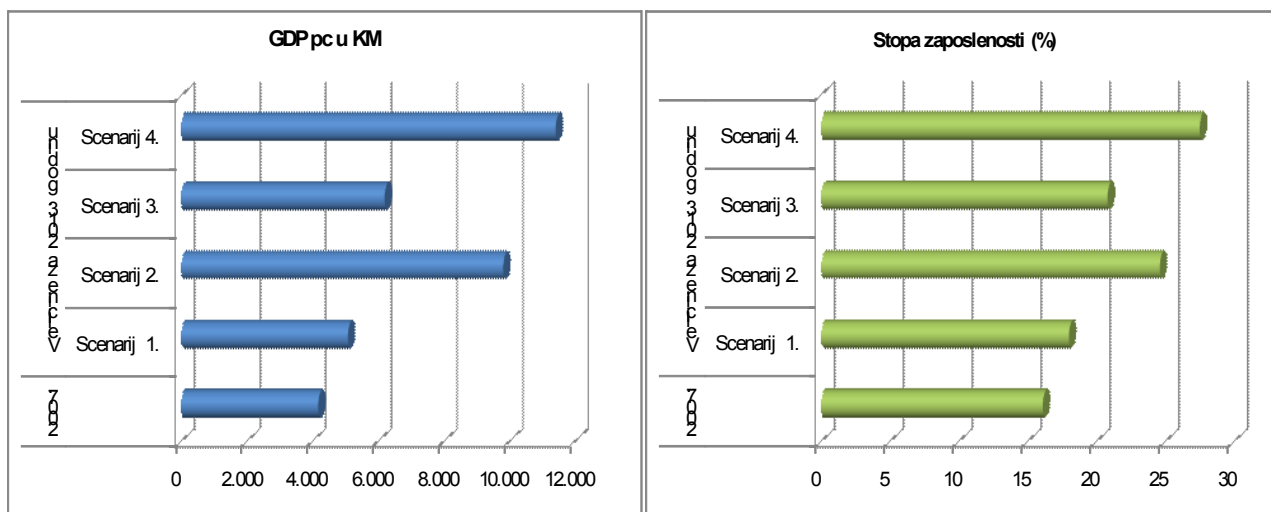
Tabela A. Parametri razvoja TK na osnovi 4 razvijena scenarija

- mil. KM

Elementi	2007.	Veličine za 2013. godinu			
		Scenarij 1.	Scenarij 2.	Scenarij 3.	Scenarij 4.
Broj stanovnika	496.830	516.832	516.832	516.832	516.832
Broj zaposlenih	80.222	93.033	127.302	107.505	142.118
Stopa zaposlenosti (%)	16,1	18,0	24,6	20,8	27,5
Broj malih i srednjih firmi	20.592	23.190	-	27.595	27.595
Investicije	248,3	279,6	439,9	-	439,9
GDP ukupno	2.076,4	2.627,4	5.072,1	3.204,6	5.896,6
GDP pc u KM	4.179	5.084	9.814	6.200	11.409

Legenda:

S1 – ekstrapolacija trenda iz prošlosti; **S2** - porast investicija od 10% godišnje i refleksije na rast zaposlenosti i GDP, **S3** – porast poduzetničke aktivnosti – rast broja malih i srednjih poduzeća od 5% godišnje, **S4** – kumulativni efekat porasta investicija i broja SME - utjecaj na zaposlenost i GDP;

Čini se da je scenarij 3 realno moguć, jer on pribavlja oko 2 mld. KM novih investicija u periodu 2008-2013. Ključno je pitanje efikasnosti investiranja, odnosno obaranja marginalnih kapitalnih koeficijenata, kao odnos obima dodatnih investicija za dodatnu jedinicu GDP. Međutim, scenarij 4, koji zahtjeva izvanredan upravljački kapacitet, mogao bi biti daleko efektivniji, ako bi se uspjelo dinamizirati i investicije i poduzetničku aktivnost na području TK. Naravno, potrebno je imati u vidu mogućnost da recesija odloži realizaciju ovih scenarija za period nakon 2010. kada se očekuje njeno prevladavanje.

Odgovor drugih zemalja i regionalnih integracija bi se mogao rezimirati u nekoliko riječi: koordinirani ekonomski program determiniran pravovremenošću, prolaznošću, fokusiranošću na cilj, nedogmatskim pristupom odnosu država – slobodno djelovanje tržišnih zakonitosti i pragmatizmom. Ovaj dokument to respektira u mjeri u kojoj je to bilo moguće, jer je riječ o momentima koji su se pojavili nakon prezentacije materijala na sektorskim i radnim grupama, kao i na međunarodnoj konferenciji.

1.2. OKVIR ZA KREIRANJE STRATEGIJE

Okvir ili povezanost strategije TK sa strateškim dokumentima na višim nivoima može se prezentirati u kontekstu pet razina (vidjeti sliku 1). Prvu razinu čini okruženje Federacije Bosne i Hercegovine sa utjecajima koji potiču iz makroekonomskog, regulatornog, političkog i kulturološkog okruženja iz nadležnosti ili sa specifičnostima na razini F BiH. Drugu razinu čine regionalne integracije, od kojih u prvom redu treba istražiti uticaj CEFTA, kao novi oblik zone slobodne trgovine sa refleksijama na liberalizirano kretanje roba, usluga, kapitala i harmonizaciju regulative iz domena ekonomskog upravljanja, razvoja institucija i preuzimanja regulative EU. Treću razinu čine odnosi i integracija BiH u EU sa uticajima na tokove roba, usluga, investicija i preuzimanja regulative EU u okviru faza u pristupu BiH Evropskoj Uniji. I, napokon, četvrtu razinu čine globalne integracije u kojima BiH sudjeluje kao suverena zemlja, članica UN. U tom je kontekstu najznačajnije uključivanje BiH u Svjetsku trgovinsku organizaciju, pored postojećeg članstva u UN, Svjetskoj banci, Međunarodnom monetarnom fondu i drugim globalnim integracijama. Ovdje se akcentiraju neke od strategija, dokumenata, programa, projekata i fondova koje imaju ili mogu imati poseban značaj za profiliranje strategije razvoja TK u periodu do 2013.

Slika 1. Okvir za izradu Strategije razvoja TK

Bitne komponente okvira Federacije BiH odnose se na ustavne nadležnosti F BiH i kantona, zakonski, odnosno regulatorno-institucionalni okvir, politike i instrumente razvojnih i ekonomskih politika, te politike prostornog i okolinskog razvoja, razvoja društvenih javnih djelatnosti (zdravstvo, obrazovanje, socijalni sektor, penzijski sistem i drugo), kao i sistem sektorskih, regionalnih, industrijskih, trgovinskih i drugih politika.

Bitne komponente državnog okvira su: Strategija integracije BiH, Višegodišnji indikativni plan IPA-e, Strategija provođenja decentraliziranog sistema provođenja u BiH, Državni akcioni plan za zaštitu životne sredine (NEAP), državna razvojna strategije i strategija socijalne uključenosti za period do 2013., odnosno državni razvojni plan za period do 2013.

Strategija integracije BiH je dokument na kome će se zasnivati cijeli proces pridruživanja EU. Sadrži ciljeve, način djelovanja, opće smjernice za rad državnih i entitetskih institucija i drugih koji su uključeni u proces integracije. Usvojen je i Sporazum o pridruživanju BiH EU (u toku je njegova ratifikacija u parlamentima zemalja članica EU), što strateškim razvojnim dokumentima Unije daje poseban značaj u profiliranju strategija razvoja na državnom i regionalnom nivou. U tom kontekstu se isčitava o Izvještaj o ispunjavanju Lisabonske strategije. Regionalna ekonomska politika EU dobiva poseban značaj jer otvara brojne razvojne mogućnosti za bosanskohercegovačke regije/kantone preko direktnog i/ili indirektnog učešća u radu Komiteta evropskih regija, Vijeća evropskih općina i regija, Skupštine evropskih regija, Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti, Asocijacije evropskih prekograničnih regija. Kao okvir za razvoj regija u periodu do 2013. EU je definirala koheziju, konkurentnost i otvaranje novih radnih mjesta i inter i intraregionalnu suradnju kao bitne elemente politike regionalnog razvoja do 2013. Višegodišnji indikativni plan IPA predstavlja ključni dokument za pružanje pomoći EC BiH. Osnovni prioritet i cilj prekograničnog programa je harmoniziran sa ciljevima CBC komponente MIPD za 2007-2009.

IPA je novi predpristupni instrument za finansiranje reformi u državama kandidatima za članstvo u EU koji supstituira programe Phare, ISPA, SAPARD i CARDS. Cilj ovog instrumenta je da olakša i objedini finansijsku pomoć državama kandidatima, kao i potencijalnim kandidatima za ulazak u Evropsku uniju. IPA program ima pet komponenti. Prva se odnosi na izgradnju institucija i stabilnost, a druga na regionalnu saradnju. Ostale tri (regionalni i ruralni razvoj, te razvoj ljudskih resursa) namijenjene su zemljama kandidatima kao što su Hrvatska i Makedonija. Na raspolaganju će biti poljoprivredni, regionalni i socijalni fondovi. Pomoć tranziciji i jačanju institucija (CARDS nacionalni) se sastoji od podrške izgradnji administrativnih i sudskih kapaciteta i ispunjavanju političkih i ekonomskih kriterija za članstvo. Regionalna i prekogranična saradnja (CARDS regionalni, Interreg III) uključuje: održiv ekonomski i socijalni razvoj, okoliš, javno zdravstvo, prevencija i borba protiv organizovanog kriminala, efikasne i sigurne granice i promocija lokalnih aktivnosti između građana. Financijski okvir planiran za Bosnu i Hercegovinu po godinama je: 2007. 62,1 milion eura, 2008. 74,8 miliona eura, 2009. 89,1 milion eura, 2010. 106,0 miliona eura i 2011. 108,1 milion eura. Definirane su programska oblast prekogranične saradnje su: BiH – CG; BiH – Srbija, BiH – Hrvatska, definirani su ciljevi, prioriteti, mjere i korisnici. U okviru ove komponente IPA su i Jadranski program, zatim Prostor jugoistočne Evrope (SEES) i Mediteranski transnacionalni program (MED). Program prekogranične suradnje sa Hrvatskom je usmjeren na stvaranje zajedničkog ekonomskog prostora kroz razvoj turizma i unaprjeđenje poduzetništva, bolju kvalitetu života i društvenog jedinstva kroz zaštitu životne sredine, bolji pristup uslugama, tehničku pomoć u administraciji i realizaciji programa. Suradnja sa Srbijom se fokusira na povezivanje stanovništva, zajednica i

privrede u pograničnim oblastima kako bi učestvovali u stvaranju područja suradnje koristeći svoje ljudske, prirodne i ekonomske resurse i prednosti.

Na državnom nivou u završnoj fazi je izrada Razvojne strategije BiH za period 2008-2013. po metodologiji EU za izradu nacionalnog razvojnog plana za sedmogodišnji period, kao i izrada Strategije socijalne uključenosti. Postupak se realizirao kroz nekoliko faza, i to: nultu fazu, koja uključuje donošenje doluke Vijeća Ministara, imenovanje nosioca izrade i detaljnu razradu metodologije; prvu fazu, koja uključuje situacionu analizu; drugu fazu, koja sadrži identifikaciju strateške vizije i 4-7 strateških razvojnih pravaca/prioriteta; treću fazu, koja uključuje elaboraciju 4-7 strateških prioriteta i programiranje razradu operativnih programa i politika za ispunjavanje strateških prioriteta razvoja, te četvrtu fazu, koja uključuje finaliziranje strategije u okviru koga će se osigurati kompatibilnost razvojnih ciljeva/programa/projekata, to jest integriranje sektorskih prioriteta, usvajanje strategije, izrada plana implementacije, te monitoring i evaluacija.

Uz podršku UNDP pripremljeni su Milenijumski razvojni ciljevi za Bosnu i Hercegovinu u periodu do 2015., kao i Izvještaji o humanom razvoju koji se svake godine fokusiraju na neki drugi aspekt humanog razvoja. Za Bosnu i Hercegovinu su utvrđeni sljedeći milenijumski ciljevi do 2015., i to: sprječavanje pojave ekstremnog siromaštva i gladi, kao i reduciranje generalnog siromaštva na prosjek zemalja EU, unaprijediti kvalitetu obrazovanja, povećati pristup žena ekonomskim resursima, donošenju političkih odluka, smanjenje kućnog nasilja nad ženama i ostalog nasilja zasnovanog na polnim razlikama, smanjenje smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki, suzbijanje infekcije HIV/AIDS., ubrzati izradu i usvajanje preostalih provedbenih propisa vezanih za zaštitu okoliša, potaknuti aktivnosti i izvršiti zakonske obaveze vezane za izradu integralnih strategija zaštite okoliša, usvojiti legislativu o usaglašenoj zaštiti okoliša u BiH, uspostaviti tijela za implementaciju NEAP-a, razvijanje i jačanje globalnog partnerstva za razvoj (međunarodna podrška ekonomskom razvoju integrirana sa podrškom socijalnom sektoru i obrazovanju, direktna podrška provođenju socijalne politike, podrška lokalnim zajednicama, građanskim inicijativama i nevladinim organizacijama, jačanje odgovornosti prema građanima, jednakost polova u javnom i privatnom životu).

NEAP je strateški dokument za planiranje održivog razvoja, a uključuje prioritete projekte u oblasti životne sredine. Zajedničkim multidisciplinarnim pristupom utvrđeno je osam prioriteta NEAP-a, i to: vodni resursi/otpadne vode, održivi razvoj ruralnih područja, upravljanje okolišem, zaštita biološke i pejzažne raznolikosti, otpad/upravljanje otpadom, privreda/održivi razvoj privrede, javno zdravlje i deminiranje. Definirana su prioriteta područja, mjere i aktivnosti koje su preduvjet za ostvarivanje prioriteta NEAP-a i u skladu s njima, u otvorenom procesu kandidiranja dobiveno je preko 450 prijedloga konkretnih projekata. Proces u energetske sektoru u BiH, pa time i na TK, u suštini će biti determinirani energetske politikama Evropske unije (EU). To znači da će BiH morati prilagoditi svoj energetske sektor principima poslovanja koje definira EU i na taj način se pripremiti za integraciju u evropsko tržište energenata. U cilju pojašnjenja ovog „okvira vanjskog okruženja“ u nastavku su ukratko elaborirani politike EU i direktive i propisi koji ih operacionaliziraju. Zatim su opisani procesi u energetske sektorima regiona Jugoistočne Evrope (JIE), BiH i FBiH.

Suočena sa budućom povećanom energetsom zavisnošću (posebno od Rusije u prirodnom gasu i nafti) EU definiše osnove energetske politike, koja se bazira na deregulaciji i liberalizaciji, uvođenju konkurencije i diversifikacije izvora energenata, transparentnosti u donošenju investicionih odluka (prema Aarhus konvenciji), smanjenju negativnog uticaja na okolinu i klimu i energetskej efikasnosti i racionalnoj upotrebi energenata. Definisani ciljevi EU do 2020 su: 20% učešće obnovljivih izvora, 20% smanjenje emisije stakleničkih gasova, 20% povećanje energetske efikasnosti. Svoje politike EU determiniše preko Direktiva i Propisa Evropske komisije (EC). EU nastoji da svoje politike koordinira/usaglasa sa politikama zemalja proizvođača/izvoznica energenata kao i tranzitnih zemalja (gdje spada i područje Jugoistočne Evrope i BiH). Energetska Povelja (Energy Charter) i prateći Protokol je prvi međunarodni sporazum koji EU nudi ovim zemljama (BiH je potpisnik Povelje). Cilj je da se potpisnici obavežu na tržišne principe poslovanja sektora mrežnih energenata (slobodna trgovina i investicije). Za zemlje potencijalne kandidate za članstvo u EU, kao što je BiH, usklađivanje njihovih energetskej regulativa i politika sa praksom EU predstavlja jedna od predpristupnih uslova iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Za BiH Evropsko Partnerstvo kao i Višegodišnji Indikativni Razvojni Plan definišu ciljeve procesa prilagođavanja i programe podrške od strane EU.

Za mrežne energente (električnu energiju i prirodni gas) posebno su važne direktive i paketi liberalizacije EU, koje za BiH predstavljaju međunarodnu obavezu nadređenu domaćem zakonodavstvu. Za elektroenergetski sektor (EES) posebno je važna Direktiva 2003/54/EC od 26.06.2003. godine o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište električne energije. Ova Direktiva utvrđuje pravila o organizaciji i funkcioniranju EES, pristup tržištu, kriterije i postupke koji se primjenjuju za objavu nadmetanja i davanja odobrenja za izgradnju EES objekata kao i upravljanje sistemima. Ona takođe definiše i poštivanje obaveze javne usluge.

Region JIE je energetski siromašno područje, sa malim i nepovezanim energetskej sistemima. Zbog tehnološke zastarjelosti i lošeg menadžmenta području su potrebne značajne strane investicije kako bi EES *povećali pouzdanost i ekonomičnost, smanjili negativni uticaj na okolinu i osigurali potrebne investicije za izgradnju novih objekata i razvoj infrastrukture, koji omogućava potreban ekonomski razvoj.* EU zajedno sa Svjetskom bankom i drugim međunarodnim finansijskej institucijama i bilateralnim donatorima inicirala je preko Pakta Stabilnosti uspostavljanje liberalizovanog tržišta energenata, posebno mrežnih, koje je pravno regulisano Sporazumom o Energetskej Zajednici (stupio na snagu 01. 07. 2006.). Ratifikacijom Sporazuma BiH se obavezala na usvajanje i primjenu pravne regulative EU za područja: električne energije i prirodnog gasa, zaštite okoline, obnovljivih izvora energije i tržišne konkurencije. Osnovna ideja sporazuma su uspostavljanje liberalizovanog regionalnog tržišta električne energije i gasa sa ciljem optimizacije rada energetskej sistema sa regionalnog aspekta i stvaranje preduslova za privatne investicije u „regionalno“ optimalne projekte proizvodnje i transporta mrežnih energenata.

U BiH je usvajanjem seta sistemskih zakona u periodu 2000.-2003. započet proces deregulacije/liberalizacije elektroenergetskog sektora (uspostavljene regulatorne i upravljачke institucionalne strukture) i sektora gasa kao i proces restrukturiranja

vertikalno integrisanih monopolističkih državnih elektroprivrednih kompanija i preduzeća u sektoru rudarstva. Akcionim planovima za prestruktuiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora u BiH i akcionim planom za prestruktuiranje i modernizaciju rudnika uglja u FBiH definisani su modeli i dinamika realizacije prestruktuiranja ovih sektora. Prema planu proces prestruktuiranja se treba završiti u 2008. Međutim, uglavnom uslijed nedefinisanih izvora finansiranja procesa prestruktuiranja došlo je do kašnjenja u implementaciji navedenih akcionih planova a najavljuje se i njihova izmjena.

BiH je jedna evropska zemlja koja nema usvojenu energetska strategiju. U FBiH je u toku javna rasprava dokumenta „Strateški plan i program razvoja energetskog sektora“. Stoga niti ne čudi da ne postoje adekvatne politike u sektoru. Općenito politički uticaj na sektor, u oba entiteta je u posljednje vrijeme pojačan. Najveći dio nadležnosti za energetska sektor je na entitetskom nivou (kantoni su nadležni za izdavanje koncesija rudnicima). Započeti reformski procesi i prestruktuiranje rudnika i EPBiH imaju dramatične posljedice po ovu industriju na TK (primjer uspješnog prilagođavanja TE Tuzla, a neuspješnog RU Kreka). Budućnost sektora će biti određena u narednih 5 godina, kada se očekuje početak realizacije procesa prestruktuiranja sektora kao značajnih investicija. Institucije TK moraju imati aktivan odnos prema ovim procesima; TK mora postati akter/partner u realizaciji zacrtanih planova i stoga mora definisati svoju strategiju razvoja energetike, na kojoj će zasnivati politike i aktivnosti.

U Parlamentu FBiH usvojen je Zakon o finansijskoj konsolidaciji rudnika uglja u FBiH prema obračunatim a neuplaćenim javnim prihodima u periodu od 2009. do 2015. godine. Ukupno potrebna sredstva za finansijsku konsolidaciju iznose 895 miliona KM od čega budžet FBiH treba da obezbijedi oko 323 miliona KM. Preostali iznos za konsolidaciju treba da obezbijede rudnici i EPBiH.

Akcionim planom prestruktuiranja sektora predviđeno je organizaciono spajanje pojedinih rudnika (rudnika Kreka već u prvoj fazi) i EPBiH. Konačna organizaciona šema novog složenog preduzeća još nije definisana. Neki od prijedloga su definisani Akcionim planovima usvojenim na Parlamentu FBiH i Elaboratom „Koncept buduće organizacije JP EPBiH d.d. – Sarajevo“. Potrebno da se i institucije TK uključe u proces donošenja odluka o fazama organizovanja nove kompanije.

Novi investicioni ciklus u sektoru energetike se očekuje u narednom periodu. U toku je izrada odgovarajuće projektne dokumentacije za investicije u EPBiH. Jedna od potencijalnih investicija je i izgradnja novog termoenergetskog bloka u TE Tuzla snage oko 400 MW. Istražuje se i mogućnost izgradnje TE na lokaciji u opštini Banovići. Uvrštavanje ovih investicija kao prioritarnih u plan razvoja energetike FBiH bi značajno ubrzalo proces modernizacije elektroenergetskog sektora na TK.

Ekonomska paradigma 21. vijeka je poznata kao „ekonomija znanja“ ili „ekonomija inovacija“. Okosnica ove globalne paradigme je sistem obrazovanja i istraživanja, posjedovanje posebnih vještina i primijena inovacija. Važan faktor razvoja u ovoj paradigmi predstavljaju dinamična i izvozno orijentisana mala i srednja preduzeća (MSP). Ekonomija znanja daje šansu i malim zemljama da budu konkurentne i razvijene (primjeri: Skandinavske zemlje: Švedska, ali i Finska, Danska i Norveška; posebno je

ilustrativan primjer Irske, koja je strategijom razvoja, baziranoj na ulaganja u ljudske resurse – *ljudski kapital*, od izrazito nerazvijene zemlje, za 20 godina dostigla nivo razvoja iznad prosjeka EU).

Prilagođavanje visokog obrazovanja EU zahtjevima nove ekonomije ostvaruje se kroz tzv. Bolonjski proces. Nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH postaje dio ekonomskog prostora EU, odnosno sve više će njena ekonomija biti pod uticajem konkurencije iz EU zemalja. To zahtijeva da se BiH pripremi i za integraciju u jedinstveni obrazovni i istraživački prostor EU. BiH kroz predpristupne fondove (za sada IPA instrument pomoći BiH, posebno komponenta Razvoj ljudskih resursa), a kasnije i kroz strukturne EU fondove, može da dobije neophodnu tehničku i finansijsku pomoć za realizaciju modernog koncepta ekonomskog razvoja, baziranog na ulaganju u ljudski kapital. Stoga se za TK (ali i BiH) usvajanje ovakvog koncepta nameće kao imperativ ukoliko se želi realizovati održivi razvoja baziran na povećanju izvoza, ali ne u oblastima u kojima već postoji konkurencija zemalja sa jeftinom radnom snagom (npr. Kina i Indija) nego u oblastima koje zahtijevaju specijalizovane više faze prerade, korištenje vještina i znanja, a posebno u sektoru usluga. Za realizaciju ovakvog koncepta okosnicu predstavlja razvoj ljudskog kapitala, koji se kreira u sistemu obrazovanja i istraživanja. On takođe predstavlja i ključni faktor privlačenja „kvalitetnih“ direktnih stranih investicija.

Nadležnost za obrazovanje i istraživanje (pa i finansiranje ovih sektora) u BiH je podijeljeno između više nivoa vlasti. U Federaciji BiH nadležnost za ove sektore je uglavnom na nivou kantona. Ovo značajno otežava planiranje i provođenje potrebnih reformi koje proizilaze iz obaveza BiH u procesu približavanja EU (posebno Bolonjske deklaracije i Lisabonske strategije). Pored toga dominantni koncept razvoja u BiH nije baziran na razvoju ljudskog kapitala. Tako početne aktivnosti na izradi Nacionalnog Razvojnog Plana BiH, što predstavlja preduvjet za korištenje IPA i poslije strukturnih EU fondova, ne ukazuju da bi BiH ulaganje u ljudske resurse mogla izabrati kao jedan od strateških prioriteta. Za razliku od BiH Slovenija je od 5 izabranih prioriteta 3 fokusirala na faktore novu ekonomije znanja: povećanje konkurentnosti privrede, ulaganje u istraživanje i razvoj, razvoj sektora MSP-a. Naprotiv preovladavajuća razvojna paradigma u BiH je bazirana na kapitalna ulaganja u infrastrukturu. Ovo se može ilustrovati Nacrtom Plana javnih ulaganja FBiH kojim se za poticaj naučno-istraživačkm radu i razvoju poduzetništva planira izdvojiti po 2%, u poređenju sa kapitalnim ulaganjima u infrastrukturu u iznosu od 70% i ulaganjem u poticaj povratku od 10%. Dodatna sredstva se mogu obezbijediti iz međunarodnih, posebno EU, fondova i naročito angažovanjem privatnog kapitala.

EU je zaštitila kvalitet određenih oblika proizvodnje ili proizvoda, kako bi se garantovala primjena odgovarajuće proizvodne metode ili specifičan proizvod, te poslala efikasna poruka kupcu o postojanju dodatne vrijednosti upravo tog proizvoda, čime se podržava i biznis kvalitetne proizvodnje u ruralnim područjima, i zaštita kupca od falsifikata. Četiri znaka kvaliteta: PDO (protected designation of origin), PGI (protected geographical indication), TSG (traditional speciality guaranteed) i znak organske poljoprivrede, ilustruju taj veliki pomak u proizvodnji hrane, čija se osnovna funkcija (ishrana stanovništva) podrazumijeva, ali se traži više u smislu zadovoljenja kulturoloških, filozofskih, ekoloških te drugih potreba savremenog čovjeka.

Od momenta kada je EU prepoznala poljoprivredu kao sektor koji najviše zagađuje okoliš u Evropi (Drugi izvještaj o stanju okolina u EU, EAE Kopenhagen, 1996), okoliš je postao neophodan, temeljni faktor razvoja poljoprivrede. U tom smislu približavanje EU za BiH znači naglasak na održivoj poljoprivredi, te kvalitetu kao instrumentu održivosti. Kvaliteta – ključ razvoja savremene poljoprivrede, otvorila je potpuno nove oblasti kao što su uvođenje mjera sigurnosti hrane putem kreiranja jasnih pravila proizvodnje i prerade, zaštite zdravlja životinja i biljaka, kontrole nivoa rezidua pesticida i aditiva u stočnoj hrani i hrani za ljude. EU sheme: okoliš – poljoprivreda – šumarstvo – ruralni razvoj; studiranje primjene instrumenata ovakve EU politike u našim uvjetima (SPS shema plaćanja, modulacije i sl); načine inkorporacije vlastitih prednosti, kao što su bogat biodiverzitet, još uvijek očuvan agro-biodiverzitet, očuvan ruralni pejzaž, još uvijek živa i očuvana tradicionalna kuhinja i proizvodnja, u razvoj sektora; odrediti se prema ruralnom turizmu EU legislativa iz oblasti poljoprivrede naslanja se na 18 direktiva iz oblasti okolina, javnog zdravstva te zdravlja životinja i biljaka, te je ovo put ka razvoju sektora.

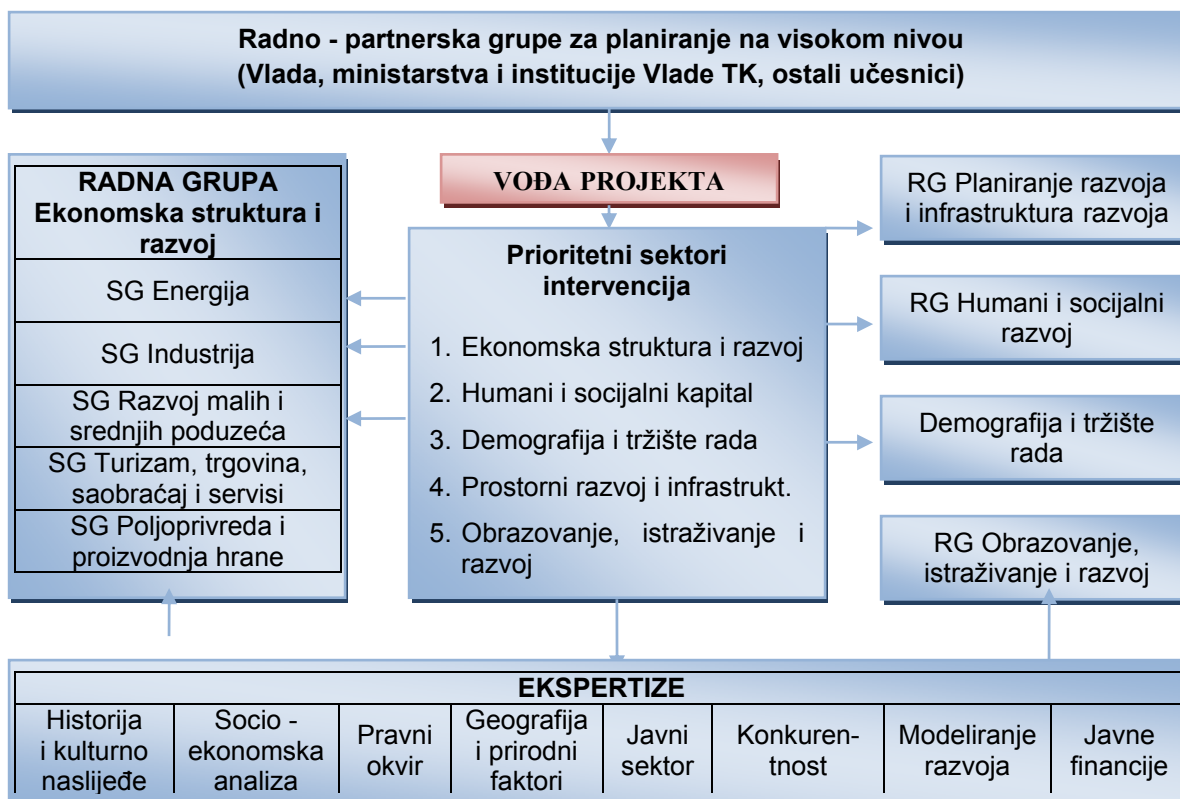
U globalnom okruženju na sceni je globalna recesija koja će po predviđanjima trajati do kraja 2010. godine. Za BiH ona će značiti zastoj u tempu ekonomskog i socijalnog razvoja sa svođenjem stopa rasta u 2009. i 2010 na oko 4% godišnje. Zato će ona imati direktne refleksije i na strategiju razvoja TK. Odgovori na globalnu finansijsku krizu su različiti, ali su oni u vodećim svjetskim ekonomijama označile masovni intervencionizam, državnu pomoć iposrnulim bankama i privredi, te rastuću ulogu vlada u regulaciji ekonomije. Odgovor EU na krizu je koordinirani ekonomski program rješavanja determiniran sa 3T (timely - pravovremeno, temporarily - privremeno, targeted - ciljano). Lekcija za kreatore razvojne politike na svim nivoima u Bosni i Hercegovini je: nedogmatski pristup slobodnom djelovanju tržišnih zakona, pragmatizam i koordinirana ekonomska politika.

Bez obzira na negativne efekte krize, osnovna razvojna opredjeljenja na TK ne treba dovoditi u pitanje, ali će svakako biti potrebno prilagoditi dinamiku realizacije određenih ciljeva, mjera i programa razvoju globalne recesije, odnosno fokusirati ih na period iza 2010. godine.

1.3. UČESNICI PROCESA

Na realizaciji projekta uspostavljena je čvrsta i situaciji prilagođena organizaciona struktura, koja se daje na slici 2.

Slika 2. Organizaciona struktura na projektu Strategija razvoja TK 2008-2013.

U partnersku, radne, sektorske grupe, forum, rad na slučajevima najbolje prakse uključeni su predstavnici javnog sektora (zakonodavne i izvršne vlasti na kantonalnim i lokalnom nivou, javna poduzeća), privatnog sektora (mala i srednja poduzeća, asocijacije privrednika – Privredna komora TK, Obrtnička komora TK, Udruženje poslodavaca, inkubator, poslovne zona, drugo), civilnog sektora (mladi, nevladine organizacije), univerziteta. S obzirom na veliki broj učesnika EIS je primjeno Moodle i formirao posebnu stranicu Projekta kako bi se osigurala transparentnost, efikasnost, kvaliteta, kako bi se olakšao pristup i osigurala lakoća komunikacija. Za potrebe Projekta otvorena je posebna web stranica na kojoj se mogu vidjeti svi resursi (učesnici, linkovi, inicijalni materijali, zapisnici, ankete, finalni izvještaji, pozivi, diskusije, evaluacije, komentari, pitanja, odgovori, metodologije, instrukcije, važni dokumenti, korisne stranice, statistike, baze podataka, drugo). Na ovaj način je olakšana i dinamizirana komunikacija između učesnika u realizaciji Projekta, odnosno osigurana puna participacija i transparentnost unutar veoma brojnog tima.

1.4. METODOLOGIJA I PROCES

U uvodnom dijelu prezentiraju se izvršni sadržaj, povezanost strategije sa drugim horizontalnim i vertikalnim strateškim dokumentima, učesnici u procesu izrade strategije, metodologija i sam proces izrade.

Ekonomski institut Sarajevo (u daljem tekstu EIS) je u cijelosti respektirao polazne tačke, upute i usmjerenja za izradu Strategije razvoja Tuzlanskog kantona u periodu 2008-2013. (u daljem tekstu Strategija), koja je utvrdila Vlada Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu TK) u tender dokumentaciji.

Prostorni obuhvat uključuje teritorij općina: Banovići, Doboju-Istok, Gradačac, Gračanica, Kladanj, Kalesija, Čelić, Lukavac, Srebrenik, Teočak, Sapna, Živinice i Tuzla. Vremenski obuhvat je određen odlukom Vlada TK i odnosi se na period od pet godina, i to: 2008-2013.

Cijeli postupak izrade Strategije određen je željom da se TK u strateškom periodu profilira kao moderna, konkurentna, evropski orijentirana regija, regija sa snažnim poduzetništvom, partnerstvom javnog – privatnog – civilnog sektora, sa efikasnom administracijom, orijentirana na koheziju i zapošljavanje, teritorijalnu saradnju, podizanje absorpcione moći, kvaliteta života i rada, otvorena prema novim pristupima lokalnom i regionalnom razvoju. EIS, Vlada TK i drugi učesnici u procesu izrade tragali su za strategijom koja će osigurati posebnost, jedinstvenost, specifičnost, motiviranost, entuzijizam, inspiraciju, uzbuđenje i izazov.

Kod pripreme Strategije poštovani su sljedeći principi izrade Strategije:

Partnerstvo u pripremi i implementaciji. Ovo je dokument konsenzusa na osnovu kojeg Vlada Tuzlanskog kantona, poslovna zajednica, nevladine organizacije i građani preuzimaju određene obaveze za budućnost. Strategija razvoja je pripremljena i implementirati će se uz učešće svih ključnih osoba i institucija koji imaju uticaj na razvoj uz poštovanje javnosti. U proces pripreme je bilo uključeno nekoliko stotina predstavnika javnog, privatnog i civilnog sektora, univerziteta, akademske zajednice, mladih, nevladinih organizacija i drugih. Ovo će biti dokument konsenzusa i razumnih zahtjeva adresiranih od strane zajednice na upravne strukture. Njegov značaj je determiniran okolnostima narastajuće finansijske krize i najavljenih promjena globalnog ekonomskog sistema. To je sporazum o specifičnim mjerama od strateške važnosti i za građane i za privredu ovog kantona.

Kombinacija dugoročne vizije i specifičnih ciljeva razvoja sa razvojnim programima i prioritetima. Strategija razvoja, u cilju dostizanja VIZIJE TK iz usvojenih planskih dokumenata, identifikuje razvojne mogućnosti u planskom periodu od narednih pet godina, te definira specifične mjere, programe i projekte. To je plan koji uključuje mjere koje će imati dugoročne uticaje i posljedice, ali i listu projekata i njihovu razradu za period od pet godina.

Fokus je na elementima važnim za konkurentnost kantona. Strategija je sintetiziran dokument fokusiran na glavne i obećavajuće pravce razvoja TK i sadrži ideje i principe koji osiguravaju orijentaciju ka poslovnoj zajednici, potencijalnim investitorima i građanima.

Obaveza permanentnog rada na Strategiji i osiguravanja kontinuiteta strateškog planiranja. Tuzlanski kanton ima usvojene dugoročne planske dokumente i to: Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2000. – 2015., Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005. – 2025., kao osnovni razvojni dokument koji korespondira sa definiranim strateškim pravcima razvoja za period do 2015. Prostorni plan Tuzlanskog kantona je temeljni i obavezni dokument koji određuje osnovne pravce i usmjerava razvoj Kantona i općina, kao i Regionalna strategija TK BiH 2002.-2004.

Poštovanje evropske metodologije kako bi se osigurala pretpostavke za podizanje absorpcione moći, bolju koordinaciju međunarodne pomoći, projekata, programa i fondova. Otvorenosti prema novim pristupima razvoja koje određuju ekonomska, ekološka, tehnološka i socijalna održivost, humani, kompetitivni i okvirni razvoj.

Pored navedenih, uvaženi su i princip partnerstva, zajedničkog vlasništva, održivosti, integracije, kvaliteta, inovacije, jasne strukture, paradoksa dualiteta, hijerarhije strateških planova, fokusiranosti na rezultat, bottom up princip, princip od pojedinačnog ka općem, princip od lokalnog ka regionalnom, princip benchmarkinga, princip stakeholders, princip uključivanja javnosti, participacije, transparentnosti.

Vlade TK i EIS, kao prvi korak u realizaciji Projekta su: identificirati sve učesnike procesa izrade Strategije, odnosno predstavnike svih interesa na području Kantona i lokalnih zajednica; utvrditi uloge svih partnera, a prema preporukama metodologije Evropske unije, identificirati prioritetne sektore intervencija, uspostavili Radnu/ Partnersku grupu za planiranje na visokom nivou, te sektorske i radne grupe za rad po utvrđenim prioritetnim sektorima intervencija, razvili nacrt plana aktivnosti prikazujući sve faze procesa, identificirati informacije i izvore informacija. U radnim i sektorskim grupama učestvovalo je 150 članova, predstavnika svih općina, javnog, privatnog i civilnog sektora.

Proces izrade strategije se realizirao kroz slijedeće faze:

1. Organizovanje učesnika procesa što je osiguralo poštovanje principa partnerstva, vlasništva, integracije i fokusiranost na rezultat. U okviru ove faze stavljen je poseban naglasak na uključivanje javnosti
2. Socio-ekonomska analiza (PEST i SWOT analiza)
3. Izrada strategije (vizija, strateški ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere, projekti, generalni plan implementacije)
4. Monitoring i evaluacija

S obzirom da su predmet ovog Projekta prve tri stavke (analiza stanja, analiza potencijala i strateški dokument), jer Implementacija Strategije i Pregled Strategije su obaveza zajednice, izvođač se fokusirao na organizaciju, uključivanje javnosti, SEA (PEST, SWOT) i izradu same strategije.

Tekst Strategije je dizajniran u pet poglavlja. U uvodnom dijelu prezentiraju se izvršni sadržaj, povezanost strategije sa drugim horizontalnim i vertikalnim strateškim dokumentima, učesnici u procesu izrade strategije, metodologija i sam proces izrade. U poglavlju socio – ekonomska analiza izloženi su socijalni i ekonomski uslovi, socio-ekonomska analiza, pregled stanja po prioritetnim sektorima i to: ekonomska struktura i razvoj, demografija i tržište rada, obrazovanje i istraživanje, socijalni razvoj i prostor i infrastruktura razvoja. U okviru ekonomske strukturi posebno su elaborirani energetika, industrija i građevinarstvo, trgovina, turizam, finansijski i drugi servisi, poljoprivreda i proizvodnja hrane, ruralni razvoj, mala i srednja poduzeća, institucionalni i pravni okvir, javni sektor, fiskalni kapacitet i konkurentnost.

Vizija, strateški ciljevi i misija razvoja TK je prezentirana u trećem dijelu. U četvrtom dijelu izložen je strateški dio, odnosno strateški ciljevi, specifični/prioritetni ciljevi i mjere, razvojni programi i projekti. Model i scenariji su prezentirani u petom dijelu. Pored toga, materijal sadrži sadržaj, popis tabela, grafova, mapa, izvore i priloge. Tekst je prezentiran na 254 stranica. Sadrži 125 tabela, 23 slika, 2 mape i 5 grafova. Strategija se referira na 34 izvora i osam internet stranica.

U izradi Strategije korišteni su sljedeći alati: desk research, klasične i on-line radionice sa ključnim akterima, Internet forum, uzročno-posljedična analiza problema i sredstava za dostizanje cilja, analitička matrica radnih procesa i matrice za pripremu strateških razvojnih dokumenata, posebno nove paradigme, baze podataka, ankete, telefonski i osobni intervjui s ključnim akterima, logframe sistem projektnog vođenja pripreme razvojne strategije, konferencija, the best case, forum mladih, on-line diskusije, istraživanje ljudskog kapitala, istraživanje opinion leadera, istraživanje očekivanja mladih, istraživanje očekivanja po osnovu prekogranične regionalne suradnje.

Koristi od projekta se mogu iskazati kao koristi za naručioca, koristi za lokalne zajednice, ključne sektore, potencijalne investitore, koristi za prekograničnu regionalnu suradnju, povlačenje sredstava IPA i drugih fondova. Posebno se ističe doprinos razvijanju metodologije okvirnog planiranja razvoja harmonizirane sa novim pristupima razvoja, novim metodologijama i principima.

II DIO

SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA STANJA

U okviru ovog poglavlja izloženi su pregled socio – ekonomske analize, pregled stanja po prioritetnim sektorima, i to: ekonomska struktura i razvoj, demografija i tržište rada, obrazovanje i istraživanje, socijalni razvoj i prostor i infrastruktura razvoja, PEST i SWOT analiza, SWOT matrica, konkurentske i komparativne prednosti i strateške orijentacije i socijalni i ekonomski uslovi za razvojnu strategiju. U okviru ekonomske strukturi posebno su elaborirani energetika, industrija i građevinarstvo, trgovina, turizam, finansijski i drugi servisi, poljoprivreda i proizvodnja hrane, ruralni razvoj, mala i srednja poduzeća.

2. 1. PREGLED SOCIO – EKONOMSKE ANALIZE

U prijeratnom vremenu, ekonomsku sliku TK su dominatno formirali kapaciteti: industrije, energetike i rudarstva, koncentrisani, uglavnom, na područje *Tuzlanskog basena* (općine Tuzla, Banovići, Živinice i Lukavac). Nepovoljno ekonomsko – finansijsko stanje, posljedice devastiranja u ratu i zastarjelosti tehnologije (naročito u hemijskoj industriji) i ratom uslovljene migracije stanovništva, nedostatak kapitala, nisko korišćenje kapaciteta i znatan gubitak tržišta za industriju, učinile su bazno-sirovinsku proizvodnju Kantona „industrijama u zalasku“ i značajno su umanjili ekonomsku snagu Kantona, a ekonomske trendove usmjerili u drugim pravcima.

U odnosu na predratno stanje, nasuprot nešto povećanom broju stanovnika (za 0,7%) došlo je (stanje 2007.) kako do smanjenja ukupnog broja zaposlenih (dostignuto je 81,7% registrirano zaposlenih iz 1991.), tako i do pogoršavanja strukture zaposlenosti i odnosa broja zaposlenih prema ukupnoj populaciji. Sa 15,5% broj zaposlenih u neprivrednim djelatnostima se popeo na 23,0%, dok je učešće broja zaposlenih u ukupnoj populaciji smanjeno sa 19,9 % na 16,1%. U 2007. godini, zaposlenost je najviše koncentrisana u privrednim sektorima, i to u prerađivačkoj industriji (23,7%), trgovini (14,6%) i rudarstvu (10,2%), a od neprivrednih sektora u obrazovanje i zdravstvo (15,2%).

Današnjem formiranju ukupnog GDP TK najviše pridonose sektori sekundarnih djelatnosti s visokom novodatom vrijednošću (prerađivačka industrija, građevinarstvo i saobraćaj, koji zajedno daju cca 40% GDP, koliko je, npr. u predratnom periodu davao sam bazno industrijski sektor u Kantonu) i sektori s niskom novodatom vrijednošću: trgovina i poljoprivreda 26,3% GDP. U strukturama zaposlenosti i GDP raste učešće primarnog i tercijarnog sektora, a smanjuje se učešće sekundarnog sektora, dok u izvozu i direktnim stranim investicijama potpuno dominira sekundarni sektor.

Pa ipak, TK i dalje čini okosnicu rudarsko-industrijskih kapaciteta F BiH: Kanton ostvaruje više od četvrtine industrijske proizvodnje Federacije BiH, zapošljava četvrtinu zaposlenih industrijskih radnika Federacije (u rudarstvu je zaposleno više od polovine rudarskih radnika BiH) i registrirana petina industrijskih firmi Federacije BiH. U isto vrijeme, Kanton karakteriše nizak stepen korištenja poljoprivrednih površina, kao i niski prosječni efekti u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Prirodni resursi (zemljište, šume, mineralni resursi, vode) su potencijal na koje ekonomski razvoj Kantona može i ubuduće računati, uz očuvanje i primjenu tzv. ekonomskim (endogenim) instrumentima zaštitne politike.

TK je razvojno strukturiran na tri ekonomsko-geografske grupacije:²

- a) subregija Tuzlanskog industrijskog basena,
- b) poljoprivredno-poduzetnička subregija, i
- c) poljoprivredno ruralna subregija.

² Subregionalna identifikacija Tuzlanskog kantona predstavljena na osnovu studije: Regionalna strategija (pripremila Vlada TK u saradnji sa EG Tuzla), februar 2002.

a) Subregija Tuzlanskog industrijskog basena (Tuzla, Lukavac, Živinice, Banovići) se karakteriše predratno razvijenim tehnološkim lancem proizvodnje uglja, proizvodnje električne energije, kao i industrijske pare i hemijske proizvodnje, sa tendencijom postratnog trenda “industrija u zalasku”. Radi se o općinama sa manjim stopama nezaposlenosti u poređenju sa ostalim subregijama, ali s kontinuiranim problemima strukturne naravi, devastiranošću prirodnih resursa i nadasve teškom socijalnom situacijom. Urađene su brojne razvojne, energetske, ekološke studije i strategije u BiH i TK, ali niti jedna nije dovela u pitanje valorizaciju energetske potencijala rudnika lignita i mrkog uglja, a u manjim količinama i kamenog uglja na TK. U novije vrijeme u energetske bilans se uključuju i obnovljivi resursi poput potencijala manjih vodenih akumulacija (oko 9) i gorivog otpada. Za ovu grupu općina identificirana je potreba restrukturiranja tradicionalnih industrijskih sektora, a razvojne šanse su okrenute ka: (1) diverzifikaciji i otvaranju novih malih i srednjih preduzeća, baziranih na znanju i infrastrukturi velikih firmi, (2) razvoju poduzetništva u proizvodnji i uslugama, (3) konceptu industrijskih zona i inkubatora

b) Poljoprivredno-poduzetnička subregija (Gračanica, Srebrenik, Gradačac) odlikuju se većim stopama registrirane nezaposlenosti od predhodne (u prosjeku cca 50%), relativno razvijenim sektorom SME-a i dobrom putno-komunikacijskom otvorenosti. Kao značajni razvojni potencijali identificirani su: poljoprivreda (naročito povrtlarstvo), peradarstvo, stočarstvo i vočarstvo, te na njima zasnovana prehrambena industrija. U tom kontekstu prepoznate su sljedeće razvojne šanse: (1) podrška poduzetništvu u: proizvodnji građevinskog materijala, građevinarstvu i građevinskom zanatstvu, drveno – prerađivačkoj industriji, trgovini i zanatstvu; (2) izgradnji industrijskih zona, inkubacionih centara i infrastrukture za podršku razvoja SME; (3) uspostavljanju zaokruženih proizvodno-trgovačkih lanaca, zadruga i asocijacija, (4) razvoju turizma, naročito rehabilitacijskog; (5) kvalitetno tehnološkom i marketinškom restrukturiranju oporavljajućih industrija tekstila i obuće.

c) Poljoprivredno-ruralna subregija (Sapna, Teočak, Čelić, Doboj-Istok, Kalesija, Kladanj) je karakteristična po enormno visokim stopama registrirane nezaposlenosti (čak do blizu 80%), i prepoznatljivim resursima kao što su: raspoloživa radna snaga i nezagađena okolina. Ovdje su identificirane sljedeće strateške intervencije: kreiranje novih radnih mjesta putem podrške za otvaranje novih SME u oblastima u kojima ove općine imaju komparativne prednosti (građevinarstvo, šumarstvo i prerada drveta), zanatstvo i usluge, tekstilna i industrija obuće, prehrambena industrija – mali pogoni i turizam), dok su kao razvojne šanse prepoznate: (1) primarna proizvodnja hrane, posebno zdrave hrane, prije svega u ratarstvu, stočarstvu, vočarstvu i peradarstvu, (2) uzgoj ljekobilja i prikupljanje šumskih plodova, (3) uspostavljanje zaokruženih proizvodno-trgovačkih lanaca, uključujući mini hladnjače, koji olakšavaju i/ili obezbjeđuju konačan plasman, na način kako to rade, npr. “Vegafruit” i “Frutex”, (4) formiranje zadruga i udruženja poljoprivrednika. Valja napomenuti da je zbog strukture posjeda, kao i odsustva visokih znanja u proizvodnji i preradi hrane, ovdje manje moguć “razvoj poljoprivrede”, pa je realnije bazirati se na razvoju mini farmi, odnosno konceptu tzv. “ruralnog razvoja” i razvoja poduzetništva na selu.

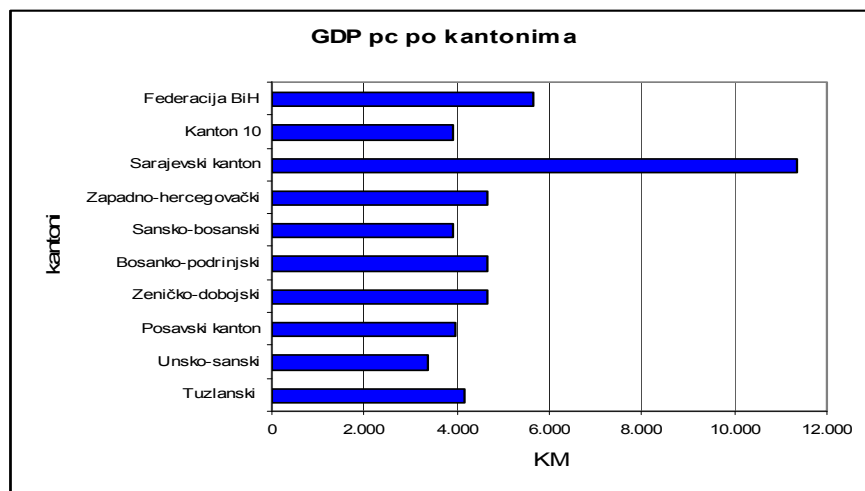
Tuzlanski kanton je sa svojih 496.830 stanovnika, prema procjeni za 2007. godinu, ostvario ukupni GDP od 2,07 milijardi KM, što per capita iznosi 4.179 KM. Ostvareni ukupni GDP u 2007. je 21% većio od onoga u 1991. Budući da s učešćem od 21,4% u stanovništvu TK ostvaruje 15,8% ukupno ostvarenog GDP-a u Federaciji BiH, GDP pc dostiže tek 74,0% prosjeka F BiH (5.644 KM), i pored izdašnih prirodnih resursa, ljudski resursi ovog najmnogoljudnijeg kantona ostvaruju nižu produktivnost u odnosu na prosjek F BiH. Poređenje s drugim kantonima u Federaciji BiH to jasno pokazuje.

Tabela 1. Komparativni pregled GDP po kantonima (2007)

Kantoni	Stanovništvo	Ukupni GDP	
		Ukupni GDP (000 KM)	% u GDP FBiH
Tuzlanski	496.830	2.076.431	15,79
Unsko-sanski	278.878	972.506	7,40
Posavski kanton	41.187	163.618	1,24
Zeničko-dobojski	401.796	1.886.160	14,35
Bosanko-podrinjski	33.662	157.704	1,17
Srednje-bosanski	256.339	998.790	7,60
Zapadno-hercegovački	82.095	381.117	2,90
Sarajevski kanton	419.030	4.756.820	36,19
Kanton 10	82.069	323.209	2,46
Federacija BiH	2.328.359	13.141.972	100,0

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

Slika 3. GDP pc 2007. godine

Posmatrano po općinama, najveći GDP pc ostvaruju općine Tuzlanskog basena: Tuzla (7.488 KM), Banovići (6.948 KM), Lukavac (4.303 KM) i Živinice (3.205 KM), pri čemu samo Tuzla, Banovići i Lukavac prelaze kantonalni prosjek – Tuzla za 79,2%, Banovići za 23,1% i Lukavac za 3,0%, dok federalni prosjek prelaze samo Tuzla (za 32,7%) i Banovići (za 23,1%).

Učešće TK u formiranju ukupnog GDP F BiH je neujednačeno: sa 16,8% koliko je bilo učešće u stvaranju GDP iz 1991., ovo učešće u poratnom periodu varira između 13,5% u 2002., 17,2% u 2006. i 15,8% u 2007. U posljednjoj ovo učešće je i najmanje (smanjenje za 1 indeksni poen u odnosu na prijeratno stanje). Pojedinačno, najveća ostvarenja ukupnog GDP imaju općine: Tuzla (47,4% ukupno GDP TK), Lukavac (10,6%), Banovići (8,6%), Živinice (8,4%) i Gračanica (7,0%), pri čemu je karakteristično da ove općine blago smanjuju svoja učešće: od 1990. do 2007. Učešće pojedinačnih općina u formiranju ukupnog GDP Kantona prikazuju se u pregledu u tabeli 2.

Tabela 2. Ukupni GDP po općinama 1990-2007 (TK = 100)

Općine	1990	2002	2006	2007
Banovići	10,6	7,5	7,9	8,6
Čelić	1,3	0,5	0,8	1,0
Doboj-Istok	1,2	0,5	1,3	1,2
Gračanica	8,9	6,1	6,4	7,0
Gradačac	9,1	6,9	7,3	5,0
Kalesija	1,7	2,3	2,5	2,3
Kladanj	2,3	2,0	2,3	2,2
Lukavac	11,8	8,3	8,7	10,6
Sapna	0,2	1,2	1,3	0,6
Srebrenik	3,8	4,0	4,2	5,2
Teočak	0,9	0,3	0,4	0,5
Tuzla	49,4	52,1	49,9	47,4
Živinice	8,9	7,1	6,8	8,4
Ukupno TK	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

U 2007. ostvareni GDP pc, kao jedan od najčešće korištenih indikatora dostignutog nivoa ekonomske razvijenosti, iznosi 4.179 KM (vidjeti tabelu 3).

Tabela 3. GDP pc 1990-2007 (u KM)

Općine	1990	2002	2006	2007
Banovići	6.778	2.851	5.327	6.948
Čelić	1.972	371	977	1.472
Doboj-Istok	1.750	890	2.488	2.451
Gračanica	3.088	1.244	2.323	2.811
Gradačac	3.701	1.440	3.006	2.250
Kalesija	857	719	1.390	2.250
Kladanj	2.577	1.377	2.854	2.997
Lukavac	3.565	1.740	3.253	4.303
Sapna	2.566	878	1.833	961
Srebrenik	1.566	1.032	1.958	2.621
Teočak	2.074	746	1.066	1.401
Tuzla	6.407	4.152	7.241	7.488
Živinice	2.765	1.453	2.479	3205
Ukupno TK	3.683	2.120	3.970	4.179
Federacija BiH	4.117	3.425	4.860	5.644
Ukupno BiH	3.935	3.040	4.633	

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

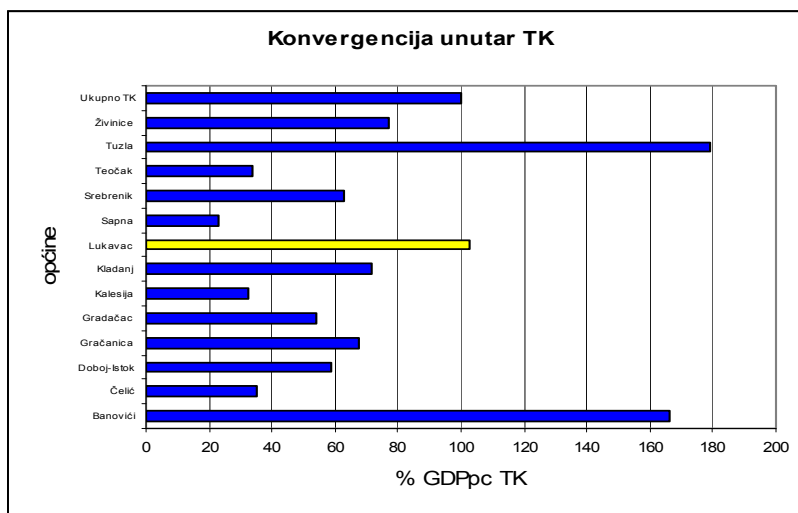
Iako, poslije Sarajevskog kantona, zauzima vodeću (drugu) poziciju u formiranju ukupnog GDP F BiH (15,8% federalnog GDP-a), TK mjereno GDP pc zaostaje čak iza četiri kantona (Zeničko-Dobojskim, Bosansko-Podrinjinskim, Zapadno-Hercegovačkim i Sarajevskom).

Slika 4. GDP pc općina prema nivou TK 2007.

Subregionalne disproporcije u ostvarenju GDP

U ostvarenju ukupnog GDP, općine Kantona pokazuju visoke disproporcije između grupacija najrazvijenih općina (općine Tuzlanskog basena) i najnerazvijenih - novoformiranih.

U općinama Tuzlanskog basena (Tuzla, Banovići, Živinice i Lukavac) skoncentrisano je 63,0% ukupnog GDP Kantona, dok se na području četiri novoformirane općine ostvaruje samo 3,3% ukupnog GDP-a .

Analiza učešća djelatnosti u formiranju GDP, pokazuje da je TK rudarsko-industrijsko središte FBiH: od ukupno stvorenog GDP FBiH u djelatnostima rudarstva i prerađivačke industrije jedna trećina se stvara na području TK, pri čemu Kanton koncentriše 27,1% ukupno zaposlenih ovih djelatnostima na nivou F BiH. Učešće prerađivačke industrije (15,5%) i rudarstva (13,2%) je iznad učešća ovih djelatnosti u GDP poslovnog sektora F BiH (14,0% i 2,6%), što je najvećim dijelom posljedica koncepta razvoja koji je postojao u predratnom periodu (tabela 4).

Tabela 4. GDP F BiH i TK po proizvodnom pristupu

Djelatnost	Federacija BiH			TK		
	GDP mil. KM	Broj zaposlen.	GDP po zaposl. hilj. KM	GDP mil. KM	Broj zaposlen.	GDP po zaposl. hilj. KM
A. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	736,6	9.468	77,8	267,9	2.402	111,5
B. Ribarstvo	1,8	156	11,5	-	-	-
C. Rudarstvo	281,6	15.343	18,4	274,1	8.191	33,5
D. Prerađivačka ind.	1.514	85.093	17,8	321,8	19.044	16,9
E. Snadbj. el.energ., gas i vod.	574,1	13.346	43,0	35,3	2.794	12,8
F. Građevinarstvo	433,3	26.167	16,6	118,4	5.194	22,8
G. Trgovina na veliko i malo	1.505,7	68.689	21,9	278,2	11.714	23,7
H. Ugostiteljstvo	184,2	15.656	11,8	35,3	2.397	14,7
I. Saobraćaj, skladištenje i veze	1.918,3	28.434	36,8	89,3	5.799	15,4
J. Finansijsko poslovanje	585,0	8.981	65,1	43,6	995	43,8
K. Posl. nekretninama i usluge	1.256,6	14.581	86,2	56,1	2.242	25,0
L. Javna uprava i odb, obav. socijano osiguranje	1.224,1	46.623	26,3	174,4	5.166	33,8
M. Obrazovanje	660,8	34.751	19,0	172,3	6.934	24,8
N. Zdrastvena i socijalna zaštita	595,8	27.272	21,8	173,4	5.379	32,2
O. Ostale javne, druš., soc. d.	260,0	19.116	13,6	36,3	2.016	18,0
Ukupno djelatnosti	10.832,5	413.676	26,2	2.076,4	80.222	25,9

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

U strukturi GDP TK, uz prerađivačku industriju (koja generira 15,5% GDP i zapošljava 23,7% ukupno zaposlenih Kantona) i rudarstvo (daje 13,2% GDP i 10,2% zaposlenosti), ključna djelatnost u formiranju GDP i zaposlenosti u Tuzlanskom kantonu je još i trgovina (13,4% GDP i 14,6% zaposlenosti TK), te poljoprivreda, lov i šumarstvo (značajnije pridonosi GDP (12,9%) a manje zaposlenosti (3,0%). Od ostalih sektora sekundarne djelatnosti koji učestvuju u formiranju GDP Kantona slijede: građevinarstvo (5,7%), saobraćaj, skladištenje i veze (4,3%), finansijsko poslovanje (2,7%), poslovanje nekretninama, iznajmljivanja i obavezno socijalno osiguranje (2,1%) (vidjeti tabelu 5).

Tabela 5. GDP F BiH i TK po proizvodnom pristupu (Uk. djelatnosti = 100)

Djelatnost	Federacija BiH			TK		
	GDP mil. KM	Broj zaposlen.	GDP po zaposl. hilj. KM	GDP mil. KM	Broj zaposlen.	GDP po zaposl. hilj. KM
A. Poljoprivreda, lov i šumar.	6,8	2,3	297,1	12,9	3,0	430,5
B. Ribarstvo	0,0	0,0	44,1	-	-	-
C. Rudarstvo	2,6	3,7	70,1	13,2	10,2	129,3
D. Prerađivačka ind.	14,0	20,6	68,0	15,5	23,7	65,3
E. Snadbj. el.energ., gas i vod.	5,3	3,2	164,3	1,7	3,4	49,4
F. Građevinarstvo	4,0	6,3	63,2	5,7	6,5	88,0
G. Trgovina na veliko i malo	13,9	16,6	83,7	13,4	14,6	91,5
H. Ugostiteljstvo	1,7	3,8	44,9	1,7	3,0	56,8
I. Saobraćaj, skladiš. i veze	9,4	6,9	136,8	4,3	7,2	59,5
J. Finansijsko poslovanje	5,4	2,2	248,7	2,1	1,2	169,1
K. Posl. nekretninama i usluge	11,6	3,5	329,1	2,7	2,8	96,5
L. Javna uprava i odb. obav. socijano osiguranje	11,3	11,3	100,3	8,4	6,4	130,5
M. Obrazovanje	6,1	8,4	72,6	8,3	8,6	95,8
N. Zdrastvena i soc. zaštita	5,5	6,6	83,4	8,4	6,7	124,3
O. Ostale javne, druš., soc. i lične djelat.	2,4	4,6	51,9	1,7	2,5	69,6
Ukupno djelatnosti	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

Dakle, formiranje ukupnog GDP TK prate s jedne strane, sektori sekundarnih djelatnosti s visokom novodatom vrijednošću (prerađivačka industrija, građevinarstvo i saobraćaj, koji zajedno daju oko 40% GDP, koliko je, npr. u predratnom periodu davao sam bazno industrijski sektor u Kantonu), a s druge strane, sektori s niskom novodatom vrijednošću učestvuje u preostalom većem dijelu ukupnog GDP Kantona: trgovina i poljoprivreda stvaraju čak više od jedne četvrtine GDP Kantona (26,3%), što je znatno više od učešća ovih djelatnosti u formiranju GDP F BiH (18,9%), a ostatku GDP pridonose djelatnosti koje samo preraspodjelu nacionalni dohodak (npr, samo javno administracija i obrazovanje učestvuje u stvaranju 16,7% GDP, što je iznad učešća ovih djelatnosti u stvaranju GDP F BiH (15,0%). Sekundarni sektori, sem prerađivačke industrije, imaju i sporiji rast od onog na nivou F BiH. U ukupnom postratnom periodu (1996-2006) u Tuzlanskom kantonu je ostvareno investicije u nova stalna sredstva (po princip čistih djelatnosti) u iznosu od 2,24 milijarde KM, što čini 13,3% ostvarenih investicija u Federaciji BiH (tabela 6).

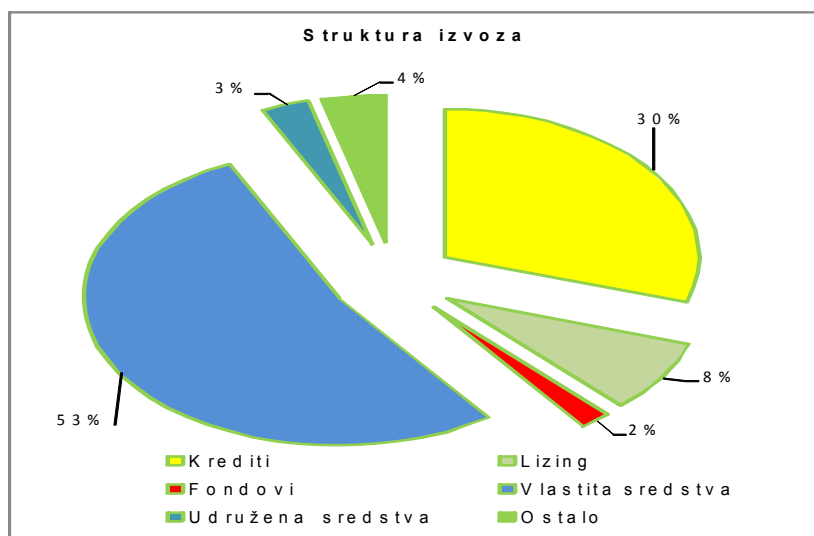
Tabela 6. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva (princip čistih djelatnosti) 1996-2006

	Kumulativ 1996-2002	2003	2004	2005	2006	Ukupno 1996-2006
Federacija BiH	12.588,4	1.828,8	1.850,5	2.212,9	2.220,0	16.886,2
TK	645,5	309,3	258,1	323,1	248,3	2.247,9
Učešće TK u FBiH (u %)	5,1	16,9	14,0 %	14,6	11,2	13,3 %

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

U konstrukciji financiranja investicija dominiraju vlastita učešća u objektima, opremi i novcu sa 139.200 hilj. KM (53,3%), a slijede kreditna sredstva 78 (30,0%) i finansijski lizing (8,1%). Na sve ostale izvore otpada 8,5%. U odnosu na prve postratne (kumulativ 1996-2002) dolazi do smanjenja vlastitih sredstava u konstrukciji finansiranja (sa 66,8% na oko 53% prosječno u posljednje dvije, donacijska sredstva u posljednje dvije godinu nisu zabilježena (u periodu 1996-2002. donacijska sredstva su učestvovala sa 10,6% u investicijama Kantona), a povećano je učešće kreditnih sredstva u konstrukciji investicija (s 18,6% u periodu 1996-2002. na 30% u posljednjoj).

Slika 5. Struktura izvora financiranja investicija na TK

Usporedbe sa investicionim ostvarenjem u FBiH pokazuju da je investiciona aktivnost Kantona u relativnom zaostajanju po oba pristupa računanja:

1. ostvarene investicije po djelatnostima (organizacioni princip) čine 12,3%,
2. ostvarene investicije u nova stalna sredstva (princip čistih djelatnosti) čine 11,2% investicija u F BiH.

U ukupnom postratnom periodu prosječna stopa rasta investicija TK je manja od prosječnog rasta investicija na nivou F BiH. U periodu 2000-2006. prosječna stopa rasta investicija u TK je 6,7%, a u Federaciji BiH 7,4%, dok je u posljednje dvije (2005.-2007.) došlo čak do pada iznosa investicija u Tuzlanskom kantonu (indeks 2007/2005 = 96,0) dok je na nivou F BiH ostvaren rast (indeks 2007/2005 = 102,1). TK zaostaje za prosjekom F BiH i prema pokazatelju investicija per capita u čitavom poratnom periodu. U vrijeme obimnih investicija, podržanih ino donacijama, 1996-2002, TK je ostvarivao 2.176 KM investicija per capita što je tada predstavljalo tek 57,5% investicija per capita F BiH (investicija per capita u ovom periodu na nivou F su iznosile 3.784 KM). U 2007. ostvarene investicije po djelatnostima investitora iskazane per capita iznose 635 KM, što opet čini tek 57,6% investicija per capita na nivou F BiH.

Tabela 7. Ostvarene investicije po djelatnostima investitora (organizacioni pristup)

- hilj. KM

Djelatnost investitora	Federacija BiH			TK		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
PRAVNE OSOBE	2.441.445	2.241.659	2.487.842	309.055	232.458	295.406
A. Poljoprivreda, lov i šumar.	40.044	33.039	35.426	3.814	2.993	5.275
B. Ribarstvo	1.400	505	506	-	-	-
C. Rudarstvo	67.171	44.607	50.609	32.458	13.434	24.549
D. Prerađivačka industrija	555.695	487.451	541.517	75.037	59.223	78.506
E. Snabdj.el.energ.,gas i vod.	194.695	130.857	144.236	26.076	29.553	32.067
F. Građevinarstvo	104.599	101.816	113.870	28.733	29.182	30.686
G. Trgovina na veliko i malo	512.316	532.651	592.126	75.481	48.952	55.784
H. Ugostiteljstvo	49.712	31.734	35.426	361	507	1.241
I. Saobraćaj, skladiš. i veze	344.872	294.110	326.429	26.839	17.827	27.580
J. Finansijsko poslovanje	90.317	124.248	136.645	5.721	4.209	5.896
K. Posl.nekretn.i posl usluge	154.029	135.388	149.297	7.556	3.699	4.344
L. Javna uprava i odb, obav. socijano osdiguranje	214.136	211.447	235.232	5.489	5.060	6.516
M. Obrazovanje	21.648	18.098	20.244	5.782	7.779	9.619
N. Zdrastvena i soc. Zaštita	46.671	44.263	48.079	11.185	6.075	9.309
O. Ostale javne, druš., soc. i lične djelat.	44.140	51.444	58.200	4.525	3.065	4.034
Poljoprivredna gazdinstva	36.035	38.300	42.612	14.147	15.829	14.859
U K U P N O	2.477.480	2.279.959	2.530.454	323.202	248.287	310.301

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

Pregled ostvarenih investicija po djelatnostima investitora pokazuje da su u posljednje tri najviše investirane djelatnosti: prerađivačka industrija (23,6% u zadnjem trogodišnjem periodu 2005-2007. i 23,2% u 2007.) i trgovina (22,2% 2005-2007. i 23,2% u 2007). Najmanje investirane djelatnosti u periodu 2005-2007. su poljoprivreda (1,2%) i ugostiteljstvo (0,1%).

Priliv direktnih stranih ulaganja (FDI) je skroman. FDI, uglavnom, pristižu kroz privatizacijske kupovine domaćih kompanija (primjer lukavačke Cementare sa 35 miliona KM) i banaka. FDI dolaze više u obliku investiranja u postojeće kapacitete, a znatno manje kroz «prave» investicije – nove FDI.

U potonjem slučaju, najviše je riječ o gradnji savremenih prodajnih kapaciteta u kojima se domaćim kupcima uglavnom nude uvozni produkti (primjer slovenačkih „Mercatora“ u Tuzli sa 33 miliona KM). Dosadašnji tok FDI najviše je usmjeren u sektor proizvodnje (55%) i sektor bankarstva (16%). Najviše FDI u TK, procesom privatizacije, stiglo je iz Austrije, Slovenije i Hrvatske (tabela 8).

Tabela 8 . Kupovine stranih investitora

u hilj. KM

Firma	Naziv kupca	Ponuđeni kapital	Cijena	Broj radnika		Investicije
				Preuzeti	Novi	
Fabrika cementa Lukavac	Alas International (Austrija)	21.722,9	35.000,0	292	108	117.000
Plastikal Kalesija	Buscherhoff (Njemačka)	1.291,5	1.291,5	83	40	2.200
Šipas Sinaks Srebrenik	Carat Tehnology (Slovenija)	2.603,0	1.000,0	100	0	750
Emel doo Revom Lukavac	Gredelj (Hrvatska)	3.355,8	2,0	116	0	1.070
Prerada i promet mlijeka Tuzla	Ljubljana. mljekare (Slovenija)	4.040,3	4.040,3	93	53	1.469
Hotel Tuzla	Ram Invest (Slovenija)	8.486,5	1.750,0	138	60	15.000
UKUPNO		42.570,0	42.982,8	822	261	137.489

Izvor: Izračun na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku

Prema Izvještaju kantonalne agencije za privatizaciju, strani investitori su u Tuzlanskom kantonu kupili šest poduzeća. Postignuti efekti su slijedeći: 42.082.788 KM otkupljenog državnog kapitala (98,8% od sume ponuđenog državnog kapitala), ugovorene investicije 122.489.219 KM, zadržano 723 radnika i otvoreno novih radnih 261 mjesta.

U 2007. TK ima registrovanih 6.987 pravnih osoba i 9015 obrta, ostvarujući u posljednjih pet rast prvih po stopi od 7,3%, a drugih po stopi od 8,5% (broj pravnih osoba u 2003. iznosio je 5.177, a obrta 5.648). Ovdje su uključene i institucije državnog i federalnog značaja, koje su locirane na području TK.

Najveći broj pravnih osoba je registrovan u trgovini (32,4%) i prerađivačkoj industriji (12,9%), a obrta u trgovini (38,1%) i ugostiteljstvu (15,7%). Najveći rast obrta bilježe poljoprivreda (indeks 2007/2003=156,0), građevinarstvo (indeks 2007/2003=135,4) i prerađivačka industrija ((indeks 2007/2003=128,4). TK čini 18,3% ukupnih pravnih osoba F BiH (tabela 9).

Tabela 9. Registrovani poslovni subjekti TK prema djelatnosti

Djelatnosti	2005		2007		Indeksi 2007/2005		Učes. pravnih osoba u FBiH
	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti	Pravne osobe	Obrti	
A. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	117	169	142	259	121,4	182,4	17,3 %
B. Ribarstvo	3	3	3	3	100,0	100,0	11,1 %
C. Rudarstvo	37	-	38	1	102,7	-	22,8 %
D. Prerađivačka ind.	805	794	900	928	111,8	116,9	18,5 %
E. Snad. e. energ., gas i vod.	21	-	27	-	128,6	-	18,1%
F. Građevinarstvo	428	314	497	401	116,1	127,7	20,9%
G. Trgovina	2.063	3.001	2.261	3.431	109,6	114,3	19,5%
H. Ugostiteljstvo	109	1.251	118	1.412	108,3	112,7	15,7%
I. Saobraćaj, skladiš. i veze	515	851	584	949	113,4	111,5	25,4%
J. Finansijsko poslovanje	16	4	16	4	100,0	100,0	7,1%
K. Posl. nekretn. i usluge	392	702	463	819	118,1	116,6	14,2%
L. Javna upr.i odb, obav. soc.osig.	316	-	351	-	111,0	-	18,7%
M. Obrazovanje	207	96	215	108	103,8	121,5	20,7%
N. Zdrastvena i soc. zaštita	258	116	281	123	108,9	106,0	21,2%
O. Ostale javne, druš., soc. d.	810	492	1.091	576	134,7	117,1	14,2%
UKUPNO	6.097	7.793	6.987	9.015	114,6	115,6	18,3%

Izvor: TK u brojkama

Od registrovanih poslovnih subjekata (ukupno 6.987 pravne osobe) uplatu doprinosa za Fond PIO na Tuzlanskom kantonu uplaćuje 6.114 subjekata (87,5% ukupnog broja psolovnih subjekata).

Tabela 10. Broj subjekata i radnika za koja se uplaćuju doprinosi za Fond PIO (2008)

Djelatnost	Broj subjekata	% učešća	Broj lica za koje se up.PIO	% učešća
1. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	119	1,95	1.045	1,22
2. Ribarstvo	3	0,05	3	0,00
3. Vađenje ruda i kamena	33	0,54	9.159	10,66
4. Prerađivačka industrija	921	15,06	21.417	24,92
5. Proiz.el.energ., plina i vode	43	0,70	2.633	3,06
6. Građevinarstvo	469	7,67	6.792	7,90
7. Trgovina na veliko i održavanje	2.474	40,46	13.773	16,02
8. Ugostiteljstvo	121	1,98	674	0,78
9.Saobraćaj,skladište i komunikac.	592	9,68	5.224	6,08
10. Financijsko poslovanje	159	2,60	1.459	1,70
11. Nekretn.iznajm.poslov. usluge	483	7,90	2.712	3,16
12. Javna uprava i obrana	114	1,86	6.244	7,26
13. Obrazovanje	169	2,76	6.974	8,11
14. Zdravstvo i soc. Zaštita	111	1,82	5.841	6,80
15. Ostale djelatnosti	303	4,96	2.005	2,33
U K U P N O	6.114	100,00	85.955	100,00

Izvor: PIO/MIO F BiH, Stanje uplata dporinosa 30.09.2008.

TK ima najveći broj pokrenutih stečajnih postupaka od svih kantona u Federaciji BiH (jednu trećinu). U isto vrijeme, npr. Sarajevski kanton sa znatno većim brojem privrednih subjekata ima jednu četvrtinu, a Zeničko-dobojski kanton upola manje od TK - 17% ukupnih stečajnih postupaka u Federaciji. Prema informacijama Uprave općinskog suda Tuzla, krajem 2007. bilo je “u radu oko 80 stečajeva i 250 likvidacija pravnih lica”, te da je nad oko 70 pravnih lica otvoren stečajni postupak, a ostali su u toku u vidu “predhodnog postupka.” Stečajni postupci se vode presporo, određeni postupci traju duže od 3 - da se završe svi stečajevi u postojećim stečajnim postupcima treba preko 300, dok je u dosadašnjim postupcima za njih zajedno već izgubljeno 251). Problemi izvire kako iz odsustva obučениh kadrova za vođenje stečajeva (u prosjeku, jedan stečajni upravnik u TK vodi 4,3 stečajna postupaka, a postoje slučajevi da jedan stečajni upravnik vodi čak i 9 stečajnih postupaka), nesređenih imovinsko-pravnih odnosa, činjenica da stečajni sud nema uticaja da se postupci koji dugo traju uzmu prioriteto u rješavanje, jer povjerioci koriste pravo unovčavanja svojih potraživanja u izvršnom postupku, te da su u čestim slučajevima osporavanja povjerioci upućeni na parnice. Ovim se stečaj pretvorio u cilj sam po sebi, postavši pravni obračun sa preduzećem nad kojim je otvoren stečajni postupak, čime se spriječava njegov „izlaz“ na tržište i moguća prestrukturiranja, te direktno umanjuje ekonomska efikasnost društva.

Proces privatizacije na Tuzlanskom kantonu je nešto ubrzaniji od ovog procesa na nivou F BiH: dok je FBiH do sredine 2007. privatizirala 41% nominalne vrijednosti državnog kapitala, u TK je u istom periodu od ukupne nominalne vrijednosti od 1.734.935.616 KM, uključujući 49% privatizacije komunalnih preduzeća po općinama, privatizirano blizu 50%. Neprivatizirani kapital čini 328.317.348 KM, od kojih 90.131.295 KM ostaje u državnom vlasništvu (odnosi se na općinska učešće u komunalnim preduzećima u visini od 51% i javnim preduzećima od općinske ili kantonalne važnosti). Od kvantitativnih efekata privatizacije na području TK imamo:

- ostvareni prihod od 1.290.578.812 KM, od čega je 5,4% u gotovini (69.959.146 KM), a 94,6% u certifikatima (1.290.578.812 KM)
- od ukupnog iznosa ugovorenih investicija u kontroliranim ugovorima realizovano je 152.515.768 KM ili 84,3%
- od ugovorenog broja radnika kupci su danom uvođenja u posjed preuzeli 10.286 ili 94.8%.
- od ugovorenog broja novih radnika realizovano je zapošljavanje 1.355 radnika ili 83,6%.

Tabela 11: Rezultati provede privatizacije u TK, 1999-2007

Metod	Struktura	Ukupno
Mala privatizacija	Prihod	Certifikati 30.007.627
		Keš 18.117.226
		Ukupno 48.124.903
	Broj firmi	34
	Prihod	Certifikati 3.514.235
		Keš 1.952.279
Ukupno 5.466.514		
Velika privatizacija	Broj firmi	51
	Prihod	Certifikati 104.868.416
		Keš 49.889.591
Ukupno 154.758.007		
Javna ponuda dionica	Broj firmi	136
	Ukupno 1.152.188.535	
SVEGA	Broj firmi	221
	Prihod	Certifikati 1.290.578.812
		Gotovina 69.959.146
		Ukupni prihod (KM) 1.380.537.959

U Registru o privatizaciji preduzeća TK prvobitno su evidentirana 236 preduzeća, od kojih je kroz proces privatizacije prošlo 221 preduzeće, (93% ukupnog broja), a u potpunosti privatizirano 182 preduzeća (77% ukupnog broja).

Izvor: Informacija Kantonalne agencije za privatizaciju 1999-2007., Tuzla, decembar 2007.

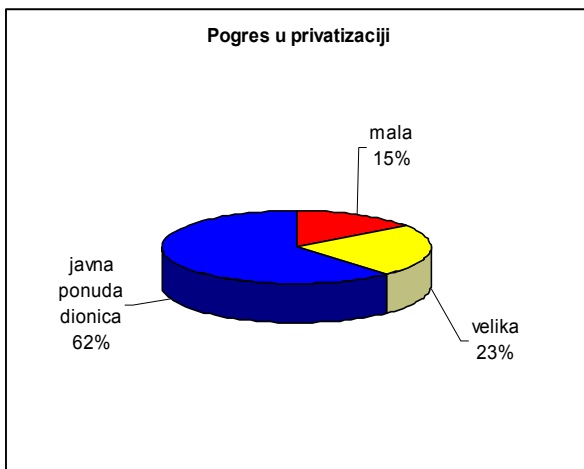

Tabela 12. Status potpisanih ugovora privatiziranih poduzeća na TK

Ukupno potpisani ugovori	87	100%
Izvršeni ugovori	67	77,01%
Ugovori u toku	3	3,45%
Sporni ugovori	6	6,89%
Ugovori-otvoren slučaj	5	5,75%
Ugovor kasni	4	4,59%
Raskid ugovora u toku	2	2,29%

Izvor: Informacija Kantonalne agencije za privatizaciju 1999-2007., Tuzla, decembar 2007.

Može se konstatirati da se privatizacija u Tuzlankom kantonu obavlja relativno uspješno što potvrđuje i pregled o broja i status potpisanih i realiziranih ugovora privatizacije iz biznis sektora na području TK.

Uvođenjem trezorskog poslovanja u toku 2002.-2003. izvršena je konsolidacija ukupnog sistema javnih prihoda i rashoda, što omogućava transparentnije praćenje prikupljanja prihoda i njihovo trošenje. Do 2003. kretanje javnih prihoda i rashoda Kantona je krajnje neravnomjerno po općinama, pri čemu su rashodi činili snažni pritisak na prihode. Od 2006. godine bilježe se pozitivni odnosi u javnoj potrošnji sa pojavom suficita (tabela 13).

Tabela 13: Pregled ostvarenih prihoda i rashoda TK 2006-2007 (konsolidovani izvještaj)

Prihodi/rashodi	2006	2007	Indeks 2007/2006
Prihodi	416.755.289	429.826.224	102,1
Rashodi	345.505.167	381.158.476	110,3
Suficit	46.330.146	14.727.997	

Izvor: Oma Bilten, Sarajevo, br. 33 i 34, 2008

Uključenost javnih sredstava općina i vanbudžetskih fondova od 2006. u trezorski sistem poslovanja podrazumjeva transparentnost i snažniju kontrolu trošenja svih vidova javnih sredstava, te stvara pretpostavke za generiranje ukupnog društveno-ekonomskog razvoja TK, ali i pojedinih općina.

Tabela 14. Pregled ukupnih javnih sredstava po strukturi TK 2006-2010 god (u mil KM)

Stavka	Ostvareno	Procjena			
	2006	2007	2008	2009	2010
Ukupni prihodi i primici	553,70	647,00	685,50	713,10	742,80
Kantonalni budžet	284,00	317,30	326,70	336,00	347,60
Općine	112,90	120,80	124,00	131,20	139,60
Vanbudžetski fondovi	156,80	208,90	234,80	245,90	255,60
Ukuni rashodi i izdaci	516,80	671,40	697,90	719,30	742,80
Kantonalni budžet	262,30	338,90	336,40	339,40	345,10
Općine	101,20	123,60	126,70	134,00	142,10
Vanbudžetski fondovi	153,30	208,90	234,80	245,90	255,60
Sufici/deficit	36,90	-24,40	-12,40	-6,20	0,00

Izvor: Službene novine TK br. 12/07

Značajna proračunska sredstva općina, TK i javnih poduzeća se usmjeravaju u javne investicije. Na području TK planirane su investicije od 137,2 miliona KM, od čega je već 68,1% vrijednosti projekata u procesu implementacije.

Tabela 15: Javne investicije – projekti po izvorima financiranja TK (000 KM)

Status	Ukupna vrijednost projekata	Završeni projekti	Realizirano do 30.06.2007	Plan investicija 2008-2010	Plan investicija 2011 i dalje
1. Domaći izvori	53.580	14.322	9.818	20.935	8.505
2 Strani krediti	58.483	-	7.880	29.243	21.361
3. Strane donacije	25.164	1.180	4.392	9.436	10.156
TOTAL	137.227	15.502	22.090	59.613	40.022

Izvor: Program javnih investicija, Vlada F BiH, oktobar, 2008.

U zatvaranju konstrukcije financiranja, sa 39% učestvuju domaći izvori, a sa 61% strani krediti i strane donacije. Vrijednost završenih projekata od 15,5 miliona KM ili 11,3% u odnosu na ukupnu vrijednost projekata, najveći dio se odnosi na putnu infrastrukturu. Naime, u vrijednosti završenih projekata domaći izvori učestvuju sa 92,4%, a sa 7,6% strani izvori financiranja.

Tabela 16: Učešće TK u ostvarenim prihodima i rashodima F BiH

	Prihodi	Rashodi	Suficit
Federacija BiH	3.759.047.760	3.408.684.114	125.204.250
TK	429.826.224	381.158.476	14.727.997
Učešće TK u FBiH, u %	11,4 %	11,2 %	11,7 %

Izvor: Oma Bilten, Sarajevo br. 33 i 34, 2008

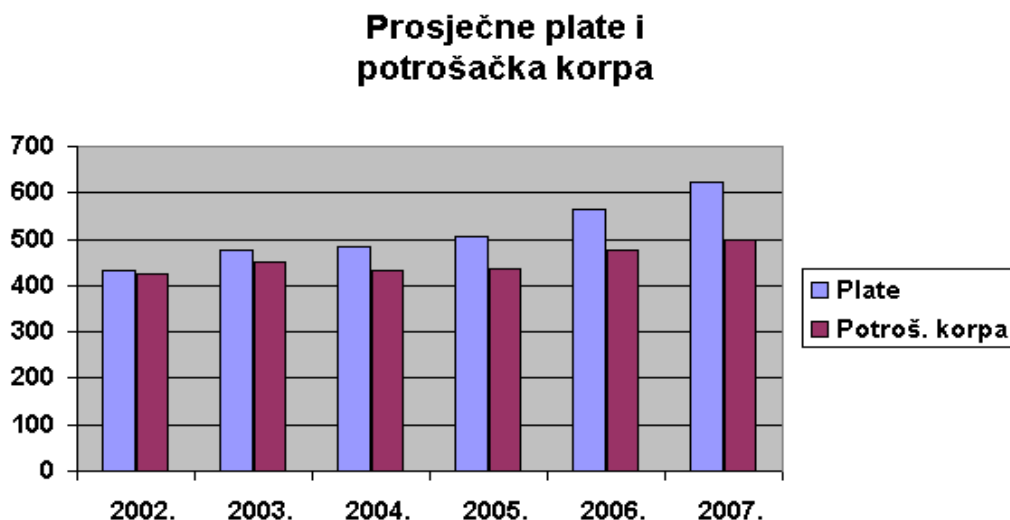
Stopa zaposlenosti od 16,1% ukupnog stanovništva, registrirana stopa nezaposlenosti od 53,1% za 2007. godinu, prema procjeni, u Tuzlanskom kantonu donosi tek oko 4.179 KM GDP per capita. Iako pokazuje trend rasta (index rasta 2007/2003=130,7, ili rast od 7,7% u godišnjem prosjeku predhodnog četvorogodišnjeg perioda) prosječna neto plaća od 625 KM zaostaje za prosječnom neto plaćom u Federaciji BiH (kantonalni prosjek plaća čini 94,4% iznosa neto plaća u FBiH, gdje iznose 662 KM). Godišnji rast neto plaća Kantona (7,7%) je brži od onog u Federaciji BiH (6,5%). Za potrošačku korpu³ u Tuzlanskom kantonu (u iznosu od 496 KM) treba odvojiti 79,5% prosječne neto plaće (tabela 17).

Tabela 17: Pregled neto isplaćenih plaća i potrošačke korpe 2000-2007 (u KM)

	2000	2003	2004	2005	2006	2007
Prosječne plaće	392	478	486	505	565	625
Potrošačka korpa	435	449	433	437	475	497

Izvor: Tuzlanski kanton u brojkama, razna godišta.

Slika 7. Prosječne plate i potrošačka korpa na TK

³ Potrošačka korpa uključuje samo jedan broj potrošnih dobara, primarno prehrambenih proizvoda. Procjenjuje se da prednji prosječni iznosi predstavljaju samo oko 1/3 prosječnih mjesečnih troškova četvoročlane porodice.

U posljednjih šest (period 2000-2007) prosječne plate su rasle po prosječnoj stopi na godišnjem nivou od 9,9%, a potrošačka korpa po prosječnoj stopi od 2,4%

Na jednog penzionera dolazi samo 1,1 zaposleno lice (na nivou F je to 1,5 zaposlenih), što po shemi naplaćenih doprinosa po isplati tekućih ličnih primanja (metoda «pay-as-you-go») obezbjeđuje prosječnu penziju od 280 KM, koja čini 44,8% prosječne neto plaće i 46% potrošačke korpe. Oko 40% penzionera prima penziju manju od 200 KM, što može podmiriti svega 60% potrošačke korpe. U sektorskoj strukturi najveće prosječne plaće u TK se isplaćuju u sektoru finansijsko poslovanje (1.090 KM ili 75,2% više od prosjeka prosječnih plaća u TK) i energetici (962 KM), a slijede zdravstvena i socijalna zaštita (851 KM), javna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje (841 KM) i obrazovanje (701 KM). Najugroženija grupacija zaposlenih, čije su prosječne plaće ne samo ispod kantonalnog prosjeka (625 KM) već i ispod potrošačke korpe (497 KM) su je u sektorima: prerađivačka industrija (440 KM), građevinarstvo (450 KM), trgovina (436 KM) i ugostiteljstvo (475 KM).

Tabela 18: Prosječne plaće po područjima SKD - usporedba TK sa F BiH

O P I S	TK	F BiH	Odstupanje TK od FBiH Indeks TK/FBiH
A. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	575	609	94,4
B. Ribarstvo	-	416	-
C. Rudarstvo	656	614	106,8
D. Prerađivačka ind.	440	493	89,2
E. Snadbj. el.energ., gas i vod.	962	981	98,1
F. Građevinarstvo	450	446	100,9
G. Trgovina na veliko i malo	436	463	94,4
H. Ugostiteljstvo	475	456	104,2
I. Saobraćaj, skladištenje i veze	685	832	82,3
J. Finansijsko poslovanje	1.090	1.195	91,2
K. Posl.nekretninama i posl.usluge	642	656	97,9
L. Javna uprava i odb, obav. socij. osig.	841	879	95,7
M. Obrazovanje	701	683	102,6
N. Zdrastvena i socijalna zaštita	851	766	111,1
O. Ostale javne, druš., soc. i lične djelat.	616	675	91,3
UKUPNO DJELATNOSTI – PROSJEK	625	662	94,4

Izvor: Federacija BiH u brojkama, Sarajevo 2008; Tuzlanski kanton u brojkama, Sarajevo, 2008

U usporedbi sa prosječnim plaćama u F BiH u cjelini, primjetno je da zaposleni u TK imaju manje prosječne plaće u većini sektorskih područja. Od 13 usporedivih sektora, njih 5 (rudarstvo, građevinarstvo, ugostiteljstvo, obrazovanje i zdravstvena i socijalna zaštita) imaju veće prosječne plaće od onih na nivou F BiH.

Prema procjeni za 2007., općim siromaštvom, kao stanjem u kome zvanično iskazani prihodi domaćinstava nisu u stanju pokriti troškove potrošačke korpe, je zahvaćeno oko 25-30% stanovništva. Pošto službe Vlade TK ne vode precizniju statistiku o broju socijalno ugroženih građana, procjena polazi od zbroja registriranog broja nezaposlenih,

broja radnika koji primaju plaće koje su ispod nivoa potrošačke korpe, te socijalno ugroženih osoba i procjenama narodnih kuhinja:

- a) većina od ukupno nezaposlenih 90.840 lica (53%), sasvim sigurno, čak i ako se uspije zaposliti na crno prima naknade koje su manje od nivoa potrošačke korpe,
- b) u nekoliko privrednih sektora prosječne neto plaće radnika su manje od nivoa potrošačke korpe, i to u: prerađivačkoj industriji (plaće čine 88,7% potrošačke korpe), građevinarstvu (90,7%) trgovini (87,5%) i ugostiteljstvu (95,5%).
- c) U Tuzlanskom kantonu gladuje najmanje 1.000 građana, a oko 13% građana su korisnici redovne socijalne pomoći.

Procent eksternog siromaštva (ukupna potrošnja ispod 185 KM mjesečno) u TK (prema procjeni za 2006.), iznosi oko 19-20% stanovništva (u BiH oko 17,5%) U toku 2007. na području TK bilo je više od 70 hiljada zahtjeva za različitim oblicima socijalne zaštite, a samo nešto manje od 40 hiljada je ostvarilo neki vid socijalne zaštite, na što je utrošeno 19,7 miliona KM. Proistekla prava iz zakona za socijalnu kategoriju znatno premašuju ekonomsku snagu TK u dugom roku su neodrživa. Zbog toga je neophodno da se izvrši detaljna analiza i utvrde stvarne potrebe i stvarni korisnici socijalne zaštite. S obzirom na ovako rašireni obim siromaštva, u TK je neophodno, kao središnji dodatak svim ostalim ljudskim pravima, donijeti i javno promovirati mjere za suzbijanje siromaštva i svakog vida socijalne isključivosti.

Sliku općeg i eksternog siromaštva na području TK znatno ublažava visoko prisustvo sive ekonomije (prema argumentaciju koju pružamo u nastavku, radi se o oko 30%-nom učešću sive ekonomije u ekonomskoj aktivnosti Kantona), što bi gornje procjene o razini općeg siromaštva smanjilo na razinu od nekih 35-40% zahvaćenog stanovništva, a eksternog siromaštva na oko 15-17%. U okviru ugroženih grupacija TK (penzioneri, mladi, osobe s posebnim potrebama), naglašavamo položaj porodica s djecom (problemi sa dječjim doplacima, porodičkim naknadama...).

Kantonalno zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti ne inkorporira problem porodica sa djecom, a loptica se prebacuje na očekivanja od donošenja Federalnog zakona za zaštitu porodica sa djecom. U iskazivanju prisustva sive ekonomije, a u nedostatku istraživanja njenog prisustva na prostoru TK, polazimo od toga da postoji slična razina sive ekonomije kao i na nivou BiH. Ako pođemo od posljednjeg procijenjenog stanja na nivou BiH od 34,04% (stanje za 2005.)⁴, usprkos tome da su već neko vrijeme na nivou BiH donijeti odgovarajući zakoni (Zakon o državnoj službi u institucijama BiH, Zakon o sprečavanju pranja novca, Zakon o sukobu interesa, Zakon o financiranju političkih partija, Zakon o krivičnim postupku, Zakon o postupku javnih nabavki, itd.), kao i da je sistem PDV-a doprinio smanjivanju prostora za sivu ekonomiju, procjenjujemo da je sadašnje učešće sive ekonomije i dalje visoko i da iznosi cca 30%.

⁴ Prema studiji *Procjena skrivene (sive) ekonomije u Bosni i Hercegovini*, USAID i FSCV, 2005.

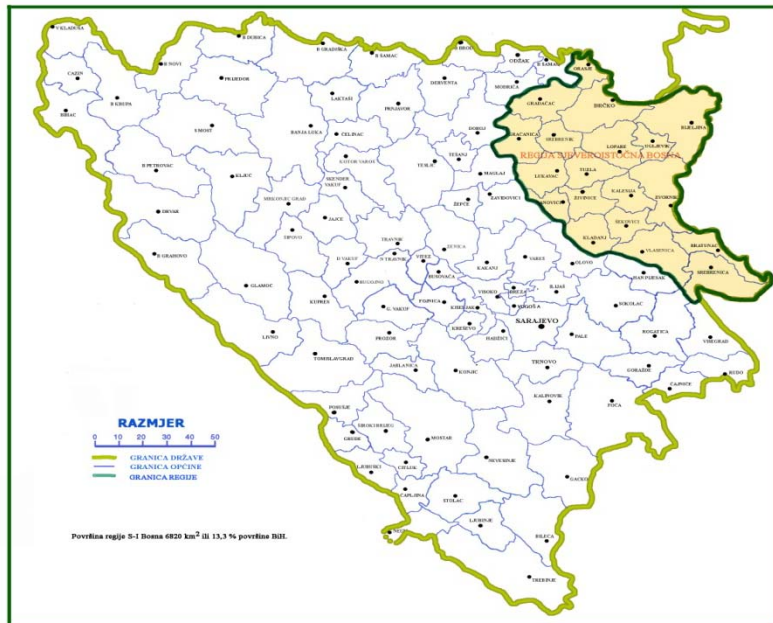
Ovakvu procjenu baziramo na slijedećim činjenicama:

- a) od ukupne skrivene ekonomije najveći dio se pripisuje neformalnoj proizvodnji u sektorima: neregistrirani građevinski radovi, trgovina i ugostiteljstvo, o čemu svjedoči kontradiktoran odnos između povišenog rasta broja ovih biznisa i u njima pokrenutih investicija, s jedne strane, a sa druge, istovremeno zvanično iskazanih prosječnih plata, koje ovi sektori iskazuju na razinama koje su niže od općeg prosjeka Kantona pa čak i od razine potrošačke korpe u Kantonu;
- b) visokog prisustva neregistriranog radnog angažmana u ruralnim predjelima, koji obuhvata neregistrirane poljoprivrednike i znatan broj neregistriranih kooperanata, naročito u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji (prije desetak, u prvoj postranoj studiji o razvoju Kantona, broj ovakvih kooperanata procijenjen je na 15.000). Općine sa prisustvom najvećeg broja ruralnih naselja bilježe najveće stope zvanične nezaposlenosti, od 50-80% (Banovići, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Sapna, Teočak i Živinice).
- c) postoji znatno veći broj osoba sa uplaćenim doprinosima za Fond PIO/MIO (85.995) od broja zvanično registriranih zaposlenih radnika na TK (80.222) u 2007. (razlika iznosi 5.773 osoba). Ako ovome dodamo da od registrovanih poslovnih subjekata (ukupno 6.987 pravne osobe) doprinose za Fond PIO na TK uplaćuje 87,5% ukupnog broja poslovnih subjekata (što znači da se bar za 5.000 radnika ne uplaćuje redovno ovaj doprinos), onda se broj osoba sa uplaćivanim penzionim/mirovinskim doprinosima, koji nisu u registrovanom radnom odnosu, penje na, procijenjenih, 10.000 osoba.
- d) U TK se realizuje najveći broj mikrokredita u zemlji, po procjeni (izvedenoj na osnovu sjedišta i djelovanja mikrokreditnih organizacija na ovom području) gotovo 30% plasiranih mikrokredita, što je oko 17 miliona KM godišnje, od kojih je najveći dio usmjeren na neregistrirane biznise (kućne i poljoprivredne radinosti, pijačne biznise i sl.)

2.1.1. Geografija, prirodni resursi i kulturno-historijsko nasljeđe

TK (prvobitno kao Tuzlansko-podrinjski kanton) **prvi je konstituirani kanton** u procesu kantonizacije Federacije BiH (1994). Na ovom prostoru prema procjeni živi blizu 500.000 stanovnika, što čini preko jedne petine stanovništva Federacije BiH. Površinom TK spada u srednje kantone u F BiH: uspoređenja radi, TK je veći od države Luxemburg, kao i od 23 od ukupno 26 švicarskih kantona. Brojnost njegove populacije uvrštava ga među najgušće naseljena područja BiH (187,6 stanovnika po km²).

PRILOG BR. 2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ REGIJE SJEVEROISTOČNA BOSNA U BIH

Sa svojih 2.649 km² TK⁵ je smješten na prostoru Sjeveroistočne Bosne, što čini 5,17% teritorije BiH i 10,14% F BiH.

Prostire se između 44° i 45° s.g.š i 18° i 20° j.g.d., dok mu se nadmorska visina povećava idući od sjevera prema jugu i kreće se od 100 do 1.327 m.n.v oko 78% teritorije je u brdskoj zoni od 300-700 m.n.v.

Kanton zahvata 13 od 19 ranijih općina regije sjeveroistočna Bosna. Od općina koje su ušle u sastav kantona njih 9, i to: Banovići, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lukavac, Srebrenik, Tuzla i Živinice, predstavljaju teritorijalno zaokruženu cjelinu ili dijelove predratnih površina ovih općina (samo su Banovići, Srebrenik i Živinice ostali u svojim ranijim granicama), dok su četiri općine novoformirane - Čelić, Doboj-Istok, Sapna i Teočak - od područja koje su pripadale općinama Doboj, Lopare, Ugljevik i Zvornik.

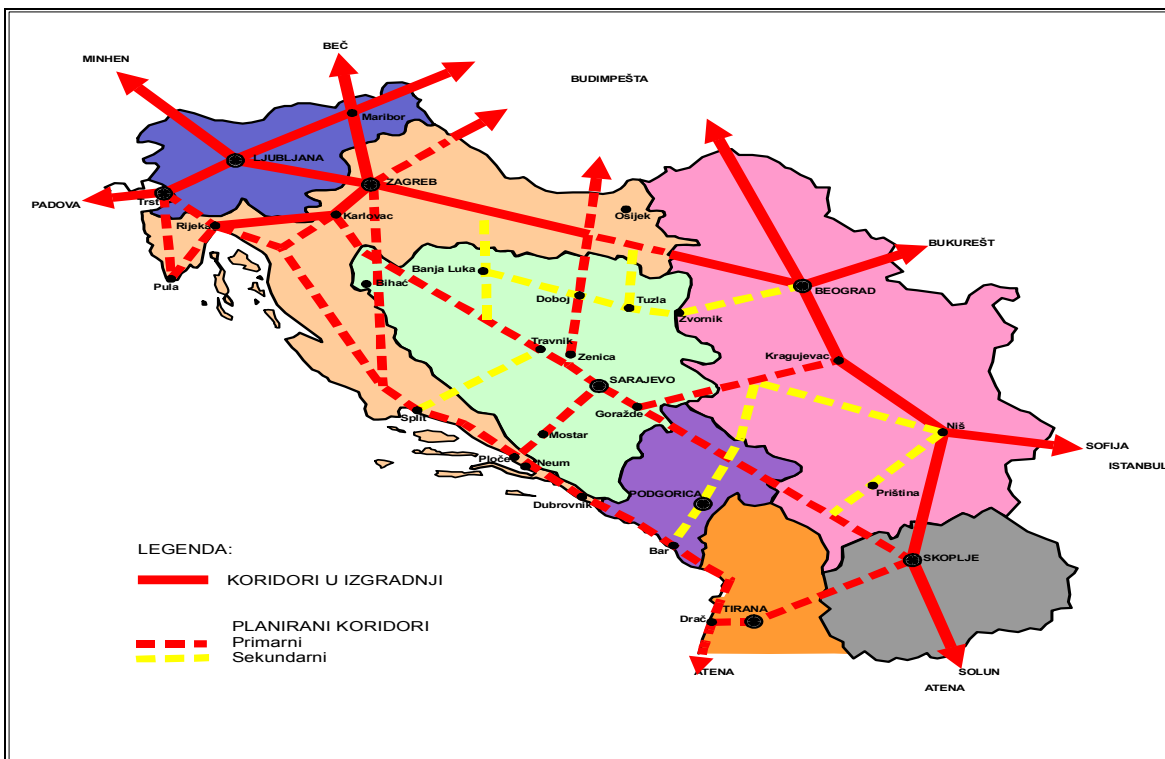
Kanton se, prema prostornom položaju svojih općina, sastoji od dijela Bosanske Posavine, Tuzlanske kotline, te gornjeg i donjeg sliva rijeke Spreče. Iako egzistira kao administrativna politička cjelina u većem dijelu nekada ekonomsko - geografski zaokružene regije Sjeveroistočna Bosna, TK predstavlja nodalno funkcionalnu regiju, koja je relativno homogena fizionomska cjelina, vezana za Tuzlu kao vodeći centar industrijskog i općedruštvenog razvoja, prema kome gravitiraju ostala općinska područja.

Predratno područje TK je prije rata u okviru BiH imalo znatno neujednačen razvoj i izrazite subregionalne neujednačenosti: u cjelini je ovo područje imalo status nerazvijene regije sa najvećim brojem nerazvijenih i izrazito nerazvijenih općina. U isto vrijeme uži dio područja pod nazivom **Tuzlanski bazen**, (*tuzlanska subregija*) bilježila intenzivan industrijski razvoj ovog područja, poznatijeg pod nazivom **Tuzlanski bazen**, *Tuzlanska subregija* ili u širem obuhvatu makroregija *Sjeveroistočna Bosna*.

⁵ Precizniji nalaz o veličini prostora TK daje digitalna karta sa usaglašenim granicama općina, koju je uzradio Zavod za urbanizam Tuzla 2002. godine, a prema kome teritorija TK iznosi **2.659 km²**.

Kanton ima **povoljan geoprometni položaj** uz magistralne drumske i željezničke pravce u smjerovima sjever-jug i istok-zapad i predstavlja prirodnu saobraćajnu raskrnicu za šire područje jugoistočne i srednje Evrope. Prometni položaj i prometna struktura Kantona su, ipak, hendikepirani s jedne strane, nemogućnošću neposrednog izlaza na međunarodnu granicu, a s druge, izvjesnim zaostajanjem prometne mreže i gustom mreže drumskih i željezničkih saobraćajnica u odnosu na nivo razvijenosti u BiH.

Mapa 1. Geoprometni položaj TK

Na području TK, **ne postoji nijedna putna saobraćajnica visokog ranga** (autoput, brza cesta), dok je željeznička mreža većim dijelom devastirana. TK nema plovnih vodenih površina (jezero Modrac ima ograničeno korišćenje plovnih sredstava).

Strukturu **drumskih** saobraćajnica čine magistralni putni pravac Županja – Tuzla – Sarajevo – Opuzen, koji čini drumski izlaz Kantona u srednju Evropu i na Jadran; zatim regionalni putovi prema ostalim dijelovima BiH, kao što su put Tuzla-Zenica prema Centralnoj Bosni, put Tuzla-Doboj (sa produžecima prema Banja Luci i Derventi), te drumske saobraćajnice Tuzla-Bijeljina i Tuzla-Zvornik kao putni pravci koji TK povezuju sa jugoistočnom Evropom. Drumska mreža je nerazvijena, karakterizira se nedovoljnom širinom kolovoza, velikim nagibima i relativno lošim stanjem kolovoznih konstrukcija, pa se postižu niske operativne brzine i veći troškovi saobraćaja, kao i povećani broj saobraćajnih nezgoda na putnoj mreži.

Osnovu **željezničke** mreže čine saobraćajni puni pravci Brčko-Tuzla-Banovići, Tuzla-Doboj i Tuzla-Zvornik što ukupne dužine cca 200 km. Željeznički pravac Tuzla-Brčko preko Republike Hrvatske omogućava izlaz u srednju i jugoistočnu Evropu, a pruga Tuzal-Doboj izlaz u druge dijelove BiH, Jadransko more i luku Ploče. Komunikacijski je značajna i željeznička pruga Tuzla-Zvornik, dužine cca 50 km, puštena u promet 1990. godine, koja omogućava izlaz Kantona na teritorij Republike Srbije. Nijedna kantonalna pruga nije elektrificirana, te umjesto električne koristi dizel vuče. Željeznička mreža je većim dijelom devastirana, a željeznički transport gotovo obustavljen (prijeratni obim prijevoza kretao se oko 12,5 milijuna tona roba, od čega je 50% otpadalo na prijevoz ugljena).

Na području kantona, 8 km jugoistočno od grada Tuzle i 5 km istočno od grada Živinice, u mjestu Dubrave, nalazi se **aerodrom** "Tuzla", čije se puštanje u civilni saobraćaj očekuje. Pogodne klimatske prilike (veliki broj vedrih dana utoku godine) kao i geomorfološki uvjeti za lociranje aerodroma otvaraju nove perspektive u najširim mjerilima prometnog i privrednog komuniciranja Kantona sa svijetom. Povezanost i umrežavanje sa važnim prometnim komunikacijama u zemlji i okruženju je slijedeća:

Tabela 19. Glavne veze sa regionalnim, transregionalnim i međunarodnim saobraćajnicama (km)

Odredište od/do	Autoput Zg-Bg	Aerodrom Sarajevo	Aerodrom Zagreb	Aerodrom Beograd
Banovići	120	130	357	230
Čelić	60	165	350	170
Gračanica	67	160	290	235
Gradačac	30	180	280	200
Kladanj	145	85	380	300
Lopare	45	150	300	180
Lukavac	85	135	320	230
Sapna	130	180	400	170
Teočak	75	150	400	180
Tuzla	90	130	330	210
Živinice	115	118	350	225

Izvor: Dokumentacija Ekonomskog instituta u Tuzli

Osim cestovnih i željezničkih saobraćajnica vrlo su značajni i **elektroenergetski objekti** (vodovi) u *intra* i *interregionalnom povezivanju*. Kako je ova regija bogata primarnim izvorima energije čvrstog fosilnog goriva - uglja, na toj osnovi izgradjeni su i kapaciteti za proizvodnju sekundarnih vrsta energije (električna energija, toplotna energija, para), kao i objekti za prijenos ove energije. Plasman (prijenos) električne energije TE vrši se elektroenergetskim objektima (dalekovodima) od 400 KV. Razdjelna mreža od 35 KV (dijelom i 110 KV) razgranata je po svim općinskim područjima. Međuregionalno povezivanje Kantona sa susjednim regijama i državama ostvaruje se razdjelnom mrežom od 400, 220 KV.

Područje TK raspolaže s različitim prirodnim resursima (minerali, zemljište, šume, vode), ali su oni značajni više sa stanovišta aspekta kvantiteta nego njihovog kvaliteta.

Kanton je **bogat primarnim izvorima energije** čvrstog fosilnog goriva (ugljen), na koje naslonjena izdašna proizvodnja sekundarne vrste energije (električne energije, toplotne energije i pare). Iako još nedovoljno geološki istražena, mineralna bogatstva (ugljeni, metali i nemetali) su tradicionalno osnovna materijalna pretpostavka ekonomskog razvoja TK. Postoje i pojave nafte i mineralnih, termalnih i termomineralnih voda, čiji je stupanj istraženosti veoma mali.

Najvažniji energetske resurs je ugljen. Značajne zalihe lignita su u Krekanskom bazenu, mrkog ulja u Banovičko-Đurđevičkom bazenu. Prema **rezervama uglja**, područje Kantona je najveće energetske područje BiH: zahvata 24% rezervi mrkog ugljena i cca 60% rezervi lignita Bosne i Hercegovine. Rezerve lignita su u cjelini locirane u tzv. „krekanskom ugljonosnom bazenu“ (rudnici: Bukinje, Mramor, P.K. Šikulje i Dubrave) na površini od cca 200 km² koja se prostire na dijelovima 4 općine: Tuzle, Lukavca, Živinica i Kalesije. Naslage mrkog ugljena (procijenjene na 265 milijuna tona) su zastupljene na područjima Đurđevika, Banovića i Seone. Kameni ugljeni su smješteni na lokalitetima zapadne, središnje i istočne Majevice, sa procijenjenim bilančnim rezervama od cca 1,6 milijuna tona.

Ležište kamene soli u Tuzli (jedino ležište u ex Jugoslaviji) prije rata je podmirivalo čak 75% ukupnih potreba bivše Jugoslavije. Ležište «Tetima» raspolaže sa eksploatacionim rezervama od preko 55 miliona tona. Od drugih vrsta minerala prisutni su: kvarcni pijesak, kameni agregat/tehnički građevinski kamen, magnezit, krečnjak, laporac i glina. TK raspolaže sa najvećim nalazištima kvarcnog pijeska i uglavnom su smještene na terenima krekanske sinklave i nešto u okolini Gračanice.

Ukupan zemljišni fond iznosi 269.000 ha. Poljoprivredna zemljišta čine 49%, šumsko 45%, a neproduktivna zemljišta 6% ukupnog zemljišnog fonda. Najveći dio poljoprivrednog zemljišta je na područjima općina Gradačac i Srebrenik, a najmanji u Kladrju. Po jednom stanovniku dolazi 0,25 ha obradivih površina, odnosno 0,22 ha oraničkih površina. Najkritičnije stanje je u općinama Banovići, Tuzla, i Živinice, gdje je taj odnos manji od 0,17 ha, što se danas u svijetu smatra donjom granicom a dobivanje dovoljno hrane i sirovina. Najveći dio zemljišta nalazi se u brdskom rajonu (76,3% na preko 500 m.n.v.), koja su uslijed nagiba terena i prisustva značajnih količina padavina podložni procesu vodne erozije. Kvalitetnih zemljišta (od I-III klase) je 13%. Šume se nalaze uglavnom u planinskom pojasu (planine Konjuh, Javor i Majevice). Najviše šuma je na području općina Kladrnj, Živinice i Banovići. Drvna masa je procijenjena na cca 18,6 miliona m³. eksploatacione mogućnosti šuma ograničene su nepovoljnim kvalitativnim sastavom drvne mase koja se ogleda u niskom učešću četinara, odnosno visokom učešću niskih šuma u strukturi ukupnih površina pod šumama.

Najvažniji vodni resurs je jezero Modrac, čije preko dvije trećine pripadaju općini Lukavac a ostatak općinama Živinice i Tuzla. Jezero ima zapreminu 100 mil m³ vode i površinu od 17 km². Modrac osigurava tehnološku vodu za industrije Tuzle i Lukavca, a od izgradnje fabrike vode, 2007. godine i pitku vodu za općine Tuzla i Živinice. Na području Kantona su i akumulaciona jezera Hazna i Vidara u Gradačcu, izgrađena zbog zaštite naselja i osiguranje vode za domaćinstva. Na područjima Tuzle, Živinica i

Banovića, usljed dugogodišnje površinske eksploatacije nastaju vještačke depresije terena, koje se vremenom pune i stvaraju vještačke akumulacione vode.

Hidrografska mreža površinskih tokova relativno je razgranata. Najveći i najznačajniji vodotok je rijeka Spreča, čiji sliv obuhvata područja općina Kalesija, Banovići, Živinice, Lukavac, Tuzla, Gračanica i dio Kladnja. Raspoloživa zapremina vode u slivu Spreče predstavlja značajan hidropotencijal, ali prirodni režim voda ovog sliva nije u skladu sa potrebama i zahtjevima Kantona. Veći dio sliva rijeke Tinje pripada općinama Srebrenik i Gradačac, a značajan dio sliva rijeke Drinjača općini Kladanj. Općine Sapna i Teočak, preko manjih vodnih tokova, gravitiraju slivovima rijeka Save i Drine. Svi vodotoci navedenih slivova imaju bujični karakter. Intenzivni privredni razvoj, posebno rudarstva i bazne industrije, uticao je na prekomjerno i nekontrolirano zagađivanje voda, što značajno umanjuje stupanj iskoristivosti postojećih resursa. Podzemne vode su značajne rezerve za snabjevanje stanovništva i privrede. U području Sprečko polje postoje istraženi izvori sa kojih je moguće zahvatiti i veće količine za vodosnabdjevanje Tuzle i Živinica. Područje Gračanice sadrži veoma vrijedne hidrotermalne potencijale.

Veće akumulacije termomineralnih voda nalaze se u području sprečanskog rasjeda, koji predstavlja najveću rasjednu zonu u bivšoj Jugoslaviji. Akumulacija termalnih voda, koja se prostire u pojasu uz rijeku Spreču, od Suhog polja preko Gračanice do Miričine, predstavlja jednu od vodoobilnijih akumulacija ove vrste termi na područje bivše Jugoslavije. Eksploatacioni kapaciteti ležišta omogućavaju zahvat vode sa najmanje 20 eksploatacionih bunara, orijentacionih dubina 30-1000 m, prosječnog kapaciteta cca 100 m³ u sekundi po bušotini. Do sada registrirani lokaliteti termalne vode su: Ilidža – Gradačac (lječilište, banja), Slavinovići – Tuzla i Gračanica (termo bazeni).

Područje TK se svrstava u prostore bogatog i raznovrsnog, ali i nedovoljno istraženog **kulturno-historijskog naslijeđa**, na osnovu kojeg Kanton može razvijati bogatu turističku ponudu. Radi se o širokom spektru spomeničkog inventara koji pripada kulturnom krugu različitog etničkog i religioznog sistema vrijednosti koje su na ovom prostoru ostavljale razne civilizacije: Iliri, Kelti, Rimljani, Starosloveni, Bizanti, te Otomansko Carstvo i Austrougarska monarhija. U tom kontekstu se mogu razmatrati: arheološka naslijeđa iz prahistorijskog, antičkog i srednjovjekovnog perioda, srednjovjekovni gradovi, stećci, građevine sakralne arhitekture. Kulturno-historijski spomenici su smješteni na prostorima svih općina. Najveći i najstariji arheološki lokalitet je uže područje grada Tuzle (sojениčko naselje iz neolita), dok je u historijskom i društvenom miljeu srednjovjekovne bosanske države nastala karakteristična kulturna pojava Bosne, raširena na TK – stećci, te Kameni grad u Srebreniku i Kula u Gradačcu.

Kao **najznačajnija prirodna dobra** na području TK, koje je neophodno posebno zaštititi ubrajamo⁶: jezero Modrac i Tuzlanski Kiseljak, termalni izvor Slavinovići (Tuzla), izletišta Ilinčica (Tuzla), izvor Gračaničke rijeke, pećinski kompleks „Borovac“ – Pribitkovići (Banovići), izletišta „Mačkovac“ (Banovići), pećina u Bebravi (Kladanj), predio Karaula (Kladanj), predio „Muška voda“ (Kladanj), predio „Ormanica“ (Srebrenik), predio Soko

⁶ Studija „Zaštita okolice“ (I faza), podloga za izradu Prostornog plana TK 2003-2025, Institut za hemijsko inženjerstvo, Tuzla, 2002.

(Gračanica), područje prirodne ljepote „Svatovac“ (Lukavac), ansambl mlinova (Srebrenik), Humačko jezero (Ćelić), Rožanjska rijeka (Sapna), prirodni lokalitet „Vrelo“ (Sapna) i jezero „Sniježnica“ (Teočak).

Namjenska struktura površina TK pokazuje da najviše ima šumskog zemljišta 44,39%, zatim poljoprivrednih površina 38,61%, te građevinskog zemljišta 14,78%. Zemljišta sa drugim namjenama čine 2,63%. U narednom pregledu prikazujemo površine koje su ušle u ukupnu bilancu kroz osnovne vidove korištenja zemljišta.

Tabela 20. Struktura osnovnih vidova korištenja zemljišta TK

Namjena	Površina (ha)	Struktura (%)
Poljoprivredne površine	101354	38,2
Šumske površine	117609	44,3
Građevinsko zemljište - stanovanje	36645	13,8
Građevinsko zemljište - privreda	1104	0,4
Odlagališta šljake i jalovišta	194	0,1
Deponije čvrstog otpada	29	0,0
Deponije tehnološkog otpada	11	0,0
Kamenolomi	111	0,0
Degradirane površine	3662	1,4
Vodene površine	1583	0,6
Aerodrom	1302	0,5
Posebna namjena	185	0,1
Magistralni put	220	0,1
Regionalni put	178	0,1
Lokalni put	716	0,3
Željezničke pruge	106	0,0
Ostalo	182	0,0
UKUPNO	265191	100,0

Namjena	Površina (ha)	Struktura (%)
Exploataciono polje	23622,71	8,9
Privremeno neupotrebljivo (mine)	4214,42	1,59
Privremeno neupotrebljivo (rizične površine)	10443,69	3,93
Rijeke – dužina u km	1182,87	

Izvor: Prostorni plan za područje TK 2005-2025 (I faza - prostorn osnovna plana), JP Zavod za urbanizam Tuzla, 2005., str. 58.

TK karakteriziraju **proces** fizičkog oštećenja zemljišta (površinski kopovi, odlagališta jalovinskih materijala, deponije uglja i pepela, vodna erozija, klizišta). Samo površinskom eksploatacijom uništeno je čak 3.677 ha zemljišta, oko 850 ha najvrednijeg poljoprivrednog zemljišta se gubi pretvaranjem u građevinsko zemljište, što uz eksploataciona polja, deponije i odlagališta otpada čini čak 15-16.000 ha „oštećenog zemljišta.“

Udio eksploatacionih polja u BiH (čak 50%). Ova polja čine površine nastale eksploatacijom mineralnih i drugih sirovina (ugljena, soli, krečnjaka, šljunka, lapora, pijeska, gline, kamenolomi i sl.), čiji površinski kopovi stvaraju kratere velikih dimenzija

sa izgledom mjesečeve površine *tehnol* – pustinje. Potrošnja zemljišta u Tuzlanskom kantonu je još ugrožena i **zonama klizišta**, koje se nalaze u svim općinama Kantona, a najviše u Tuzli, Srebreniku, Teočaku, Sapni i Gračanici (klizištima je ugroženo 0,5% ukupne površine Kantona).

Površine pod minama zauzimaju dodatnih 1,7% površine Kantona. Najveća «potrošnja» zemljišta učinjena je na prostorima općina Banovići, Lukavac i Živinice, što se vidi iz slijedećeg pregleda:

Tabela 21. Općine sa najvećim „trošenjem zemljišta“

Općine	Degradirane površine	Eksploataciona polja	Odlagališta, deponije	Privremeno neupot. (mine)
Banovići	1523	6744,3	5	(116,84+629,73) 746,57
Lukavac	1261	5882,64	27	(550,79+1506,94) 2057,73
Živinice	700	4188,01	99	(46,7+35,46) 82,16
Tuzla	179	6675,62	98	(341+724,85) 1065,85

Izvor: Prostorni plan za područje TK 2005-2025 (I faza - prostorn osnova plana), JP Zavod za urbanizam Tuzla, 2005., str. 58 - 65.

Namjenska struktura površina po općinama pokazuje tri osnovne namjene prostora:

- 1) općine sa najvećim učešćem poljoprivrednog zemljišta: Kalesija (57,5%), Gračanica (54,8%), Gradačac (52,9%), Srebrenik (52,3%), Teočak (48,5%)
- 2) općine sa najvećim učešćem šumskog zemljišta: Kladanj (74,5%), Banovići (58,1%), Sapna (52,4%), Živinice (48,1%), Čelić (44,6%).
- 3) Općine sa najvećim učešćem građevinskog zemljišta: Doboj-Istok (28,5%), Lukavac (21,6%), Gradačac (20,9%), Teočak (20,5%), Tuzla (17,4%).

Uključenošću u prekograničnu suradnju u **okviru Euroregije Dunav-Drava-Sava**, Tuzlanskom kantonu su otvorene široke mogućnosti regionalne – političke, kulturne i ekonomske suradnje jedinica teritorijalne samouprave s područja Republike Mađarske, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te drugih područja koja gravitiraju rijekama Dunavu, Dravi i Savi. Povezivanje ovog prostora u jedinstvenu euroregiju motivirano je:

- a) historijskim vezama i odnosima u ovom području,
- b) potrebom zajedničkog korištenja prirodnih resursa i povoljnog geoprometnog položaja u evropskoj infrastrukturnoj mreži,
- c) unapređenjem položaja nacionalnih manjina s obje strane granice,
- d) potrebom poticanja i pospješivanja realizacije međudržavnih i regionalnih projekata,
- e) unapređenjem stanja međudržavnih odnosa, te
- f) opredijeljenošću za pospješivanje procesa srednjoevropskih i evroatlanskih integracija.

U pitanju je “dobrovoljna međunarodna organizacija” koja objedinjuje županije, kantone, gradove i privredne komore, dakle područja euroregije koje, prema osnivačkim dokumentima treba “tvoriti teritorijalnu cjelinu.” Ova je teritorijalna cjelina konstituisana u euroregiju 1998., dok je njeno utemeljenje u potpunosti usklađeno s Evropskom okvirnom konvencijom iz 2000. godine. Organizacija euroregije nije pravno institucionalizirana, što znači da je uz ograničenja utvrđena u statutu “spremna primiti nove članove.” Euroregija Dunav – Drava – Sava površine je 28.284 km². Na tom prostoru živi oko 2,5 miliona stanovnika.

Euroregije Dunav-Drava-Sava čini prostornu cjelinu, i to: a) s područja Hrvatske: Županija Baranja, Osječko-baranjska županija, grad Osijek i HGK – Županijska komore Osijek, Virovitičko-podravska županija, Koprivničko-križevska županija, Požeško-slavonska županija s gradovima svoga sjedišta i gospodarskim komorama i Brodsko-posavska županija; b) s područja Republike Mađarske: Županija grada Pečuha i Pečuško-baranjske trgovinske i industrijske komore, grad Barcs i županijski grad Szekszard, kao i Županija Somogy; te c) područja BiH: općine Tuzla i Privredne komore regije Tuzla, Posavskog kantona i Distrikta Brčko, dok su u statusu posmatrača: Apatin, Bac, Sombor i Subotica iz Vojvodine.

Karta 3: Euroregionalna saradnja „Dunav-Drava-Sava“

Dosadašnja uključenost TK u Euroregiju Dunav-Drava-Sava svodila se, uglavnom, na kulturološku saradnju sa lokalnim vlastima iz prekograničnih područja druge dvije države, iako se saradnja između drugih područja u ovoj euroregioji razvijala na zajedničkim rješavanje infrastrukturnih, turističko-ekoloških i komunalnih pitanja. Programi dodjele većih bespovratnih sredstava, koji će biti dostupni kroz programe prekogranične saradnje u okviru IPA-e programa predstavljaju pravi izazov za TK. Dakle, pred Tuzlanskim kantomom stoje **široke mogućnosti uključivanja u ovu euroregiju**, koje prevazilaze efekte saradnje samo za TK. Uključenošću kantona u Euroregiju Dunav-Drava-Sava, Bosna i Hercegovina je u cjelini povezana sa zemljama koje su već u EU (Mađarska) ili daleko bliže u integrisanju s EU (Hrvatska) nego što je to BiH, što podrazumijeva da može koristiti njihova projektna iskustva i pomoć u zajedničkom konkuriranju na evropske fondove.⁷

⁷ U toku su, npr., pripreme i realizacije značajnih zajedničkih razvojnih regionalnih projekata u području infrastrukture i zaštite okoliša koje potiče Euroregija Dunav-Drava-Sava, a koji se finansiraju iz fondova EU, u što su uključene mađarske i hrvatske županije.

Razvojne mogućnosti TK vezane su za njegov položaj u užem i širem okruženju, kao i za prirodno-geografska i resursna obilježja prostora (i njegovu geološku građu) u osnovi se svode na:

- **Povoljan geoprometni položaj** uz magistralne drumske i željezničke pravce u smjerovima sjever-jug i istok-zapad, što TK čini prirodnom saobraćajnom raskrsnicom za šire područje Jugoistočne i Srednje Evrope.
- **Relativno veliki potencijal u poljoprivrednim površinama** (49% ukupnog zemljišnog fonda), što je najveći zemljišni resurs u F BiH i važna dugoročna osnova za razvoj poljoprivrede i prehrambeno industrijske proizvodnje.
- Reljefnu i geoklimatsku **pogodnost za uzgoj košticevog** (šljiva) **i jagodičastog voća** na većem broju općina (Gradačac, Gračanica, Srebrenik, Čelić, Kalesija, koje čine tradicionalno *voćarski kraj*), gdje su već razvijeni prerađivački kapaciteti.
- **Obilje raznovrsnog mineralnog bogatstva**, i to ugljena, ruda metala i nemetalnih minerala kao osnova za razvoj bazne i prerađivačke industrije. Nalazište soli je jedino ležište u prostorima bivše Jugoslavije, a ugljeni omogućavaju vlastitu proizvodnju energije (rudnici u Tuzli, Banovićima, Živinicama, Lukavcu).
- **Bogatstvo šumskih fondom** (45% ukupnog zemljišnog fonda) kao osnovicom za razvoj drvno-prerađivačkih kapaciteta (Kladanj, Živinice, Gračanica).
- **Prirodni atraktivni prostori**: očuvana flora i fauna, termalna i mineralna izvorišta, vještačka i prirodna jezera (između ostalog, jedina slana jezera u Evropi) i bogato kulturno historijsko naslijeđe – izdašni za razvoj turističke privrede.
- **Uključenost u prekograničnu saradnju** u okviru Euroregije Dunav-Drava-Sava.

Ključne preporuke:

- Nerazvijenost putnih i željezničkih saobraćajnica. Na području TK, nepostoji nijedna putna saobraćajnica visokog ranga (autoput, brza cesta), dok je željeznička mreža većim dijelom devastirana. TK nema plovnih vodenih površina (jezero Modrac ima ograničeno korišćenje plovnih sredstava).
- Nizak stepen iskorištenosti potencijala kod većine prirodnih resursa: poljoprivrednog zemljišta, vodni resursi, naročito vrela termalnih voda, šuma);
- Niska ekonomska valorizacija kroz višefaznu preradu nekih prirodnih resursa (drvena masa, rude nemetalnih minerala);
- Neprilagođenost korištenja resursa potrebama lokalne zajednice;
- Značajna udaljenost dijela Kantona od ključnih saobraćajnica (tzv. pasivni kraj);
- Prisutnost fizičkog oštećenja zemljišta (površinski kopovi, odlagališta jalovinskih materijala, deponije uglja i pepela, vodna erozija, klizišta). Samo površinskom eksploatacijom uništeno je čak 3.677 ha zemljišta (cca 850 ha najvrednijeg poljoprivrednog zemljišta se gubi pretvaranjem u građevinsko zemljište, što uz eksploatacionu polja, deponije i odlagališta otpada čini čak 15-16.000 ha „oštećenog zemljišta.“ TK ima najveći udio eksploatacionih polja u BiH (čak 50%).

2.2. DEMOGRAFIJA I TRŽIŠTE RADA

Na području Kantona živi 496.830 stanovnika, što čini 21,3% stanovništva F BiH, odnosno 13,0% ukupnog stanovništva BiH. Značajna razlika udjela u površini (5,2%) i udjela u ukupnom stanovništvu BiH (13,0%) pokazuje visoku gustinu naseljenosti (187,6 stanovnika/km²), više od dvostruko veće u odnosu na prosjek F BiH (89,1 stanovnika/km²) i Bosnu i Hercegovinu cjelini (75,4 stanovnika/km²). Trinaest općinskih područja Kantona raspolaže sa slijedećim demografskim potencijalom i površinom:

Tabela 21. Površina i broj stanovnika po općinama (procjena stanja 30.06.2007.)

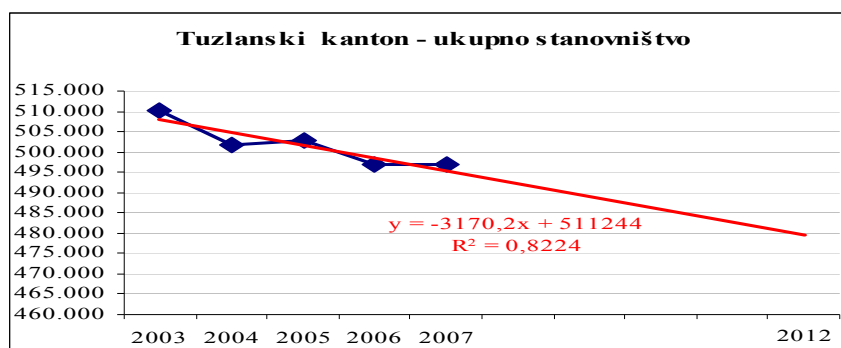
Općine	Broj stanovnika	Površina, km ²	Gustina naseljenosti stanovnika/1km ²
Banovići	25.700	185	138,9
Čelić	14.105	140	100,8
Doboj-Istok	10.167	41	248,0
Gračanica	51.106	216	236,6
Gradačac	46.142	218	211,7
Kalesija	35.165	201	174,9
Kladanj	15.243	331	46,1
Lukavac	51.153	337	151,8
Sapna	12.971	118	109,9
Srebrenik	41.195	248	166,1
Teočak	7.431	29	256,1
Tuzla	131.444	294	447,1
Živinice	54.427	291	187,9
Ukupno TK	496.830	2.649	187,6
BiH	3.861.764	51.209,2	75,4
Federacija BiH	2.328.000	26.110,5	89,1

Izvor: Podaci preuzeti i prerađeni iz: TK u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2008.

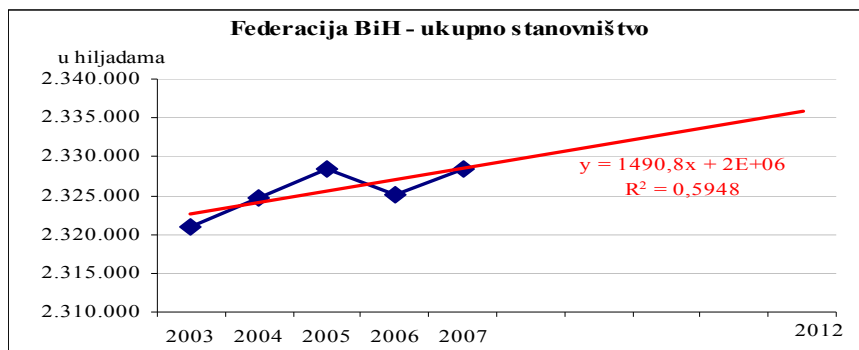
Stanovništvo na području TK bilježi negativnu stopu rasta od – 0,7% prosječno godišnje u periodu od 2003. do 2007., dok je ovaj trend na području F BiH blago pozitivan (+ 0,1%).

Slike 8 i 9. TK i FBiH ukupno stanovništvo

Na osnovu trenda kretanja stanovnika u periodu 2003-2007. (i stopom rasta od - 0,7%) projekcije broja stanovnika pokazuju da će TK sa 496.930 stanovnika u 2007. smanjiti broj stanovnika do 2013. kada će imati oko 479.540 stanovnika, odnosno za preko 5.200 manje nego 2003.

U isto vrijeme, prema projekcijama trenda, ukupno stanovništvo F BiH će se povećati u odnosu i na stanje 2007. (za oko 7.600 stanovnika) kao i na stanje 2003. (za skoro 14.900 stanovnika).

Izvor: Studija demografije, Sarajevo

Starosnu strukturu stanovništva čine: 18,4% osoba do 14, 68,9% osoba u dobi 15-64 i 12,7% osoba starijih od 65 godina starosti.

Tabela 22. Starosna struktura stanovništva (procjena na dan 30.06.2007)

O p ć i n e	Ukupno	0-14	15-64	65 i više
Banovići	25.700	4.726	18.398	2.576
Čelić	14.105	1.824	9.868	2.413
Doboj-Istok	10.167	2.071	6.899	1.197
Gračanica	51.106	9.804	36.432	5.469
Gradačac	46.142	8.460	31.562	6.120
Kalesija	35.165	7.876	23.800	3.489
Kladanj	15.243	2.680	10.794	1.769
Lukavac	51.153	8.262	35.478	7.413
Sapna	12.971	2.414	9.074	1.483
Srebrenik	41.195	8.398	28.067	4.730
Teočak	7.431	1.538	4.895	980
Tuzla	131.444	20.656	90.622	20.166
Živinice	54.427	12.839	36.282	5.305
Ukupno TK	496.830	91.548	342.172	63.110

Izvor: TK u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2008.

U strukturi stanovništva po općinama, najstarija populacija je najzastupljenija u Čeliću (17,1%), Sapni (15,5%) i Tuzli (15,3%), najviše mladih je u Živinicama (23,6%) i Kalesiji (22,4%), a najveće učešće radnog kontigenta bilježe općine Banovići (71,6%), Gračanica (71,3%), Kladanj (70,8%),

U toku posmatranog perioda, u TK, ali i skoro u svim kantonima dolazi do promjena u starosnoj strukturi u pravcu smanjenja učešća mlađeg stanovništva, a do povećanja starijeg stanovništva iznad 65. Tako je u 2007. povećano učešće stanovništva iznad 65 sa 9,7% u 2003. na 12,7% u 2007., a smanjeno učešće mladih do 14 sa 21,3% na 18,4%, dok je učešće radnog kontigenta (15-64) ostalo gotovo isto (69,0% u 2003. i 68,9% u 2007.). Najmlađa grupa stanovnika do 14 starosti na području TK, kao i u Federaciji u cjelini (izuzetak je jedino Kanton Sarajevo sa blagom stopom rasta od + 0,1%) ima zabrinjavajuću stopu opadanja od – 4,2% prosječno godišnje u periodu od 2003. do 2007. Vitalni indeks, odnos broja rođenih i umrlih, na području TK, a i F BiH je veći od 1,0 tokom cijelog perioda. U 2007., u TK vitalni indeks je 1,41 i veći je od

vitalnog indeksa F (vitalni indeks 1,19). Kao i svi drugi kantoni, TK ima manji vitalni indeks u 2007. (indeks smanjen sa 1,59 na 1,41), dok je u F BiH vitalni indeks smanjen sa 1,34 u 2003. na 1,19 u 2007.

2.2.1. Prostorna distribucija naselja i stepen urbanizacije Kantona

Od 373 naselja na području TK njih 315 je ruralnog karaktera na kome živi 35,6% ukupnog stanovništva Kantona. Urbana područja čine 14,6% ukupne površine i 64,4% ukupnog stanovništva TK. U naseljima ispod 2000 stanovnika, što se smatra donjom granicom urbaniziranog stanovništva, (njih ukupno 315 na 86,4% prostora TK) nalaze se slijedeće grupacije:

- a) najveći broj naselja u Kantonu nalazi se u grupi 0-200 stanovnika (96 naselja, ili 30,5% ukupnog broja naselja ispod 2000 stanovnika) a njima živi najmanji broj stanovnika - svega 1%). Ova naselja su najviše locirana u Kladnju (22), Lukavcu (19), Tuzli (16) i Gradačcu (9).
- b) slijede naselja sa 200-500 stanovnika (njih 67) sa ukupno 4% pripadajućeg stanovništva i sa najvećom lociranošću u Tuzli (18), Kladnju (14) i Srebreniku (13).
- c) naselja od 500-1000 stanovnika (ukupno 83) su najzastupljenija u Srebreniku (19), Tuzli (15) i Živinicama (10) a u njima živi 12% stanovnika TK.
- d) u naseljima koja broje 1000-2000 stanovnika (69) živi 19% stanovnika, a najviše ih ima na području Gradačca (11), Tuzle (11) i Lukavca (9).

U grupi naselja preko 2.000 stanovnika (njih 58) živi većina stanovnika TK (64,4%). Strukturiranje ovih naselja je slijedeće:

- a) naselja sa 2000-3000 stanovnika (22) nastanjuje 10% stanovnika. Ovih naselja najviše ima u Gračanica (5), Kalesiji (4) i Živinicama (4).
- b) u naseljima sa 3.000-5.000 stanovnika (26) živi 19% stanovnika, od kojih je najviše u Tuzli (4), Gračanici (4), Kalesiji (3), Lukavcu (3) i Srebreniku (3).
- c) naselja 5.000-10.000 stanovnika ima 5 i u njima živi 35% stanovnika.
- d) u grupaciji 10.000-20.000 stanovnika su 4 naselja (po jedno u Gračanici, Gradačcu, Lukavcu i Živinicama) sa 12% stanovnika,
- e) samo jedno naselje je u grupi preko 20.000 stanovnika (u Tuzli) i u njemu živi 17% ukupnog broja stanovnika TK.

Tabela 23. Broj ukupnih naselja i učešće naselja sa preko 2.000 stanovnika

Općine	Ukupan broj naselja	Naseljena mjesta preko 2000 stanovnika	% stanovnika u naseljenim mjestima preko 2000 stanovnika
Banovići	20	4	56,5
Čelić	16	5	50,1
Doboj Istok	5	2	65,9
Gračanica	22	10	81,6
Gradačac	30	3	49,9
Kalesija	28	7	58,4
Kladanj	45	1	35,8
Lukavac	44	8	46,5
Sapna	11	1	27,6
Srebrenik	49	6	47,3
Teočak	9	1	43,0
Tuzla	65	5	76,2
Živinice	29	9	69,3
TK	373	58	64,4

Izvor: tabela sastavljena na osnovu baze podataka studije „Sistem naselja“ (rađena kao podloga „Prostornom planu TK 2005-2025), Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje, Sarajevo, 2005.

Najveći broj urbanih naselja je koncentrisan uz magistralne i regionalne puteve. Naselja su koncentrisana na četiri magistralna pravca, polazeći od Tuzle kao centra Kantona:⁸

- 1) Tuzla-Lukavac-Gračanica-Klokotnica, prema zapadu,
- 2) Tuzla-Srebreni-Orašje (Brčko), prema sjeveru,
- 3) Tuzla-Kalesija, prema istoku i
- 4) Tuzla-Živinice-Kladanj, prema jugu.

Tabela 24. Površina urbanih područja po općinama

Općine	Ukupna površina u km ²	Urbano područje	
		km ²	%
Banovići	181,9682	11,4043	6,27
Čelić	149,7112	8,6612	6,20
Doboj Istok	39,9562	13,2479	33,16
Gračanica	214,1296	24,9513	11,65
Gradačac	214,7078	58,3400	27,17
Kalesija	198,1862	32,1601	16,23
Kladanj	327,6255	15,8040	4,82
Lukavac	352,5625	46,203	13,10
Sapna	121,5979	10,0855	8,29
Srebrenik	247,7202	28,8082	11,63
Teočak	32,8429	6,254	19,04
Tuzla	296,8575	81,6294	27,50
Živinice	290,9203	36,3704	12,50
TK	2.658,789	373,9193	14,06

Izvor: „Sistem naselja“ (rađena kao podloga „Prostornom planu TK 2005-2025), Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje, Sarajevo, 2005.

⁸ Svi podaci o naseljima preuzeti iz Prostornog plana za područje Tuzlanskog kantona 2005-2025 (I faza), JP Zavod za urbanizam Tuzla, 2005, str. 62-63.

U odnosu na predratno stanje, primjetan je trend porasta stanovništava u naseljima sa preko 2000 stanovnika: sa 54% ovaj broj je povećan na 64%, a broj naselja sa 47 na 58.

Jedan broj naselja većih od 2.000 stanovnika je razmješten i izvan magistralnih pravaca, uz, ili u blizini regionalnih puteva, naročito uz ceste: Živinice – Poljice (ka zapadu), Živinice – Tojšiću – Petrovice (ka istoku), te na području općina Srebrenik, Gradačac i Gračanica.

Svih 13 općinskih centara je ostvarilo visok stepen najbližeg susjedstva (indeks 1,8) što predstavlja slučaj disperzije sa ravnomjernošću visokog stepena (85% od idealnog indeksa).⁹ Disperziona koncentracija općinskih centara je ostvarena u tri makrogrupacije: sjeverozapadna sa 3 centra, centralna sa 4 centra i istočna sa 3 centra, na ujednačenim distancama od po 9-14 km i sa po jednim perifernim centrom na distancama od 20, 24 i 18 km, što „predstavlja veoma povoljnu osnovu za razvoj policentričnog modela centara.“

2.2.2. Demografski trendovi

TK je jedan od najnaseljenijih kantona, a u predratnom periodu ovo je područje važno kao demografski najpropulzivnije u BiH. Na teritoriji današnjeg Kantona, prema popisu iz 1991., živjelo je 493.215 stanovnika, da bi danas, a prema procjenjenom stanju od 30. 06. 2007., taj broj uvećan za 6.615 osoba ili za 0,7%.

Tabela 25. Demografski trendovi od 1991. do 2007.

Općine	1991	2007	Indeks 2007/1991
Banovići	26.590	25.700	96,7
Čelić	11.159	14.105	152,3
Doboj-Istok	10.036	10.167	101,3
Gračanica	47.398	51.106	106,7
Gradačac	41.776	46.142	86,3
Kalesija	35.089	35.165	100,2
Kladanj	16.070	15.243	94,9
Lukavac	56.408	51.153	100,2
Sapna	13.609	12.971	83,5
Srebrenik	40.896	41.195	100,7
Teočak	7.888	7.431	133,7
Tuzla	131.618	131.444	99,9
Živinice	54.513	54.427	99,4
Ukupno TK	493.215	496.830	100,7

Napomena: U prikazivanju broja stanovnika 1991. izvršena je korekcija srazmjerno preustrojtstvu teritorija pojedinih općina tokom ili nakon rata, pa je stanje za 1991. godinu iskazano prema sadašnjem teritorijalnom obimu pojedinih općina. Npr. teritorije općina Gračanica i Gradačac su umanjene za naseljena mjesta koja su pripala RS, pa se broj stanovnika prema popisu iz 1991. za Gradačac od 56.581 reducira na 41.776 stanovnika, a broj stanovnika Gračanice sa 59.134 na 47.398.

Izvor: Nacionalni sastav stanovništva (rezultati za republiku BiH po općinama i naseljenim mjestima 1991), Državni zavod za statistiku BiH, Sarajevo, 1993.

⁹ *Indikator najbližeg susjedstva* predstavlja odnos prosječne vrijednosti i međusobnih udaljenosti najbližih susjednih centara i vrijednosti očekivane minimalne vrijednosti udaljenosti između datog broja centara na datoj površini. Vrijednost tog indeksa se nalazi u rasponu 0,000 – 2,149. Vrijednosti oko 1,5 i više odražavaju disperzivni raspored centara sa tendencijom ka ravnomjernoj shemi i ujednačenim međusobnim distancama, što je slučaj sa Tuzlanskim kantonom (1,8).

U postratnom razvoju mreže i sistema naselja na području Kantona najveće promjene su se odvijale u grupama naselja veličine 1000-3000 stanovnika. Evidentne tendencije pomjeranja i koncentracije stanovništva u općinske centre i sekundarne centre, kao i uz magistralne i regionalne saobraćajnice, što utiče na razvoj koridorskog naseljavanja (dolina rijeka Spreče i Tinje) i formiranja urbane regije Tuzla-Živinice-Lukavac. Ovaj proces uslovljava i smanjivanje broja stanovnika u seoskim naseljima, pa čak i potpuni gubitak stanovništva u ovim naseljima. Ispražnjena naselja se nalaze na rubnim područjima Kantona, u općinama: Kladanj, Lukavac i Kalesija. Prema anketi provedenoj na terenu, 2001.¹⁰, na području Kantona je 60 naselja bez domicilnog stanovništva. U ovoj grupi nalaze se samo dva naselja u kojima živi 905 isključivo raseljenih stanovnika (Kalesija – Jeginov Lug sa 347 stanovnika i Lukavac - Bojnice Donje sa 558 stanovnika). U ostalih 58 naselja prije rata je živjelo ukupno 20.693 stanovnika (4,4% populacije kantona). Nako rata u 41 naselju ove grupe evidentno je smanjenje broja stanovnika. Osnovne karakteristike demografskog stanja i prostorne naseljenosti Kantona su:

1. TK je najmnogoljudniji kanton u Federaciji BiH (21,3% stanovništva F BiH);
2. Visoka gustoća naseljenosti (187,6 st./km²), po osnovu koje je TK poslije Kantona Sarajevo (328 st./km²) najgušće naseljeni kanton u FBiH.
3. Gustina naseljenosti na području TK je 2,5 puta veća od prosječne gustoće naseljenosti BiH (75,4 st./km²), odnosno 2,1 puta veća F (89,1 st./km²).
4. U posljednjem desetljeću prepoznatljivi su, najprije trend izrazitog porasta gustoće naseljenosti (od 186 na 226 st./km²) od 1991. do 1996., zbog ratnih dejstava u BiH i velikog priliva prognanih i raseljenih lica (prvenstveno iz Podrinja). Nakon završetka rata slijedi tendencija pada gustoće, na 191 st./km² u 2000. (od 1996. do 2000., dakle, što je, dijelom, posljedica ostvarenih povrataka prognanih, ali i vanjske migracije (odlasci u evropske i prekookeanske zemlje).
5. U posljednjih pet (2003-2007) stopa rasta stanovništva je negativna i iznosi – 0,7 %, a učešće stanovništva Kantona u ukupnom broju stanovnika F BiH na granici je stagnacije i blagog opadanja (ovo učešće je sa 22,0% u 2003., blago palo na 21,3% u 2007.)
6. Prostorna distribucija gustoće naseljenosti unutar Kantona odaje vezanost najgušće naseljenih područja uz dva ključna saobraćajna pravca (osovine razvoja): Orašje-Sarajevo-Opuzen i Doboju-Zvornik, s obzirom na činjenicu da je u tom prostoru locirano čak sedam od ukupno osam najgušće naseljenih općina Kantona. Prisutne su tendencije pomjeranja i koncentracije stanovništva u općinske centre i sekundarne centre, kao i uz glavne saobraćajnice, što utiče na razvoj koridorskog naseljavanja (dolina rijeka Spreče i Tinje) i formiranja urbane regije Tuzla-Živinice-Lukavac. Ovaj proces uslovljava i smanjivanje broja stanovnika u seoskim naseljima, pa čak i potpuni gubitak stanovništva u ovim naseljima.
7. Gustinom naseljenosti: 241 st./km², što je 2,8 puta više od prosjeka FBiH, posebno se izdvaja i industrijsko središte Kantona - područje četiri općine Tuzlanskog basena (Tuzla, Lukavac, Živinice, Banovići). Ovom području pripada 53% stanovništva i 42% površine Kantona.

¹⁰ Vid. *Prostorni plan TK 2002-2020*, ibid.

2.2.3. Ljudski resursi - stanje i trendovi zaposlenosti i nezaposlenosti

Ukupno postratno vrijeme kontinuirano pokazuje krajnje negativan trend odnosa zaposlenih i nezaposlenih u TK, što ovaj kanton po stanju nezaposlenosti svrstava u najproblematičnije među kantonima F BiH. Stopa nezaposlenosti, u 2007., od 53,1% u odnosu na ukupan radni kontigent je među najvećim stopama registrirane nezaposlenosti u BiH, dok broj zaposlenih ima diskontinuiranu tendenciju. Od 2008. (stanje u junu) krajnje nepovoljan trend između zaposlenih i nezaposlenih je zaustavljen: stopa nezaposlenosti pada na 51,7%.

U cjelokupnom postratnom periodu TK bilježi alarmantnu nezaposlenost, koja je posljedica s jedne strane, naslijeđenih problema iz predratnog perioda, a s druge strane, odsustva odgovora ekonomskih politika na tranzicijske procese, prije svega na sindrom "industrija u zalasku". Krajnje nepovoljni trendovi, naročito u rastu nezaposlenosti, koji se razvijaju u periodu 2002-2007., od početka 2008. se zaustavljaju, a broj zaposlenih od 2006. poprima trend značajnog rasta (broj zaposlenih raste: sa 70.377 u 2002. broj zaposlenih je porastao na 80.222 u 2007. i 83.940 u junu 2008. U odnosu na predratno stanje, nasuprot nešto povećanom broju stanovnika (za 0,7%) došlo je kako do smanjenja ukupnog broja zaposlenih (dostignuto je 81,7% registrirano zaposlenih iz 1991.) tako i do pogoršavanja strukture zaposlenosti i odnosa broja zaposlenih prema ukupnoj populaciji. Sa 15,5% broj zaposlenih u neprivrednim djelatnostima se popeo na 23,0%, dok je učešće broja zaposlenih u ukupnoj populaciji smanjeno sa 19,9% na 16,1%.

Tabela 26. Trendovi stanovništva i zaposlenosti 1991. – 2007.

Stanovništvo i zaposlenost	1991	2007	Indeks 2007/1991
Broj stanovnika	493.215	496.830	100,7
Broj zaposlenih	98.189	80.222	81,7
Stopa zaposlenosti (br.zaposlenih/br.stanovnika)	19,9 %	16,1 %	

Izvor: Tabela formirana na osnovu podataka iz Mjesečnog statističkog pregleda FBiH, Sarajevo.

Glavni uzrok nezaposlenosti je, dakle, strukturalni: došlo je do drastičnog pada zaposlenosti u preduzećima u državnom vlasništvu, a procesi privatizacije i prestrukturiranja preduzeća s jedne strane, i nastanak novih biznisa, s druge strane, suviše su spori da bi se apsorbovao "višak" radne snage koje je oslabila "industrija u zalasku." (npr. industrija je u općinama tzv. Tuzlanskog basena prije rata zapošljavala preko 40% ukupne radne snage, a danas industrija pokriva ispod 20% ukupno zaposlenih). Sagledavanjem cijelog poratnog perioda primjetan je krajnje nizak prirast zaposlenih i visok prirast nezaposlenih osoba u Kantonu.

Slika 10. Trend zaposlenosti i nezaposlenosti na TK 2002-2008

Samo u zadnjih 5 (2002.-2007.) broj nezaposlenih je uvećan za čak 18.321 osoba (ili za 25,3%), dok je broj zaposlenih povećan za 9.845 osoba (ili za 13,9%).

Stopa nezaposlenosti u ovom periodu je konstantno iznad 50%, a svake, u prosjeku, bez posla ostaje preko 1.600 osoba.

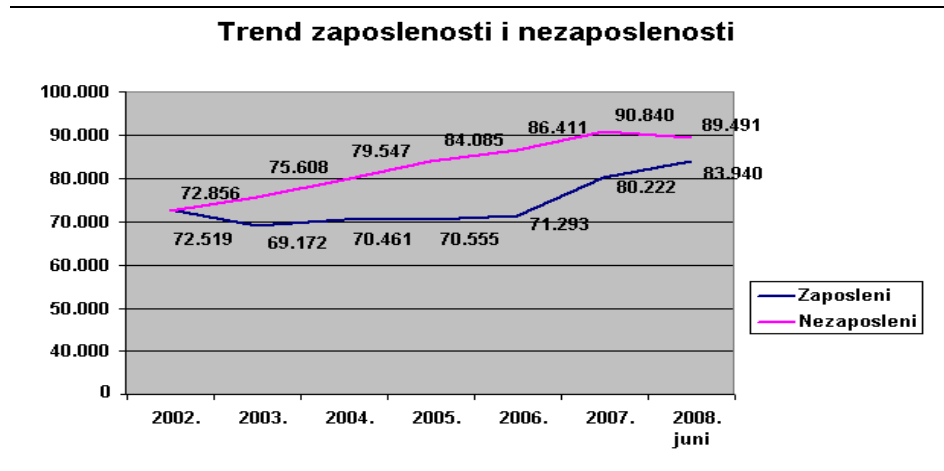

Tabela 27. Prosječan broj zaposlenih i nezaposlenih osoba u posljednjih pet u TK

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008/juni
Prosječan br. nezaposlenih	72.519	75.608	79.547	84.085	86.411	90.840	89.941
Prosječan br. zaposlenih	70.377	69.172	70.461	70.555	71.293	80.222	83.940
Stopa nezaposlenosti	50,75 %	52,19 %	53,03 %	54,37%	55,61 %	53,10 %	51,7 %

Izvor: Tabela formirana na osnovu podataka iz Mjesečnog statističkog pregleda FBiH, Sarajevo.

Pregled zaposlenosti i nezaposlenosti po općinama u 2007., pokazuje alarmantne stope nezaposlenosti u Kalesiji (80,6%) i novoformiranim općinama: Teočaku (81,4%), Sapni (79,9%), Čeliću (71,7%) i Doboju-Istoku (65,6%). Po pravilu ove općine imaju i izrazito nisku stopu registrirane zaposlenosti u odnosu na prisutni broj stanovnika: u Sapni i Teočaku je zaposlen tek svaki osamnaesti stanovnik, u Čeliću svaki četrnaesti, a u Kalesiji svaki trinaesti stanovnik.

Niske stope registrirane zaposlenosti stanovništva imaju i Srebrenik (svaki deveti stanovnik je zaposlen) i Gradačac (svaki osmi stanovnik je zaposlen). Izraženiju zaposlenost stanovništva imaju jedino općine Tuzla (zaposlen svaki četvrti stanovnik) i Banovići (zaposlen svaki peti stanovnik). Stopu nezaposlenosti radne snage ispod kantonalnog prosjeka (53,1%) imaju: Tuzla (37,8%), Kladanj (49,8%) i Gračanica (50,0%).

Tabela 28. Pregled zaposlenih i nezaposlenih po općinama TK

Općine	Prosječan broj zaposlenih	Nezaposlene osobe (dec. 2007)	St. zaposlenosti u odnosu na uk. populaciju	Stopa nezaposlenosti
Banovići	5.160	4.949	20,1 %	48,9 %
Čelić	976	2.479	6,9 %	71,7 %
Doboj-Istok	1.432	2.735	14,1 %	65,6 %
Gračanica	8.300	8.303	16,1 %	50,0 %
Gradačac	5.770	7.467	12,5 %	56,4 %
Kalesija	2.627	9.125	7,5 %	80,6 %
Kladanj	2.197	2.179	14,4 %	49,8 %
Lukavac	8.161	9.342	15,9 %	53,4 %
Sapna	713	2.834	5,5 %	79,9 %
Srebrenik	4.526	7.174	10,9 %	61,3 %
Teočak	424	1.855	5,7 %	81,4 %
Tuzla	31.282	19.035	23,8 %	37,8 %
Živinice	8.375	12.626	15,4 %	60,1 %
UKUPNO TK	80.220	90.840	16,1 %	53,10 %

Izvor: Tabela formirana na osnovu podataka iz Mjesečnog statističkog pregleda FBiH, Sarajevo

Broj zaposlenih TK u 2007. je 80.222 osoba, što čini 16,1% ukupnog broja stanovništva, 23,4% radno aktivnog stanovništva i 47,2% radne snage u Kantonu. U odnosu na broj stanovnika, Kanton bilježi manju zaposlenost stanovništva od prosječne u Federaciji BiH, kao i od prosječne zaposlenosti ostalih kantona u Federaciji BiH: u ukupnom broju zaposlenih F BiH TK učestvuje sa 18%, dok je učešće Kantona u broju stanovnika F BiH 21,4%. U odnosu na predratno stanje (98.189 zaposlenih), broj zaposlenih u 2007. (80.222) je smanjen za 17.629 osoba ili za 18,3%. U zadnjih 5 zaposlenost raste stopom od 2,7%, što je znatno manje od rasta stope nezaposlenosti koja u istom periodu raste s stopom od 5,1%. Kretanje broja zaposlenih u postratnom periodu ima krajnje neujednačene tendencije. U prvih pet postratnog perioda (1996-200) broj zaposlenih je imao uzlazni trend i kretao se prosječnom stopom rasta od 4,2%. Nakon 2000. (kada je Kanton brojao 74.711 zaposlenih) dolazi do neprekidnog opadanja ovog broja sve do 2007., kada se ovaj povećava na 80.220 osoba.

Prostorna distribucija zaposlenih po općinama pokazuje na velike neravnomjernosti. Najveća koncentracija zaposlenih je u općinama Tuzlanskog basena (Tuzla, Banovići, Živinice, Lukavac) u kojima radi 66,3% zaposlenih u Kantonu nalazi se u općinama Tuzlanskog basena, od čega najviše u Tuzla (39,0%), iako su i ove općine u prosjeku dostigle tek 70% predratnog stanja zaposlenosti. Najmanju zaposlenost bilježe Kalesija i novoformirane općine (Doboboj-Istok, Čelić, Sapna, Teočak). U postratnoj dinamici zapošljavanja, prvo je (1996-2000) bio izražen pozitav trend porasta zaposlenosti, kojeg su pokazivale sve općine kantona. U ovom periodu prosječna stopa rasta zaposlenosti iznosila je čak 4,2%. Nakon toga (2001-2006) dolazi do smanjenja broja zaposlenih (sa 74.711 u 2000. na 71.293 u 2006.), da bi tek u posljednjoj došlo do značajnijeg rasta zaposlenosti (indeks rasta 2007/2006 = 112,5), što se nastavlja i u prvoj polovini 2008 (indeks rasta 2008.juni/2007=104,6). Opći trend zapošljavanja u Tuzlanskom kantonu je negativan i diskontinuiran do 2006.: nakon postratnog blagog rasta broja zaposlenih u prvih 5 (index 2000/1966=106,4), broj zaposlenih nakon 2000 opada (sa 74.711 u 2000

na 70.475 početkom 2006. Od 2006. broj zaposlenih se ponovo povećava: na kraju 2006. ovaj broj iznosi 71.293, a u 2007. se penje na 80.222, dok u junu 2008. iznosi 83.940 zaposlena. Indeks rasta zaposlenosti juni 2008./2006. iznosi 112,7.

Tabela 29. Zaposlenost TK po općinama 2002-juni 2008.

Općine	2002	2006	2007	Juni 2008	Indeksi		
					2007/2002	2007/2006	2008/2007
Banovići	5.929	5.168	5.376	5.616	90,7	104,0	104,5
Čelić	767	976	1.039	974	135,5	93,7	93,7
Doboj-Istok	866	1.197	1.432	1.416	165,4	98,9	98,9
Gračanica	6.261	7.140	8.300	8.373	132,5	116,2	100,9
Gradačac	3.786	4.707	5.770	6.018	152,4	112,6	104,3
Kalesija	1.586	2.077	2.627	2.915	165,6	126,5	110,9
Kladanj	1.914	1.788	2.197	2.363	114,8	122,9	107,5
Lukavac	8.552	7.902	8.161	8.635	95,4	103,3	105,8
Sapna	372	562	713	759	191,6	126,9	106,4
Srebrenik	3.833	3.711	4.526	4.952	118,1	109,4	109,4
Teočak	369	399	424	457	106,3	107,8	107,8
Tuzla	31.508	27.963	31.282	32.339	99,3	111,9	103,4
Živinice	7.113	7.643	8.375	9.123	109,6	109,6	108,9
Ukupno TK	72. 856	71.293	80.222	83.940	110,1	112,5	104,6

Izvor: Tabela formirana na osnovu podataka iz Mjesečnog statističkog pregleda FBiH, Sarajevo.

U postratnoj dinamici zapošljavanja od 1996. do 2000. sve općine su pokazivale pozitivan trend (do tada je je bilježen najveći postratni rast na nivou kantona sa prosječnom stopom rasta zaposlenosti od blizu 3%). Nakon toga slijedi značajno pogoršavanje situacije – izraženo prije svega gubljenjem radnih mjesta na Tuzlanskom kantonu, što je naročito izraženo u općinama: Banovići, Kalesija, Kladanj i Lukavac. Od tada, TK svake, prosječno, gubi 1,4% postojećih radnih mjesta, a dobija 2% nezaposlenih (u periodu 2002-2007. Služba za zapošljavanje je evidentirala novih 8.775 nezaposlenih lica). Od 2008. (stanje u junu) broj zaposlenih blago raste u gotovo svim općinama (izuzetak su općine Čelić i Doboj-Istok, u kojima je došlo do smanjenja zaposlenosti, u prvoj za 6,3% a u drugoj za 1,1%). Najveće povećanje u zaposlenih u toku 2007. i prvu polovinu 2008. imaju Kalesija, Kladanj, Srebrenik, Teočak, Tuzla i Živinice. Na kraju, prema evidenciji PIO/MIO ukupno je 85.995 osiguranika za koje se uplaćuju doprinosi za penziono osiguranje, što je za 5.773 osobe više nego što je registrovano zaposlenih osoba na Tuzlanskom kantonu. TK ima alarmantnu nezaposlenost od 90.840 osoba (2007.), koja je, u odnosu na druge kantone F BiH, najveća kako u apsolutnom iznosu (Kanton zahvata 20% ukupno nezaposlenih osoba u F BiH), tako (zajedno sa Unsko-sanskim kantonom) i po stopi nezaposlenosti od 53,10%. Trend porasta nezaposlenosti je zaustavljen u prvoj polovini 2008., kada je broj nezaposlenih smanjen za 891 osobu ili za 1%. Stopa nezaposlenosti (stanje 2007.) u ovom Kantonu je veća od prosječnih stope nezaposlenosti u: Federaciji BiH za 6,2 indeksna poena i ukupnoj BiH za čak 8,9 indeksnih poena. Istovremeno stopa zaposlenosti ukupnog stanovništva TK (16,1%) je manja od prosječnih stopa zaposlenosti u Federaciji BiH (17,1%), Republici Srpskoj (17,5%) i ukupnoj BiH (17,2%).

Tabela 30. Broj nezaposlenih TK prema ukupnom stanovništvu, radnom kontingentu i radnoj snazi

Broj nezaposlenih	Stopa nezaposlenosti, 2007			I n d e k s i		
	stanovništva	radnog kontingenta	radne snaga	2007/1991	2007/2002	2007/2006
90.840	83,9 %	76,6	53,10	197,6	125,1	105,1

Izvor: TK u brojkama, različita godišta.

U odnosu na predratno stanje (1991) broj nezaposlenih je veći za gotovo 55.000 osoba (indeks 2007/1991 = 197), a u poratnom vremenu, od 2000., ovaj broj je povećan za 20.547 osoba ili za gotovo 30%. Prikaz povećavanje poratne nezaposlenosti po općinama slijedi u narednoj tabeli:

Tabela 31. Nezaposlenost TK po općinama 2002 - juni 2008.

Općine	2002	2006	2007	Juni 2008	Indeksi		
					2007/2002	2007/2006	2008/2007
Banovići	4.210	5.024	4.949	4.649	117,6	98,5	93,9
Čelić	1.335	2.039	2.479	2.333	185,7	121,5	94,1
Doboj-Istok	2.180	2.769	2.735	2.647	125,5	98,8	96,8
Gračanica	8.612	8.529	8.303	7.794	96,4	97,4	93,9
Gradačac	6.090	7.001	7.467	6.953	122,6	106,6	93,1
Kalesija	6.580	7.992	9.125	9.024	138,7	114,2	98,9
Kladanj	2.242	2.630	2.179	2.774	97,2	82,9	127,3
Lukavac	8.376	9.497	9.342	9.242	111,5	98,4	98,9
Sapna	1.734	2.062	2.834	2.721	163,4	137,4	96,0
Srebrenik	4.862	6.420	7.174	6.912	147,5	111,7	96,0
Teočak	1.399	1.591	1.855	1.786	132,6	116,6	96,3
Tuzla	14.673	18.801	19.035	17.839	137,5	101,2	93,7
Živinice	9.586	12.056	12.626	12.267	131,7	104,7	97,2
Ukupno TK	72.519	86.411	90.840	89.941	125,3	105,1	99,0

Izvor: Tabela formirana na osnovu podataka iz Mjesečnog statističkog pregleda FBiH, Sarajevo

Osim Gračanice i Kladnja svih preostalih 11 općina je u predhodnim petogodišnjem periodu (2002-2007) značajno povećalo svoju nezaposlenost, naročito 3 od 4 noformirane općine - Čelić, Sapna i Teočak (indeks porasta 2007/2002 = 160). Drastično povećavanje nezaposlenosti imaju još općine Srebrenik (indeks 147,5) i Kalesija (indeks 138,7). Kritično nisku stopu zaposlenosti, posebno spram broja ukupnog stanovništva imaju sve novoformirane općine: Sapna (registirano je svega 2,6% zaposlenog stanovništva), Čelić (5%), Teočak (5,3%) i Doboj-Istok (8,6%). Najveće smanjenje nezaposlenosti tokom 2007. i u prvoj polovini 2008. imaju: Tuzla, Gračanica, Doboj-Istok i Banovići. Predratno naslijeđe nezaposlenosti. Mada je zaposlenost na području TK u predratnom dvodecenijskom periodu (1970.-1991.) gotovo udvostručena (sa 51.913 u 1970. na 98.189 zaposlenih u 1991.) stopa zaposlenosti, kao relevantan pokazatelj dostignutog nivoa ekonomske razvijenosti svrstava TK (19,7%), i u granicama same predratne Republike BiH (24,2%), u nedovoljno razvijena područja. Dakle, i pored relativno visoke stope zapošljavanja (3,4% u periodu 1970-1990), kumulirala se registrovana nezaposlenost od oko 46.000 osoba (procjena za 1991.).

Uzroci problema nezaposlenosti u ovom periodu različite su prirode i međusobno tijesno povezani: (1) relativno dinamičan rast ukupnog stanovništva, (2) neusklađena ekonomska struktura sa ponudom radne snage – razvoj baznih sektora, zastajanje prerađivačke proizvodnje, zapostavljanje poljoprivrede i uslužnih djelatnosti, (3) spriječavanje privatne inicijative, (4) neprilagođen sistem obrazovanja i sl. U ovom periodu, stanovništvo se uvećalo gotovo za 20%, broj zaposlenih 1,8 puta, a broj nezaposlenih čak 7,9 puta. 1981. radi zaposlenja emigriralo je sa područja Kantona 12.891 osoba, do 1991. ovaj broj se povećao na 17.307. Problem nezaposlenosti na području TK i Regije Sjeveroistočna Bosna, zapravo, datira od sredine 1960-tih, i efektivno, u tom periodu, njegova pojava povezana je s primjenom mjera privredne reforme u ex Jugoslaviji. Narednih decenija, do 1990. godine, broj lica koja traže zaposlenje udvostručava se svake pete. Nabujala i sve rastuća nezaposlenost u ovom periodu generirana je među povezanim utjecajem sporog ekonomskog rasta, neadekvatne (bazno industrijske) privredne strukture (sram potreba zapošljavanja), dinamičnijeg porasta stanovništva u odnosu na dinamiku otvaranja radnih mjesta i obrazovnog sistema (neprilagođenog potrebama privrede). Poslije rata, u tranzicionom procesu bh privrede, nezaposlenost postaje još težim problemom. Zamahom procesa privatizacije i gubitkom radnih mjesta, otvaranjem stečajem i gašenjem mnogih firmi (TK bilježi najveći broj pokrenutih stečajeva i likvidacija firmi u Federaciji BiH), pri nedovoljnom investiranju u razvoj, broj lica koja traže zaposlenje nakon 2000. daleko premašuje broj zaposlenih lica. U zadnjih pet radna snaga raste (19,3%) raste brže od rasta zaposlenosti (13,9%), dok je radno aktivno stanovništvo smanjeno za 2,3%.

Tabela 32. Radna snaga na TK 2002-2007

Općine	2002	2007	Indeks 2007/2002
Banovići	9.998	10.325	103,3
Čelić	2.108	3.518	166,9
Doboj-Istok	3.695	4.167	112,8
Gračanica	14.903	15.443	103,6
Gradačac	9.938	13.237	133,2
Kalesija	8.153	11.752	144,1
Kladanj	3.633	5.095	140,2
Lukavac	16.400	17.503	106,7
Sapna	2.141	3.547	165,6
Srebrenik	8.644	11.700	135,4
Teočak	1.746	2.298	131,6
Tuzla	44.410	50.319	113,3
Živinice	16.846	19.966	118,5
Ukupno TK	142.906	171.062	126,2

Izvor: TK u brojkama, razna godišta

Kanton ima relativno zadovoljavajuću starosnu strukturu stanovništva: 69,6% stanovništva pripada radno aktivnoj populaciji, koja iako veća od prosjeka F BiH (67,9%) daje manji broj zaposlenih osoba u odnosu na prosjek F BiH.

Tabela 33. Radno aktivno stanovništvo

Općine	2002	2007	Indeks 2007/2002
Banovići	20.794	18.389	88,4
Čelić	11.537	9.868	95,9
Doboj-Istok	6.278	6.899	109,1
Gračanica	37.494	36.432	96,7
Gradačac	33.272	31.562	94,8
Kalesija	23.875	23.800	98,9
Kladanj	10.453	10.794	103,2
Lukavac	36.318	35.478	97,7
Sapna	10.430	9.074	87,0
Srebrenik	27.336	28.067	102,6
Teočak	4.640	4.882	105,2
Tuzla	95.962	90.622	94,4
Živinice	32.365	36.283	112,1
Ukupno TK	350.774	342.172	97,5

Izvor: TK u brojkama, razna godišta.

U prijeratnom vremenu, ekonomsku sliku Tuzlanskog kantona su dominantno formirali kapaciteti: industrije, energetike i rudarstva, koncentrisani, uglavnom, na područje Tuzlanskog basena (općine Tuzla, Banovići, Živinice i Lukavac).

Nepovoljno ekonomsko-finansijsko stanje, posljedice devastiranja u ratu i zastajelosti tehnologije (naročito u hemijskoj industriji) i ratom uslovljene migracije stanovništva, nedostatak kapitala, nisko korišćenje kapaciteta i znatan gubitak tržišta za industiji, značajno su umanjili ekonomsku snagu Kantona, a ekonomske trendove usmjerili u drugim pravcima.

2.3. EKONOMSKA STRUKTURA I RAZVOJ

Stanje ekonomske strukture i razvoja TK 2007. odnosno 2008. bitno određuje sljedeće:

- Deficit od preko 90.840 radnih mjesta sa kontinuiranim trendom rasta od 2000. (Hodžić, K:2008:11)
- Nizak stepen korištenja humanog kapitala (radne snage) - ispod 50% radne snage je zaposleno – radnu snagu čine 171.062 lica, a zaposleno ih je svega 80.222 (Kurtović, E:2008:5.)
- Nesposobnost da se kreiraju nova radna mjesta, kao i nesposobnost da se sačuvaju postojeća - prosječno godišnje se gubi oko 2.500 radnih mjesta (Hodžić, K:2008 :12)
- Ekstenzivno trošenje prostora i drugih prirodnih resursa
- Visoka agresivnost prema okolini
- Zaostajanje u tehnologijama
- Konkurentnost na nivou FBiH, ali ne i na internacionalnom nivou
- Neatraktivna struktura za investicije – prosječna stopa rasta investicija TK je manja od prosječne stope rasta investicija na nivou FBiH. (Rahimić, Z:2008:18)
- Nebalansiran razvoj TK - koncentracija razvoja na području četiri općine Tuzlanskog bazena - Tuzla, Banovići, Živinice i Lukavac gdje je skoncentrirano 63% ukupnog GDP-a TK. (Hodžić, K:2008:18)

Trendovi

- Smanjivanja učešća TK u stvaranju ukupnog GDP-a FBiH u odnosu na 1990. kada je ono iznosilo 16,8%. U 2002. učešće je bilo 13,5%, u 2006. 17,2% te u 2007. 15,8% (Hodžić, K:2008:15)
- Povećavanje razlike u nivou razvijenosti unutar TK (period 1990-2008)
- Negativan prirodni priraštaj stanovništva – stope nataliteta i prirodnog priraštaja bilježe trend pada, a stope mortaliteta trend rasta (Kurtović, E:2008:3.)
- Porast nezaposlenosti – povećanje broja nezaposlenih sa 75.000 u 2000. na više od 90.000 u 2007. (Hodžić, K:2008:10)
- Trend gubitka postojećih radnih mjesta. Od 2002. TK prosječno godišnje gubi 1,4% postojećih radnih mjesta (Hodžić, K:2008:10)
- Investiranje na području TK ne prati investiranje u FBiH – od ukupnih 2,5 milijardi investicija u FBiH na TK se odnosi svega 310 hilj. ili 12,4%. (Rahimić, Z:2008 :17)
- Trend porasta broja postupaka stečaja (Hodžić, K.)
- Pad budžetskih prihoda - zbog smanjenja učešća kantona u raspodjeli budžetskih prihoda za dodatnih 3%, objektivno je očekivati smanjenje budžetskih prihoda TK – za juli 2008. prve analize govore da je došlo do smanjenja u odnosu na juli 2007. (informacija iz razgovora sa ministrom financija TK, 28. 07. 2008)

- Trend niskih stopa rasta GDP-a – (Rahimić, Z:2008:5)
- Neatraktivnost TK za FDI – samo 2,5% od ukupnih FDI uloženi u BiH u proteklih 15 godina uloženo je u privredni sektor TK (Rahimić, Z:2008:19)
- Dominacija sektora rudarstva i prerađivačke industrije – od ukupno ostvarenog GDP-a u ovim djelatnostima u FBiH, jedna trećina se ostvaruje na području TK

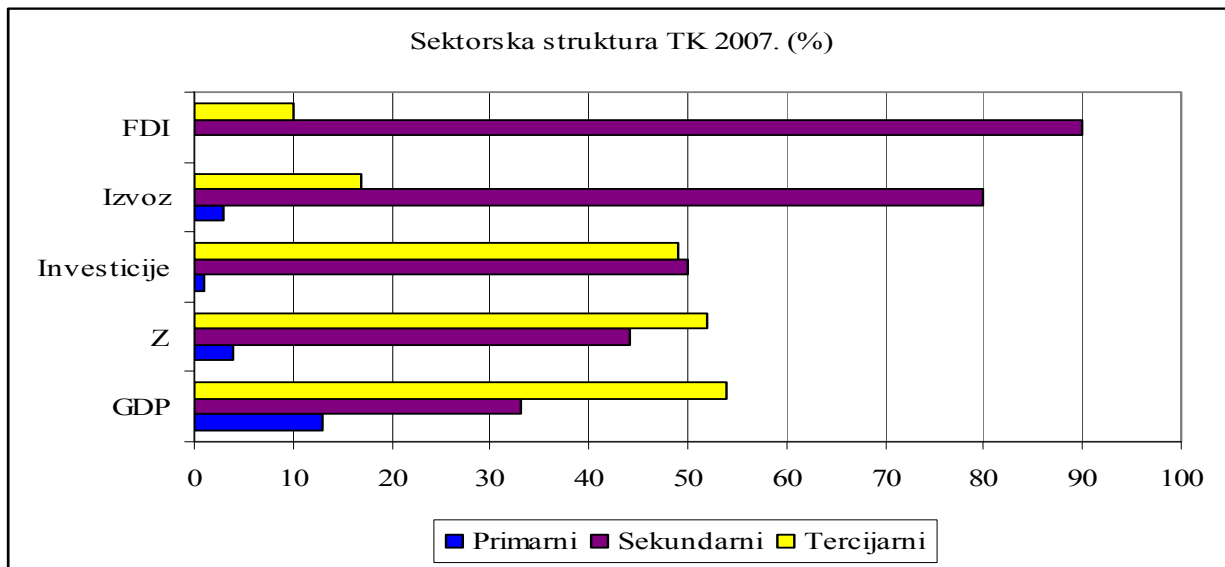
Problemi

- mentalni sklop
- nedostatak radnih mjesta
- loše inter i intra komunikacija (autoput, željeznica, aerodrom, ...)
- lokalni i kantonalni propisi o poslovanju
- menadžerske sposobnosti kantona i općina
- nedostatak poduzetničke infrastrukture
- imidž
- orijentacija na rezultat/cilj/razvoj

Primarni sektor (poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo) generira 13% GDP, 4% radnih mjesta, 1% investicija i oko 3% izvoza TK. Sekundarni sektor (rudarstvo, prerađivačka industrija, snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom, građevinarstvo) generira oko trećinu GDP, skoro 44% radnih mjesta, oko 50% investicija, skoro 80% direktnih stranih investicija i skoro 90% izvoza TK. Primarni sektor u nekim elementima pokazuje tendenciju porasta značaja (mjereno učešćem u GDP TK). Sekundarni sektor je ključni u direktnim stranim investicijama i izvozu.

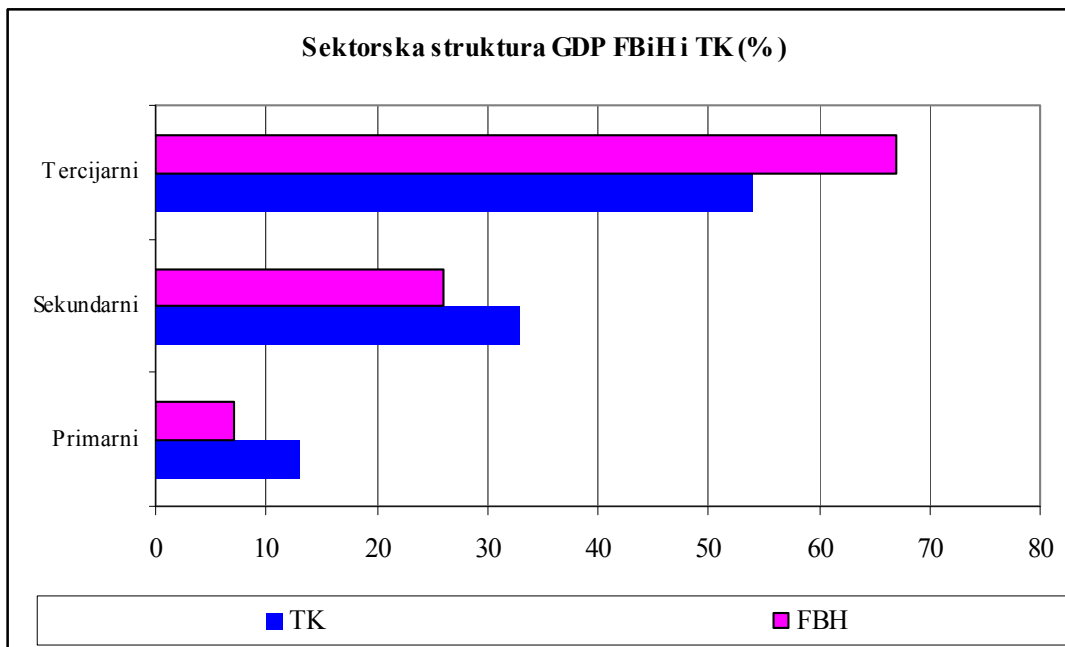
U strukturi GDP, kao i u strukturi zaposlenih TK raste učešće primarnog i tercijarnog sektora, a smanjuje se učešće sekundarnog sektora. Kada je riječ o investicijama, sredstva se usmjeravaju u odnosu 1:1 u sekundarni i tercijarni sektor. U izvozu i direktnim stranim investicijama potpuno dominira sekundarni sektor. Na nivou F BiH učešće sektora u stvaranju GDP je 7:26:67, u strukturi investicija 3:34:63. Sektorsku strukturu TK bitno određuje sekundarni sektor i tendencija rasta značaja tercijarnog sektora (vidjeti sliku 11).

Slika 11. Sektorska struktura osnovnih ekonomskih agregata na TK 2007

Komparacija strukture pokazuje da TK ima manji udio tercijarnog sektora, što znači nižu razvijenost servisnih djelatnosti, ali viši udio sekundarnog i primarnog sektora u stvaranju GDP.

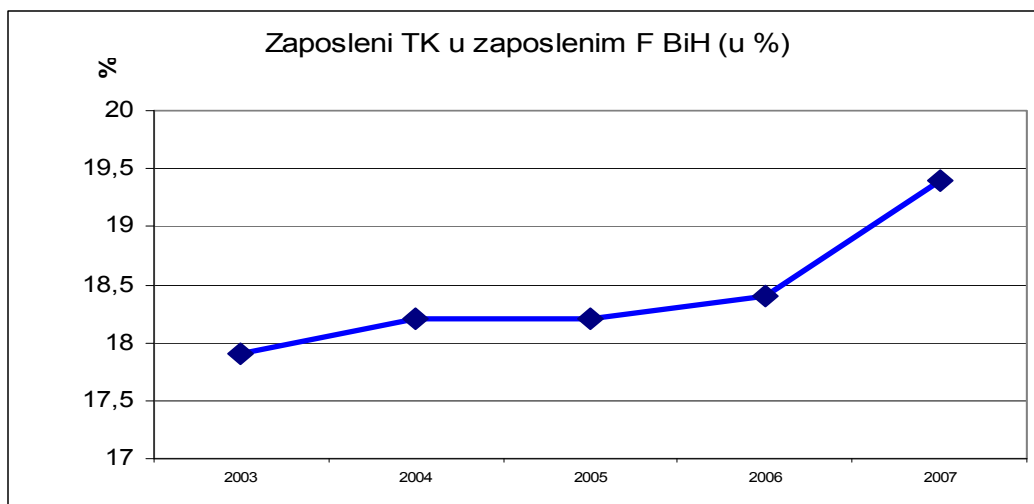
Slika 12. Komparacije strukture GDP u FBiH i na TK 2007

Postojeću ekonomsku strukturu i razvoj karakterizira nesposobnost da kreira dovoljno radnih mjesta i da se iskoristi ljudski ili humani kapital. U najkraćem: deficit od preko 90.840 radnih mjesta (sa kontinuiranim trendom rasta od 2000. (Hodžić, K: 2008 : 11); nizak stepen korištenja humanog kapitala - radne snage (ispod 50% radne snage je

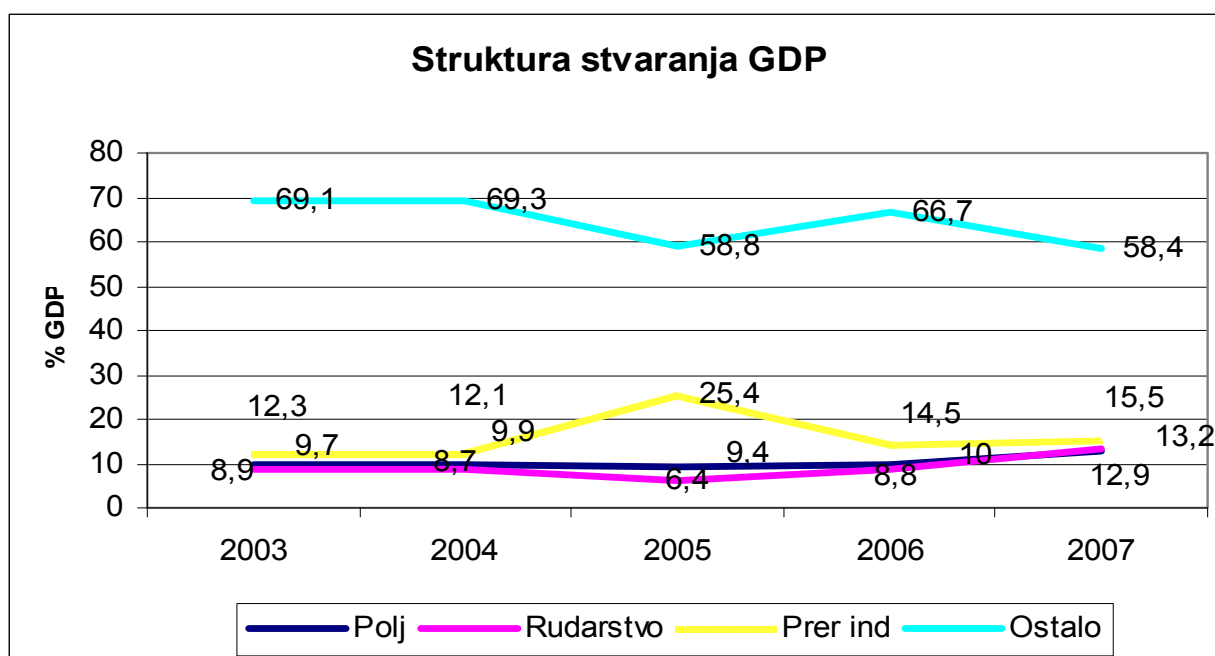
zaposleno). Sedam općina ima 60% i više stopu nezaposlenosti – Živinice, Sapna, Teočak, Čelići, Doboj Istok, Banovići i Srebrenik). Udio zaposlenih na TK u ukupnom broju uposlenih u F BiH bilježi stalni rast dostizanjem 19.4% udjela u 2007.

Slika 13. Udio zaposlenih na TK u ukupnoj zaposlenosti u F BiH

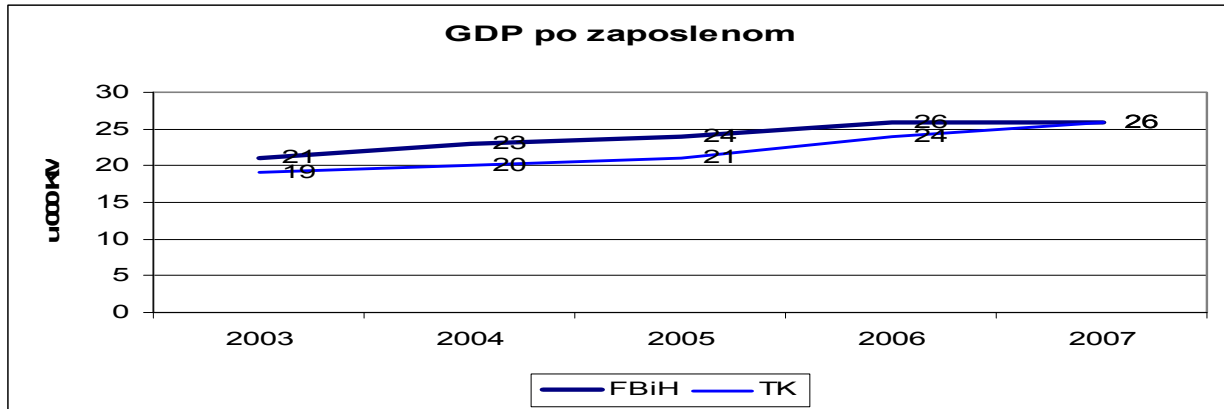
Strukturalno, postoje značajne razlike u kontribuciji TK stvaranju GDP u pojedinim sektorima. Rudarstvo doprinosi rastućim udjelom stvaranju GDP sa 13,2% u 2007., kao i poljoprivreda koja bilježi relativno visok udio od 12,9% u 2007. Prerađivačka industrija bilježi ciklična kretanja sa relativno visokih 15,5% u 2007. U grupi ostalih sektora dominiraju servisne industrije (trgovina, finansijski servisi, javne usluge), ali je prisutna i značajna zastupljenost građevinarstva sa 5,7% u kreiranju GDP.

Slika 14. Udio TK u stvaranju GDP prerađivačke industrije F BiH

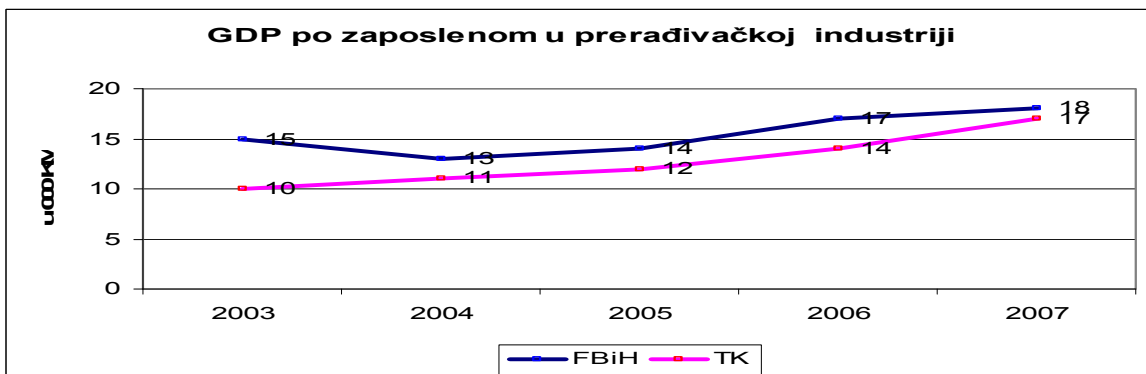
Identificirana je tendencija rasta značaja TK u rudarstvu, prerađivačkoj industriji i poljoprivredi F BiH. Kao pozitivni trendovi uočeni su (rast 2007/2006): rast produktivnosti od oko 8%, rast produktivnosti u prerađivačkoj industriji (12,2%) i rast izvoza (32%).

Slika 15. Rast produktivnosti u F BiH i na TK

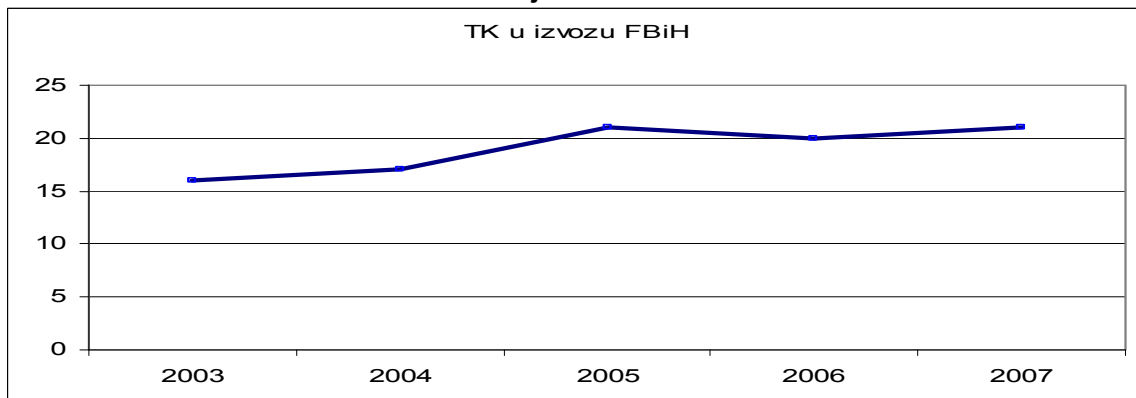
Iako je GDP po uposlenom u prerađivačkoj industriji ispod prosjeka F BiH, bilježi se brži rast (slika 16)

Slika 16. Dinamika produktivnost u prerađivačkoj industriji TK i F BiH

Rezultati u rastu izvoza najvećim dijelom su rezultat ubrzane dinamike prerađivačke industrije (slika 17).

Slika 17. Dinamika udjela izvoza TK u izvozu F BiH

Trendovi koji zahtijevaju preaktivan pristup: trend porasta broja postupaka stečaja (Hodžić, K. 2008), pad budžetskih prihoda (zbog smanjenja učešća kantona u raspodjeli budžetskih prihoda za dodatnih 3%, objektivno je očekivati smanjenje budžetskih prihoda TK – za juli 2008. prve analize govore da je došlo do smanjenja u odnosu na juli 2007. (informacija iz razgovora sa ministrom financija TK, 28. 07. 2008), neatraktivnost TK za FDI (samo 2,5% od ukupnih FDI uloženi u BiH u proteklih 15 uloženo je u privredni sektor TK (Rahimić, Z:2008:19) i dominacija sektora rudarstva i prerađivačke industrije (od ukupno ostvarenog GDP-a u ovim djelatnostima u FBiH, jedna trećina se ostvaruje na području TK).

2.3.1. Poljoprivreda, ruralni razvoj i prehrambena industrija

Najvažnije karakteristike sektora poljoprivrede, prehrambene industrije i ruralnog razvoja u TK harmonizirane sa Strategijom razvoja poljoprivrede u TK 2008–2013.

1. Klimatski faktori ne limitiraju primarnu poljoprivrednu proizvodnju
2. Generalno, zemljišnim resursom (upravljanjem zemljištem u poljoprivredi) dominira Agrozona II (76,32% ukupnog poljoprivrednog zemljišta TK), što zahtijeva meliorativne i hidrotehičke intervencije – posebno značajno u Kalesiji, Živinicama, Gradačcu)
3. Šume i šumsko zemljište vrlo značajan resurs (44,5% površine kantona) ali nerazvijen (sekundrane funkcije šume, prerada drveta)
4. Oko 20% teritorije TK je antropogeno uništeno zemljište (građevinsko, mine, jalovišta i sl). Ovaj se trend mora zaustaviti.
5. Raspoloživost poljoprivrednog i šumskog zemljišta je prikazana u slijedećoj tabeli i očigledno je da je navedenih 5 općina najznačajnije za ovaj sektor

Tabela 33a.: Poljoprivredno i šumsko zemljište prema općinama

Poljoprivredno zemljište TK – raspoloživost po općinama		Općine sa najznačajnijim učešćem polj. zemljišta		Poljoprivredno zemljište TK – raspoloživost po općinama		Općine sa najznačajnijim učešćem šumskog zemljišta	
općina	% od TK	općina	% od općine	općina	% od TK	općina	% od općine
Srebrenik	13,07	Srebrenik	57,48	Srebrenik	20,93	Srebrenik	74,47
Tuzla	12,03	Tuzla	54,82	Tuzla	11,65	Tuzla	58,06
Gračanica	11,85	Gračanica	52,96	Gračanica	10,50	Gračanica	52,41
Lukavac	11,84	Lukavac	52,27	Lukavac	9,06	Lukavac	44,60
Gradačac	11,47	Gradačac	48,54	Gradačac	8,01	Gradačac	41,24

FBiH: nerazvijene općine: Kladanj, Doboj-Istok, Gradačac

1. Vodni resurs ograničen i nerazvijen:
 - svi vodotoci evakušu vodu sa kantona;
 - Veliko zagađenje površinskih voda (1 750 000 ek.st/25 000 eq.st)
 - Neregulisani vodotoci: bujice, poplave, erozija tla
 - Nepostojanje mreže navodnjavanja/odvodnje vode limitira primarnu poljoprivrednu proizvodnju
2. Životna sredina: snažnija i sveobuhvatnija legislativa mora balansirati poljoprivredu i industriju (upravljanje zemljištem, zrakom i vodama) - potrebno strateško predjeljenje TK
3. Novi, specifični oblici prakticiranja poljoprivrede (organska, integralna, proizvodi dodatne vrijednosti) nisu zaživjeli u TK
4. Puno je prostora za povećanje efikasnosti primarne proizvodnje (nedostatak tehnologija, znanja, mašina, organizacije) posebno potrebnih u povrtlarstvu, proizvodnji stočne hrane i stočarstvu:

Tabela 33b: Prinosi u TK i EU 27 (2006)

Polj.kultura	TK (2006) Tona/ha	EU 27 tona/ha	Proizvod	TK litara/glavi/god	EU 27 (2006) litara/glavi
pšenica	4,0	5,08	Kravlje mlijeko	2 144	5 876
raž	3,1	2,69			
ječam	3,2	4,07	Ovčije mlijeko	31	120
kukuruz - zrno	4,4	6,5	Kozije mlijeko	124	235
soja	2,3	2,5			
silazni kukuruz	14,6	36,25			
krompir	8,6	15,2		Kg/košnici	Kg/košnici
mrkva	5,0	36,6			
crni luk	5,9	28,4	Med/košnici	8,9 kg	16 kg
Kupus+kupusnjače	9,2	27,48			

Također, potrošnja je značajno manja od one u EU 27:

Tabela33c. Potrošnja poljoprivrednih proizvoda (procjena)

Proizvod	TK (kg/stanovniku)	EU 27 (kg/stanovniku)	proizvod	TK (kg/stanov.)	EU 27 (kg/stanov.)
meso	21	68	povrće	82,5	128
mlijeko	93	254	voće	50,4	122

1. Poljoprivredni posjed:
 - Mješoviti, mali i rascjepkan (87% parcela ispod 1 ha - EU 27:20,7 ha)
 - Većina proizvođača proizvodi isključivo za lične potrebe: primarna proizvodnja je najčešće dodatno zanimanja (dopunski izvor prihoda)
 - Ekstenzivna proizvodnja, zastarjeli sortiment, nizak genetski kvalitet stoke, neadekvatne građevine

2. Tržište poljoprivrednih proizvoda:
 - Porast regionalne konkurencije (poznati i utemeljeni brandovi)
 - Teška dostupnost kvalitetnih inputa (uvoz i visoki transakcijski troškovi, bez kontrole kvaliteta)
 - Nema dovoljno hrane/sirovina (samodovoljnost)
 - Institucionalni sistem osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane – izvoz/zaštita potrošača, fer utakmica
 - Nizak nivo stranih direktnih investicija
 - Tržište novca bez „proizvoda“ koji uvažavaju specifičnosti sektora
 - Nema čvrste povezanosti između primarnih proizvođača i prerađivača (najznačajnija u mljekarstvu)
 - Odsustvo organiziranog otkupa
 - Nesigurni i nepoznati kanali plasmana
 - Uglavnom neorganiziranost proizvođača – neefikasne zadruge i drugi oblici organizovanja,
 - Mala, neusmjerena poticajna sredstva, nema strateške orijentacije u razvoju
 - Nedostatak informacija (na svim nivoima)

3. Ruralna i manje povoljna područja (OECD, EU)
 - TK ima prosječno veliku populacijsku gustinu 189 st/km²; najveću u FBiH
 - Prema OECD ruralna područja su općine: Banovići, Čelić, Kladanj, Sapna (Lukavac - 151 st/km²)
 - Prema Strategiji razvoja poljoprivrede TK za period 2009-2013, 85,26% površine TK predstavljaju ruralna područja.

4. TK ima nerazvijene humanje resurse u poljoprivredi, što je posljedica:
 - Velike migracije stanovništva u posljednjih 15
 - Samo 6 srednjih poljoprivrednih škola nude (adekvatnu ?) edukaciju u oblasti poljoprivrede i šumarstva
 - Visoko učešće KV i NKV u strukturi stanovništva
 - Cjeloživotno obrazovanje zanemareno
 - Savjetodavne službe izgubile svoju funkciju – veoma slabo institucionaliziran transfer tehnologija
 - Edukacija se mora učiniti svrsishodnijom i opravdanim (više praktične nastave)
 - Istraživanje i razvoj u teškoj situaciji – nema inicijativa od strane sektora za rješavanje ovih problema.

- I. Ako se izuzme općina Tuzla, Čelić je općina sa najnepovoljnijom strukturom stanovništva (najveća populacija starih ljudi (17,1), najmanja populacija djece (12,9%). Najmanju populaciju starih, i najveću populaciju mladih ima općina Kalesija. U općinama Doboj-Istok, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Teočak, Tuzla i Živinice, poljoprivreda treba biti u funkciji borbe protiv siromaštva i poboljšanja kvaliteta života.

- II. Prerađivačka industrija se postepeno formira nakon rata. Porast broj pravnih lica registrovanih u prerađivačkoj industriji 7,08% (2006), a postoje i kompanije koje značajan dio svojih prihoda ostvaruju na ino tržištu. Karakteriše je porast neto plata (7,73% - 2006/05.), te visok deficit (233 022 \$ - 2006.)
- U odnosu na FBiH, TK „uspješnije“ pokriva uvoz izvozom (deficit manji u odnosu na FBiH).
 - Generalno, prerađivačka industrija se naslanja na uvoz sirovina (prema procjeni, prosjek 50%), u nekim slučajevima gotovo 98% - mlinska industrija (u principu više najuspješnije firme). Oslanjanje na vlastitu proizvođačku bazu je problematično i nesigurno. Mjerama politike se treba intervenirati na funkcionalnom i efikasnom povezivanju („lanci snabdjevanja“).
 - Prehrambena industrija mora imati ulogu pokretača razvoja poljoprivrede, a u velikoj mjeri i ruralnih oblasti
- III. Institucionalno upravljanje u sektoru:
- Veliki nedostatak upravljanju u poljoprivredi nakon rata u FBiH, je miješanje nadležnosti, aktivnosti i mjera upravljanja dva sektora: poljoprivrede i socijalne zaštite. Koliko god poljoprivreda u TK (BiH) ima izraženu funkciju borbe protiv siromaštva, prekrivanje ovih oblasti je fragmentarno, te miješanje resornih nadležnosti uvijek ide na štetu razvoja poljoprivrede.
 - Uočljiv je nedostatak koordinacije u liniji upravljanja (Federacija, kanton, općina), nedostatak dokumentacije (statističko praćenje aktivnosti) što se manifestuje odsustvom monitoringa. Premda ima pomaka, u strateškom pristupu nedostaju stalna evaluacija aktivnosti, kako bi se definisali prioriteta u proizvodnji, te aktualno djelovalo na stvaranje novih usmjerenja i aktivnosti (raspinje ili neusmjereno trošenje novca).
 - Uočljiv je nedostatak svakodnevne transparentnosti, što je neophodno u stvaranju atmosfere zainteresiranosti, izbora djelovanja, dostizanja rezultata.
 - Svijest o neophodnosti institucionalnog jačanja je prisutna. Međutim, moraju se razvijati humani kapaciteti za
 - prihvatanje i primjenu EU regulative u poljoprivredi i oblasti ruralnog razvoja
 - upravljanje u oblastima sigurnosti hrane, zaštite i dobrobiti životnja, zaštite biljaka, kontrole nivoa rezidua u hrani i biološkim tkivima.
 - investivan razvoj svih funkcija poljoprivrede (ruralni razvoj, agro-bidiverzitet, organska i druge proizvodnje, agro-turizam i sl)
 - razvoj i poboljšanje sistema kvaliteta u poljoprivredi
 - uspostavu efikasnog, fleksibilnog privatno javnog partnerstva.

- IV. Zoniranje agrosektora u TK - Analiza podataka upućuje da su općine razvoja konvencionalne poljoprivrede i prerađivačke industrije (prirodni i humani resursi, poduzetništvo): Srebrenik, Gračanica, Gradačac, Čelić, Tuzla, Lukavac, Živinice, Doboj-Istok, slijede Kalesija, Banovići, Sapna, Teočak, te Kladanj.
- Dominantne općine ruralnog razvoja su: Banovići, Čelić, Kladanj, Sapna (Lukavac), s tim da se i u drugim općinama mogu izdvojiti područja (katastarske jedinice) koja imaju isti kvalitet.
 - Poljoprivredne kulture od značaja su: kukuruz, soja, silažni kukuruz, travno-djetelinske smjese, jagodasto voće, šljiva,
 - Oblasti proizvodnje od značaja su: govedarstvo, peradarstvo, povrtlarstvo, voćarstvo.
- V. Trenutačno je malo toga što TK (i BiH) mogu ponuditi Regionu i EU u ovoj oblasti. Čini se da su to: agro i biodiverzitet resursa, ruralni krajolik, ljekovito bilje, relativno očuvan okoliš, mladu jagnjetinu i radnu snagu.

2.3.2. Industrija i građevinarstvo

Ne ulazeći u dublju analizu brojčanih pokazatelja iznesenih u tabelama 1 i 2, u nastavku se iznosi nekoliko zapažanja:

- GDP u prerađivačkoj industriji TK je imao dinamičniji rast u odnosu na FBiH u posmatranom petogodišnjem periodu, dostignuvši prosječnu stopu rasta 19,45%;
- Ostali pokazatelji koji se odnose na prerađivačku industriju TK u usporedbi sa pokazateljima prerađivačke industrije FBiH, također, pokazuju dinamičniji rast;
- Kad je riječ o građevinarstvu razlika između pokazatelja TK i pokazatelja koji se odnose na FBiH još više je izražena, tako, recimo, GDP u građevinarstvu TK ostvario je rast po prosječnoj stopi od 13,97%, dok ovaj pokazatelj za FBiH iznosi svega 0,03%, a GDP po zaposlenom u FBiH imao je čak i negativnu stopu promjena (-1,59%), dok je u TK ostavren prosječan rast od 10,04% u periodu od 2003. do 2007.

Tabela 33d: Dostignuti nivo razvoja prerađivačke industrije

Prerađivačka industrija	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosječna stopa promjene
GDP prerađivačke industrije FBiH za period 2003-2007. (u 000 KM)	1.064.317	1.134.918	1.177.776	1.365.826	1.514.700	9,22%
GDP prerađivačke industrije TK za period 2003-2007. (u 000 KM)	158.076	173.903	196.731	241.756	321.800	19,45%
Učešće prerađivačke industrije u GDP FBiH (u %)	13,05	13,03	12,77	13,56	13,98	
Učešće prerađivačke industrije u GDP TK (u %)	12,26	12,12	25,38	14,47	15,50	
GDP po zaposlenom u prerađivačkoj industriji FBiH (u 000 KM)	15,41	12,80	13,90	16,55	17,80	3,67%
GDP po zaposlenom u prerađivačkoj industriji TK (u 000 KM)	9,56	10,79	11,83	14,46	16,90	15,31%
GDP TK/ GDP FBiH (u %)	14,85	15,32	16,70	17,70	21,25	
Index rasta GDP TK (2003=100)		110,01	124,45	152,94	203,57	
Index rasta GDP FBiH (2003=100)		110,66	110,66	128,33	142,32	
Učešće zaposlenih u prerad. ind. u ukupnom broju zaposlenih TK (u %)	23,90	22,90	23,69	23,55	23,74	
Index rasta zaposlenosti u FBiH (2003=100)		98,06	93,72	91,27	94,13	
Index rasta zaposlenosti u TK (2003=100)		97,55	100,62	101,16	115,22	
Index rasta prosj. plate zaposl. u prerad. ind. u FBiH (2003=100)		100,79	106,56	111,84	120,75	
Index rasta prosj. plate zaposl. u prerad. ind. u TK (2003=100)		104,53	111,63	120,26	132,45	
Odnos prosječne plate u prerad. ind. u TK prema FBiH (u %)	81,23	84,24	85,09	87,34	89,10	
Investicije u prerađivačkoj industriji FBiH (u 000 KM)			555.685	487.451	541.517	-1,26%
Investicije u prerađivačkoj industriji TK (u 000 KM)			75.037	59.223	78.506	2,29%
Učešće investicija u prerad. ind. u ukupnim investicijama FBiH (u %)			22,40	21,40	21,40	
Učešće investicija u prerad. ind. u ukupnim investicijama TK (u %)			23,20	23,90	23,20	
Index rasta investicija u prerađivačkoj industriji 2005-2007 FBiH				87,72	97,45	
Index rasta investicija u prerađivačkoj industriji 2005-2007 TK				78,93	104,62	

Tabela 33e: Dostignuti nivo razvoja građevinarstva

Građevinarstvo	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosječna stopa promjene
GDP građevinarstva FBiH za period 2003-2007. (u 000 KM)	432.806	409.901	466.934	522.803	433.300	0,03%
GDP građevinarstva TK za period 2003-2007. (u 000 KM)	70.178	64.631	69.286	87.465	118.400	13,97%
Učešće građevinarstva u GDP FBiH (u %)	5,31	4,71	5,06	5,19	4,00	
Učešće građevinarstva u GDP TK (u %)	5,44	4,50	4,38	5,24	5,70	
GDP po zaposlenom u građevinarstvu FBiH u 000 KM	17,66	17,36	20,29	21,85	16,56	-1,59%
GDP po zaposlenom u građevinarstvu TK u 000 KM	15,55	15,62	18,64	21,84	22,80	10,04%
GDP TK/ GDP FBiH (u %)	16,21	15,77	14,84	16,73	27,33	
Indeks rasta GDP TK (2003=100)		92,09	98,73	124,63	168,71	
Indeks rasta GDP FBiH (2003=100)		107,89	107,89	120,79	100,11	
Učešće zaposlenih u građevinarstvu u ukupnom broju zaposlenih TK (u %)	6,52	5,90	5,29	5,64	6,47	
Indeks rasta zaposlenosti u FBiH (2003=100)		96,38	93,89	97,63	106,79	
Indeks rasta zaposlenosti u TK (2003=100)		91,71	82,38	88,74	115,12	
Indeks rasta prosj. zarade zaposl. u građevinarstvu u FBiH (2003=100)		99,80	102,94	112,26	124,22	
Indeks rasta prosj. zarade zaposl. u građevinarstvu u TK (2003=100)		101,98	107,36	127,43	142,28	
Odnos prosječnih zarada u građevinarstvu u TK prema FBiH (u %)	97,52	100,37	99,53	95,27	94,25	
Investicije u građevinarstvo FBiH (u 000 KM)			104.559	101.816	113.870	4,36%
Investicije u građevinarstvo TK (u 000 KM)			28.733	29.182	30.686	3,34%
Učešće investicija u građevinarstvo u ukupnim investicijama FBiH (u %)			4,20	4,50	4,50	
Učešće investicija u građevinarstvo u ukupnim investicijama TK (u %)			8,90	11,80	8,90	
Indeks rasta investicija u građevinarstvu 2005-2007 FBiH				97,38	108,91	
Indeks rasta investicija u građevinarstvu 2005-2007 TK				101,56	106,80	

Naravno, bilo bi sasvim pogrešno na osnovu prethodno iznesenih uporednih pokazatelja zaključiti da se poslovni subjekti u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu na području TK ne susreću sa brojnim problemima i slabostima različite prirode. Isto tako, dostignuti nivo razvoja prerađivačke industrije i građevinarstva bitno je determinisan prisutnošću dva segmenta u obje djelatnosti, i to: stari, naslijeđeni segment javne svojine sa svim svojim slabostima, i novi koji se sve više širi procesom privatizacije i formiranjem novih privatnih preduzeća. S tim u vezi je i pitanje, da li su prerađivačka industrija i građevinarstvo mogli da pruže više u sadašnjoj strukturi?

2.3.3. Energetika

Strategija energetike na TK treba da rezultira planom aktivnosti kojim će se u planskom periodu pokrenuti proces njegove tranzicije ka modernom, tržišno orijentisanom sektoru. Strateški cilj je razvoj sektora koji će biti pokretač ekonomskog razvoja, po čemu će TK biti prepoznatljiv u BiH i regionu, na taj način stvarajući uslove za privlačenje novih investicija. SWOT analiza je urađena imajući u vidu pomenuti strateški cilj.

Kao osnovne odrednice strategije energetike usvojeni su: razvoj širokog spektra ekonomskih aktivnosti u lancu vrijednosti proizvodnje, distribucije i upotrebe energije.

Inicijalni pokretač razvoja energetskog sektora na TK i njegove transformacije bi trebao biti očekivani investicioni ciklus u sektoru u narednih pet¹¹. Energetski sektor prolazi kroz značajne promjene/reforme, čiji je cilj izgradnja novog/modernog ekonomski efikasnog i okolinski prihvatljivog energetskog sistema, koji će obezbijediti sigurno i kvalitetno snabdijevanje potrošača sa prihvatljivom cijenom. Iz opisanog se takođe može zaključiti da nerestruktuirani ekonomski subjekti nemaju velikih šansi za opstanak na budućim tržištima energenata.

Procesi u energetskom sektoru u BiH, pa time i na TK, u suštini će biti determinisani energetskim politikama Evropske unije (EU). Započeti reformski procesi i prestruktuiranje rudnika i EPBiH imaju dramatične posljedice po ovu industriju na TK (primjer uspješnog prilagođavanja TE Tuzla, a neuspješnog RU Kreka). Budućnost sektora će biti određena u narednih 5, kada se očekuje početak realizacije procesa prestruktuiranja sektora kao značajnih investicija. Institucije TK moraju imati aktivan odnos prema ovim procesima; TK mora postati akter/partner u realizaciji zacrtanih planova i stoga mora definisati svoju strategiju razvoja energetike, na kojoj će zasnivati politike i aktivnosti.

¹¹ Na području TK, posebno u tzv. "tuzlanskom energetskom bazenu" (opštine Tuzla, Lukavac, Živinice i Banovići) značajne investicije u energetiku (rudnike i TE Tuzla) nisu rezultirali samo razvojem termoenergetskog sektora nego i pratećih industrija (metalne/elektro: TTU, Elektromontaža, ELIR; građevinarstva: Tehnograd; transporta), servisa (posredovanja na uvozu/izvozu: Rudhem; bankarstva: Tuzlanska banka) kao i obrazovno i istraživačko-razvojnih kapaciteta (otvaranje energetskih odsjeka na Elektrotehničkom i Mašinskom fakultetu, razvoj Rudarskog instituta i začetak ideje oko osnivanja Instituta za termoenergetiku).

2.3.4. Trgovina, turizam, saobraćaj i finansijski servisi

Analiza sektora trgovine, turizma, saobraćanja i finansija sastavni je dio sveobuhvatne analize čiji je cilj kreiranje uspješne i održive strategije razvoja Tuzlanskog kantona. U cilju ostvarenja vizije razvoja Tuzlanskog kantona od koje se polazi u izradi cjelokupne strategije. Značaj trgovine, turizma, saobraćaja i finansijskih servisa determiniran je i uslovljen transformacijom savremene privrede od proizvodno orijentisane na uslužno orijentisanu.

2.3.4.1. Trgovina

Savremeni tržišni uslovi i kretanja na tržištu, kao i uticaji i faktori uslovljeni procesima tranzicije i transformacije sa jednog ekonomskog (privrednog) sistema na drugi najprije se i najdirektnije odražavaju upravo u sektoru trgovine.

Na prostoru Tuzlanskog kantona ukupno je registrovano 6.987 pravnih lica od čega je učešće trgovine 32,4%. Ovaj odnos prilično je sličan učešću trgovinskih pravnih lica u FBiH isvjedoči o visokom učešću registrovanih pravnih lica u oblasti trgovine, odnosno o činjenici da jednu trećinu pravnih lica čine upravo ona čija je osnovna djelatnost trgovina. Slična je situacija i sa fizičkim licima registrovanim kao obrtnici, čak 38,1% na području Tuzlanskog kantona su obrtnici registrovani za trgovinu. Ovdje je učešće za cca 5% više u odnosu na stanje u Federaciji, što vjerovatno može biti posljedica snažnog poduzetničkog djelovanja na prostoru Kantona, prije svega u općinama kao što su Gračanica, Gradačac, Srebrenik i slično.

Značajan podatak za analizu učešća trgovine u ukupnoj privrednoj djelatnosti Tuzlanskog kantona je i podatak o učešću trgovine u formiranju bruto domaćeg proizvoda. Kad je riječ o učešću trgovine u formiranju bruto domaćeg proizvoda na području Tuzlanskog kantona situacija je sljedeća:

Tabela 34. Bruto domaći proizvod u privredi i trgovini u Tuzlanskom kantonu i FBiH

	Privreda-ukupno			Trgovina			Učešće trgovine		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
TK	1.801.3	1.932.5	2.076.4	181.7	202.6	209.3	10,1	10,5	10,1
FBiH	10.831.3	12.146.3	13.141.9	1.298.4	1.468.6	1.505.7	12,0	12,1	11,5

Kao i kod broja registrovanih privrednih subjekata u oblasti trgovine na području Tuzlanskog kantona i Federacije, situacija je slična i u sferi doprinosa trgovine formiranju bruto domaćeg proizvoda. Trgovina učestvuje sa cca 10% u formiranju bruto domaćeg proizvoda na prostoru Tuzlanskog kantona i ovo učešće se prilično stabiliziralo u posljednje tri godine, što dodatno svjedoči o saturaciji djelatnosti i činjenici da se mogu očekivati neke promjene u sferi tipa konkurencije među učesnicima.

Ovo takođe potvrđuje činjenicu da je broj registrovanih pravnih lica u trgovini nesrazmjeran njihovom učešću u generiranju bruto domaćeg proizvoda. Naime, činjenica

da je % učešća trgovine u broju pravnih lica trostruko veći od učešća u generiranju GDP-a svjedoči o usitnjenosti trgovinskih subjekata.

Kada se posmatra učešće trgovine u ukupnim investicijama na području Tuzlanskog kantona i uporedni pokazatelji za FBiH može se vidjeti da je u 2006. godini, u poređenju sa prethodnom i narednom godinom ovo učešće znatno niži, nešto ispod 20% u poređenju sa cca 23% zabilježenog učešća u 2005 i 2007. godini. Nasuprot tome, učešće trgovine u FBiH u 2006. godini bilježi višu stopu u poređenju na ostale dvije posmatrane godine. Tako se može zaključiti da učešće investicija u 2005. i 2007. godini na nivou Tuzlanskog kantona i FBiH jeste kompatibilno, ali je situacija značajno drugačija u 2006. godini.

Bitno je istaći da su i posmatrana učešća i dinamika rasta (indeksi) dosta stabilni odnosno izjednačeni.¹² To upućuje na ocjenu da je uloga trgovine u kantonu navedena u prethodnom pasusu dostigla fazu saturacije, mjereno učešćem u bruto društvenom proizvodu. Ukoliko se ovi pokazatelji uporede sa ostalim dostupnim za Kantone u FBiH¹³ može se zaključiti sljedeće:

- Prosječna učešća investicija u trgovinske kapacitete u ukupnim investicijama su značajno iznad učešća trgovine u BDP, što implicira da će se ista značajnije efektivirati u narednom periodu i kroz porast uloge trgovine u generisanju ukupnog GDP u Federaciji BiH;
- U Tuzlanskom kantonu zabilježn je pad investicija u trgovinu u 2007. u odnosu na 2005. godinu;
- Na nivou Federacije BiH investicije u trgovinu čine u posljednje tri analizirane godine skoro jednu četvrtinu ukupnih investicija (prosječno učešće za tri godine je 24,12%).

U razmatranju stanja u trgovini TK valja istaći nekoliko tačaka: 1) trgovina TK izložena je međunarodnoj prekograničnoj konkurenciji i konkurenciji Brčko Distrikta, 2) krupni maloprodajni lanci ugrožavaju sitne trgovačke radnje i poduzeća koja ne nalaze načina da se odupru krupnim konkurentima, 3) domaća proizvodnja izložena je oštrim kriterijima kvalificiranja za ulazak u međunarodne lance prisutne na TK, a u dosta slučajeva nema mogućnosti pristupa.

Treba očekivati da će zbog respektivne kupovne moći TK biti područje sa intenzivnim razvojem trgovine i prilivom stranih investicija.

¹² Dr. Vojimir Radoičić: SNIMANJE I ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA; TRŽIŠTA FEDERACIJE BiH, separat projekta Razvoj tržišta i unutarnje trgovine u F BiH, Ekonomski institut Sarajevo, Inženjerski biro Zagreb, 2008.

¹³ Dr. Vojimir Radoičić: SNIMANJE I ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA; TRŽIŠTA FEDERACIJE BiH, separat projekta Razvoj tržišta i unutarnje trgovine u F BiH, Ekonomski institut Sarajevo, Inženjerski biro Zagreb, 2008.

2.3.4.2. Turizam i ugostiteljstvo

Oblast turizma i ugostiteljstvo kao jedinstven termin za usluge smještaja, ishrane i čitavog niza usluga koje prate turističku djelatnost u savremenim uslovima imaju sve veće učešće u generiranju i kreiranju GDP i zapošljavanja. Pokazatelji u učešću turizma u kreiranju GDP-a bilježe rastući trend iz godine u godinu.

Tabela 35. Zaposleni i prosječne plaće u ugostiteljstvu na području Tuzlanskog kantona

	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Ukupno	70.461	70.555	71.293	80.222	485,91	505,68	564,73	624,64
Ugostiteljstvo	2.228	2.094	1.907	2.397	411,87	432,81	433,29	474,8
%	3,16	2,96	2,66	2,98	84,59	85,58	76,72	76,01

Na ove podatke treba dodati 10-ak procenata zaposlenih u različitim vrstama turističkih agencija, zajednica i drugih subjekata vezanih za oblast turizma koje ne prati zvanična statistika. Ovi su zaposleni prema statističkim podacima uključeni u rad 118 pravnih osoba registrovanih u oblasti ugostiteljstva i još 1412 obrtnika.

Tabela 36. Broj registrovanih subjekata ugostiteljstvu na području Tuzlanskog kantona

	2006.			2007.		
	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt
UKUPNO	6.583	4.380	8.480	6.987	4.590	9.015
Ugostiteljstvo	111	251	1.314	118	258	1.412
%	1,68	5,73	15,49	1,68	5,62	15,66

Kao i u prethodnom slučaju (visina plata) i broj registrovanih pravnih osoba u oblasti ugostiteljstva raste sporije u odnosu na kretanje registrovanih subjekata na Kantonu. Korektivni faktor (za oblast turizma koja nije uključena u statistiku) treba i ovdje uzeti u obzir.

Savremeni turizam odlikuje transformacija masovnog u individualizirani turizam, koji je usmjeren na kreiranje zajedničkih vrijednosti i aktivan odnos prema destinaciji. Na liniji ovih trendova moguće je iskoristiti turističke potencijale Tuzlanskog kantona. Pri tome mislimo prije svega na kulturno-historijsko nasljeđe kao podlogu za kreiranje ponude u oblasti kulturnog turizma i na mineralne izvore kao podlogu za kreiranje ponude zdravstvenog turizma i wellness turizma, čije učešće raste iz godine u godinu. Kao izuzetno značajna mogućnost u kreiranju ponude zdravstvenog turizma na raspolaganju je i ponuda kombinacije kliničkih zdravstvenih usluga – kardiovaskularne operacije i intervencije, dermatološke i slično, u kojima su klinički centar i privatne ordinacije daleko cjenovno konkurentnije u odnosu na iste u inostranstvu, a kvalitetom usluge nimalo ne zaostaju. U poređenju sa ostatkom BiH naravno da su ove prednosti još više izražene.

Struktura prirodnih, odnosno naslijeđenih i izgrađenih elemenata turističke ponude na prostoru Tuzlanskog kantona ide u prilog opredjeljenju da se kreira multidimenzionalna turistička ponuda, te da se ista kombinuje sa drugim granama privrednih djelatnosti.

Problem sa kojim se destinacije – kandidati za održivi razvoj turizma suočavaju vezani su za činjenicu da je nužno preuzeti rizik i izazov „dugoročne orijentacije“ i prihvatiti izazov dugoročnog postepenog razvoja održivih destinacija. Obzirom na geografsku objedinjenost, odnosno koncentrisanost različitih prirodnih turističkih potencijala na prostoru kantona i aktivno djelovanje na općini Tuzla na kreiranju novih turističkih atrakcija, moguće je objединiti na regionalnom principu ponudu i definisati Tuzlanski kanton kao jedinstvenu turističku destinaciju.

Uz sve naprijed navedeno, ključni izazov koji se nalazi pred akterima i nosiocima turističke ponude i donosiocima prostornih planova na području Kantona i posebno općine Tuzla jest očuvanje ravnoteže i zaštita okoliša. Ovo je posebno značajno u svjetlu rastućih aktivnosti na kreiranju turističkih atrakcija čiji zahvati neminovno djeluju u pravcu destabilizacije prirodne ravnoteže.

2.3.4.3. Finansijski servisi

Finansijski sektor u BiH zapravo dominantno čini bankarski sektor, jer ostali tržište kapitala nije dovoljno razvijeno, a i tržište osiguranja daleko zaostaje u odnosu na bankarski sektor. Stoga se u većini slučajeva analiza finansijskog sektora svodi na analizu bankarskog sektora iako posljednjih godina tržište usluga osiguranja i usluga lizinga (finansijskog i operativnog) bilježi značajan rast. Posljednjih godina sve se više govori i o sektoru mikrofinansiranja, obzirom na činjenicu da je broj i djelatnost MKO dostigao takve razmjere da se BiH po razvijenosti mikrokreditnog sektora svrstava na treće mjesto, odmah poslije Indije i Bangladeša.

Ukoliko analizu finansijskog sektora počnemo upravo ovim redoslijedom, činjenica je da je u bankarskom sektoru privatizacija u cijelosti provedena i prema posljednjim podacima učešće stranog kapitala u bankarskom kapitalu prelazi 90%. Po tome se BiH približila neslavnom rekordu koji je na prostoru Balkana postavila Hrvatska sa preko 97% učešća stranog kapitala u bankama.

Bankarski sektor iz godine u godinu bilježi rast profitabilnosti, jačanje standarda poslovanja i kvaliteta bankarskih usluga. Ono sa čime međutim postoje značajni problemi odnosi se na mogućnosti i kvalitet pristupa finansijskim izvorima za finansiranje i podršku razvoja poslovnih subjekata iz različitih oblasti djelatnosti koje učestvuju u generiranju GDP-a. Prema podacima Centralne banke BiH, na području Tuzlanskog kantona s sjedište ima NLB Tuzlanska banka, dok poslovnice ili filijale imaju gotovo sve ostale banke registrovane na prostoru FBiH: ABS banka, BBI banka, FIMA banka, Hyppo banka, ProCredit banka Raifeissen banka, Turkish Ziraat banka, Intessa Sao Paolo (bivša UPI banka), Unicredit banka, Union banka, Vakufska banka, Volksbank. Razlika je samo u pokrivenosti i veličini mreže filijala. Tako Raifeissen banka i ABS pokrivaju gotovo sve općine Tuzlanskog kantona, Unicredit i ProCredit oko 2/3 općina Tuzlanskog kantona, dok Vakufska banka, Union banka i FIMA banka imaju samo po jednu filijalu, a Poštanska banka tek planira otvaranje filijale u Tuzli. Negdje između toga su Hyppo, Turkish i BBI sa 2 do 4 filijale na prostoru Kantona.

Prisutan je trend jačanju sektora mikrokreditiranja, koji je na području Tuzlanskog kantona, uz Sarajevski, doživio najveći procvat u BiH. Najznačajnije mikrokreditne organizacije na području Tuzlanskog kantona su Partner i MI-Bospo obje sa sjedištem u Tuzli. Osim ovih do sada je licencu za rad Agencije za bankarstvo dobila i Miba Tuzla, ali je njeno tržišno učešće daleko manje. Partner i MI-Bospo uvrštene su u listu 50 najboljih mikrokreditnih organizacija i smatraju to značajnim priznanjem za dosadašnji rad. Partner sa 169 zaposlenih (podaci sa kraja 2006 godine po Izvještaju sa web stranice) ima 33.193 aktivna klijenta i portfolio od 88.500.000 KM, a MI-Bospo 26.316 klijenata i portfolio od 65.129.340 KM (podaci sa web stranice MKO).

Računajući samo po jednu osobu koja je aktivno zaposlena iz kategorije aktivnih klijenata, a situacija je nekad i drugačija i znači zapošljavanje i rad za nekoliko lica, jasno je da samo ove dvije vodeće MKO generiraju zapošljavanje za preko 50.000 osoba. Osim navedenih MKO registrovanih na području Tuzle, većina ostalih MKO (uglavnom onih registrovanih u Sarajevskom ili ZE-DO kantonu, ali i onih iz RS) imaju svoje kancelarije na području Tuzlanskog kantona: LOK mikro, Sunrise, Žene za žene. Uzme li se u obzir i njihovo učešće u generiranju zapošljavanja možemo govoriti o još 20-ak hiljada klijenata u sektoru mikrokreditiranja. U oblasti mikrokreditiranja trenutno su aktuelni procesi transformacije iz neprofitnog u profitni sektor, uslovljeni promijenjenom zakonskom regulativom. Uz naglasak da pokazatelji efekata, koje je ovaj sektor ostvario u osnovnoj misiji smanjenja siromaštva, jesu pozitivni, činjenica je da će se visoka cijena ovih kredita, ali uz prihvatljivije mogućnosti osiguranja kolateralala, vjerovatno negativno odraziti na dostupnost izvora finansiranja za start-up preduzeća. Naime, činjenica da će MKO biti pod regulativom Agencije za privatizaciju uticaće na povećanje ograničenja i regulativa u odnosu na dosadašnje poslovanje.

2.3.4.4. Saobraćaj i veze

Sektor saobraćaja posljednja je oblast u analizi uslužnih sektora Tuzlanskog kantona. Njegov značaj po samoj prirodi komunikacijskih aktivnosti i povezivanja učesnika na prostoru Kantona ima izuzetno veliki značaj za budući razvoj. Na prostoru Tuzlanskog kantona registrovana su 584 pravna subjekta u oblasti prevoza, skladištenja i veza, kao što je moguće vidjeti iz sljedeće tabele.

Tabela 37. Broj registrovanih subjekata u sektoru prevoza, skladištenja i veza na području TK

	2006			2007		
	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt	Pravne osobe	Jedinice u sastavu	Obrt
UKUPNO	6.583	4.380	8.480	6.987	4.590	9.015
Prevoz	558	220	918	584	242	949
%	8,47	5,02	10,82	8,35	5,27	10,52

Ovi subjekti zapošljavaju cca 5.800 zaposlenih, a prosječna plaća viša je od one zabilježene na području Tuzlanskog kantona u cjelini.

Tabela 38. Zaposleni i prosječne plaće u sektoru prevoza, skladištenja i veza na području TK

	Broj zaposlenih				Prosječna plata			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Ukupno	70.461	70.555	71.293	80.222	485,91	505,68	564,73	624,64
Prevoz...	5.371	4.998	5.028	5.799	569,87	594,87	632,99	684,72
%	7,62	7,08	7,05	7,22	117,27	117,63	112,08	109,61

Registrovana pravna lica u oblasti saobraćaj i prometa ostvarila su značajno povećanje pređenih kilometara u posljednjih pet godina.

Tabela 39. Prevoz robe i putnika u hiljadama

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Cestovni prevoz robe						
Pređeni km vozila	5.682	6.288	12.112	13.273	19.394	45.026
Prevezeno tona robe	326	315	367	378	485	1.069
Tonski kilometri	58.674	62.150	108.832	116.316	142.052	469.876
Cestovni prevoz putnika						
Pređeni km vozila	9.721	10.457	9.803	9.849	9.703	16.620
Prevezeni putnici	3.445	4.417	6.738	6.806	6.843	9.329
Putnički kilometri	89.004	96.320	166.438	151.481	136.221	241.309
Gradsko-prigradski prevoz						
Pređeni km ukupno	11.014	10.510	10.157	9.216	9.210	9.506
Autobusi	11.014	10.510	10.157	9.216	9.210	9.506
Prevezeni putnici	20.123	19.183	18.357	17.475	17.384	17.395
Autobusi	20.123	19.183	18.357	17.475	17.384	17.395

Iz navedenog pregleda vidljivo je da se cestovni prevoz robe u proteklih pet godina povećao za više od osam puta, što jasno svjedoči o intenziviranju privrednih aktivnosti na području Kantona. Nasuprot tome cestovni prevoz putnika zabilježio je rast od cca 70% što potvrđuje činjenicu da ovaj rast prevoza roba nije praćen porastom prevezenih putnika.

Jedan od značajnih problema u poslovanju ovih subjekata je nelegalni prevoz putnika na području kantona, što je u nadležnosti federalnih inspeksijskih organa, ali i direktno utiče negativno na efekte poslovanja registrovanih poslovnih subjekata. Stoga je jako važno poduzeti usklađene aktivnosti na jačanju i provođenju inspeksijskog nadzora i sprečavanju nelojalne konkurencije.

Specifičnost Tuzlanskog kantona leži i u činjenici da posjeduje registrovano javno preduzeće za međunarodni avio transport i aerodrom Dubrave, koji je stavljen u funkciju prije par godina. Međutim, uprkos svim urađenim projektima i planovima aerodrom nije u funkciji u obimu koji je bio predviđen pri njegovom osnivanju

2.3.5. Razvoj malih i srednjih poduzeća na TK

Na području TK registrirano je skoro 7.000 poduzeća sa prosječnom veličinom od 11 uposlenih. U posljednjih pet evidentna je tendencija smanjivanja prosječne veličine poduzeća (13 - 2003; 11 - 2007). Poduzeća su koncentrirana u trgovini na malo i veliko (oko trećine svih poduzeća). Prosječna veličina poduzeća je oko 5 radnika (tendencija blagog povećanja). Poduzeća u rudarstvu su najveća (preko 210 zaposlenih). Postavlja se pitanje korelacije između veličine, snage i značaja za TK i djelatnost na nivou F BiH. Zatim po veličini dolaze poduzeća koja se bave snabdijevanjem električnom energijom, gasom i vodom (102 zaposlena), financijskim poslovanjem (62 zaposlena), obrazovanjem (32), prerađivačkom industrijom (21) i ugostiteljstvom (20). Sve ostale djelatnosti imaju manje od 20 zaposlenih po poduzeću. Generalna tendencija je tendencija „usitnjavanja“, smanjivanja prosječne veličine poduzeća. Velike firme na području TK su Fabrika soli, Fabrika deterdženata, Fabrika Polihem, KHK-Lukavac, Koksna industrija Lukavac, Fabrika Lukavac, Fabrika cementa Lukavac i Konjuh Živinice koje su imale ili imaju veoma nizak stupanj korištenja kapaciteta. Industrijske, poslovne i slobodne zone, inkubatori, tehnološki parkovi su identificirani u prostornom planu TK 2005-2025. Za razvoj industrije do 2025. Prostorni plan je osigurao oko 260 ha novog prostora (Anon, 2006:207-213). Privredne zone u okviru urbanih i vanurbanih područja zauzimaju prostor od 1180 ha, a predviđeno je njihovo proširivanje za preko 1600ha. Identificirani su prostori pogodni za razvoj industrijskih zona i postojeće industrijske zone pogodne za proširenje (Gradačac, Gračanica, Lukavac, Srebrenik, Tuzla i Živinice), tehnološki park (Gradačac, Tuzla), slobodna zona (Lukavac, pravac Sarajevo-Brčko, Sarajevo-Orašje). Industrijski klasteri nisu identificirani. Ne postoje u statističkim evidencijama, niti kod ključnih institucija, domaćih i stranih nevladinih i stranih aktera razvoja SME validni agregirani podaci o broju SME u TK¹⁴. U 2007. bilo je 20.592 registrirana poslovna subjekta (pravna lica 56,2% i obrti 43,8%), odnosno 41 subjekt na 1.000 stanovnika. Po vlasničkoj strukturi, najveći broj poslovnih subjekata se nalazio 2007. u privatnom vlasništvu (4.992 pravna lica, 4.590 jedinica u sastavu pravnih lica i 9.015 obrta), dok se 251 pravno lice nalazi u državnom, 77 u zadružnom, 69 u mješovitom vlasništvu, a 1.598 njih uopće nema vlasništvo evidentirano u statistici. Može se samo okvirno procijeniti da preko 82% registriranih poslovnih subjekata TK spada u kategoriju SME). SME dominiraju, kako u generiranju GDP, investicijama, zapošljavanju, u postojećoj strukturi privrede TK, a sagledavanjem trendova isto se može predvidjeti i za naredni srednjoročni period. SME u TK imaju u uspoređenju sa ostalim kantonima FBiH drugu poziciju, odmah iza SME iz Kantona Sarajevo, čime zauzimaju i veoma bitnu poziciju u kontekstu cijele BiH. U pogledu evropskog tržišta, naročito zemalja EU, SME iz TK imaju znatno slabiju konkurentsku poziciju. Trend porasta privredne aktivnosti, uključujući i investiranje i prijelaz na prerađivačke i soft industrije potvrđuju relativno dobru konkurentsku poziciju SME iz TK, koja se može dodatno unaprijediti iskorištenjem prilika koje npr. geostrateški povoljan položaj i proces evropskih integracija nude. Može se samo okvirno procijeniti da su SME učestvovali u stvaranju GDP u TK u 2007 sa 1.246,900.000 KM, tj. 60,1% ukupnog GDP. Po istoj metodi procjene, SME su zapošljavali 51.803 radnika i time učestvovali sa 64,6% u ukupnoj zaposlenosti u TK u 2007. Po istoj metodi procjene, SME su apsorbirali 211,471.000 KM investicija i time učestvovali sa 81% u ukupnim investicijama u TK u 2007. Podaci za direktne strane investicije za 2007. još nisu obrađeni.

¹⁴ Provjereni su svi raspoloživi pisani i web izvori, kao i u intervjuima sa nadležnim ministarstvima, privrednom komorom, NERDA-om, NBR-om.

2.4. PROSTORNI RAZVOJ

Prostorni plan za područje TK 2005. – 2025., zajedno sa Odlukom o provođenju Prostornog plana usvojen je od strane Skupštine kantona na sjednici održanoj 10. 07. 2006 i objavljen je u "Službenim novinama TK", broj 9/06 od 23. 09. 2006. Prostorni plan TK je dokument koji objedinjava dostignute spoznaje o prostoru i generira njegovo racionalno korištenje. To je temeljni i obavezni dokument koji određuje osnovne pravce i usmjerava razvoj Kantona i opština. Izrađen je sa ciljem, da se putem njegovog sagledavanja pravaca razvoja te utvrđenih smjernica i odredbi za provođenje omogući: racionalno korištenje prirodnih resursa, zaštita prostora, usmjeravanje privrednog razvoja, (industrija, saobraćaj, poljoprivreda, usluge, turizam, itd.), usmjeravanje društvenog razvoja: rast i struktura populacije i razvoj društvenih djelatnosti (sistem naselja) itd. Dakle, osnovni zadatak Prostornog plana TK je da obezbijedi koordinirani, svjesno osmišljeni privredni i društveni razvoj područja Kantona, uz racionalno korištenje i svrhovito upravljanje resursima radi zaštite prostora, poštujući principe humanog održivog razvoja.

Osnovni princip prostorne organizacije naselja Kantona je policentrični model razvoja naselja. Ovaj model znači organizaciju regionalnog prostora sa više urbanih centara iz kojih se na određenom nivou utiče na razvoj gravitacionih područja. Međuodnos pojedinih centara u prostoru počiva na suradnji i konkurenciji. Policentrični model predstavlja jaku inicijativu pojedinih centara, veću dinamiku i privlačenje kvalitetne privredne i uslužne strukture. Realizacija ovog modela razvoja treba obezbijediti razvojnu uravnoteženost cjelokupnog područja TK, na kojem funkcionalno diferencirani i prostorno oblikovani i uravnoteženi urbani centri treba da odigraju najznačajniju ulogu. Razvoj urbanih centara, međusobno povezanih kvalitetnim infrastrukturnim sistemima u jedinstven sistem, omogućit će da centri kao žarišta razvoja prenose razvojne impulse duž saobraćajnica na gravitirajuće područje, aktivirajući razvoj cjelokupnog prostora Kantona. Planom je diferenciran i hijerarhijski strukturiran sistem centara u policentričnom modelu (kantonalni centar, subkantonalni centri, opštinski centri), koji je i komplementaran u smislu razvoja funkcija svih nivoa prema komparativnim prednostima pojedinih područja. Na osnovu analize stanja postojećeg sistema naseljenih mjesta i gravitacijskih sprega, utvrđena su središta pojedinih područja – žarišta, te je na osnovu toga predložen sistem centara razvoja koja čine okosnicu razvoja policentričnog modela, u kome su centralna naselja diferencirana na sljedeći način:

Formacija grad – region

I - Primarni centar - središte kantona - grad Tuzla

II - Sekundarni centri – subkantonalni centri

a. II.A – u sklopu grada regiona (opštinski centri Živinice i Lukavac)

b. II.B – ostali sekundarni centri (opštinski centri Gračanica i Gradačac)

III – Tercijarni centri

a. III.A – pri gradu regionu (opštinski centri Banovići, Kalesija i Srebrenik)

b. III.B – ostali tercijarni centri (opštinski centar Kladanj)

IV – ostali centri – (opštinski centri Doboj Istok, Čelić, Teočak i Sapna)

Prostornim planom TK za period 2005. – 2025. na području 13 općina utvrđeno je 149 urbanih područja i to 13 urbanih područja koja su kategorisana kao centri općina i 136 urbanih područja koja su kategorisana kao lokalni centri. Za sva urbana područja i građevinska zemljišta izvan urbanih područja Prostornim planom i Odlukom o provođenju plana su utvrđeni režimi građenja, kojima je regulirana i obaveza izrade neophodne planske dokumentacije.

Izgradnja novih saobraćajnica (autoput, putevi za brzi saobraćaj, lokalna putna mreža), kao i rekonstrukcija postojećih saobraćajnica, treba da integrišu sve centre Kantona u jedinstven sistem, kako bi funkcije bile dostupne svim stanovnicima Kantona i kako bi se smanjile prostorno-vremenske distance. Odlučujuću ulogu u ukupnom razvoju sistema naselja na području Kantona svakako će imati Tuzla kao regionalni centar, te ostali opštinski centri. Osnovom prostornog razvoja privredne i javne infrastrukture usmjerava se razvoj saobraćajne infrastrukture, odnosno razvoj regionalnog saobraćajnog sistema (putna, željeznička i druga infrastruktura) u skladu sa planiranim razvojem u cilju povezivanja na saobraćajnu infrastrukturu države Bosne i Hercegovine, entiteta i susjednih država kao i funkcionalno saobraćajno povezivanje naselja (sa naglaskom na povezivanje urbanih centara i ruralnih područja), javni saobraćaj i drugo. Kod izrade smjernica za razvoj regionalnog saobraćajnog sistema vodilo se računa o njihovoj usaglašenosti sa Srednjoročnom razvojnom strategijom BiH (PRSP).

Mrežu naselja u Tuzlanskom kantonu čini 373 naseljena mjesta i prosječnom površinom od 6,93 km² po naselju. Sama Tuzla, učestvuje sa 26,5% u ukupnom stanovništvu Kantona i na njenom području se nalazi 66 naselja, što ukazuje na polaritet centra. Od ukupnog broja naselja 240 ima manje od 1.000 stanovnika, a samo 10 naselja ima preko 5.000 stanovnika.

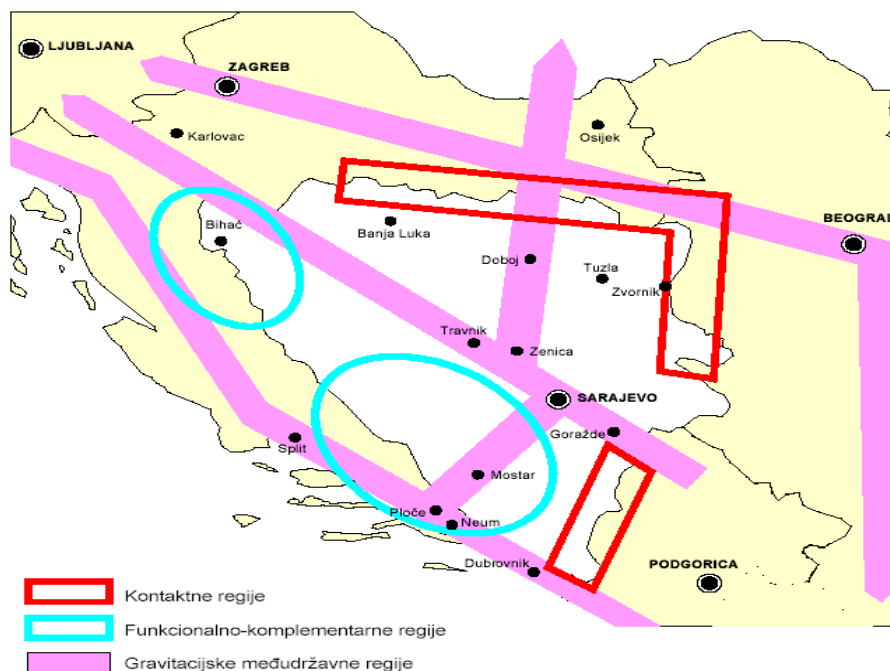
Dostignuti nivo urbaniziranosti stanovništva Kantona je u 2001. preko 64%¹⁵, mada je sa realnijim kriterijima (privreda, zaposlenost, infrastruktura i dr.), u istom periodu nivo urbanizacije bio znatno niži (29% gradskog, 15% mješovitog i 56% seoskog stanovništva). Po prognozama uspostavljenim u Prostornom planu za područje TK 2005.-2025. nedvojbeno je da će grad Tuzla ojačati funkciju centraliteta i to ne samo preko jačanja svojih upravnih, političkih, obrazovnih, naučnih, zdravstvenih i drugih funkcija socijalnog i duhovnog centra, već i putem snaženja poduzetničkih elita. Nisu samo u pitanju sjedišta najvećih kompanija u Kantonu, već i okolnost da su praktično sveo vodeće finansijske institucije i bankarske organizacije (oko 30 njih) locirane upravo u Tuzli. U planskom periodu to će se, međutim, proširiti i na Grad Region, sa centralitetima: Tuzla, Živinice, Lukavac.

Međutim, iskazane poduzetničke inicijative i formirane i neformalne poduzetničke elite u ostalim općinama Kantona kao što su Gračanica, Gradačac, Srebrenik, Živinice pa i u gotovo svim ostalim općinama, realan su oslonac očekivanjima da će se razvojni potencijali TK u uslovima privatnog vlasništva i otvorenog tržišta znatno bolje valorizirati. Ovo pogotovo s obzirom na očekivane kapitalne; evropske, državne, regionalne i lokalne infrastrukturne projekte u Tuzlanskom kantonu i okruženju. U takvim

¹⁵ Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005-2025 – I faza: vizija 2025., str 56.

okolnostima, gotovo sve općine TK, pa i naselja u njima dobivaju realnu šansu za izjednačenu razvojnu dinamiku i realizaciju raspoloživih resursa, te menadžerskih, poduzetničkih i radnih potencijala svog stanovništva. U tome će posebno stimulativan efekat imati izgradnja kvalitetne lokalne saobraćajne, urbane i socijalne infrastrukture u svim naseljima općina TK. Takvim smanjenjem razlika u kvaliteti života između urbanih i ruralnih naselja, smanjit će se migracioni pritisak iz sela u gradove, ojačati konkurentna sposobnost privrede i raznovrsno aktiviranje raspoloživih privrednih i ljudskih potencijala. Ovo tim više jer će se širiti saradnja na druge prostore TK i BiH sa okruženjem duž infrastrukturnih koridora u BiH i neposrednog okruženja i kontaktnih graničnih pojaseva sa zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije. Naredna mapa ukazuje na globalne pravce i potencijalne mogućnosti te suradnje¹⁶.

Mapa 3. Globalni pravci regionalne saradnje TK

Izvor: Zavod za urbanizam TK. „Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005-2025“. Tuzla: Zavod za urbanizam TK, juli 2006. str. 206.

Prostorni plan (2005-2025) pretpostavlja da će se u svim općinama TK ostvari kvalitetan i dinamičan razvoj u rasponu od 7-10% godišnje u periodu na koji se plan odnosi.

Prostor TK moguće je klasificirati u 3 zone: 1) ruralno nepoljoprivredna subregija (Sapna, Čelić, Teočak, Kladanj, Kalesija – nema poljoprivredne proizvodnje – otkinuti od kontaktnih područja (Doboje, Zvornik, Bijeljina, Sarajevo), 2) poljoprivredno- poduzetnička grupa: Gračanica, Gradačac, Srebrenik – više poljoprivrede nego kod drugih, uz poljoprivredu razvija se i industrija, trgovina i saobraćaj i 3) dominantne industrije u zalasku: Lukavac, Banovići, Živinice i Tuzla. (Prof. dr Kadrija Hodžić: Socijalno – ekonomska analiza TK)

¹⁶ Keserović, S.: Prilog o razvoju malih i srednjih preduzeća za Strategiju razvoja Tuzlanskog kantona 2008-2013., Ekonomski institut Sarajevo, 2008.

Prostornim planom, odnosno Odlukom o provođenju Prostornog plana propisana je obaveza izrade prostornih planova općina, koji trebaju biti usaglašeni sa Prostornim planom Kantona. Analiza provođenja odrednica Prostornog plana u pogledu izrade planske dokumentacije kao osnovnog preduslova za plansko korištenje i zaštitu prostora u toku 2007., je ukazala da je stanje u pogledu izrade planske dokumentacije nezadovoljavajuće i konstatovano je da je samo nekoliko općina donijelo prostorne planove po predviđenoj proceduri.¹⁷

Kod izrade Prostornog plana kantona urađena je studija "Vrednovanja prostora i pogodnosti prostora za prostorni razvoj", a s obzirom da je izrada studije „Ranjivosti prostora“ obavezna prema članu 16. Uredbe o jedinstvenoj metodologiji za izradu dokumenata prostornog uređenja („Službene novine FBiH“, broj: 63/04), Ministarstvo za zaštitu okoliša TK je u protekloj godini uradilo projektni zadatak i pokrenulo postupak izrade navedene studije. Generalni cilj izrade Studije je uvođenje vrijednosne analize ranjivosti prostora, njegovih osnovnih komponenti kao što su: okoliš – posebno prirodni i životna okolina, prirodni resursi, kulturno-historijska baština i pejzaž, njihove osjetljivosti na posebne antropogene i prirodne uticaje. Na taj način je moguće definirati ograničenja koja mogu proizaći iz te ranjivosti i tako značajno uticati na uspostavu i realizaciju koncepta održivog, kako opšteg, tako i urbanog razvoja u razmatranom prostoru.

Slijedeći evidentirani problem u prostoru je bespravna gradnja. Na području TK, prema podacima dobivenim od strane nadležnih općinskih službi i drugim procjenama, ima izgrađenih oko 25.000 bespravnih građevina (stambeni, stambeno-poslovni i pomoćni objekti). Potreba za reguliranjem pravnog statusa velikog broja nelegalno izgrađenih građevina u proteklom periodu bio je razlogom za donošenje Zakona o uslovima i postupku legalizacije bespravno izgrađenih građevina („Službene novine TK“, broj: 03/06). Prema analizama, problem bespravne izgradnje naročito je izražen u zaštitnom pojasu magistralnih i regionalnih puteva, na građevinskom zemljištu u urbanim područjima, te na poljoprivrednom zemljištu.

Iz navedenog proizilazi da je značajan problem prostora na TK je njegova devastacija – nesanirani površinski kopovi rudnika uglja, prostor gdje se deponuje otpad termoenergana i KHK Lukavac, devastacija jezera Modrac, neuređene deponije smeća i otpada. Uvjerni smo da u strateškom promišljanju o daljnjem razvoju Kantona određenu pažnju treba posvetiti programima i projektima namijenjenim rješavanju navedenih problema.

¹⁷”Izvjestaj o stanju prostora i provođenju Prostornog plana za područje Tuzlanskog kantona 2005-2025. za 2007. godinu“, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice Tuzlanskog kantona, 29. 02. 2008. godine

2.5. OBRAZOVANJE, ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ

Ekonomska paradigma 21. vijeka je poznata kao „ekonomija znanja“ ili „ekonomija inovacija“. Okosnica ove globalne paradigme je sistem obrazovanja i istraživanja, posjedovanje posebnih vještina i primijena inovacija. Važan faktor razvoja u ovoj paradigmi predstavljaju dinamična i izvozno orijentisana mala i srednja preduzeća (MSP). Ekonomija znanja daje šansu i malim zemljama da budu konkurentne i razvijene (primjeri: Skandinavske zemlje: Švedska, ali i Finska, Danska i Norveška; posebno je ilustrativan primjer Irske, koja je strategijom razvoja, baziranoj na ulaganja u ljudske resurse – ljudski kapital, od izrazito nerazvijene zemlje, za 20 godina dostigla nivo razvoja iznad prosjeka EU). Osnovna odrednica strategije razvoja TK, koja je u toku izrade, je „Ekonomski razvoj baziran na povećanju efikasnosti korištenja raspoloživih resursa, povećanjem konkurentnosti zasnovanim na ulaganju u razvoj ljudskih resursa“. Ovakav koncept razvoja TK jedini može da značajno ublaži gorući problem: rekordnu nezaposlenost. Naime, povećanje zaposlenosti ne treba očekivati u javnom i državnom sektoru. Osnovno rješenje problema nezaposlenosti na TK je poticanje razvoja poduzetništva (MSP-a) i samozapošljavanja. Premda preovladavajuće opredjeljenje u BiH/FBiH nije u skladu sa predloženim konceptom razvoja TK, javni sektor u TK (vlada, parlament, opštine, obrazovni sistem i posebno univerzitet) mogu biti okosnica realizacije ove razvojne paradigme. Naime TK i prema ustavu ima sve nadležnosti da realizuje ovaj razvojni koncept. Koncept ulaganja u ljudske resurse, kao važan faktor razvoja, prvi puta je prepoznat u „Regionalnoj strategiji razvoja TK“, koja je usvojena 2002. Tada je među okosnice strateške orijentacije razvoja uvršten „Razvoj društvenog sektora“, sa ciljevima:

- 1. Reforma obrazovnog sistema prema međunarodnim standardima, gdje je navedeno:** “Konkurentnost jednog društva zavisi od njegovog sistema obrazovanja i politike razvoja ljudskih resursa. Integriranje BiH na svjetsko tržište zahtijeva obrazovne standarde i nastavne planove kako bi se građanima omogućilo da se takmiče u okviru Evropske zajednice. Da bi se ovaj cilj postigao, mora doći do prilagođavanja postojećeg sistema osnovnog i srednjeg obrazovanja i mora se razviti i implementirati koncept reforme usavršavanja obrazovnog sistema tako da odgovara potrebama. Takođe se i univerzitetski sistem putem uvođenja novih nastavnih planova i fakulteta, kao i restrukturiranja organizacije, menadžmenta i finansiranja, mora reformirati u tijelo koje više odgovara potrebama“.
- 2. Razvoj sistema stručnog obrazovanja i uvođenja informacionih tehnologija (IT), gdje je navedeno:** "Važna komponenta politike i strategije stvaranja novih radnih mjesta odnosi se na stručne sposobnosti radne snage i menadžmenta firme. Proizvodnja proizvoda koji su konkurentni i uspješan prodor na lokalna i strana tržišta zahtijeva napore u poboljšanju sposobnosti radne snage i menadžmenta. Zasnovano na ocjeni postojeće situacije, mora se razviti program stručnog usavršavanja sa ciljem jačanja radne snage u smislu primjene novih tehnologija i prilagođavanja njihovih sposobnosti, kao i upoznavanja menadžmenta sa novim tehnologijama, standardima proizvoda i marketing/prodajnim sposobnostima. Uvođenje informacionih tehnologija putem osnivanja kvalitetnih institucija je od vitalnog značaja za izgradnju konkretnog okruženja“

Zacrtni strateški ciljevi su se trebali realizovati u periodu 2002-2004. Ovako kratak rok realno nije omogućavao realizaciju postavljenih ciljeva. Međutim, postavlja se pitanje koliko su se tada zacrtani ciljevi realizovali do 2008. i da li su realizovani sistemskom primjenom definisanih opredjeljenja. Pozitivni primjeri, koji su bazirani na opisanoj razvojnoj paradigmi, a koji su realizovani na TK su:

- Razvoj MSP i poduzetništva posebno u Gračanici i Gradačcu
- Razvoj Univerzitetskog kliničkog centra i BH centra za srce
- Razvoj Fakulteta elektrotehnike osnivanjem novog odsjeka, BIT centra i začetak razvoja sektora IT na TK
- Razvoj mašinskog fakulteta osnivanjem novih odsjeka, razvoj uspješnih kompanija u oblasti elektro/mašinske prerade (TMD, Deling i sl.)

Formiranje Instituta za zavarivanje i Centra naprednih tehnologija u okviru klastera plastičara i alatničara, ukazuju da je moguće realizovati projekte bazirane na razvoju ljudskih resursa. Opisana paradigma nije isključivo povezana sa razvojem i primjenom sofisticiranih i novih tehnologija. Ona predstavlja koncept koji se može primijeniti u svim ekonomskim područjima (primjer početni uspjesi u razvoju turizma u Tuzli).

Važno je konstatovati da ekonomiju baziranu na opisanoj razvojnoj paradigmi (poduzetništvu, inovacijama, znanju i kreativnosti) nije moguće realizovati u netolerantnim, zatvorenim/ksenofobičnim društvima (za ilustraciju pogledati knjigu Richard Florida: "The rise of creative class"). Zemlje koje su uspjele razviti ovaj vid ekonomije su demokratska, otvorena društva u kojima je poštivanje ljudskih prava (a posebno prava „manjina“ i „drugačijih“) na izuzetno visokom nivou. U izgradnji ovakvih društava uloga obrazovanja (posebno njegova odgojna komponenta) je ključna.

2.6. SOCIJALNI RAZVOJ

U Situacijskoj analizi humanog i socijalnog razvoja rađenoj za potrebe pripreme i izrade Strategije razvoja Tuzlanskog kantona od 2008. do 2013. godine, razmatraju se aspekti socijalnog razvoja koji se odnose na razvoj zdravstva, socijalne zaštite, boračke zaštite, sporta i kulture, ne pretendirajući da se obuhvati socijalni razvoj u punom značenju (obrazovni sistem, običaji, tradicija, mreže institucija, sistem vrijednosti itd).

Osnovna polazišna teza je: kako socijalni kapital staviti u funkciju generatora razvoja – to je suština pristupa. Da li je socijalni, humani kapital samo stavka u potrošnji nacionalnog bruto proizvoda ili je moguće da se socijalni kapital prepozna, valorizira, osnaži i usmjera u ukupan razvoj?

2.6.1. Zdravstvo

Pravni osnov za uređivanje odnosa u oblasti zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite je reguliran Ustavom Bosne i Hercegovine, Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine, Zakonom o zdravstvenom osiguranju, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o Zavodu zdravstvenog osiguranja Tuzlanskog kantona.

Zakon o zdravstvenom osiguranju¹⁸ propisuje da zdravstveno osiguranje može biti: a) obavezno zdravstveno osiguranje, b) prošireno zdravstveno osiguranje i c) dobrovoljno zdravstveno osiguranje.¹⁹ Obaveznim zdravstvenim osiguranjem obuhvaćeno je oko 500.000 stanovnika TK ili 90% stanovništva što je iznad prosjeka za F BiH od 84%. (tabela 40).

Tabela 40. Pregled broja stanovnika, osiguranih lica i stupnja obuhvata osiguranjem

	Broj stanovnika			Broj osiguranih lica			% obuhvata osiguranja		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
TK	502.418	496.885	496.280	433.216	445.555	446.830	86,23	89,67	90,04
FBiH	2.327.690	2.323.992	2.327.466	1.989.772	1.934.957	1.954.460	85,48	83,26	83,97

Izvor: Federalni zavod zdravstvenog osiguranja 2007. god.

Veoma ilustrativni podaci za TK o broju osiguranika i stanovnika kao i procentu obuhvata obaveznim zdravstvenim osiguranjem daje se u narednom pregledu.

¹⁸ Sl.novine FBiH 30/97, 7/02.

¹⁹ Do sada ni jedan kanton nije uveo prošireno i dobrovoljno zdravstveno osiguranja

Tabela 41. Osiguranici i osigurana lica Tuzlanskog kantona 2007. godine po općinama

Općine	Broj osiguranika	Članovi porodica	Ukupno osiguranika	Broj Stanovnika	Obuhvat Osiguranjem
Banovići	12.210	10.525	22.735	25.700	88,46
Čelić	4.495	4.577	9.072	14.105	64,32
Doboj-Istok	5.364	5.116	10.480	10.167	103,08
Gračanica	23.955	20.722	44.677	51.705	86,41
Gradačac	18.543	17.797	36.340	46.142	78,76
Kalesija	16.001	15.764	31.765	35.165	90,33
Kladanj	6.350	5.745	12.095	15.243	79,35
Lukavac	26.732	19.119	45.851	51.153	89,64
Sapna	4.391	4.785	9.176	12.971	70,74
Srebrenik	19.693	17.871	37.564	41.195	91,19
Teočak	3.096	3.287	6.383	7.413	86,11
Tuzla	80.451	43.105	123.556	131.444	94,00
Živinice	28.086	24.927	53.013	54.427	97,40
Kanton Ukupno	249.367	193.340	442.707	496.830	89,10

Izvor: Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH – TK, 2007.

U 2007. postotak obuhvata obaveznim zdravstvenim osiguranjem na nivou Kantona iznosi 89,10% što je za oko 1% niže u odnosu na 2006. godinu. U općini Doboj-Istok procenat obaveznog zdravstvenog osiguranja je veći za 3% u odnosu na broj stanovnika. Najniža pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem je u općini Čelić, zatim Sapni i Gradačcu. Strateško upravljanje zdravstvenim sektorom podrazumijeva „...jasno utvrđivanje vizije i daljeg pravca razvoja zdravstvene politike, te s tim u vezi poduzimanje zakonodavnih, političkih, fiskalnih, stručnih i društvenih mjera koje trebaju osigurati optimalan stupanj ostvarivanja prava pacijenata jednakomjerno u svim kantonima“²⁰. Na području Tuzlanskog kantona Univerzitetski klinički centar, javna zdravstvena ustanova, je sigurno primjer dobrog upravljanja na nivou centra. UKC Tuzla je prepoznatljiv u BiH i u regiju po dobroj organizaciji, efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti, te razvoju i ovladavanju znanjem i vještinama u oblasti visokosofisticiranih medicinskih metoda. Edukacija timova u svim segmentima obezbjedila je vrhunske rezultate i uspjeh.

Izgradnjom novog Centra za srce, jednog od najboljih u ovom dijelu Evrope, Tuzlanski kanton postaje vodeći centar u regiju za kardiovaskularne probleme. Ukupan broj zaposlenih u zdravstvenim ustanovama na području Tuzlanskog kantona kreće se od 4.766 u 2003. do 4.626 u 2006. Na smanjenje broja došlo je zbog smanjenja broja zdravstvenih tehničara, ali je istovremeno došlo do povećanja broja doktora medicine, specijalista i stomatologa. Visokoobrazovani kadar učestvuje sa oko 30% u ukupno zaposlenim u zdravstvenim ustanovama.

²⁰ Strateški plan razvoja zdravstva u Federaciji BiH u periodu od 2008. do 2018. godine, Federalno ministarstvo zdravstva, Sarajevo, 2008.

Tabela 42. Radnici zaposleni u zdravstvenim ustanovama prema stepenu stručne spreme i profilu

	Tuzlanski kanton				Federacija BiH			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Izvedeni pokazatelji								
broj stanovnika - hiljada	509	502	497	496	2.323	2.324	2.328	2.325
ljekara/ 100.000 stanovnika	166.3	157.8	166.8	174.7	162.4	160.1	163.5	167.5
stomatolozi/100.000stan.	8.8	8.6	7.6	8.3	22.3	22.8	22.7	24.7
mr. farmacije/100.000 stan	5.3	5.2	5.2	5.4	11.5	12.4	12.2	12.6
zdravstveni tehničari/ 100.000 stan.	455.2	461.2	449.6	461.6	493.4	488.7	496.1	504.8
odnos stanovnici/doktori	601	634	599	572	616	625	611	597
odnos stanovnici/stomatolozi	11316	11684	13076	12104	4477	4386	4402	4044

Izvor: Federalni zavod za statistiku; Zdravstveno statistički godišnjak FBiH, proračun indikatora MF

Dakle, indikatori resursa u zdravstvu koji se koriste za međunarodne komparacije, na području Tuzlanskog kantona su daleko ispod prosjeka Evrope. Indikatori koji se odnose na stomatologe, farmaceute i zdravstvene tehničare su i ispod prosjeka Federacije BiH.

Prema statističkim podacima na bolnice Tuzlanskog kantona raspolažu sa oko 1509 kreveta što je 18,6% bolničkih postelja u FBiH. Broj postelja je smanjen u odnosu na stanje 2000. godine.

Tabela 43. Kapaciteti u bolnicama

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Broj bolničkih postelja							
Tuzlanski kanton	1718	1677	1656	1593	1575	1560	1509
Federacija BiH	8194	8039	8075	8055	8182	8213	8133
Broj stacionarnih postelja							
Tuzlanski kanton	8	8	8	8	10	10	8
Federacija BiH	208	278	260	276	200	150	157

Izvor: Federalni zavod za statistiku, obrada MF

Kapacitete zdravstvenih usluga na području Tuzlanskog kantona sačinjavaju tercijarni, sekundarni i primarni nivoi zdravstvene zaštite, a strukturirani su na bolničku i vanbolničku zdravstvenu zaštitu. Tercijarni nivo obuhvata: Univerzitetsko Klinički centar sa bolničkim kapacitetima, polikliničkim službama i konzultativno-specijalističkim službama. Na sekundarnom nivou su Kantonalni zavod za javno zdravstvo, Opća bolnica Gračanica, Stacionar doma zdravlja Gradačac, Banja Iliđa Gradačac i konzultativno specijalističke službe koje djeluju u okviru punktova i ordinacija. Struktura ostvarenih sredstava po izvorima daje se u narednoj tabeli.

Tabela 44. Ostvarena sredstva u zdravstvu TK prema izvorima 2007.

R.br.	Izvori	Iznos u mil.KM	Indeks 2007/2006	struktura u %	Iznos po stanovniku u KM
I	Prihodi iz obaveznog zdravstvenog osiguranja	175.6	112.5	79.7	353.5
1	Ostvareni u Zavodu zdravstvenog osiguranja	148.3	114.6	67.3	298.8
2	Ostvareni iz obaveznog zdravstvenog osiguranja ostvareni u zdravstvenim ustanovama	27.3	102.1	12.4	54.9
II	Prihodi ostvareni izvan obaveznog zdravstvenog osiguranja	41.4	112.8	18.8	83.4
Ukupno prihodi I+II		217.0	12,6	98.5	436.9
III	Angažirana sredstva rezervi	3.3	*	1.5	6.6
Ukupno ostvarena sredstva I+II+III		220.3	114.3	100.0	434.4

Izvor: ZZO (2008): Obračun sredstava u zdravstvu na području TK za 2007 godinu, Obrada MF

U toku 2007. izvršena su kapitalna ulaganja u iznosu od 16.717.230 KM i to u izgradnju građevinskih objekata (56,%), nabavku opreme (23,2%), rekonstrukciju i adaptaciju građevinskih objekata (9,0%) kao i za ostala ulaganja u stalna sredstva (10,8%). Kapitalna ulaganja financirana su iz vlastitih sredstava (21,6% učešća), donacija (50,5%), kao iz kredita i sredstava budžeta.

2.6.2. Socijalni sektor

Oblast socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom regulirana je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom ("Službene novine Federacije BiH" broj: 36/99, 54/04 i 39/06), i Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata, zaštiti porodice sa djecom ("Službene novine Tuzlanskog kantona" broj: 12/00, 5/02, 12/03, 8/06), koji je stupio na snagu 14. 09. 2000. godine. Zadnje izmjene i dopune citiranog Zakona stupile su na snagu 01. 09. 2006. godine, čime su stvorene pretpostavke za realno planiranje novčanih naknada, redovne isplate, a time i početak izgradnje održivog sistema socijalne sigurnosti građana u stanju socijalne potrebe.

Ukupan broj korisnika socijalne zaštite na području TK kreće se od 106.121 korisnik u 1998. do 63.605 u 2007. Smanjenje broja korisnika utjecalo je da se njihovo učešće u ukupnom broju korisnika socijalne zaštite u Federaciji smanji sa 28,8% u 1998. na 25%,0% u 2007. Punoljetnih korisnika ima oko 3,7 puta više nego maloljetnih. U strukturi korisnika se povećava učešće maloljetnih korisnika socijalne pomoći i to sa 15,4% i 1998. na 21,3% u 2007. Ovi odnosi su slični i na nivou Federacije.

Tabela 45. Korisnici socijalne zaštite Tuzlanskog kantona

Godine	Tuzlanski kanton			Federacija BiH			Učšće u FBiH u %		
	maloljetni	punoljetni	ukupno	maloljetni	punoljetni	ukupno	maloljetni	punoljetni	ukupno
2002	11864	61903	73767	63911	263791	327702	18.6	23.5	22.5
2003	11039	60310	71349	64189	262090	326279	17.2	23.0	21.9
2004	12271	69892	82163	64063	273105	337168	19.2	25.6	24.4
2005	14868	49829	64697	69322	220695	290017	21.4	22.6	22.3
2006	13250	52676	65926	67263	228477	295740	19.7	23.1	22.3
2007	15332	56765	72097	63605	224355	287960	24.1	25.3	25.0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, obrada MF

Učešće korisnika socijalne pomoći u odnosu na broj stanovnika u FBiH je 12,4%, a na nivou TK je 14,5%. Dakle, svaki sedmi stanovnik Kantona je korisnik socijalne pomoći. Odnos zaposlenih i korisnika socijalne pomoći je na nivou Kantona 1,11:1 (na nivou FBiH 1,13:1) što praktično znači da ima samo 11% više zaposlenih nego korisnika socijalne pomoći. Treba istaći da se je kod oblika i uvjeta socijalne zaštite, pomoć za osposobljavanje vrlo niska, a to je sigurno najbolji način pomoći tamo gdje je to moguće, jer dovodi do socijalnog uključivanja korisnika socijalne pomoći. Ova vrsta pomoći podrazumijeva zasnivanje radnog odnosa osoba u stanju socijalne potrebe angažiranjem centara za socijalni rad na pripremi kolektiva da prihvati tu osobu kao i rad sa osobom u cilju uspješnog uključivanja u kolektiv. Ovdje se podrazumijeva u zasnivanje radnog odnosa na određeno vrijeme u kućnoj radinosti, raznim servisima i sl, kao i zapošljavanje invalidnih osoba u zaštitnim radionicama.

Tabela 46. Pregled korisnika i naknade socijalne pomoći (izdvajanja iz Budžeta TK)

Oblik i vrsta pomoći		Korisnici	Naknade
1	Stalna novčana pomoć	2779	3400910
2	Novčana naknada za pomoći i njegu od strane drugog lica	496	689332
3	Jednokratne novčane pomoći	6151	780000
4	Porodična zaštita		
	4.1. Smještaj odraslih u drugu porodicu	54	196650
	4.2. Smještaj djece u drugu porodicu	300	1307250
	4.3. Smještaj odraslih u ustanove socijalne zaštite	304	1920000
	4.4. Smještaj djece u ustanove socijalne zaštite	109	
5	Vaninstitutionalni oblici dječije zaštite		
	SOS selo Gračanica i Lukavac (obuhvat iz TK)	42	142000
	Duga , Grdačac	9	
	centri za produženi boravak, edukacioni centr itd		
6	Zaštita civilnih žrtava rata ¹	1375	1208799
7	Zaštita porodica sa djecom		
	7.1. Dodatak na djecu	21215	3288780
	7.2. Naknada ženi majci koja nije u radnom odnosu	2710	406500
	7.3. Pomoć majkama u prehrani djeteta do 6mjeseci	977	445490
	7.4.Naknada ženi majci koja je u radnom odnosu	605	2872686
	7.5. Dječiji dodatak	939	485500
Ukupno		38065	17143897

¹ osim ovog iznosa, iz federalnog Budžeta financirano 3025503,75KM

Izvor: Izvještaj o radu ministarstva za rad i socijalnu politiku TK za 2007. godinu, obrada MF

Vaninstitucionalni oblici socijalne zaštite su veoma razvijeni na području TK u dva izgrađena dječja sela za smještaj djece bez roditeljskog staranja i to: «Selo Mira Turija» kod Lukavca i Dječije selo «SOS Kinderdorf» u Gračanici, kao i drugih organizacija koje svoje programske ciljeve realiziraju kroz deinstitucionaliziranje smještaja štíćenika. U ova dva dječja sela zbrinuto je 188 djece, 8 starih osoba (srodnici djece-djedovi i bake) i 14 pomajki. Sa područja TK u ova dva sela smješteno je 42 djece.

Tabela 47. Smještaj djece iz TK u SOS-selima

SOS SELO	Starosna struktura djece				Ukupno
	0 - 5	6 - 10	14-18	18- i više	
1. Gračanica	0	10	4	0	14
2. Lukavac-Turija	0	7	15	6	28
SVEGA IZ TK	0	17	19	6	42

Izvor: Izvještaj oradu MRSP TK za 2007. godinu

Treba napomenuti da je Vlada TK od 2002. godine preuzela obavezu u pogledu financiranja smještaja djece u SOS selima, te je sklopila ugovore sa nadležnim centrima za socijalni rad o naknadi za smještaj u visini naknade za porodični smještaj djece. U okviru SOS-sela iz Gračanice funkcioniraju i dvije kuće u kojima je smješten 31 omladinac i 9 odgajatelja, gdje žive porodičnim načinom života. Za ovu namjenu izdvojen je iznos od 72.000 KM, dok je za SOS-selo u Lukavcu Vlada TK subvencionirala utrošak električne energije i grijanja u iznosu od 70.000 KM. Opća ocjena stanja daje se na temelju diskusije i zaključaka sa radionice radne grupe za socijalni razvoj:

- Na području TK prisutan je značajan broj stanovnika u stanju socijalnih potreba, a sistem socijalne i dječje zaštite ne uživa dovoljnu finansijsku podršku u odnosu na potrebe,
- Isplate novčanih naknada za osnovna prava nisu dovoljna garancija za stabilizaciju sistema socijalne sigurnosti građana bez uvođenja drugih prava, posebno u zaštite porodice sa djecom,
- Nije urađena analiza potreba građana- socijalna karta Tuzlanskog kantona, a institucije socijalne zaštite nemaju uvjete da odgovore naraslim potrebama građana,
- Općine, kao osnivači centara za socijalni rad, nedovoljno i različito financiraju centre, dok još uvijek nije formiran Kantonalni zavoda za socijalnu zaštitu TK (zaključak Skupštine TK),
- Zakonom omogućeno mješoviti sistem socijalne zaštite ne funkcionira zbog nedefiniranog načina financiranja na nivou općina i tumačenja uloge NVO i privatnog sektora, iako partnerstvo sa nevladinim sektorom predstavlja mogućnost pružanja kvalitetnijih usluga,
- Zbog niskog budžeta nema dovoljno sredstava da se realiziraju prava porodica sa djecom po osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom TK,

- Na nivou kantona urađeni su Programi prevencije ovisnosti i maloljetničke delinkvencije i analiza stanja u oblasti socijalne zaštite za 2007. godinu, dok značajni resursi za razvoj socijalne zaštite na koji se može računati kao snagu Kantona su: a) razvijen nevladin sektor u TK, b) na Univerzitetu u Tuzli školske 2007/2008 prva generacija socijalnih radnika završava studij (oko 70 studenata) i c) do kraja 2008. godine 12 studenata iz TK će završiti međunarodni postdiplomski studij iz područja socijalnog rada (menadžment u socijalnom radu i supervizija u socijalnom radu) a do kraja 2011 će neki završiti i doktorske studije.

2.6.3. Boračka zaštita

Posljednjih godina sistemski su regulirana prava veterana rata u F BiH i to Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH, br. 33/04, 56/05 i 70/07), Zakonom o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH br. 61/06) i Zakonom o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH br. 70/05). Provođenje ovih zakona praćeno je stalnim teškoćama osiguranja budžetskih sredstava, te obuhvata korisnika tih prava. Novčana primanja koja se isplaćuju, od 01. 01. 2005. godine, po Federalnom zakonu, za ratne vojne invalide, kreću se od min 36,70 KM do max 1733,90 KM za I grupu invalidnosti (100%), uključivo sa pravom na ortopedski dodatak I stupnja i dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica I stupnja, a za članove porodice šehida i poginulih branitelja od 110,10 KM do 477,10 KM. U TK u toku 2007. godine izvršeno je ukupno 5.237.048 KM na ime ličnih invalidnina, porodičnih invalidnina i za učesnike NOR-a koji su financirani iz Budžeta Federacije BiH. Od ukupnog iznosa na porodične invalidnine je utrošeno oko 74% ukupnih naknada iz federalnog budžeta.

Tabela 48. Korisnici naknada iz Budžeta FBiH u 2007

Vrsta naknade	Korisnici		Naknade	
	Broj	Struktura u %	Iznos u KM	Struktura u %
Ličnih invalidnina	6232	34.8%	1321524	25.2%
Porodičnih invalidnina	11121	62.2%	3864832	73.8%
Učesnici NOR-a	535	3.0%	50692	1.0%
Ukupno	17888	100.0%	5237048	100.0%

Izvor: Ministarstvo za boračka pitanja: Izvještaj o radu za period 1.1.2007.-31.12.2007., obrada MF

U Tuzlanskom kantonu u 2007. bilo je ukupno 17.888 korisnika osnovnih prava boračko-invalidske zaštite. U narednoj tabeli daje se pregled korisnika po općinama. U skladu sa obavezama iz zakona, kontinuirano se vrši revizija porodične i lične invalidnine, gdje je najveći problem medicinska dokumentacija, kao i dovoljan broj stručnog kadra za rad u općinskim službama o pitanju borca. Pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti demobiliziranih boraca regulirano je federalnim zakonom a realizacija tih prava je u nadležnosti kantona. Pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti iznosi 25% od prosječne plaće FBiH iz prethodne godine. Prema odredbama Zakona o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica, potrebna novčana sredstva i isplate novčane naknade osigurava nadležna kantonalna služba za zapošljavanje u suradnji sa Federalnim zavodom za zapošljavanje.

Iako je ovaj zakon u primjeni od 01. 01. 2007. godine zbog nemogućnosti osiguravanja sredstava za ove namjene, ovo pravo je počelo da se primjenjuje od 01. 05. 2007. Kako kantonalne službe i Federalni zavod za zapošljavanje nisu uspjeli iz svojih izvora osigurati sva potrebna sredstva, dio sredstava je osiguran iz federalnog Budžeta i kantona. Struktura izvora sredstava za financiranje naknade za vrijeme nezaposlenosti na nivou Federacije daje se u narednoj tabeli:

Tabela 49. Sredstva za financiranje naknade za vrijeme nezaposlenosti

Izvori sredstava	Iznos u 000 KM	Struktura u %
Kantonalne službe za zapošljavanje	14301	14.8%
Kantonalne vlade	913	0.9%
Federalni zavod za zapošljavanje	20663	21.4%
Vlada Federacije BiH	60750	62.9%
Ukupno	96627	100.0%

Izvor: Konferencija o socijalnoj i boračkoj zaštiti u Federaciji BiH, Izlaganje gosp. Zahida Crnkića, ministra, Sarajevo, juni 2008., obrada MF

Na području TK u 2007. bilo je oko 62.400 korisnika dopunskih prava boračko-invalidske zaštite. Za realizaciju ovih prava iz Budžeta TK u 2007. izdvojeno je ukupno 12.098.303,72 KM. U strukturi namjene ovih sredstava najviše učestvuju stambena zbrinjavanja 66,2% zatim zdravstvena zaštita, sanitetsko higijenski materijali i lijekovi 14,4% stipendiranje učenika i studenata 5,8% itd.

Tabela 50. Pregled financiranja dopunskih prava u 2007

Prava		Iznos u KM	Indeks 2007/2006	Struktura u %
A) Zdravstvena zaštita, sanitetsko higijenski materijal i lijekovi		1742060	76	14.4
1	Obavezno zdravstveno osiguranje	322064	64	2.7
2	Premija osiguranja	739600	87	6.1
3	Lijekovi	69066	95	0.6
4	Liječenje u inostranstvu	0	0	0.0
5	Ortopedska i druga pomagala	611330	82	5.1
6	Banjsko i klimatsko liječenje	104001	74	0.9
7	Preostala radna sposobnost (lj. komisije)	35813	20	0.3
8	Stipendiranje učenika i studenata	699750	100	5.8
9	Stambeno zbrinjavanje	8008167	93	66.2
10	Naknada za podizanje nišana - nadgrobnog spomenika	236018	94	2.0
11	Pomoć u slučaju smrti	72988	73	0.6
12	Izdavanja za dobitnike ratnih priznanja	216835	94	1.8
13	Naknada troškova prijevoza	5112	51	0.0
14	Jednokratna novčana pomoć za RVI, PPB I DB	159970	64	1.3
15	Jednokratna novčana pomoć za RVI, PPB I DB- udžbenici	304424	43	2.5
16	Obilježavanje značajnih datuma	10000	100	0.1
Dopunska prava ukupno		11595138	85	95.8
17	Ostala izdavanja za korisnike boračko invalidske zaštite ²¹	503166	81	4.2
Ukupna sredstva		12098304	85	100.0

Izvor: Ministarstvo za boračka pitanja: Izvještaj o radu za period 1.1.2007.-31.12.2007., obrada MF

²¹ U ostala izdavanja za korisnike boračko invalidske zaštite spadaju izdavanja za invalidski sport, pomoć djeci, informacijski sistema, stručne komisije, pomoć u liječenju u zemlji i dr.

Za opću ocjenu stanja u ovoj oblasti mogu se iznijeti slijedeći zaključci:

- zapošljavanje je pravi model za zbrinjavanje boračke populacije koja je radno sposobna. Izdvajanjem iz Budžeta TK 5 milijuna KM za zapošljavanje demobiliziranih boraca može se zaposliti oko 1.200 boraca (4.000 KM po borcu). To daje veće povratne efekte, nego naknade,
- izražen je i problem heterogene obrazovne i socijalne strukture boraca, kao i načina razmišljanja boraca o potrebi zapošljavanja u smislu bolje ne raditi a dobivati kakvu takvu naknadu, a postoji i zloupotrebe informacija o mogućnostima korištenja prava i manipulacija,
- valorizacija boračke populacije kao socijalnog kapitala polazi od države, pa onda i sistemom obrazovanja.

U definiranju strateških opredjeljenja razvoja TK, postavlja se ključno pitanje: da li se i kako boračka populacije može angažirati kao akter razvoja a da se pri tom ne promatra samo kao korisnik budžetskih sredstva? Naravno da će uvijek biti korisnika koji po raznim osnovama primaju naknade ili pomoć. Ali sigurno ostaje prostora za njihov aktivan odnos u društvu.

2.6.4. Sport

Na području TK aktivni su brojni sportski klubovi i sportske organizacije, njih 314, i iz validnih sportova (atletika, rukomet, košarka, odbojka, plivanje, borilački sportovi, nogomet itd) i iz invalidnih sportova (sjedeća odbojka, košarka u kolicima, kuglanje, ribarski sport itd). Također djeluju i udruženja građana, sportski savezi itd. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta promovira sport od masovnog, zdravstveno-rekreativnog sporta, od školskog do vrhunskog, a posebna pažnja se posvećuje invalidskom sportu. U Budžetu TK u 2007. za ove namjene izdvojeno je 1.700.000 KM. Prema Programu raspodjele ova sredstva su se usmjerila na: transfer klubovima – sportskim organizacijama, sufinansiranje trenažnog procesa, zdravstvene zaštite sportista, priprema kvalitetnih sportaša za nastup, pripreme mlađih kategorija kroz međunarodne nastupe kao i za Evropski festival mladih, sufinansiranje školskog sporta, međunarodnih manifestacija koje su organizirane na Tuzlanskom kantonu, sufinansiranje seminara za pedagoge tjelesnog odgoja, nagrada – stipendija najboljim sportistima i financiranje invalidskog sporta. Na sredstva iz ovog Programa bilo je 198 aplikacija, od kojih je odobreno 159 koji su ispunjavali uvjete. Novim Zakonom o sportu uvodi se novi model za razvoj sporta koji podrazumijeva uvođenje javnog i privatnog kapitala u sportske organizacije, primjenjive i primjerene olakšice za rad i djelovanje sportskih organizacija, kao i sportista i stručnih osoba, čvrstu vezu sistema takmičenja u BiH s regionalnim i evropskim sistemima takmičenja i dosljedno poštovanje pravila o takmičenjima propisanih od međunarodnih sportskih asocijacija. Zakon je predvidio i donošenja podzakonskih akata, koji bi utvrdili procedure za transformiranje postojećih klubova u nove oblike organiziranja u kojima je moguć ulazak privatnog kapitala, ali i potrebu da se izvrši usklađivanje onih zakona koji tretiraju poresku politiku, kako bi poreske olakšice iz Zakona o sportu mogle postati operativne.

2.6.5. Kultura

Mreža kulture Tuzlanskog kantona čine ustanove kulture, kina, galerije, pozorišta, javni mediji, bibliotečke djelatnosti itd. U toku 2007. godine na području TK postoje 4 kina, održano je 221 predstava sa 4.294 posjetitelja. U TK djeluje profesionalno pozorište u Tuzli (najstarije narodno pozorište u BiH 1898.) i amatersko u Živinicama, u kojima je održano 99 predstava koje je vidjelo 24.682 posjetitelja. U pozorištima ima 70 uposlenih. U dvije galerije u Tuzli realizirano je 38 izložbi koje je posjetilo 19660 ljudi. Na području TK postoji 11 biblioteka (biblioteka u Gradačcu je iz 1839.), 242 čitaonice, sa ukupno obrađenom građom 310.140 jedinica. U bibliotekama je 68 uposlena. Na jednu biblioteku odnosi se 45.166 stanovnika, što je dvostruko više u odnosu na prosjek Federacije, gdje se na jednu biblioteku odnosi 23.053 stanovnika. Postoje 3 TV stanice, sa 130 uposlenih, koje emitiraju 18.430 sati programa u 2007. Radio stanica ima 13 sa 146 zaposlenih i 95.969 sati programa. Na području Tuzlanskog kantona održavaju se tradicionalne kulturno-privredne manifestacije:

- Ljeto u Tuzli, Tuzla,
- Sajam turizma, lova i ribolova, Lukavac
- Srebrenik – otvoreni grad umjetnosti, Sebrenik,
- Sajam šljive i Kikićevi susreti u Gradačcu
- Miris gračaničkih lipa, Gračanica,
- Likovna kolonija, Puračić,
- Dani djevojačke pećine, Kladanj,
- Dani jagodičastog voće, Čelić,
- Teočanski dani otpora, Teočak,
- Živiničko ljeto, Živinice,
- Dani knjige, Tuzla.

Generalna je ocjena da postojeća mreža institucija kulture nije ravnomjerno raspoređena po općinama, i mnoge su općine uskraćene za ove institucije. Mnoge ustanove kulture se financiraju iz Budžeta TK (pozorište, biblioteke, itd). Ustanove kulture se suočavaju sa nizom problema, kao što su nedostatak ili neuvjetovanost prostora, nedostatak finansijskih sredstava. Iz Budžeta Kantona u 2007. na ime kapitalnih ulaganja u oblasti kulture izdvojeno je 425.000 KM i to za općinu Tuzla 170.000 KM, za općinu Kladanj 50.000 KM i za općinu Kalesija 205.000 KM. Osim toga, iz Budžeta se financiraju ili sufinanciraju brojne kulturne manifestacije i izdavačke djelatnosti, za što je u 2007. izdvojeno 527.608 KM. Sredstva Budžeta nisu dovoljna da financiraju sve potrebe iz ove oblasti jer je bilo četiri puta više zahtjeva od odobrenih.

Opća ocjena za oblast sport i kulture na održanoj radionici radne grupe je:

- Najveći problem sporta i kulture je financiranje, odnosno nedostatak sredstava. Sredstva izdvojena za ove namjene nisu dostatna za pokrivanja potreba u ovoj oblasti, a posebno ne za izgradnju i rekonstrukciju objekata.
- Sve organizacije iz oblasti kulture nisu u ravnopravnom položaju jer se neke financiraju iz budžeta, a neke ne.
- Zakon o udruženju građana treba mijenjati u pravcu smanjivanja potrebnog broja potpisnika
- Važno pitanje je i izdvajanje iz budžeta općina za ove namjene.

2.7. PEST I SWOT ANALIZA

U primjeni PEST i SWOT analize moderatori radnih i sektorskih grupa su polazili od slijedećih činjenica:

Za SWOT analizu:

- Vanjska okolina (prilike i prijetnje) procjenjuje se u vremenskoj dimenziji budućnosti – do 2013., dok se unutarnja okolina (snage i slabosti procjenjuje u sadašnjost). Tako se dobije gap između vanjske i unutarnje okoline, koji treba popunjavati odgovarajućim strategijama.
- Kod vanjske okoline identificiraju se i procjenjuju oni elementi nad kojima Vlada TK i kompanije, odnosno akteri privređivanja u određenim sektorima nemaju kontrolu i ne mogu uticati. Naprimjer, u RG Humani razvoj vanjski elementi su visoka nezaposlenost, ili federalna regulativa o socijalnoj zaštiti, dok su kod SG Ruralni razvoj, poljoprivreda i proizvodnja hrane vanjski elementi poremećaji na tržištu hrane, trendovi korištenja organske hrane, izostanak regulative korištenja poljoprivrednog zemljišta i drugo.
- U vanjskoj okolini je posebno važno jasno diferencirati utjecaje makrookoline (ekonomska, pravna, socijalna) od utjecaja poslovne okoline (tržište, izvori resursa, konkurencijski kontekst i razvijenost povezanih i pratećih industrija. Dok su makroutjecaji identični za sve sektore, utjecaji poslovne okoline su specifični za pojedine sektore. U ovom kontekstu korišten je pristup u istraživanju globalne konkurentnosti koji je razvio Svjetski ekonomski forum, ali na kreativan način, strogo se vezujući za konkretne uvjete TK.
- Kod unutarnje okoline (snage i slabosti) procjenjuju se faktori nad kojima Vlada TK i akteri biznisa na TK imaju kontrolu i mogu na njih uticati u smislu mijenjanja situacije. Na primjer, snaga TK je razvijenost Tuzlanskog univerziteta, dok se slabošću može smatrati stanje razvijenosti putne infrastrukture. S druge strane, u pojedinim sektorima privrede ili javnih djelatnosti može se slabošću smatrati izostanak koordinacije u razvoju na TK ili nerazvijenost partnerstva javnog i privatnog sektora
- Za Radne ili Sektorske grupe koje pokrivaju više područja (trgovina, turizam saobraćaj, financijski servisi) SWOT analiza je urađena po tim područjima. Isto tako, u okviru neke homogene sektorske grupe istraženi su segmenti koji imaju različite pozicije u SWOT analizi (tržište rada – segment rastućeg tržišta, segment starijih nezaposlenih osoba i slično)

Za PEST (Politička, Ekonomska, Sociološka, Tehnološka) analizu: Treba imati u vidu da ona služi kao metoda za analizu promjena u okolini – PEST omogućava da se uoči kojim intenzitetom i kojim pravcem će se odvijati buduće promjene, koje će stvarati nove prilike za razvoj, odnosno predstavljati prijetnje za postojeće aktivnosti.

SWOT MATRICA PO PRIORITETNIM SEKTORIMA

Interna okolina Eksterna okolina	Jake strane	Slabe strane
DEMOGRAFIJA I TRŽIŠTE RADA		
Prilike	PRIILIKE/JAKE STRANE (SO) Veliki potencijal u ljudskim resursima Šanse u strateškim programima i u rješavanju problema nezaposlenosti kroz provođenje SAP sa EU	PRIILIKE/SLABE STRANE (WO) Slabe postojeće performanse stanovništva i radne snage (zaposlenih i nezaposlenih) - Postojanje pozitivnih iskustava i organizaciono-upravljačkih modela za rješavanje problematike depopulacije i zapošljavanja. Suradnja javnog i privatnog sektora kao model rješavanja nezaposlenosti
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Veliki potencijal u ljudskim resursima Neadekvatna i manjkava institucionalna i financijska podrška	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Slabe postojeće performanse stanovništva i radne snage (zaposlenih i nezaposlenih) - Neadekvatna i manjkava institucionalna i financijska podrška
INDUSTRIJA		
Prilike	PRIILIKE/JAKE STRANE (SO) Prirodni resursi i tradicija u okolnostima porasta tražnje za energentima dobivaju priliku	PRIILIKE/SLABE STRANE (WO) Nedostatak kapitala bi se mogao kompenzirati korištenjem evropskih i drugih međunarodnih fondova za lokalni i regionalni ekonomski i ekološki održivi razvoj
Prijetnje -	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Raspoloživim resursima (ljudskim, materijalnim) potaći proces diverzifikacije u cilju reduciranja utjecaja visokih cijena sirovina i energije	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Ekonomska i politička nestabilnost bi mogla otežati pristup kapitalu i popravljane kvaliteta ljudskih resursa
GRAĐEVINARSTVO		
Prilike	PRIILIKE/JAKE STRANE (SO) Iskustvo i tradicija u uslovima stvaranja jedinstvenog tržišta na regionalnom i evropskom nivou mogli bi biti osnov za uspostavljanje strateških partnerstava	PRIILIKE/SLABE STRANE (WO) Nelojalna konkurencija, nedovoljna financijska sredstva i niska produktivnost zaposlenih mogli bi ugroziti prilike koje pruža širenje tržišta
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Hormoniziranje bh propisa sa evropskim, nemogućnost osiguravanja adekvatne radne snage, kao i problemi sa pristupom finansijskim sredstvima (rast cijene kapitala) mogli bi ugroziti prednosti koje daje iskustvo i tradicija na jedinstvenom tržištu	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Porastom produktivnosti, uređenjem tržišnog prostora (uvesti gradaciju građevinskih firmi, standarde, i sl) eliminacijom „rada na crno“, zdravom konkurencijom granu rasteretiti od neuspješnih firmi

ENERGETIKA		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Obrazovanje, istraživanje i razvoj, kao i povezivanje kompanija u lanac vrijednosti	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Postojeća tehnologija i njeni efekti na okoliš mogli bi biti poboljšani po osnovu korištenja prilika koje pruža pristup fondovima, programima, projektima EU
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Uticaj na okolinu, odnosno uvođenje evropskih i međunarodnih standarda u ovu oblast moglo bi neutralizirati jake strane	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Postojeće tehnologije i njihovi efekti na okoliš
TRGOVINA, TURIZAM, FINACIJSKE USLUGE		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Razvoj trgovačkih lanaca Razvoj zdravstvenog turizma Razvoj aviosaobraćaja Razvoj banaka i MKO	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Razvoj eksportnih trgovačkih kuća Razvoj ruralnog turizma Razvoj regionalnih linija prometa Razvoj lizinga i faktoringa
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Razvijanje asocijacija SMEs trgovine Razvoj kulturološkog turizma Financijski aranžmani u energetici	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Razvijanje specijalizirane trgovine Razvoj urbanog turizma Razvoj low fare avioprometa Razvoj tržišta municipalnih papira
SME		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Unaprijediti i iskoristiti apsorpcijski kapacitet vladinog i nevladinog sektora za korištenje fondova EU (IPA) i viših nivoa vlasti u BiH u razvoju SME Razviti kapacitet SME za njihovu internacionalizaciju (prvenstveno izvoz, FDI, naučno-istraživačku i marketinšku suradnju.) Transferirati napredna znanja i tehnologije u SME Izgraditi industrijske zone i klastere, tehnološke i poslovne inkubatore i povezati ih sa regionalnom saobraćajnom infrastrukturom Prirodne resurse i konkurentnu radnu snagu angažirati u prerađivačkim i „soft“ industrijama	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Jačanje institucionalnog i zakonskog okvira za razvoj SME u TK Kreirati održiv sistem poticaja osnivanju i rastu SME i zapošljavanju i samozapošljavanju Jačati kompetencije ljudskih resursa u SME i institucijama nadležnim za SME Iz budžeta TK (i općina) obezbijediti redovna izdvajanja za poticaje istraživanju, tehnološkom razvoju i inovacijama po sistemu minimalnih pragova Uspostaviti sistemsko rješenje za brže usvajanje EU i drugih međunarodnih standarda Promovirati poduzetništvo među mladim (uključivši i školsku omladinu) i ženskom populacijom
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) U suradnji sa lokalnim zajednicama poboljšati rad inspeksijskih službi u cilju zaštite pozicije registriranih SME i sprečavanja nelegalne konkurencije Izgraditi pozitivan imidž TK za privlačenje novih FDI (naročito u propulzivne djelatnosti) Poboljšati likvidnost SME rješavanjem unutarnjih dugovanja i obezbjeđenjem povoljnijih finansijskih instrumenata	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Uspostaviti sistem poticaja brendiranju i marketinškim aktivnostima za domaće proizvode i usluge Unaprijediti upotrebu interneta i dostupnost poslovnih informacija Ojačati horizontalnu i vertikalnu suradnju u aktivnostima SME

POLJOPRIVREDA I PROIZVODNJA HRANE		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Vanjsko-trgovinska liberalizacija Uvođenje i primjena EU standarda Strategija razvoja Svjesnost populacije kao odgovor na kampanju „kupujemo domaće“	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Usitnjeni posjedi Stepen zagađenja okoliša Nedovoljno obrazovanje
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Nedostak lanca distribucije i snabdjevanja Niska produktivnost Nejedinstveno tržište BiH Uvoz repromaterijala Nerazvijenost ruralne infrastrukture Neinformiranost o poticajima Poreska politika Smanjenje carina za robu iz EU	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Kombinacija slabih strana i prijetnji mogla bi dovesti da veće zavisnosti od uvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda
EKONOMSKA STRUKTURA I RAZVOJ		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Privlačenje FDI po osnovu prirodnih resursa, posebno energetskih i drugih koji su atraktivni za evropsko tržište Korištenje fondova za podršku lokalnom i regionalnom razvoju (EU)	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Izgradnja i/ili redefinicija imidža Infrastruktura – izgradnja saobraćajne, željezničke, zračne veze sa glavnim centrima u okruženju Inter i intra regionalno povezivanje Korištenje prekogranične regionalne suradnje
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Primjena standarda – pozitivni efekti na konkurentnost, inovativnost, kreativnost Globalni trendovi, energetska kriza, rast cijena hrane – privlačenje FDI i konkurentnost	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Prenaglašavanje orijentacije na prirodne resurse može dovesti do njihove prevelike eksplotacije, te narušavanja međunarodnih ekoloških standarda
PROSTORNI RAZVOJ		
Prilike	PRILIKE/JAKE STRANE (SO) Iskoristiti dobar geostrateški položaj TK i blizinu predviđenih multimodalnih transportnih koridora i riječnih luka: Brčko, Vukovar i Beograd. Iskoristiti prednosti tuzlanskog aerodroma za kargo transport i uvjete „feeder service“ za Sarajevski aerodrom	PRILIKE/SLABE STRANE (WO) Unaprijediti partnerstvo privatnog i javnog sektora Izdavanje obveznica za financiranje kanalizacijske mreže
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Korištenje komparativnih prednosti željezničkog saobraćaja i modernizacija željezničkog transporta	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Izgradnja deponije za čvrsti otpad Smanjiti gubitke u vodosnabdjevanju i izgraditi kolektor i prečistač za vodu

OBRAZOVANJE, ISTRAŽIVANJE		
Prilike	PRILIKE/ JAKE STRANE (SO) Partnerstvo javnog i privatnog sektora Provođenje Bolonjske i Lisabonske strategije Cjeloživotno učenje Povezivanje sa industrijom i uslugama	PRILIKE/ SLABE STRANE (WO) Pristup finansijskim sredstvima bi mogao biti neutraliziran korištenjem evropskih, programa, projekata i fondova za izgradnju jedinstvenog naučnog i istraživačkog prostora
Prijetnje	PRIJETNJE/JAKE STRANE (ST) Odustajanje od stvarnih kriterija i standarda Bolonje moglo bi ozbiljno ugroziti kvalitet ljudskih resursa	PRIJETNJE/SLABE STRANE (WT) Nedostatak strategije obrazovanja, istraživanja i razvoja Nedovoljna suradnja i koordinacija aktivnosti Pristup finansijskim sredstvima
SOCIJALNI RAZVOJ		
Prilike	PRILIKE/ JAKE STRANE (SO) Osposobljavanje i prekvalifikacije radne snage i njeno reintegriranje u proces rada Partnerstvo javnog i privatnog sektora u kulturi i sportu, zdravstvu, socijalnoj zaštiti Relaksiranje privatnog i javnog sektora od socijalnih pritisaka	PRILIKE/ SLABE STRANE (WO) Programi radnog osposobljavanja su prilika da se jedan broj korisnika reintegrira u proces rada Promocija mogućnosti JPP u sportu i kulturi, mogla bi lokalnim zajednicama i kantonu smanjiti pritisak na budžet
Prijetnje	PRIJETNJE/ JAKE STRANE (ST) Promocija razvojnih mogućnosti u zdravstvu, sportu i kulturi	PRIJETNJE/ SLABE STRANE (WT) Razvijanje programa socijalne zaštite za prelazak na ekonomske cijene usluga, moglo bi jednom veliko procentu korisnika otežati pristup, ukoliko se sredstva za pokrivanje ove cijene ne pronađu iz drugih izvora

2.7.1. SWOT matrica

Sinteza rezultata situacijske analize pokazuje da TK postoji mnoštvo ograničenja u vanjskom i unutarnjem okruženju za budući razvoj. Nasuprot tome, djeluju brojne prilike i snage koje ukazuju da su mogućnosti razvoja realne. Sinteza se daje u matrici na slici 18.

Slika 19. Swot analiza – sinteza situacijske analize za TK

VANJSKA OKOLINA – UTJECAJI KOJIMA SE TK MORA PRILAGOĐAVATI	
PRILIKE	PRIJETNJE
<p>Integriranje BiH u okviru EU, CEFTA i WTO i mogućnosti regionalne prekogranične suradnje</p> <p>Globalni i rast tražnje za energijom i hranom</p> <p>Globalni trend održivog razvoja i ulaganja u razvoj</p> <p>Trend zdravog života i globalizacije turizma</p> <p>Trend seljenja proizvodnji iz EU putem FDI</p> <p>Razvijanje regionalnih projekta JIE (Energetska zajednica JIE, plinovodi u JIE, magistralni pravac na Koridoru Vc)</p> <p>Blizina velikih tržišta EU i Istočne Evrope</p> <p>Podrška fondova EU, raspoloživost finansijskih resursa i trendovi razvoja JPP</p> <p>Progres i dostupnost u R&D i kompjuterizaciji</p> <p>Reforma i napredak u visokom obrazovanju na globalnim načelima standardizacije</p> <p>Deficit radne snage specifičnih profila</p> <p>Politike i instrumenti F BiH i BiH u razvoju elektro-energetskog sektora</p> <p>Mogućnosti prekogranične regionalne suradnje</p>	<p>Globalna finansijska kriza i recesija</p> <p>Konkurencija drugih zemalja i regija u privlačenju investicija, izvozu i turizmu</p> <p>Negativan demografski razvoj</p> <p>Porast zagađenja na globalnoj i regionalnoj razini</p> <p>Zastoj BiH u evropskim integracijama</p> <p>Pritisci iz EU za reformama obrazovanja i podizanja konkurentnosti ljudskih resursa</p> <p>Neefikasnost političko-institucionalne strukture BiH i F BiH i politika ekonomskog i socijalnog razvoja (izostanak izravnih nadležnosti kantona u razvoju)</p> <p>Nepovoljan imidž BiH</p> <p>Nepovoljno poslovno okruženje u BiH i njegove refleksije na TK</p> <p>Izostanak politika regionalnog razvoja u F BiH</p> <p>Sporost u provođenju reformi iz mape puta za provođenje SAP-a</p> <p>Rast korupcije i organiziranog kriminala</p> <p>Makroekonomska nestabilnost u zemlji</p>
SNAGE	SLABOSTI
<p>Povoljan geostrateški položaj TK</p> <p>Raspoloživost i kvaliteta prirodnih uvjeta</p> <p>Respektabilni i očuvani naslijeđeni resursi</p> <p>Kvaliteta i raspoloživost ljudskih resursa</p> <p>Univerzitet Tuzla kao centar NIR</p> <p>Sistemski pristup razvoju putem NERDA</p> <p>Početni rezultati u građenju infrastrukture poduzetništva (industrijske zone, tehnološki inkubatori)</p> <p>Razvijenost i struktura sektora SMEs</p> <p>Izvozna orijentacija privrede</p> <p>Razvoj servisnog sektora u trgovini, bankarstvu, financijama i poslovnim servisima</p> <p>Rast atraktivnosti za strane direktne investitore</p> <p>Temelji razvoja prehrambene, metalne, i drvoprerađivačke industrije</p> <p>Dokapitalizacija u restrukturiranju poduzeća na TK</p> <p>Visok intenzitet lokalnih razvojnih inicijativa</p> <p>Promocija poduzetništva - razvijanje regionalnih centara izvrsnosti (Centar za srce Tuzla) i inozemnih univerziteta</p> <p>Potencijali razvoja turizma na TK</p> <p>Postojanje prostornog plana kao baze prostornog rasporeda privrede i infrastrukture</p> <p>Dobra opskrba vodom i strujom</p> <p>Razvijenost civilnog društva i multikulturalnosti</p>	<p>Loša ekonomska struktura i produktivnost na TK</p> <p>Narušena demografska slika i niski efekti povratka</p> <p>Narušena okolišna ravnoteža (zemlja, zraka, vode)</p> <p>Neriješeno upravljanje krutim i tečnim otpadom</p> <p>Visok nivo sive ekonomije</p> <p>Visoka nezaposlenost i gubici radnih mjesta</p> <p>Zastarjelost tehnologije u rudarstvu i industriji</p> <p>Obrazovanje van potreba tržišta rada, bez long life obfrazovanja</p> <p>Loše 20% neiskorištenost poljoprivrednim zemljištem</p> <p>Nizak kapacitet za ekonomiju utemeljenu na znanju</p> <p>Izostanak reformi javnog sektora na TK</p> <p>Ekonomska i kulturološka heterogenost strukture TK</p> <p>Nepovoljan poslovni ambijent za investitore</p> <p>Nizak kapacitet upravljanja razvojem na TK</p> <p>Teškoće postizanja konsenzusa o razvoju</p> <p>Neefikasna koordinacija između TK i F BiH TK i općina u razvojnim pitanjima</p> <p>Izostanak politika i neizgrađena infrastruktura NIR</p> <p>Niska suradnja Univerziteta i privrede TK</p> <p>Nerazvijenost fizičke infrastrukture</p> <p>Obiman i neefikasan javni sektor</p> <p>Izostanak prepoznatljivog identiteta i brandinga TK</p> <p>Nezavršeno razminiranje terena</p> <p>Oskudan i neizgrađen sistem statistike za planiranje, analizu i monitoring planiranja</p>

Dani prikaz SWOT analize pokazuje da se najveće prilike za TK pojavljuju iz regionalnog i evropskog okruženja i trendova prijenosa proizvodnje iz EU u zemlje u tranziciji. Najveće prijetnje proističu iz negativnih udara globalne financijske krize i globalne recesije, te pojave konkurencije zemalja u tranziciji regiona Jugoistočne Evrope, koje ostvaruju brži napredak u tranziciji.

Jake snage TK se ispoljavaju u naslijeđenoj privrednoj, odnosno industrijskoj i energetskej strukturi, te kvalitetu Univerziteta u Tuzli i ljudskih resursa i primjerima uvezivanja u međunarodne mreže naučne i tehnološke suradnje. Odnovne slabosti na TK se ispoljavaju u niskom kapacitetu javnog upravljanja razvojem i velikom stupnju ugroženosti u okolinskom razvoju, te nedovoljnoj promociji mogućnosti za privlačenje investitora i promociju prepoznatljivog identiteta TK.

2.8. KONKURENTSKE I KOMPARATIVNE PREDNOSTI I STRATEŠKE ORIJENTACIJE

Kao što je na samom početku, u uvodnom dijelu ovog rada, rečeno pitanje konkurentnosti jedne države ili regiona je pitanje njenog bogatstva, koje se najčešće predstavlja visinom primanja njenih stanovnika. Visokih primanja nema ukoliko u posmatranom regionu nema uspješnih, konkurentno snažnih preduzeća. Stoga država, region, kanton ili grad treba da stvore takav ambijent koji je atraktivan kako za poslovne subjekte tako i za visokokvalifikovane ljude, nosioce znanja i inovacija. Na temelju više različitih analiza nastojalo se doći do odgovora da li je TK atraktivan, odnosno da li se konkurentnost TK povećava ili ne.

Trend rasta GDP TK je primjetan u cjelokupnom periodu posmatranja 2003-2007. Pored kontinuiranog rasta GDP TK, takođe je zabilježeno izvjesno povećanje učešća GDP TK u GDP FBiH (3% za period od 5). Pošto je index rasta GDP u TK bio veći u odnosu na isti pokazatelj za FBiH može se reći da se, prema ovom indikatoru, konkurentnost TK povećavala u periodu 2003-2007.

GDP po zaposlenom, u prosjeku godišnje je rastao brže u Tuzlanskom kantonu u odnosu na Federaciju (8,55% u odnosu na 5,61%). Na ovaj rezultat je posebno uticala veća prosječna stopa rasta GDP ostvarenog u prerađivačkoj industriji u Tuzlanskom kantonu u odnosu na FBiH (15,29%:3,67%), te u rudarstvu i poljoprivredi, lov i šumarstvu (22,69%:8,70%).

Zaposlenost u Kantonu je rasla daleko brže nego u FBiH (15,97:6,79). Procentulano učešće zaposlenosti TK u zaposlenosti FBiH se takođe povećavalo od 17,86 u 2003. do 19,39% u 2007.²² Prosječne plate u Tuzlanskom kantonu su rasle brže u odnosu na FBiH, ali su ipak niže u odnosu na plate u istoj djelatnosti u Federaciji.

Nažalost, u Tuzlanskom kantonu se daleko manje investiralo u odnosu na FBiH. Index rasta investicija u periodu 2005.-2007. je bio daleko veći u FBiH u odnosu na Kanton. Primjera radi u 2007.-oj domaće investicije u FBiH su bile za 18,25% veće u odnosu na 2005. godinu, a u Tuzlanskom kantonu domaće investicije su povećane za samo 5,29%. Slična situacija je sa direktnim stranim investicijama. Za 15 godina, u cjelini posmatrano, u TK je uloženo samo 2,52% u strukturi cijele države BiH.²³

Ukupno posmatrano izvoz TK je rastao brže u odnosu na izvoz FBiH. Došlo je i do bolje pozicije izvoza TK u izvozu FBiH (procentualno učešće u periodu od 7 godina) 2000-2007 povećalo se sa 14,13% na 21,48%. Izvoz po zaposlenom je rastao sličnom dinamikom u TK i u FBiH. Na temelju izloženog, može se zaključiti da je rastu konkurentnosti TK najviše doprinijelo povećanje izvoza. U posmatranom periodu (2003-2007) zabilježen je i porast broja zaposlenih. GDP po zaposlenom je takođe rastao u

²² Važno je skrenuti pažnju da u okviru ovog dijela analize nije praćeno kretanje stope nezaposlenosti. Praćen je isključivo broj zaposlenih i povećanje tog broja, kao i odnos broja zaposlenih TK prema broju zaposlenih u FBiH.

²³ Posmatrane su strane direktne investicije preko 1 mil. KM.

prosijeku posmatrano za period 2003-2007, kao i GDP u ukupnom iznosu. Bitno je naglasiti da je trend rasta GDP u ukupnom iznosu i GDP po zaposlenom po djelatnostima u TK bio veći u odnosu na iste pokazatelje u FBiH. Iako je zabilježen rast prosječnih plata po djelatnostima, ipak te promjene nisu mogle uticati negativno na konkurentnost TK u odnosu na FBiH. Pad konkurentnosti je primjetan po pokazateljima investicija, kako domaćih tako i inostranih.

Grubim sumiranjem indikatora po kojima konkurentnost TK bilježi rast odnosno pad može se reći da se u periodu 2003-2007. konkurentnost TK u odnosu na FBiH povećala. Međutim, minimalne investicije, kako domaće tako i inostrane stavljaju na prethodnu rečenicu upitnik. Zašto je TK neatraktivan za strane investitore? Zašto je tako niska stopa rasta domaćih investicija? Investitori mogu dobiti odgovor na pitanje da li ili ne investirati na temelju analize postojećeg i budućeg tržišnog potencijala, analize tržišnog učešća koje je moguće ostvariti i potencijala prodaje preduzeća, analize troškova proizvodnje (sadašnjih i budućih), procjene nivoa i dinamike povrata uložених sredstava, kao i analize faktora ekonomske i neekonomske prirode o kojima je već bilo riječi.

Niska stopa investiranja je alarmantan pokazatelj kako Vladi Kantona tako i svim drugim subjektima koji mogu dati svoj doprinos povećanju njegove atraktivnosti. Treba stvoriti ambijent (klimu) otvorenosti prema promjenama i podrške pokretanju promjena. Uz visokoobrazovane, stručne kadrove, koji posjeduju sposobnosti intuitivno-kreativnog i vizionarskog promišljanja moguće je proširiti okvir postojećih djelatnosti, ići korak naprijed u nove, inovativne grane, te na taj način jačati tržišni potencijal i stvoriti prostor za veći rast tržišta (bez obzira o kojoj djelatnosti je riječ).

Najveći doprinos u ostvarivanju bruto domaćeg proizvoda na Tuzlanskom kantonu pripada prerađivačkoj industriji, koji se uz neznatne oscilacije tokom posmatranog perioda (2003-2007) kretao između 12% i 15,50%. Po značaju, tj. doprinosu ostvarivanju GDP na TK slijede trgovina (13,40%), rudarstvo (13,20%), poljoprivreda, lov i šumarstvo i rudarstvo (12,90%). Finansijsko poslovanje, poslovanje nekretninama, snabdjevanje el. energijom, gasom i vodom i ugostiteljstvo imaju prilično malo učešće u strukturi ostvarenog GDP, dok je sektor ribarstva potpuno zanemaren.

Index rasta GDP u TK za period 2003-2007. je najveći kod djelatnosti rudarstva, poljoprivrede i prerađivačke industrije, potom slijede zdravstvena zaštita, obrazovanje i javna uprava. U tom periodu nešto niža stopa rasta je zabilježena u sektoru trgovine, građevinarstva, finansijskog poslovanja, kao i u ostalim javnim, društvenim djelatnostima. Sektor ugostiteljstva bilježi značajan pad GDP u 2007., dok je u prethodnim ma rast GDP u tom sektoru u odnosu na 2003. godinu bio minimalan. Pored ugostiteljstva, djelatnosti saobraćaja, skladištenja i veza, poslovanja nekretninama i snabdjevanja el. energijom, gasom i vodom u 2007. su, prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja, ostvarile znatno niži GDP u odnosu na 2003. godinu, tj. primjetan je pad GDP. U tim sektorima se mogu identifikovati slabe tačke konkurentnosti TK.

Najveća prosječna godišnja stopa rasta GDP po zaposlenom u Tuzlanskom kantonu ostvarena je u sektoru rudarstva (26,96%), poljoprivrede, lova i šumarstva (22,69%), zdravstvene i socijalne zaštite (19,49%), obrazovanja (18,56%), javne uprave (17,09%), te prerađivačke industrije (15,29%). Pad je zabilježen kod ugostiteljstva (5,59%), saobraćaja, skladištenja i veza (8,84%), snabdjevanja el. energijom i poslovanja nekretninama.

Od ukupnog broja zaposlenih najveći broj je u prerađivačkoj industriji (oko 23%). Potom slijede trgovina, čije učešće u strukturi zaposlenosti se kreće između 11,25% (2003.) i 14,60% u 2007., rudarstvo sa 10,21% zaposlenih u 2007. Prilično mali broj zaposlenih je u sektorima ugostiteljstva (oko 3%), poslovanja nekretninama (2,79%), finansijskom poslovanju (1,24%) i poljoprivredi, lovu i šumarstvu (2,99%).

Najveći porast zaposlenosti je registriran u djelatnostima poslovanja nekretninama (67,31% u TK i 55,75% u FBiH), te u sektoru trgovine (50,49% u TK i 34,08% u FBiH), potom slijede javna uprava, ostale javne, društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti, te prerađivačka industrija i građevinarstvo. Do pada broja zaposlenih je došlo u poljoprivredi, lovu i šumarstvu, rudarstvu i snabdjevanju el. energijom, gasom i vodom. Taj pad zaposlenosti je daleko veći u FBiH u odnosu na TK.

U sektoru obrazovanja u 2007-oj je zabilježen najveći porast plata u odnosu na 2003. godinu (45,14%). Približna povećanja su ostvarena i u sektorima zdravstvene zaštite, snabdjevanja el. energijom, gasom i vodom, te u građevinarstvu. Najmanji porast je postignut u djelatnosti trgovine.

Najveće investicije su ostvarene u sektoru trgovine (23,4%), potom slijedi prerađivačka industrija (21,4%). Najmanje investicije su ostvarene u djelatnostima poljoprivrede, rudarstva, obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti. Nedovoljnim investiranjem u djelatnost saobraćaja, skladištenja i veza se ne rješava problem ionako loše saobraćajne infrastrukture, te je otežano postizanje konkurentskih sposobnosti. Na drugoj strani TK više investira u djelatnosti zdravstva i socijalne zaštite, čime se doprinosi diferenciranju i jačanju ovog sektora u poređenju sa situacijom u FBiH. U cjelini posmatrano, index rasta (pada) investicija u 2006-oj i 2007-oj u odnosu na 2005. godinu bilježi negativno kretanje.

Samo 2,52% od stranih investicija koje su u proteklih 15 godina uložene u BiH, uloženo je u privredni sektor TK. Strane direktne investicije bile su najveće u sektoru proizvodnje 78,79%, ostalo je trgovina 20,60% i neznatno otpada na finansijski sektor. Ovo je prilično alarmantan pokazatelj i signal da je po pitanju atraktivnosti i konkurentске sposobnosti ovog kantona potrebno pokrenuti značajne aktivnosti.

Izvoz po djelatnostima posebno je bio naglašen u sektoru rudarstva, a potom prerađivačke industrije. Pad izvoza je zabilježen jedino u sektoru poljoprivrede, lova i šumarstva i to tokom cijelog analiziranog perioda. Veći porast izvoza u odnosu na uvoz je očit kod agroindustrijskog sektora, mineralnih goriva, hemijsko - farmaceutskih proizvoda, te ruda, metala i nemetala.

Na temelju izloženog može se doći do zaključka o dominirajućim industrijama u Tuzlanskom kantonu. To su prije svega, prema više indikatora, prerađivačka industrija (index rasta GDP, GDP po zaposlenom, broj zaposlenih, investicije, izvoz), trgovina (index rasta GDP, porast zaposlenosti, investicije), finansijsko poslovanje (index rasta GDP, GDP po zaposlenom), poljoprivreda lov i šumarstvo (index rasta GDP) te rudarstvo (učestće u strukturi GDP, GDP po zaposlenom, izvoz). Vrijedno je spomenuti djelatnosti obrazovanja i socijalne zaštite, u kojima su postignute značajne prosječne godišnje stope rasta GDP po zaposlenom. Prikaz značaja određenih industrija za konkurentnost TK istovremeno ukazuje i na fazu ekonomskog rasta u kojoj se nalazi Kanton. Rast se bazira na efikasnosti ali i na korištenju resursa. Pojačivači efikasnosti postaju sve više ključ za kompetentnost privrede TK, što znači da se TK nalazi na prelazu iz faze 1²⁴ (faktorski vođene ekonomije) u fazu 2 (ekonomije bazirane na investiranju).²⁵

Iako je nemoguće isključiti ili zanemariti značaj neke djelatnosti za konkurentnost Kantona, ipak je poželjno razmišljati o mogućnostima, odnosno potencijalima određenih industrija za porast konkurentnosti TK u budućnosti. To bi mogle biti prerađivačka industrija, ali uz veću orijentaciju na kvalitet i inovativnost, rudarstvo ali u jačoj vezi sa prerađivačkom industrijom, poljoprivreda uz fokus na proizvodnju organske hrane. Sektor obrazovanja i zdravstvene i socijalne zaštite na svoj način mogu doprinijeti većoj atraktivnosti TK (porast broja visokoobrazovanih kadrova, intenziviranje cjeloživotnog učenja, naučno-istraživačka aktivnost; kvalitet života, duži životni vijek stanovništva, smanjenje stope apsentizma isl.). Ne smiju se zanemariti ni mogućnosti Kantona u pogledu razvoja djelatnosti ugostiteljstva. Bez obzira što, prema dosadašnjim pokazateljima, sektor ugostiteljstva ne pokazuje rezultate, potrebno je posebnu pažnju posvetiti njegovom razvoju i jačanju. TK posjeduje zapažene potencijale za razvoj ovog sektora.

Prema Porterovom modelu dijamanta konkurentskih prednosti faktori uslova, uslovi tražnje, povezane i podržavajuće industrije, strategije i strukture preduzeća i konkurencija, kao i uloga šansi i vlade mogu imati značajan uticaj na konkurentnost određene države odnosno regiona. Upravo su u prethodnim podpoglavljima ovi faktori, odnosno njihov uticaj na konkurentnost TK bili predmet detaljne analize.

1. Kod faktora uslova rađena je analiza značaja i razvijenosti ljudskih, materijalnih i kapitalnih resursa, infrastrukture i resursa znanja. Rezultati analize ukazuju da su materijalni i ljudski resursi razvijeni, kao i resursi znanja. Problem, odnosno nedovoljna razvijenost je naglašena u infrastrukturi (nezadovoljavajući kvalitet putne mreže, neefikasnost sistema, loš kvalitet telekomunikacijskih usluga). Kako je već rečeno, veću pažnju treba posvetiti razvoju tzv. naprednih faktora to se predlaže intenzivnije ulaganje u ljudske resurse (inoviranje obrazovnih programa, razvoj koncepta cjeloživotnog učenja, podrška istraživačko-razvojnoj aktivnosti), kao i podrška razvoju (poboljšanju i modernizaciji infrastrukture (putevi, željeznica, aerodrom i telekomunikacije).

²⁴ Kao jedan od pokazatelja u kojoj fazi ekonomskog rasta se nalazi privreda neke države, regiona i sl. služi GDP per capita. Ukoliko se ovaj pokazatelj kreće između 2.000 i 3.000 USD onda je riječ o prelazu iz faze 1 u fazu 2. GDP p.c u 2007. u TK je iznosio 4.179 KM – čime se potvrđuje naprijed iznesena tvrdnja.

²⁵ Pogledati više: Izvještaj o konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2007, Sarajevo, str. 14-15.

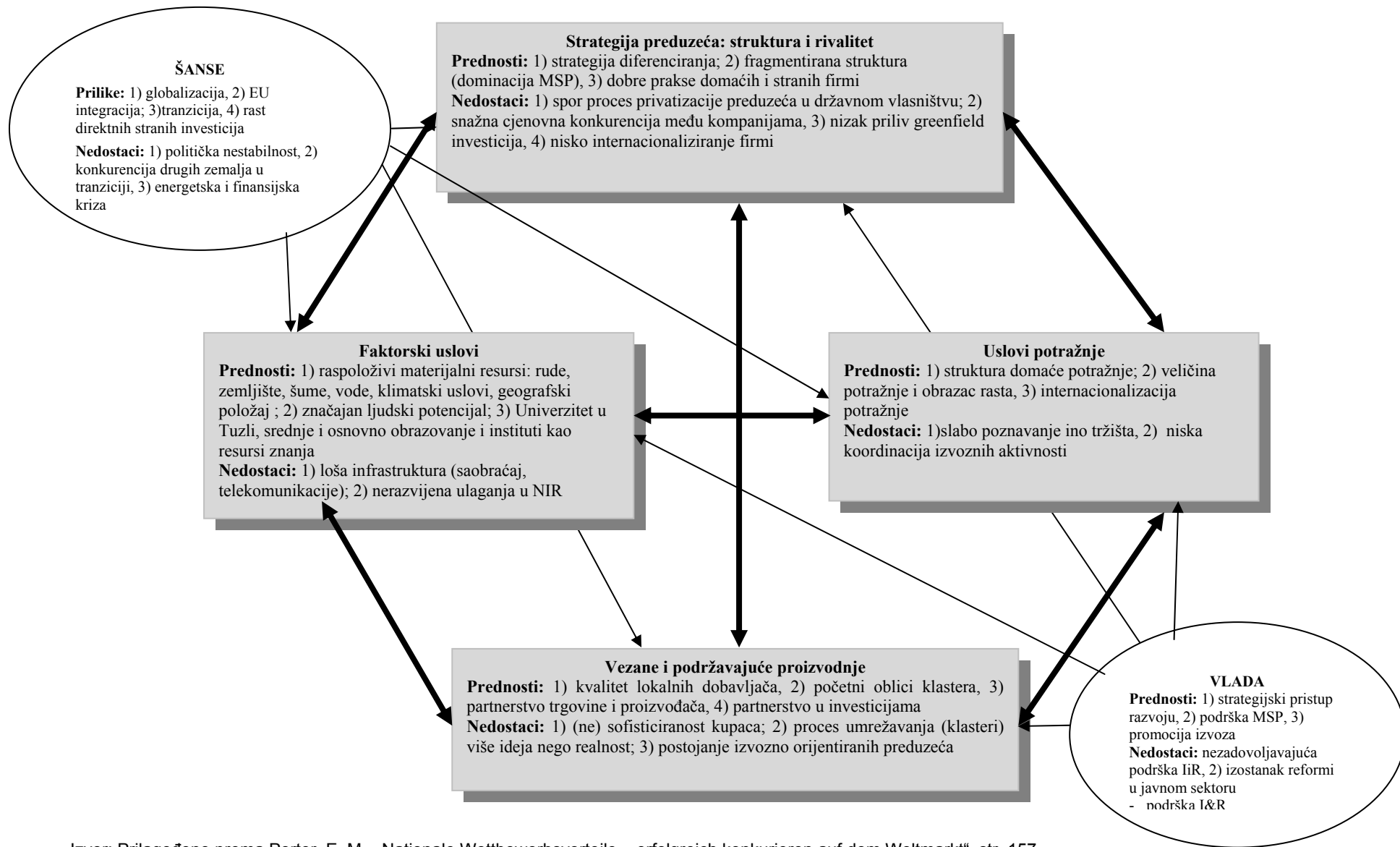
2. Pokretač razvoja konkurentnosti iz ugla uslova tražnje su zahtjevni i sofisticirani kupci, koji određuju obim i stepen rasta tražnje, kao i vrstu potreba. Činjenica je, takođe, da su zahtjevni kupci pokretač promjena i inovacija u preduzećima. Intenzitet i visina zahtjeva kupaca je u direktnoj vezi sa nivoom životnog standarda, sa informisanošću i stepenom obrazovanja stanovništva, te jačinom konkurencije na određenom tržištu. Može se reći da kupci, uopšteno posmatrano za sve djelatnosti,²⁶ u Tuzlanskom kantonu više preferiraju cijenu i prosječan kvalitet. Stoga je važno podržavati veću izvoznu orijentaciju privrednih subjekata, jer se može očekivati da će kupci na drugim, stranim tržištima imati dodatne veće zahtjeve i tako pokretati kompanije ka kontinuiranim poboljšanjima i kreiranju novih proizvoda i usluga. Naravno, u toku izvoznih aktivnosti kompanije će imati priliku da stiču nova znanja i proširuju postojeća. Pored toga, treba raditi na jačanju svijesti domaćih potrošača (kupaca) u pogledu postavljanja zahtjeva prema kvalitetu, osnovati klubove potrošača, te jačati vezu između kupaca i privrede.
3. Pošto u strukturi preduzeća TK dominiraju mala i srednja, to je potrebno značajnu podršku pružiti procesu klasterizacije. Da je još uvijek više riječ o idejama na papiru potvrđuju i podaci preuzeti sa web stranice EURED-a,²⁷ gdje je data Lista ideja regionalnih projekata za razvoj Sjeveroistočne BiH, među kojima su: klaster agro-biznisa/klaster hrane; klasteri u drvoprerađivačkoj industriji, klaster u metaloprerađivačkoj industriji, turistički klasteri i klasteri u građevinskoj industriji.
4. Formulisanje strateških opredjeljenja i postavljanje ciljeva, kao najsenzibilniji element poslovne okoline, u velikoj mjeri je pod uticajem ekonomskih, kulturoloških, tradicijskih i socijalnih faktora. Pošto je tradicijske i kulturološke faktore prilično teško mijenjati i ukoliko bi bilo moguće onda bi to bio jedan prilično dug i mukotrpan proces, onda se predlaže posmatranje i uticaj na ekonomske faktore. Potrebno je ubrzati proces privatizacije preduzeća koja su u državnom vlasništvu, te stvarati ambijent da kompanije, koje posluju u Kantonu, odnosno njihov top menadžment postavljaju što izazovnije ciljeve i kreiraju strategije diferenciranja na temelju kvalitete ili inovativnosti.
5. Promjene izazvane globalizacijom, tranzicijskim procesima i procesom integracije BiH u EU treba posmatrati kao šanse. Zadatak vlade je da kreira ambijent da se te šanse mogu iskoristiti. Vlada TK treba i dalje podržavati mala i srednja preduzeća (osnivanjem poslovnih zona, centara, biznis inkubatora, zakonima i sl.), razvoj turizma, promovirati izvoz i podržavati istraživačko-razvojni rad, koji nije na zadovoljavajućem nivou. Važan zadatak bi bio razvoj infrastrukture (počev od puteva, željeznica pa do aerodroma i telekomunikacija). Potrebno je da pruža podršku obrazovnim institucijama, institucijama u oblasti zdravstva i socijalne zaštite, i sl. Ona mora biti sposobna da kreira poželjnu sliku Kantona u budućnosti, sliku u kojoj će svi (kako poslovni subjekti, tako i stanovništvo) moći ostvarivati svoje ciljeve. To će biti moguće samo ukoliko osobe, koje su odgovorne za kreiranje vizije, imaju sposobnost vizionarsko kreativnog i strateškog promišljanja.

Iz naprijed izloženog može se zaključiti da svi faktori imaju određeni (značajan) uticaj na konkurentnost TK, te ih stoga ne treba zanemarivati. Treba pokušati graditi konkurentnost na naprednim faktorima, na znanju, visokoobrazovanim i stručnim kadrovima. Ti napredni faktori uslova su temelj za formulisanje strategija, za postavljanje izazovnih ciljeva, za intenziviranje saradnje sa kupcima i dobavljačima, kao i za pokretanje vlade da kreira okvir koji će biti podrška biznisu.

²⁶ Generalizacija stavova i zahtjeva kupaca je prilično teška i nepouzdana. Posebno ukoliko se ima u vidu da u okviru jedne industrije postoje različiti tržišni segmenti i kategorije kupaca.

²⁷ http://www.eured-bih.org/ba/regions_northeast_project_ideas.htm

Slika 20. Dijamant konkurentskih prednosti TK

Izvor: Prilagođeno prema Porter, E. M., „Nationale Wettbewerbsvorteile – erfolgreich konkurieren auf dem Weltmarkt“, str. 157

2.9. SOCIJALNI I EKONOMSKI USLOVI ZA RAZVOJNU STRATEGIJU

U okviru ovog poglavlja prezentiraju se osnove za izradu strategije razvoja TK koje čine pravno-institucionalni okvir, javni sektor i fiskalni kapacitet TK i općina na TK. Pravni okvir predstavlja složen mehanizam u okviru koga se reguliraju najbitnija pitanja reguliranja i institucionalne osposobljenosti TK za ostvarivanje funkcija planiranja razvoja.

2.9.1. Državno i samoupravno organizovanje

Odnos državnog i samoupravnog teritorijalno-političkog organizovanja pokazuje da ova dva fenomena nisu apsolutno i mehanički odvojene strukture globalnog društva²⁸. One su vezane zajedničkim elementima: teritorij, stanovništvo, društvena funkcija, vlast, efikasnost i ekonomičnost zadovoljavanja potreba i brojnim drugim. Iz ovih veza proističe i osnovna protivrječnost odnosa jedinica državne organizacije i lokalne samouprave danas. Jedinice lokalne samouprave istovremeno predstavljaju i segment slobodno organizovanog društva i sastavnu komponentu države. Ovakav pristup je došao do izražaja i u Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi. Prema čl. 3 Evropske povelje o lokalnoj samoupravi (dalje: PES) »lokalna samouprava podrazumijeva pravo i osposobljenost lokalnih vlasti da, u granicama zakona, reguliraju i rukovode znatnim dijelom javnih poslova, na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva«. Odnos državnog i samoupravnog organizovanja uopšte, a podjela nadležnosti koja čini pravni okvir za izradu i primjenu strategije razvoja Tuzlanskog kantona imaju svoj pravni izraz. Zbog toga je neophodno utvrditi hijerarhiju izvora prava u ovome domenu

2.9.2. Hijerarhija izvora prava relevantnih za utvrđivanje pravnog okvira izrade strategije razvoja Tuzlanskog kantona

Opšti pojam **hijerarhije izvora prava**, principi ustavnosti i zakonitosti na kojima se ona uspostavlja, te problemi koji nastaju u uspostavljanju hijerarhije izvora se, za potrebe ove analize, mogu smatrati poznatim. Stoga ćemo se ovdje zadovoljiti isticanjem nekih specifičnih momenata o kojima treba voditi račun a prilikom izrade strategije i u pripremi mjera za njeno provođenje.

Ustav Tuzlanskog kantona (dalje: Kanton) u domenu zaštite ljudskih prava slijedi Ustav BiH i Ustav FBiH (čl. 7 -10). Potvrđena je pretpostavka nadležnosti Kantona za sva pitanja koja nisu izričito povjerena federalnoj vlasti, a najvažniji poslovi su i izričito istaknuti (Čl. 11). Ovdje je neophodno podvući da stilizacija čl. 11 Ustava Kantona nije jednaka onoj iz člana III. 4. Ustava FBiH. Izvršene su konkretizacije i preciziranja nadležnosti na način koji može olakšati određivanje mjerodavnih tijela i ubrzati izradu strategije razvoja. Zajednička nadležnost Federacije i Kantona je čl. 12 Ustava Kantona u definisana identično članu III. 2 i Amandmanu IX Ustava FBiH. Zbog toga u ovom domenu ne treba očekivati pravne nesporazume oko kompetencija za uređivanje i primjenu strategije. Općinska i gradska »vlast« su detaljno uređene članovima 64 – 85 Ustava Kantona. Ne postoje protivrječnosti između federalnog i kantonalnog ustava u pogledu položaja lokalne samouprave i njenih jedinica. Isto se može reći i za PES. Sa stanovišta određivanja nadležnosti

²⁸ U teoriji se ponekad ova dva nivoa organizovanja posmatraju kao potpuno odvojena. Vidjeti npr. Dedić, isto djelo, str. 10

interesantno je istaći da čl. 68 Ustava Kantona predviđa sljedeće: »Prava povjerena općini odnosno gradu će, po pravilu, biti puna i isključiva«. Vertikalni prenos nadležnosti na Federaciju ili na jedinice lokalne samouprave uređen je u članu 14 Ustava kantona u skladu sa Amandmanom XV na Ustav FBiH. Ovdje je potrebno dodati da član 25. Ustava Kantona zahtijeva da prenos nadležnosti bude izvršen zakonom, a ne nekim drugim aktom.

Ratifikovani međunarodni sporazumi zauzimaju drugo mjesto u hijerarhiji izvora prava. Vidjeli smo da oni koji su posvećeni ljudskim pravima ulaze i u ustavni sistem svih nivoa teritorijalno-političkog organizovanja. Ratifikovani međunarodni sporazumi imaju jaču pravnu snagu od domaćih zakona. Značajno je da ustavni sistem u BiH veoma široko postavlja pravo na zaključenje međunarodnih sporazuma. Pored države Bosne i Hercegovine, to pravo imaju i entiteti. Zakonom se određuje da li Parlamentarna skupština mora ili ne mora da pristanak entitetu da zaključi konkretan sporazum (Čl. III. 1. d. Aneksa 4 Dejtonskog sporazuma). Isto rješenje u odnosima FBiH i kantona predviđa Amandman X na Ustav Federacije. Prema njemu, Parlament Federacije odlučuje o „davanju ovlaštenja kantonima da zaključuju sporazume sa državama i međunarodnim organizacijama, uz suglasnost Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, osim za sporazume one vrste za koje Parlamentarna skupština odluči da im nije potrebna takva suglasnost“. Zaključivanje ovakvih sporazuma u Tuzlanskom kantonu odobrava Skupština, a potpisivanje i ratifikovanje tih sporazuma je u nadležnosti premijera.²⁹ Od bilateralnih sporazuma važnih za definisanje strategije na prvom mjestu su državni sporazumi o ekonomskoj, trgovinskoj i naučno-tehničkoj saradnji. Sljedeće mjesto zauzimaju bilateralni sporazumi o unapređenju i zaštiti direktnih stranih ulaganja.³⁰ Posmatrano isključivo pravno-tehnički i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju spada u bilateralne ugovore. Zbog svoje obuhvatnosti i posljedica, njegove odredbe moraju biti poštovane pri izradi strategije razvoja Tuzlanskog kantona. Pri tome se dokument Vijeća ministara BiH iz 2005. godine pod naslovom »Strategija integriranja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju« mora uzeti u obzir. Od multilateralnih sporazuma koje je zaključila BiH dva imaju izuzetno mjesto u određivanju okvira razvoja Kantona. Prvi je Energy Charter Treaty³¹. Drugi je CEFTA 2006 sporazum koji određuje okvire regionalne saradnje država nečlanica Evropske unije. Njihova rješenja moraju biti ispitana u odgovarajućim sektorskim analizama.

Zakoni se nalaze na trećem mjestu hijerarhije. Teorijski, zakoni razrađuju ustavne norme i principe na kojima ustavno uređenje počiva. Praktično, ustav postavlja granice unutar kojih se zakonodavac mora kretati kada samostalno kreira zakonska rješenja. Zbog toga su zakoni najvažniji element pravnog okvira za izradu strategije razvoja Tuzlanskog kantona.

Podzakonski akti su složen segment hijerarhije izvora. Obzirom na njihov izvršni karakter, uloga u kreiranju strategije im je ograničena. U primjeni strateških opredjeljenja podzakonski akti mogu imati daleko veću ulogu. Brojnost i detaljnost podzakonskih akata ne dozvoljavaju da se njim a dalje bavimo na generalan način. U obradi konkretnih sektora strategije i ovi dokumenti moraju biti uzeti u obzir.

²⁹ Čl. 15 Zakona o Vladi Tuzlanskog kantona (sl.n. TK 17/00, ,1/05 i 11/06

³⁰ Vidjeti Trifković dr. Miloš: „Novi pravni režim direktnih stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini“, JP NIO Službeni list BH, Sarajevo, 2000

³¹ Ratifikacija objavljena u Sl. Gl. BiH 31/2000

2.9.3. Načini određivanja nadležnosti u pravnom sistemu

Pregled izvora prava pokazuje da postoje mogućnosti vertikalnog prenošenja nadležnosti različitih nivoa državnog i samoupravnog organizovanja i da preklapanje nadležnosti između različitih nivoa političko - teritorijalnog organizovanja nije isključeno. Zbog toga postoji veliki dio poslova koji se ustavno mogu obavljati istovremeno na različitim nivoima. U takvim uslovima nije moguće izvršiti teorijski jasnu podjelu poslova koji pripadaju jednom nivou organizovanja. Ova hipoteza važi naročito u oblasti zajedničke nadležnosti različitih stepena državne organizacije.

Pod nadležnošću ovdje podrazumijevamo krug poslova, mjeru i način na koji ih državni i samoupravni organi imaju pravo i obavezu da obavljaju. Ukoliko Ustav FBiH nadležnost za pojedine poslove nije izričito dodijelio nekom nivou teritorijalno-političkog organizovanja, pretpostavka nadležnosti postoji u korist kantona (čl. III.4). U razmatranim aktima ustavnog sistema FBiH zakonodavne, izvršne i upravne nadležnosti se mogu podijeliti na:

- a) isključive,
- b) zajedničke i
- c) prenesene.

Mada u teoriji postoji i suprotan stav³², smatramo da su isključive nadležnosti FBiH neprenosive. One su redefinisane u Amandmanu VIII na Ustav FBiH. Analiza ostalih ustava i konstitutivnih akata pokazuje da su sve jedinice državne i samoupravne strukture pazile da u svojim pravnim aktima ne prekrše ovaj princip. Zajedničke nadležnosti su one koje su po nekom ustavnom aktu date na zajedničko obavljanje organima dva nivoa organizovanja kao njihov izvorni ustavni djelokrug (Amandman IX i čl. III.3. Ustava FBiH). Zajedničke nadležnosti mogu vršiti Federacija i kantoni zajednički, odvojeno ili »od strane kantona koordinirano od federalne vlasti«. Član III.3. Ustava FBiH daje mogućnosti za različita tumačenja slučaja federalno koordiniranog vršenja zajedničkih nadležnosti.

Za izradu strategije smatramo da je ispravno ovo: ukoliko kantoni pojedine nadležnosti vrše odvojeno, tada je koordinacija federalnih vlasti obavezna. Član 13 Ustava Tuzlanskog kantona ovome dodaje još jedan važan moment: dogovaranje o ostvarivanju zajedničkih nadležnosti mora biti trajno i u skladu sa potrebama. Ostvarivanje strategije razvoja sigurno je jedna od potreba. Prenesene nadležnosti su one koje pojedina političko-teritorijalna jedinica prenosi na sebi viši ili niži nivo. Ovakva mogućnost otvorena je u državi BiH članom III.5. Ustava BiH. Federacija BiH, vidjeli smo, može zajedničke nadležnosti prenijeti na odvojeno vršenje od kantona, ali uvijek uz koordinativnu ulogu federalnih vlasti. Ovlaštenje na prenošenje nadležnosti na dole je za Federaciju, dakle, ograničena.

³² Dedić dr Sead, isto djelo, str. 128: Federacija može prenijeti svoja ovlaštenja na općine ali "samo kada je u pitanju njena isključiva nadležnost"

2.9.4. Matrica nadležnosti državnih i samoupravnih jedinica i njen značaj za strategiju razvoja

Nadležnost je djelokrug poslova koje na određenoj teritoriji jedan državni i ili samoupravni organ ima obavezu i pravo da obavlja radi ostvarivanja ciljeva države i društva. Uporedni pregled nadležnosti izvršen je njihovim izdvajanjem iz teksta pravnih akata koji ulaze u šire shvaćen ustavni sistem.

Slika 21. Matrica nadležnosti različitih nivoa teritorijalno-političkog organizovanja u FBH

Vrsta nadležnosti	Ustav FBiH			Ustav TK		ZLS TK	ZLS TK
	Isključivo FBH	Zajednički FBH i TK	Isključivo TK	Isključivo TK	Zajednički TK i FBiH	Opština lokalno	Grad
Obrana	+						
Ek. politika	+						
Finansije	+						+
Zemlj.polit.	+						
Fiskalna pol.	+						+
Energ. pol.	+						
Elektr. frekv.	+						
Suzbijanje krim.	+						
Finans. vlasti	+		+	+		+	
Ljud. prava i slob.		+			+	+	
Zdravstvo		+			+		
Okoliš zaštita		+			+		
Komunikacije i transportna infrastruktura		+			+	+	+
Soc. politika		+			+	+	
Turizam		+			+	+	
Korišćenje prirod. bogatstva		+			+		
Policija			+	+			
Politika nauke				+			
Obrazov. pol.			+	+		+	
Kulturna pol.			+	+		+	
Stambena pol.			+	+		+	
Socijalna politika i zaštita				+			
Politika javnih službi javnih ustanova			+	+		+	+
Upravljanje dobrima od opšteg interesa		+			+	+	
Pol. korištenja zemljišta i prostorni plan			+	+			
Lokalno poslov.			+	+			
Humanitarne aktivnosti			+	+			
Kantonalna el. energ.			+	+			

RTV i druga sredstava informisanja			+	+		+	
Socijalna pol			+	+			
Kantonalni turizam			+	+		+	
Finansiranje TK. Vlasti uključujući i JLS			+	+		+	
Rad i zapošljavanje						+	
Javni red i mir						+	
Lokalna samouprava						+	
Lokalno zemljište						+	
Komunalne usluge						+	+
Zaštita životinja i bilja						+	+
Javni promet							+
Urbano planiranje						+	+

Analiza materijalne podjele nadležnosti za izradu strategije razvoja Tuzlanskog kantona pokazuje slijedeće:

- a) poslovi iz isključive nadležnosti FBiH su dosljedno poštovani u ustavu TK. Jedan slučaj preklapanja nadležnosti je financiranje. On je objašnjiv načinom na koji je izvedena funkcionalna podjela nadležnosti.
- b) poslovi iz zajedničke nadležnosti Federacije i TK su u istom tekstu određeni oba ustava. Ima ih ukupno sedam. U četiri slučaja u kojima i opština po ZLS KS ima neka ovlaštenja, ona su isključivo lokalnog karaktera
- c) isključiva nadležnost TK je na isti način uređena u oba ustava. Interesantno je da ZLS TK daje opštinama ovdje manje ovlaštenja lokalnog karaktera, nego u domenu zajedničke nadležnosti FBiH i TK. To se desilo u svega četiri od 13 grupa poslova.

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona, u mjeri u kojoj je to moguće, treba se orijentisati prvenstveno na poslove koji su isključiva nadležnost Kantona. Na drugom mjestu se nalaze strategije u oblastima zajedničke nadležnosti Federacije i Kantona. Na ovaj način bi se omogućila optimalna kontrola implementacije usvojenih pravaca razvojnog djelovanja. U poslovima iz zajedničke nadležnosti i poslovima kod kojih dolazi do preklapanja nadležnosti moraju se uzeti u obzir strategije koje postoje na federalnom i na državnom nivou.

Pri izradi strategije razvoja Tuzlanskog kantona neprekidno se moraju imati u vidu teritorijalno-političke jedinice lokalne samouprave i njihove kompetencije. Ovo važi prvenstveno u oblasti ljudskih prava i tzv. „društvenih djelatnosti“ kojima je, prema Zakonu o lokalnoj samoupravi Kantona, posvećeno 10 od ukupno 18 nadležnosti. Ovakav pristup ne znači negiranje važnosti ekonomskih kompetencija jedinica lokalne samouprave, pogotovo ne onih koji se tiču javnih službi, komunalnih djelatnosti, rada i zapošljavanja, turizma itd.

2.9.5. Pravni okvir za uređivanje pojedinih sektora strategije

Za potrebe izrade ove strategije izraz „javni sektor“ označava sve privredne i društvene djelatnosti, profitne i neprofitne, koje država obavljaju direktno putem svoga aparata ili indirektno, preko derivata države u pravnoj formi javnih preduzeća i javnih ustanova. Sve navedene oblike povezuje u jednu skupinu postojanje javnih ovlaštenja, onih koja su zasnovana na državnoj vlasti.

Javno dobro ili stvar u opštoj upotrebi su najčešće nepokretne stvari namijenjene upotrebi svih subjekata. Određivanje javnih dobara od opšteg interesa samo je posredno riješeno u ustavnom sistemu FBiH. Na osnovu člana III.2 Ustava FBiH i članu 12 Ustava Tuzlanskog kantona, osnova za upravljanje javnim dobrima nalazi se u sljedećim zajedničkim nadležnostima ova dva nivoa teritorijalno-političkog organizovanja:

- a) jamčenje i provođenje ljudskih prava, uključujući i pravo vlasništva,
- b) politika i zaštita ljudske okoline,
- c) komunikacijska i transportna infrastruktura i
- d) korištenje prirodnih bogatstava.

Zbog toga što se radi o stvarima, javna dobra potpadaju pod najšire shvaćen režim stvarnih prava. Svojinsko-pravna pitanja su i uporedno posmatrano i u BiH riješena na različite načine. U Zakonu o vlasničko-pravnim odnosima FBiH (Sl.n. 6/98 , dalje : ZVPO) nalazi se *sedes materiae* za određivanje juridičkog položaja javnih dobara. Dajemo najvažnija obilježja ove regulative:

- a) „Zakonom se, u javnom interesu, a naročito radi zaštite prirodnog bogatstva, okoline i kulturno-historijske baštine, može ograničiti ili posebno urediti način korištenja i raspolaganja određenim stvarima“ (član 4).

„Stvari u općoj upotrebi nisu u pravnom prometu“ (čl. 7, st. 3 ZVPO). To znači da se njima ne može trgovati, odnosno da se u ekonomskom i pravnom prometu ne može mijenjati titular ovlaštenja na javnim dobrima. Činjenica da su javna dobra *extra commercio* ne znači da je njihovo ekonomsko iskorištavanje zabranjeno. Javni ili opći interes predstavlja granicu ekonomskog iskorištavanja javnih dobara.

Mineralne sirovine i drugi „slobodni dijelovi prirode“ (divljač, ribe i slično) su javna dobra. „Zakonom i propisom donesenim na temelju zakona određuje se ko i pod kojim uvjetima zaposjedanjem (na temelju koncesija, dozvola i sl.) stječe pravo vlasništva nad ovim stvarima.“ (čl. 10, st. 2 ZVPO). Ovom odredbom je, zapravo, stvoren mehanizam ekonomskog iskorištavanja javnih dobara, ali ne samo u privatnom nego i u opštem interesu. Zbog značaja koncesija za strategiju razvoja ovaj mehanizam će biti posebno obrađen.

Promjena namjene javnog dobra, odnosno stvari u opštoj upotrebi, također se može izvršiti samo zakonom nadležnog nivoa teritorijalno-političkog organizovanja. Jedinica koja je u okviru svojih ustavnih nadležnosti donijela zakon o promjeni namjene postaje vlasnik tog dobra, ako drukčije nije određeno zakonom države Bosne i Hercegovine. (čl. 10, st. 5 ZVPO) .

Način na koji su odredbe ZVPO primijenjene u u Tuzlanskom kantonu ispitali smo analizirajući zakone iznesene na zvaničnoj web stranici ovoga kantona³³. Opšte ili javno dobro se izričito navodi u četiri zakona posvećena: zaštiti prirode, zaštiti okolice, šumama i vodama. U Zakonu o zaštiti zraka se termin „opće dobro“ ne spominje budući da zrak, kako ga određuje zakon, nije stvar. Ipak, očito je da zrak uživa tretman kao da je dobro. Režim javnih dobara u spomenutim zakonima biće jedan od ključnih faktora za određivanje okvira i dometa strategije razvoja Kantona.

Javni interes može, ali ne mora da bude povezan sa javnim dobrom. Javni interes je težnja ili nastojanje izuzetno velikog broja ljudi i drugih subjekata u jednom društvu da zadovolje određenu bitnu zajedničku potrebu. Rasprostranjenost ovih interesa čini od njih „opšte“ interese. Važnost takvih interesa dovodi do toga da se smatraju i „posebnim“. Zbog navedenih osobina država interveniše uređivanju i zaštiti ovih interesa, što ima daje i „javni“ karakter. Državni zahvat u javne interese po pravilu se odvija posredstvom pravnih akata. Regulisanje „opštih“, „posebnih“ ili „javnih interesa“ pravom čini od njih i juridičku kategoriju. Pravna terminologija našeg prava kojom se označava javni interes nije ujednačena: „javni društveni interes“³⁴, „opšti interes“³⁵ i „poseban društveni interes“³⁶. Posljednja sintagma se koristi i u zakonodavstvu Tuzlanskog kantona.³⁷ Mi ćemo ovu kategoriju dalje označavati i kao javni interes.

Terminološka neujednačenost indicira da i kriteriji za određivanje javnog interesa nisu jedinstveni. Ispitivanje cjelokupnog pravnog sistema dozvoljava da se utvrde sljedeći kriteriji:

- a) osobina djelatnosti,
- b) opštost ciljeva,
- c) svojstvo osnivača subjekta koji ostvaruju javni interes i
- d) postojanje dominantno državnog vlasništva u nekom subjektu.

Postoje različita pravna određenja javnog interesa. Za potrebe izrade strategije razvoja čini se upotrebljivom definicija po kojoj javni interes postoji u onim potrebama i djelatnostima koje su nezamjenjiv uslov života i rada građana, drugih subjekata i teritorijalno – političkih jedinica na određenom području³⁸. Ovako utvrđen javni interes proglašavaju državne teritorijalno-političke jedinice, u okviru svojih teritorijalne i funkcionalne nadležnosti. Ukoliko postoji preklapanje nadležnosti, javni interes se utvrđuje od strane jedinice koja ima viši hijerarhijski položaj u strukturi države. Javni interes se uvijek određuje zakonom, bilo izričito, bilo na opisan način.

³³ <http://www.vladatk.kim.ba>

³⁴ Član 2 Zakona o javnim preduzećima FiH (Sl.n. FBiH 8/05 – dalje: ZJP FBiH)

³⁵ Član 2 Zakona o javnim preduzećima RS (Sl.gl. RS 75/04)

³⁶ Član 1 i 3 Zakona o javnim preduzećima RBiH (Sl.l. RBiH 4/92 i 13/94)

³⁷ Član 2 Zakona o uređenu imovinsko-pravnih i drugih odnosa u vezi sa preuzimanjem prava i obaveza osnivača prema osnovnim školama koje imaju status javnih ustanova od 21. 07. 1998. Slično i odgovarajući Zakon za srednje škole od 21. 07. 1998. Vidjeti i Zakon o naučnoistraživačkoj djelatnosti od 30. 04. 1999.

³⁸ Ovo određenje se zasniva na propisima koje je BiH preuzela iz bivše SFRJ (Zakon o javnim preduzećima – Sl. l. RBiH 4/92, 21/92, 13/94, 33/94) Ista ideja se nalazi i u preambuli Aneksa 9 Dejtonskog sporazuma. Značajno da je da se isti koncept primjenjuje i u drugim državama slijednicama (Vidjeti, npr. dr. sc. Dionis Jurić: Javna poduzeća kao oblik sudjelovanja države u obavljanju javnih službi“, Pravo i porezi, 1/2008, str. 8 i dalje)

Tretman javnog interesa u zakonodavstvu Tuzlanskog kantona ispitan je na istom uzorku i istim metodama kao i regulativa „javnog dobra“. U najkraćem rezultati su sljedeći:

- a) koristi se termin „poseban društveni interes“
- b) poseban društveni interes se veže bilo za javna dobra/dobra u općoj upotrebi (šume, vode), bilo uz djelatnosti (obrazovanje, naučno-istraživački rad itd)
- c) „poseban društveni interes“ se konstatuje u pogledu dobara i djelatnosti kod kojih je to uobičajeno i opravdano,
- d) instrument za ostvarivanje „posebnog društvenog interesa su „javna preduzeća“ i „javne ustanove“

Javni interesi se ostvaruju javnom službom. Organizovanje javne službe može biti izvršeno na različite načine: neposredno od strane administrativnih organa države, osnivanjem ili proglašavanjem javnih preduzeća u privrednim ili javnih ustanova u neprivrednim djelatnostima, te različitim oblicima partnerstva javnog i privatnog sektora. Javna preduzeća i javne ustanove su u Bosni i Hercegovini najčešći oblik posredstvom koga se vrše javni interesi. Ova konstatacija važi i za Tuzlanski kanton. Pored dva spomenuta oblika, na nivou države Bosne i Hercegovine javnu službu vrše i javne korporacije³⁹. Analogno utvrđivanju javnog interesa i određivanje subjekata javne službe vrši se zakonom nadležne državne teritorijalno-političke jedinice. Na nivo opština generalno, pa i u Tuzlanskom kantonu, tu funkciju ima odluka opštinskog vijeća.⁴⁰

Javna preduzeća su subjekti koji obavljaju privredne djelatnosti od javnog (posebnog društvenog) interesa sa ciljem njegovog zadovoljavanja u principu uz poštovanje ekonomskih zakonitosti i sticanja dobiti. Kriteriji za njihovo osnivanje mogu biti različiti: funkcionalni, tehničko-tehnološki, socijalni, politički, ekonomski i pravni. U praksi se najčešće koristi nekoliko ovih kriterija povezano. Novi ZJP FBiH navedenim mjerilima dodaje još dva: zapošljavanje najmanje 50 radnika i udio države u vlasništvu od najmanje 50% plus jedna dionica kod dioničkih društava, odnosno više od 50% kapitala ako je javno preduzeće osnovano kao društvo za ograničenom odgovornošću.

Zakoni su osnovni izvor prava za uređivanje položaja javnih preduzeća u FBiH. U hijerarhiji zakona na prvom mjestu se nalazi ZJP FBiH. Na drugoj poziciji se nalazi Zakon o privrednim društvima FBiH⁴¹ (ZPD) koji se važi za sva pitanja koja nisu uređena ZJP FBiH⁴². Jasno je da će supletorna primjena ponekad biti analogna, a ponekad shodna. Zakoni kojima političko teritorijalne jedinice osnivaju pojedina javna preduzeća nalaze se na trećem mjestu. Iako imaju specijalna karakter, oni moraju biti u skladu sa dva prethodno spomenuta akta. U samoupravnoj zajednici ulogu specijalnog zakona kao osnivačkog akta preuzima odluka njenog najvišeg organa

³⁹ Aneks 9 Dejtonskog ustava nosi naziv Sporazum o osnivanju javnih korporacija Bosne i Hercegovine“. Javne korporacije su inače statusni oblik karakterističan za anglosaksonske, ne za kontinentalne pravne sisteme.

⁴⁰ Članovi 10 i 22 Zakona o lokalnoj samoupravi Tuzlanskog kantona

⁴¹ Sl.n. FBiH 23/99, 45/00, 2/02, 6/02 i 29/03). Dalje: ZPD

⁴² Čl. 51 ZJP FBiH

Ispitivanje oficijelnog web stranice Tuzlanskog kantona pokazuje da se na njemu nalaze svega dva zakona posvećena osnivanju javnih kantonalnih preduzeća: Zakon o osnivanju „Međunarodnog aerodroma Tuzla“⁴³ i Zakon o osnivanju JP za termičku obradu otpada „Pirroliza“, Tuzla. Sadržaj ovih akata odgovara teorijskim kriterijima koje smo već naveli. Odgovori koordinatora ukazuju na još dva javna preduzeća kantonalnog nivoa: JP za vodoprivrednu djelatnost „Spreča“ d.d., Tuzla (49 zaposlenih u 2006. godini) i JP „Šume Tuzlanskog kantona“ d.d. Kladanj (526 zaposlenih u 2006. godini). Isti izvor navodi da sve opštine imaju svoja JP za komunalne djelatnosti, ali su podaci dati samo za njih šest koja su 2006. zapošljavala 342 lica. Interesantno je napomenuti da na kantonu djeluju dvije velike podružnice federalnih javnih preduzeća: „Elektro distribucija“ Tuzla (771 zaposlenih) koja pripada elektroprivredi BiH i BH Telekom – direkcija Tuzla (420 zaposlenih). Radi utvrđivanja konkretnog stanja javnih preduzeća u Kantonu biće potrebno uraditi još tri stvari:

- a) tačno utvrditi broj zakona o osnivanju javnih preduzeća,
- b) konstatovati broj već postojećih preduzeća kojima je Kanton do status javnih preduzeća i
- c) ispitati u kojim sve preduzećima Tuzlanski kanton još uvijek ima više od 50% učešća u kapitalu.

Nakon provođenja navedenih radnji znaće se učešće javnog privrednog sektora u ukupnoj ekonomiji Kantona. Utvrđeno stanje biće i osnova za projekciju ciljeva strategije.

Sektor telekomunikacija i javnog informisanja je slična onoj u oblasti energetike. Zadatak strategije razvoja u ovim sektorima biće iznalaženje kompromisa između interesa TK i ostalih državnih teritorijalno-političkih jedinica.

„Ustanova“ kao generički pojam našeg pravnog sistema označava pravna lica koja obavljaju društvene djelatnosti bez cilja sticanja dobiti. Neprofitni karakter ustanova ne znači da one nemaju zadatak da svojim prihodima pokrivaju svoje rashode i da čak ostvaruju višak prihoda nad rashodima.⁴⁴ Suština neprofitnog karaktera ustanova je u tome da višak prihoda nad rashodima moraju usmjeriti u sopstveni razvoj i razvoj djelatnosti, a ne podijeliti osnivaču ili osnivačima. Prema tome da li ne vrše ili vrše javnu službu, ova vrsta subjekata se dijele na privatne i javne ustanove.

Zakon o ustanovama FBiH reguliše sva najvažnija statusna pitanja ovog tipa subjekata. Navodimo najvažnije: osnivanje, djelatnost i druge atribute, organe i njihove nadležnosti, nadzor nad radom ustanove i načine njenog prestanka. Posebnu pažnju treba obratiti na odnos osnivača javne ustanove i javne ustanove. On je u principu isti kao i u slučaju javnih preduzeća, uz jednu značajnu iznimku: teritorijalno-politička zajednica u svojstvu osnivača supsidijarno odgovara za obaveze ustanove, ako aktom o osnivanju nije drukčije određeno.⁴⁵

⁴³ Odgovori koordinatora od 16. 07. 2008. indiciraju da je u pitanju javna ustanova, a ne javno preduzeće

⁴⁴ Čl. 41 ZU i već citirani zakoni TK o uređenju imovinsko-pravnih odnosa u vezi sa osnovnim i srednjim školama predviđaju da se upravni odbori i direktori škola moraju smijeniti ako dvije godine uzastopno škola svojim prihodima ne pokriva rashode koje je imala.

⁴⁵ Čl. 41, st. 2 ZU

Termin »društvene djelatnosti« u ZU je određen samo netaksativnim nabrojanjem najvažnijih i najčešćih društvenih djelatnosti u samoj definiciji ustanove. Te karakteristične djelatnosti su: obrazovanje, nauka, kultura, zdravstvo, dječija i socijalna zaštita itd. U teoriji se kategorija društvene djelatnosti najčešće određuje negativnim definicijama. To su, najprije, neproizvodne aktivnosti, one kojima se ne stvara proizvod kao roba ili usluga bez koje se taj proizvod ne može tržišno iskoristiti. Društvene djelatnosti su, dakle, neprivredne djelatnosti. Po drugom stanovištu, društvene djelatnosti su one koje nisu usmjerene na kupca kao potrošača ili klijenta, nego na zadovoljavanje osnovnih potreba građana kao pojedinaca. U demokratskim društvima to ujedno znači i zadovoljavanje potreba društva kao cjeline. Upravo zbog toga se termin »društvene djelatnosti« često koristi i kao sinonim za neprofitne djelatnosti. Logična posljedica navedenog stava je da ove djelatnosti primarno ili supsidijarno treba da finansira država iz budžeta. Negativna konsekvencija ovakvog pristupa jeste tretman društvenih djelatnosti isključivo kao društvene potrošnje.

Analiza web stranice Kantona pokazuje da je TK u 12 slučajeva bio osnivač javnih ustanova. Njihovo upoređivanje sa nadležnostima iz Aneksa br. 1. pokazuje da je od ukupnog broja društvenih djelatnosti njih deset obuhvaćeno novijim zakonodavstvom Kantona. Izloženi preliminarni nalazi dozvoljavaju hipotezu da je aktivnost Kantona u izgradnji javnog sektora bila jača u oblasti društvenih nego privrednih djelatnosti.

2.9.6. Pozicija privatnog sektora i njegovo partnerstvo sa javnim sektorom

Privatni sektor karakteriše djelovanje na osnovu privatne svojine, radi profita i uz puno samostalno snošenje rizika. Subjekti privatnog sektora imaju mnogo slabiji odnos sa državom u odnosu na lica koja rade u javnom sektoru. Za uzvrat, njihova autonomija je znatno veća. Ovako određen privatni sektor može se pojaviti i u privrednoj i u neprivrednoj sferi društvenog života. Određivanje ustanova kao neprofitnih organizacija u našem Zakonu o ustanovama otežava prodor domaćeg i stranog kapitala u društvene djelatnosti. Pojava velikih privatnih ustanova u Tuzlanskom kantonu ipak pokazuje da problem nije nerješiv. Zbog toga bi jedan od zadataka strategije razvoja moralo da bude iznalaženje mehanizama za prevazilaženje ovog problema. U daljim izlaganjima ćemo baviti isključivo privatnim sektorom u privrednim djelatnostima.

Uvid u web stranicu Kantona pokazuje da postoji ukupno devet (9) zakona posvećenih oblasti privrede. Ako se od tog broja oduzmu zakoni o šumama, vodama i dva javna preduzeća, preostaje pet akta koja su relevantna i za privatni sektor. Dva od njih imaju organizacionu prirodu jer uređuju Kantonalnu agenciju za privatizaciju i robne rezerve TK. Tri zakona su direktno relevantna za privatni sektor:

- a) Zakon o obrtu,
- b) Zakon o obavljanju javnog prevoza lica i stvari u cestovnom prometu na području Tuzlanskog kantona i
- c) Zakon o koncesijama.

Na federalnom nivou postoji pet zakona koji uređuju različita pitanja iz oblasti poljoprivrede⁴⁶, a ni jedan na nivou kantona. Obzirom na stilizaciju amandmana VIII na ustav FBiH, na ustavnu pretpostavku nadležnosti Kantona i na njegovo ovlaštenje da donosi i provodi propise „u okviru utvrđene ekonomske politike za poticanje privrednog i društvenog razvoja“ izloženo stanje nivo regulative teško može zadovoljiti. Zbog toga strategija razvoja⁴⁷ treba da utvrdi je li potrebno donijeti poseban zakon i u ovoj oblasti.

Zakon o obrtu, donesen 30. 04. 1999.⁴⁸, cjelovito reguliše obavljanje zanatskih djelatnosti. Zakon obuhvata organizaciju cjelokupne obrtničke djelatnosti, od definicije, preko uslova za bavljenje obrtom do oblika udruživanja zanatlija i nadzora nad njihovim radom. Rješenja Zakona se generalno mogu ocijeniti pozitivnim. Zadržaćemo se samo na onima koja mogu biti značajna za izradu strategije razvoja kantona.

Najprije, status obrtnika je ograničen sa dohotkom od 1.000.000 KM. Nakon toga obrtnik je dužan da se „institucionalizira“, tj da osnuje privredno društvo. Na poštovanje ove odredbe pazi Ministarstvo obnove, razvoja i poduzetništva Kantona (čl. 4). Sa stanovišta strategije razvoja plafon od 1.000.000 KM treba preispitati. Drugo, zahtjev člana 6. da kvalifikovani strani državljanin mora zaposliti barem jednog domaćeg državljanina da bi mogao prijaviti obavljanje zanatske djelatnosti treba preispitati. Principi kojih se pri tome treba pridržavati sadržani su u Zakonu o politici direktnih stranih ulaganja i u SAA sporazumu, odnosno *acquis communautaire*.

Zakon o obavljanju javnog prevoza lica i stvari u cestovnom prometu na području Tuzlanskog kantona, donesen 05. 01. 2000., daje sveobuhvatan administrativno-pravni okvir za ovu djelatnost na području Kantona i opština koje on obuhvata. Sa stanovišta strategije razvoja najznačajnije je uređivanje linijskog i van-linijskog javnog prevoza za tuđe potrebe. Obzirom na karakter prevozničke djelatnosti i javnog interesa koji je u njoj koncentrisan, obavljanje javnog prevoza zasniva se licencama koje su praćene registracijom i administrativnom kontrolom. Za ovu analizu bitno je da Zakon ne pravi razliku između fizičkih i pravnih lica, odnosno između pravnih lica javnog i privatnog sektora.

Koncesija je akt javne vlasti kojim se privatno-pravnim subjektima u javnom interesu dozvoljava objavljivanje neke privredne djelatnosti na dobrima u opštoj upotrebi ili državnoj svojini. Prvi Zakon o koncesijama Tuzlanskog kantona donesen je 17.07.2001. godine. Nakon stupanja na snagu državnog⁴⁹ i federalnog⁵⁰ Zakona o koncesijama. promulgiran je novi kantonalni Zakon o koncesijama (dalje i ZoK).⁵¹ On je radikalno promijenio prethodnu regulativu i usaglasio kantonalna sa rješenjima istih zakona viših nivoa teritorijalno-političkog organizovanja. Postojanje isključivih nadležnosti države Bosne i Hercegovine i Federacije BiH, te zajedničkih nadležnosti

⁴⁶ Vidjeti spisak na www.fbihvlada.gov.ba

⁴⁷ Na web stranici Ministarstva poljoprivrede TK se nalazi nacrt Strategije razvoja poljoprivrede u kantonu do 2013. godine iz juna 2008.

⁴⁸ www.vladatk.kim.ba

⁴⁹ Sl.gl. BiH 32/02

⁵⁰ Sl.n. FBiH 40/02 i izmjene i dopune od 23 studenog 2004.

⁵¹ Sl.n. TK 5/04 i 7/05

FBiH i Tuzlanskog kantona zahtijeva uporedni pregled osnovnih rješenja ova tri koncesiona zakona. Bez toga bi definitivno određivanje uloge koncesija u razvojnoj strategiji bilo otežano.

Postoje dva osnovna načina dodjele koncesije: samoinicijativna ponuda (čl. 26) i tenderski postupak. Ugovor o koncesiji se može zaključiti na inicijativu potencijalnog koncesionara u dva taksativno određena slučaja: predmet koncesije može biti ostvaren samo korištenjem dobara na koja ponuđač ima isključiva prava intelektualne svojine i hitnost obezbjeđenja usluga ili postojanje infrastrukture za javnu upotrebu. Postupak je sljedeći:

- a) prijedlog ponuđača koncesoru, tj. nadležnom ministarstvu,
- b) procjena prijedloga od strane nadležnog ministarstva,
- c) ako je procjena pozitivna, prijedlog Komisiji da utvrdi postojanje javnog interesa i da ovlaštenje koncesoru za pregovore,
- d) izrada prijedloga ugovora i njegovo podnošenje Komisiji,
- e) ovlaštenje Komisije koncesoru da potpiše ugovor.

Iz Aneksa broj 2 se, možda, ne vidi sasvim jasno model tenderskog postupka dodjele koncesija u TK.⁵² On ima sljedeći izgled:

- a) nadležno ministarstvo izrađuje studiju o tehnoekonomskoj opravdanosti dodjele koncesije
- b) Studija se podnosi Komisiji na razmatranje i odobravanje
- c) na osnovu pozitivne odluke Komisije o projektu, donesene u roku od 30 dana, nadležno ministarstvo priprema tendersku dokumentaciju i podnosi je na odobrenje Komisiji,
- d) po odbrenju Komisije koncesor raspisuje javni tender
- e) nakon završenog tendera koncesor dostavlja Komisiji javni poziv i sve druge dokumente,
- f) Komisija razmatra ponude i daje prijedlog Vladi
- g) Po osnovu pozitivnog prijedloga Komisije, Vlada donosi odluku o koncesiji u kojoj, između ostalog, određuje i ministarstvo koje će u ime Vlade zaključiti ugovor o koncesiji.

Partnerstvo javnog i privatnog sektora (PPP) „se u širem smislu može odrediti kao skup zajedničkih inicijativa javnog sektora i privatnog profitnog i neprofitnog sektora u kojem svaki subjekt ulaže određene resurse i sudjeluje u planiranju i odlučivanju“.⁵³ Historijski se ovaj model djelovanja javlja najprije u oblasti infrastrukture⁵⁴, ali se danas proširio na gotovo sve privredne i društvene djelatnosti. Razlog su brojne prednosti koje PPP nudi svim zainteresovanim stranama.⁵⁵

⁵² U proceduralnom smislu odredbe o tenderu u ZoK su mogle biti napisane jasnije.

⁵³ Jurić, isto djelo, str. 11

⁵⁴ Vidjeti Bajrambašić Izet: „Dostignuća u finansiranju infrastrukture – PFI, PPP“, Grafika Šaran, Sarajevo 2003, str. 54

⁵⁵ Vidjeti Bjarambašić, isto djelo, str. 52 – 53 naročito

PPP može biti institucionalno i ugovorno. Kod institucionalnih oblika partnerstva državni i javni kapital se objedinjuju u kapitalu privrednih subjekata ili ustanova i djeluju kroz subjekt koji je na tom kapitalu i uspostavljen. Budući da privatizacija u BiH, pa i u Tuzlanskom kantonu još nije završena, Agencija za privatizaciju TK⁵⁶ se pojavljuje kao prirodan faktor u uspostavljanju institucionalnog partnerstva javnog i privatnog kapitala. Obzirom na iskustva u pravnom provođenju privatizacije, Agencije za privatizaciju TK ne bi trebalo da bude prepreka u ostvarivanju strategije razvoja. Sa stanovišta strategije razvoja Agencija bi posebnu pažnju trebalo da posveti omjeru državnog kapitala koji se privatizira, kako Tuzlanski kanton ne bi ostao bez uticaja na neke institucije bitne za donošenje i primjenu strategije razvoja.⁵⁷

Drugi vid PPP je ugovorni. Javni i privatni kapital se u ovome modelu povezuju na osnovi autonomije volje i uz primjenu ugovornog instrumentarija. Pri tome treba imati na umu da ovo ne znači odsustvo organizacionih formi kroz koje partnerstvo funkcioniše. Neke od njih imaju i statusnu formu i u poslovnoj praksi se nazivaju „operativne kompanije“. Ugovorni oblici PPP mogu se odvijati kroz imenovane i neimenovane pravne poslove. Veličina i specifičnosti svakog od ovih poduhvata dovodi do dominacije neimenovanih formi i stvaranja izuzetno složenih pravnih konstrukcija. Pri tome su potrebni i velika kreativnost i veliki oprez. Najčešći ugovorni instrumenti kroz koje se ostvaruje PPP su:

- a) ugovor o koncesiji
- b) različiti oblici BOT aranžmana,
- c) ugovori o zakupu dobara ili postrojenja u državnoj svojini,
- d) ugovori o upravljanju dobrima i biznisima u državnoj svojini.

2.9.7. Institucionalni okvir za donošenje i primjenu strategije razvoja Tuzlanskog kantona

Institucionalni okvir za izradu i primjenu strategije je složena kategorija. Mogu se izdvojiti bar četiri njegova segmenta:

- a. državne teritorijalno – političke institucije ili organi vlasti,
- b. samoupravne teritorijalno - političke institucije sa svojim organima,
- c. privredni subjekti javnog i privatnog sektora, pogotovo oni koji imaju bitan uticaj na privrednu situaciju u Kantonu i
- d. nevladin sektor sa svojim brojnim organizacijama, udruženja poslodavaca,
- e. sindikati, NERDA, univerziteti itd.

Pored navedenih elemenata izuzetnu ulogu igraju organizacije političkog sistema – političke partije i njihovi derivati, te subjekti preko kojih djeluje faktor zbirno nazvan „međunarodna zajednica“. Njihov uticaj se u krajnjoj liniji ispoljava preko institucija koje smo već spomenuli. Zato se njima nećemo baviti.

⁵⁶ Vidjeti Zakon o kantonalnoj agenciji za privatizaciju TK na www.vladatk.kim.ba

⁵⁷ Odgovori koordinatora od 16. 07. 2008. indiciraju da rezultati privatizovanih naučno-istraživačkih i razvojnih insittuta nisu na nivou koje je dostignut prije privatizacije.

Trenutno ne postoje potpuni podaci o nevladinom sektoru u Tuzlanskom kantonu. Izvještaj Ministarstva za pravosuđe i upravu za 2007. godinu⁵⁸ navodi da je u tom periodu bilo ukupno 258 predmeta vezanih za registraciju udruženja, od čega 135 novih. Napravljena je i evidencija udruženja svrstana po djelatnostima. Prema Odgovorima koordinatora u 2006. godini u Tuzlanskom Kantonu je postojalo 70 udruženja koja su objedinjavala subjekte privređivanja.⁵⁹ Najveći broj je bio orijentisan na poljoprivredu. Sa razvojnog stanovišta može se izdvojiti 12 udruženja koja su se bavila opštim pitanjima privređivanja i razvoja (udruženja poslodavaca, samostalnih zanatlija, agencije za razvoj i slično). Neka od ovih udruženja su veoma aktivna, NERDA na primjer, dok za druga nedostaju informacije o djelovanju. Rukovodioci sektora bi trebalo da odrede ona udruženja koja su za njihovu oblast od primarnog interesa.

Od zakona na prvom mjestu treba spomenuti Zakon o principima lokalne samouprave u Federaciji BiH (Sl.n. FBiH 49/06). On operacionalizira rješenje Ustava FBiH , ali i ona koja se nalaze u Ustavu Kantona. Ukidanjem kantonalnog Zakona o lokalnoj samoupravi nije došlo do poremećaja u organizovanju i funkcionisanju lokalnih zajednica. One su i dalje funkcionalan sistem institucija i odnosa na osnovnom nivou teritorijalno-političkog organizovanja. U domenu izvršne vlasti najznačajniji su Zakon o Vladi Tuzlanskog kantona (dalje: ZoV)⁶⁰ i Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Tuzlanskog kantona (dalje: ZoM).⁶¹ Upravna vlast i institucije doživjele su najburniji zakonodavni razvitak. Zakon o kantonalnoj upravi donesen je 28. 12. 1998. na osnovu tada važećeg federalnog zakona o istoj materiji. Novi Zakon o organizaciji organa uprave u FBiH iz 2005.⁶² je na jedinstvenim principima sveobuhvatno uređio organizaciju upravnih organa na nivou Federacije, kantona, grada i općine⁶³. Članom 151. je zatraženo da organi uprave svih nivoa u FBiH usaglase svoju organizaciju sa ovim Zakonom. Kako se ne bi diralo u ustavnu poziciju kantona i lokalne samouprave, u čl. 154 je unesena odredba koja nalaže kantonima, gradovima i opštinama da svoje propise o upravi usaglase sa ovim Zakonom. Za sada nema podataka da je Tuzlanski kanton to učinio, mada razlike u regulativi federalnog i kantonalnog akta nisu dramatične. Bez obzira kada usaglašavanje bilo ili treba da bude organizovano, mora se poštovati Odluka Vlade FBiH o principima organizacije uprave.⁶⁴ Rad svih upravnih organa regulisan je jedinstveno – Zakonom o opštem upravnom postupku.⁶⁵ Isto važi i za položaj uposlenih u upravi; njega jedinstveno uređuje Zakon o državnoj službi u Federaciji BiH⁶⁶. Isključivi zadatak podzakonskih akata je određivanje načina na koji se obaveze i prava uspostavljeni zakonima moraju ostvarivati. Zbog toga se pri anlaizi pravnog ovira za buduću strategiju nema potrebe njima baviti.

⁵⁸ Izvještaj je datiran sa 19.03.2008.

⁵⁹ Na području Kantona djeluje i 15 humanitarnih udruženja. (Izvor: Odgovori koordinatora).

⁶⁰ Prema oficijelnoj web stranici Zakon je donesen 15. 09. 1994. i mijenjan je 28. 12. 1995, te 28. 01. 1998. Novi Zakon o Vladi objavljen je u Sl. n. TK 17/00, 1/05 i 11/06.

⁶¹ Sl.n. TK 17/00., 3/01, 12/03 i 10/05. Prethodni Zakon je donesen 15. 09. 1994. i još je dva puta mijenjan i dopunjavao. Još se nalazi na oficijelnoj stranici Kantona.

⁶² Sl. n. FBiH 35/05. Ovaj Zakon nije mijenjan i dopunjavao

⁶³ Vidjeti članove 1. i 2. ovoga Zakona

⁶⁴ Sl.n. FBiH 36/06

⁶⁵ Sl.n. FBiH 2/98 i 48/99

⁶⁶ Sl.n. FBiH 29/03

Uvid u strukturu institucija TK pokazuje nekoliko stvari. Najprije, struktura vlasti i institucija odgovara onima koji se sreću u demokratski uređenim društvima. Drugo, ukoliko se Kanton posmatra kao državna konstitutivna jedinica, može se primijetiti da je sudstvo dvostepeno. Nadležnost vrhovnog suda FBiH omogućava i ovdje postojanje treće instance. Treće, Kanton ima 13 opština kao samoupravne jedinice, ali unutar Kantona nije uspostavljen grad kao jedinica lokalne samouprave. Obzirom na veličinu Tuzle, privredni i društveni potencijal kojim raspolaže i potrebe koordiniranja razvojnih napora, potrebno je ispitati da li je postojeće stanje opravdano.

Na razini zakonodavne vlasti sreću se dva organa: Skupština TK i opštinska vijeća. Razmotrićemo njihovu ustavnu ulogu relevantnu za strategiju razvoja. U nadležnosti Skupštine TK su najvažnija pitanja iz isključive i zajedničke nadležnosti Kantona. Ona su operacionalizirana u članu 24. Ustava; Skupština „donosi zakone i ostale propise za izvršavanje nadležnosti Kantona.“ Od izričito spomenutih poslova za strategiju su posebno značajni sljedeći:

- a. donošenje prostornog plana Kantona,
- b. utvrđivanje ciljeva i politike Kantona,
- c. razmatranje izvještaja o ostvarivanju ciljeva i politike Kantona,
- d. staranje o ostvarivanju saradnje sa FBiH, drugim kantonima i jedinicama lokalne samouprave i
- e. potvrđivanje imenovanja i razrješenja Vlade Kantona.

Opšte regulisanje nadležnosti opština u članu 66. Ustava TK je neodređeno. Iz nadležnosti opštinskog vijeća koje sadrži član 77. Ustava TK može se zaključiti da opština prvenstveno brine o lokalnim finansijama i da donosi propise u izvršavanju opštinskih nadležnosti. Zbog toga se uloga opština u strategiji razvoja može sagledati tek kroz Zakon o lokalnoj samoupravi. Prema čl. 10., od 17 izričito nabrojanih nadležnosti opštine nema ni jedne koja ne bi bila direktno značajna za strategiju razvoja. Članom 29. ZLS je odlučivanje o tim poslovima je u nadležnosti opštinskog vijeća.

Vlada Kantona je u Ustavu izričito određena kao izvršni organ vlasti (čl. 34). Vladu čine premijer i ministri, svi imenovani po ustavnoj i zakonskoj⁶⁷ proceduri. Od nadležnosti Vlade koje su najznačajnije za donošenje i provođenje strategije razvoja treba spomenuti:

- a) provođenje kantonalne politike, predlaganje i izvršavanje kantonalnih zakona i drugih propisa i odluka i zaključaka Skupštine,
- b) vršenje nadležnosti koje je Kantonu povjerila federalna vlast,
- c) staranje o ostvarivanju saradnje sa svim ostalim izvršnim organima teritorijalno-političkih jedinica u BiH i
- d) izvršenja ovlaštenja i obaveza po osnovu državnog kapitala u preduzećima za koja je nadležan TK.⁶⁸

⁶⁷ Vidjeti naročito članove 7 – 10 Zakona o Vladi TK (17/01, 1/05 i 11/06) (Dalje i ZoV TK)

⁶⁸ Vidjeti čl. 41 Ustava TK i čl. 5 Zakona o Vladi TK (17/01, 1/05 i 11/06)

Razumije se da ovako uopšteno određenje ne odgovara realnoj ulozi Vlade u domenu strategije razvoja. Zbog toga lista ministarstava, kojih je trenutno 12, i nadležnost ministarstava prema posebnom zakonu o ministarstvima⁶⁹ daju bolju sliku odgovornosti Vlade za strategiju. Obzirom na postojanje preklapanja nadležnosti i na zajedničke nadležnosti Federacije i kantona, funkciju koordinacije moramo posebno istaći. Koordinacija na svim nivoima vlasti je u BiH koncentrirana u izvršnim organima, a unutar njih u ličnosti premijera. Isti model sadrži i ZoV TK. Prema njegovom članu 15, stav 2, tačka e), premijer je nadležan za „staranje o ostvarivanju suradnje sa organima izvršne vlasti Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, drugih kantona i općinama“. Ovakvo rješenje je dovelo do toga da koordinacija različitih nivoa vlasti postaje usko grlo i odlučivanja i izvršavanja. Zbog toga je PARCO u proteklom periodu ovome problemu posvetio značajnu pažnju. Urađeno je nekoliko studija i predloženo nekoliko modela koordinacije na nivou BiH, Entiteta i Distrikta Brčko.⁷⁰ Mada primjena načelno usvojenog optimalnog rješenja nije bila potpuno jednoobrazna, iskustva koja su stečena ovom aktivnošću mogu biti od interesa i za Vladu TK, pogotovo u oblasti strategije razvoja. Smatramo da bi bilo korisno da se za primjenu strategije koja bude usvojena formira koordinaciono tijelo čiji bi zadatak bio da uz suglasnost premijera ostvaruje sve intra i ekstra vladine kontakte potrebne za efikasno ostvarenje projekata koji budu usvojeni. Organizacija uprave je složenija od ustrojstva do sada razmotrenih grana vlasti. Praćenje rada uprave je u nadležnosti Ministarstva za pravosuđe i upravu TK. Uloga uprave TK biće značajna zbog brojnih obaveza koje joj Zakon o organizaciji organa uprave u FBiH nameće.⁷¹ Navodimo najvažnije sa stanovišta izrade i primjene strategije:

- a) praćenje stanja u oblastima za koje je organ osnovan i odgovornost za stanje u tim oblastima (čl. 10 i 23 – 25),
- b) priprema propisa i davanje preporuka iz oblasti zakonodavstva (čl.10, čl.20 - 21),
- c) izvršavanje zakona i donošenje provedbenih propisa (čl.10 , 11-13).

Izveštaj o radu Ministarstva za pravosuđe i upravu za 2007. godinu navodi da je u tom periodu bilo 73 zahtjeva za provođenje inspeksijskog nadzora nad zakonitošću rada opštinskih službi i kantonalnih organa uprave. U oblasti privrede, najveći broj ovih zahtjeva se odnosi na postupke vezane za građenje (dozvole, legalizacija bespravno podignutih objekata). U upravi Tuzlanskog kantona kao posebne teritorijalno-političke jedinice, je uposlano oko 500 lica.⁷² Možemo izvesti nekoliko zaključaka. Najprije, Vlada TK ima četiri ministarstva manje od Vlade FBiH, ali su pokriveni isti resori. Drugo, neobično je upravne organizacije postoje samo u sklopu četiri (4) ministarstva i što je njihov broj relativno mali. Ukidanje ili promjena položaja nezavisnih upravnih organizacija daje posebno težinu utvrđenom stanju. Treće, instituti kao upravne organizacije bilo u sastavu ministarstava, bilo kao nezavisne upravne organizacije ne postoje. Razlozi za to mogu biti *outsourcing* i privatizacija, no njih treba konkretno utvrditi. Četvrto, za sada je vidljivo postojanje samo dvije agencije, one za

⁶⁹ Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Tuzlanskog kantona (Sl. n. TK 17/00, 3/01 i 12/03 i 10/05)

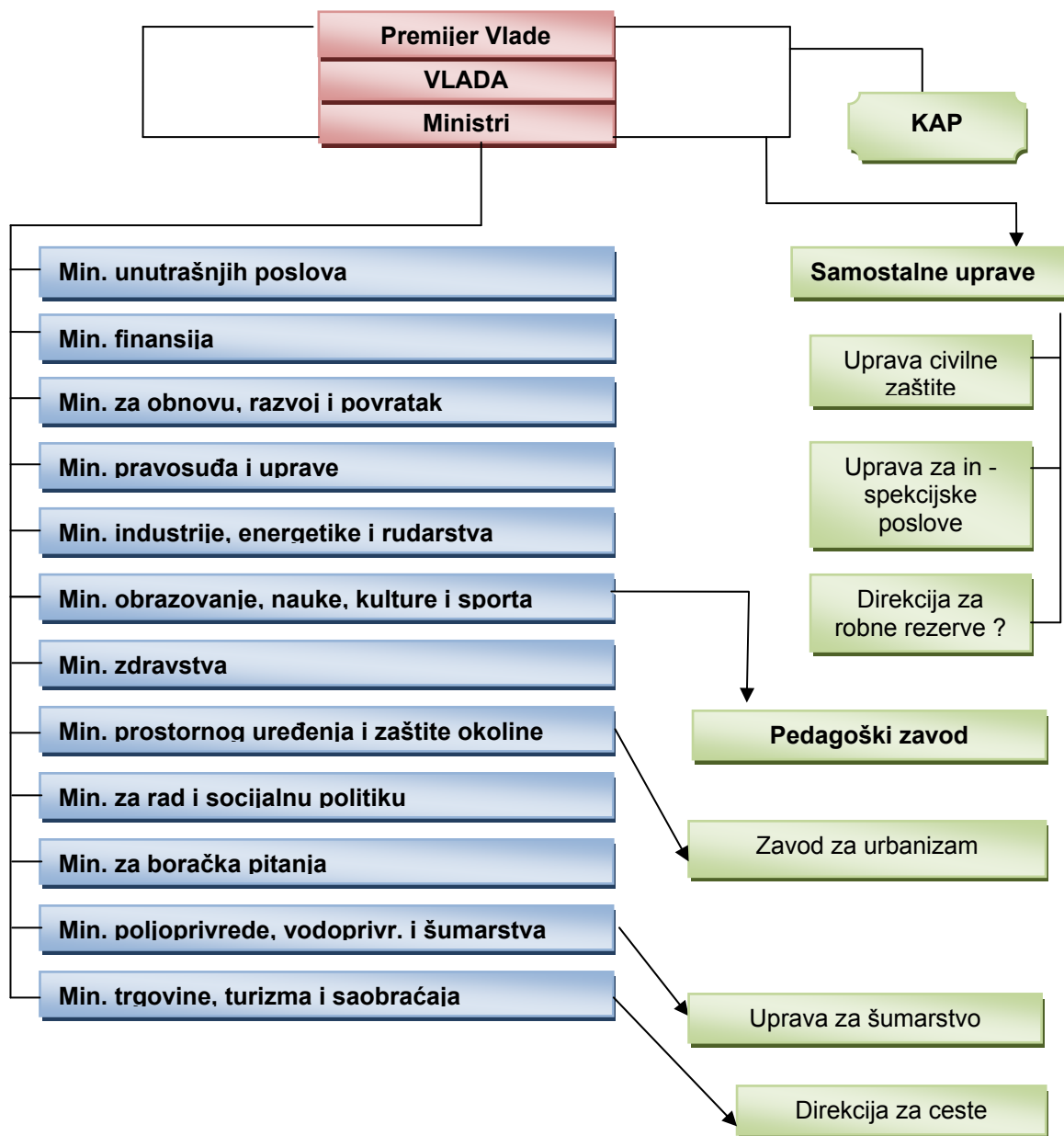
⁷⁰ Vidjeti pregled kod Trifković dr. Miloš: „Policy Making and Coordination Capacities (Inception Report)“ urađen po nalogu Human Dynamics za PARCO u novembru 2007.

⁷¹ Sl.n. FBiH 35/05

⁷² Odgovori koordinatora od 16. 07. 2008.

privatizaciju⁷³ i Komisije za koncesije. Prema Zakonu o robnim rezervama Tuzlansko-podrinjskog kantona⁷⁴ postoji i Kantonalna direkcija robnih rezervi, ali se ona ne spominje zakonima o organizaciji uprave TK. Peto, Ured za zajedničke poslove postoji pri Vladi TK kao izvršnom organu. Bilo bi korisno ispitati da li ovo tijelo, onako kako je predstavljeno na web stranici može da obavi sve stručne, tehničke i opšte poslove koje zahtijeva aktivna uloga u uprave u strategiji razvoja. I šesto, nije bilo povjeravanja vršenja javnih ovlaštenja pravnim licima koja ne spadaju u upravu.⁷⁵

Slika 22. Šema uprave u Tuzlanskom kantonu

⁷³ Sl.n. T-P kantona 3/97 sa kasnijim izmjenama i dopunama

⁷⁴ Sl.n.T-P kantona 6/97

⁷⁵ Odgovori koordinatora od 16. 07. 2008.

Konkretna organizacija stručnih službi – opštinskih organa uprave i ukupan broj zaposlenih i u svih 13 opština nisu trenutno dostupni na jednom mjestu. Šema organa opštine Živinice koju smo analizirali ima 11 službi i 143 zaposlena na cca. 80.000 stanovnika.⁷⁶ Ako se uzme da Tuzlanski kanton ima nešto više od 500.000 stanovnika, da u upravi radi oko 500 lica u 16 organa uprave dobijaju se interesantni indikatori:

- a) na području Opštine Živinice živi 16% ukupnog stanovništva TK
- b) broj upravnih službi u Opštini je samo za jednu trećinu (32%) manji od broja ministarstava i samostalnih upravnih organizacija Kantona,
- c) u Opštini dolazi jedan zaposleni u upravi na 560 stanovnika. U TK je taj omjer 1:1000.

Izneseni podaci jasno ukazuju na važnost opštinskih upravnih službi u pripremi i implementaciji razvoja cijeloga Tuzlanskog kantona. Do sada izložena organizacija uprave TK i anticipacija njene uloge u stvaranju i primjeni strategije razvoja, ne bi bili potpuni, ako se ne bi uzeo u obzir odnos između federalnih i kantonalnih organa uprave, te njihovih odnosa sa organima uprave na nivou lokalne samouprave..

2.9.8. Ocjena pravnog i institucionalnog okvira

Ocjena pravnog okvira daje se prema kriteriju njegove pogodnosti za stvaranje i primjenu strategije razvoja Tuzlanskog kantona u narednom srednjoročnom periodu i ona sadrži slijedeće:

- Komplikovano državno – pravno uređenje je objektivna prepreka za uspostavljanje potpuno funkcionalnog i efikasnog pravnog sistema koji bi bio faktor olakšavanja izrade i primjene strategije razvoja.
- Pravni okvir obuhvata i državno i samoupravno teritorijalno-političko organizovanje. U zakonodavstvu FBiH i Tuzlanskog kantona se nakon 2000. godine sve više primjećuje uvažavanje jedinica lokalne samouprave kao izvornih oblika društvenog organizovanja, a ne produžetka državne vlasti pod drugim imenom. O ovoj činjenici strategija razvoja mora da vodi računa budući da u TK postoji 13 nejednako razvijenih opština sa različitim problemima i interesima.
- Bitne odluke u oblasti ekonomskih politika se donose i pravno uobličavaju na nivou Federacije BiH, a kantoni imaju implementirajući ulogu. Ovo praktično znači da TK mora svoju strategiju da definiše u skladu sa federalnim odlukama i u okviru pravnog režima koji stvara Federacija;
- U domenu zajedničke nadležnosti Federacije i kantona moguće je ili njihovo zajedničko vršenje ili vršenje od kantona pojedinačno, ali uz obaveznu koordinaciju kantona od strane Federacije. I ovo rješenje sužava mogućnost samostalnog djelovanja TK i zahtijeva uklapanje strategije razvoja ne samo u federalne okvire, nego i u uslove koje stvaraju drugi kantoni.
- Tuzlanski kanton mora poštovati ustavnu i zakonska nadležnost opština kao najvažnijih jedinica lokalne samouprave kada provodi federalne politike i propise i kada donosi strategijske odluke iz svoga djelokruga;

⁷⁶ Vidjeti Izvještaj Načelnika opštine Živinice za 2007. godinu

- Tuzlanski kanton u međunarodnim relacijama ne mora da djeluje samo posredstvom FBiH, odnosno BiH. Kantoni imaju pravo da i sami budu popisnici međunarodnih sporazuma. Ustavni mehanizmi za to postoje, ali su veoma složeni i dugotrajni. Zbog toga planiranje strategije koja uključuje i samostalno međunarodno djelovanje Tuzlanskog kantona mora biti dugoročno.
- Donošenje i izvršenje bilo koje strategije razvoja u uslovima državne organizacije i preklapanja nadležnosti kakvi postoje u BiH zahtijevaju izuzetno razvijene mehanizme vertikalne i horizontalne koordinacije. Oni su toliko važni da moraju biti pravno uređeni. Ovaj zahtjev je kod nas ispunjen jednom jedinom zakonskom normom: koordinacija je dužnost i inače preuzetih premijera, odnosno predsjednika vlada, Predsjednika Vijeća ministara BiH i opštinskih načelnika. Podzakonski akti kojima je ova norma operacionalizirana nisu zasnovani na istom modelu i nemaju dovoljno širok krug primjene. Dakle, pravni okvir je u ovoj tački apsolutno nedovoljan. Zbog toga bi paralelno sa izradom strategije razvoja Tuzlanskog kantona treba uraditi i pravno operacionalizirati mehanizam koordinacije koji će biti u njenoj funkciji.
- Za izradu i primjenu strategije razvoja javni sektor je dovoljno pravno uređen. Ukoliko se i pojavi problem, on se može relativno jednostavno riješiti donošenjem kantonalnog zakona o proglašavanju nekog dobra javnim ili o osnivanju javnog preduzeća, odnosno ustanove. Pri tome treba paziti da se ne prekorači fluidna granica između „državnog“ i „javnog“.
- Pravni okvir ne sprečava uspješno razvijanje partnerstva između javnog i privatnog sektora (PPP). Interni mehanizmi upravnog i samoupravnog odlučivanja postoje i dobro funkcionišu. U dijelu zajedničkog poduhvata državnog i privatnog kapitala koji je podvrgnut autonomiji volje stranaka bito je usvojiti individualiziran i kreativan pristup. Društveno štetne posljedice upotrebe formulara ugovora u oblasti privatizacije i koncesioniranja dovoljan su argument za izneseni zahtjev.
- Na svim nivoima državno teritorijalno-političkog organizovanja, od BiH do kantona, uočljiv je nedostatak opšte juridičkog režima regulatornih agencija. Ta tijela, koja se *de facto* profiliraju u četvrtu granu državne vlasti, danas se uređuju *ad hoc*. Opasnost od entropije sistema realno postoji. Zbog podjele nadležnosti, Tuzlanski kanton ne može bitno uticati na zatečenu situaciju. Ipak, u mjeri u kojoj ne dira u djelokrug ostalih nivoa vlasti na ograničeno vrijeme trebalo bi urediti ovu materiju iz ugla primjene strategije razvoja. Pitanje je oportuniteta da li treba osnovati posebnu kantonalnu agenciju zaduženu za implementaciju strategije razvoja.

2.9.9. Ocjena institucionalnog okvira

Ocjena institucionalnog okvira sa stanovišta strategije razvoja Tuzlanskog kantona vrši se po istim kriterijima i uz ista ograničenja kao i evaluacija pravnog režima i ona se može svesti na slijedeće:

- Sistem institucija Tuzlanskog kantona kompatibilan je sistemima koji postoje u drugim kantonima, pa i na nivou FBiH. Podjela nadležnosti kantonalnih organa i opštinskih službi uprave odgovara ustavnim i funkcionalnim zahtjevima. Kantonalni organi uprave raspolazu sa neophodnim minimumom ovlaštenja za kreiranje i ostvarivanje strategije razvoja. Problem, međutim, postoji u pogledu kapaciteta kantonalne uprave da poslove vezane za razvojnu strategiju efikasno obavi.
- Historijat organizovanja uprave u TK pokazuje da nije postojao jasno profiliran odnos prema upravnim organizacijama, posebno ne prema samostalnim upravnim organizacijama. Zbog svoje stručnosti i relativno nezavisnog položaja u odnosu na vlast, samostalne upravne organizacije su pogodan instrument učešće u stvaranju, praćenje ostvarivanja i konačnu analizu rezultata strategije razvoja. U saradnji sa nadležnim ministarstvima specijalizovane samostalne upravne organizacije mogle bi da budu jedan od dva glavna državna nosioca poslova vezanih za strategiju razvoja.

2.10. JAVNI SEKTOR

Javni sektor trošeći javna sredstva u principu zadovoljava kako individualne tako i kolektivne potrebe, a iste se financiraju putem vanbudžetskih fondova, budžeta općina i budžeta TK. U tom kontekstu su analizirani ponaosob fondovi i budžeti, njihove aktivnosti u vezi prikupljanja i trošenja javnih sredstava, javne investicije kao i biznis poduzeća iz javnog sektora, privatizacija isti, te se izvršila ocjena stanja i perspektive razvoja javnog sektora i njegov doprinos ukupnom razvoju TK.

Politiku socijalne zaštite na TK kreira i sprovodi Ministarstvo rada i socijalne politike (MRSP), koja je generalno definirana na državnoj, federalnoj i kantonalnoj razini

Operativna realizacija definirane politike se obavlja putem trinaest općinskih centara za socijalni rad. Pravni osnov za sve oblike socijalne zaštite reguliran je Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, (Sl.n. TK br. 17/00). Iz budžeta TK i općina obezbjeđuju se sredstva za financiranje utvrđenih oblika socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, a prema iskazanoj potrebi nadležnih centara za socijalni rad, odnosno nadležnih općinskih službi i plana razvoja socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom. Iz budžeta TK financira se rad javnih ustanova socijalne zaštite čiji je osnivač TK. Iz budžeta općine obezbjeđuju se sredstva posebne namjene za oblike socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom koje utvrđuje općina svojim propisima. Takođe iz budžeta općine financira se rad i drugih ustanova socijalne zaštite koje osniva. Nadzor nad sprovođenjem zakonskih propisa, rada ustanova i stručni nadzor vrši MRSP.

Na osnovu analize može se ocijeniti da je na području TK veoma razvijen sektor socijalne zaštite kako po širini tako i po dubini – sveobuhvatnost stanovništva različitih kategorija i razvijenost različitih oblika socijalne zaštite. Posebno treba istaći razvijenost partnerstva između javnog i privatnog sektora – smještaj djece i odraslih osoba u porodice i vaninstitucionalne nevladine organizacije – SOS sela. Ovaj model socijalne zaštite može poslužiti i za druge kantone, ali i za cijelu BiH.

Tabela 51. Struktura socijalne zaštite i socijalnih davanja u 2007. Godini

Oblik socijalne zaštite	Broj korisnika	Iznos davanja – u KM
1. Stalna novčana pomoć	2.779	3.400.910
2. Pomoć i njega od drugog lica	496	689.332
3. Jednokratne novčane pomoći	6.151	780.000
4. Porodična zaštita	809	3.565.900
4.1. Smještaj u drugu porodicu od toga	354	1.503.900
4.1.1. Djece	300	1.307.250
4.1.2. Odraslih šticenika	54	196.650
4.2. Smještaj u ustanove socijalne zaštite od toga	413	1.920.000
4.2.1. Djece	109	-
4.2.2. Odraslih šticenika	304	1.920.000
4.3. Smještaj djece iz TK u SOS sela (vaninst.zašt)	42	142.000
5. Zaštita civilnih žrtava rata	1.375	4.234.303
6. Zaštita porodice sa djecom	25.507	7.013.456
Ukupno	37.117	19.683.901

Izvor: Izvještaj o radu MRSP za 2007. godinu, izračun dr H.Mahmutović

U toku 2007. na području TK bilo je više od 70 hiljada zahtjeva za različitim oblicima socijalne zaštite, a smo nešto manje od 40 hiljada je ostvarilo neki vid socijalne zaštite, na što je utrošeno 19,7 miliona KM. Proistekla prava iz zakona za socijalnu kategoriju znatno premašuju ekonomsku snagu TK, i u dugom roku su neodrživa. Zbog toga je neophodno da se izvrši detaljna analiza i utvrde stvarne potrebe i stvarni korisnici socijalne zaštite.

Pravni osnov za uređivanje odnosa u oblasti zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite je regulisan Ustavom Bosne i Hercegovine, Ustavom F Bosne i Hercegovine, Zakonom o zdravstvenom osiguranju, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o Zavodu zdravstvenog osiguranja TK. Nosioci zdravstvene zaštite na TK, su Zavod za javno zdravstvo Tuzla i oblast javne primarne zdravstvene zaštite koja je organizirana kroz rad domova zdravlja, konsultativno specijalističku djelatnost, medicinsku rehabilitaciju, laboratorijsku, transfuzijsku, farmaceutsku djelatnost, bolničku zdravstvenu zaštitu i fizikalnu medicinu i rehabilitaciju.

Na TK funkcioniše 16 javnih zdravstvenih organizacija ili 19,3% u odnosu na F BiH, koje su u funkciji pružanja zdravstvene zaštite stanovništvu. Ukupan broj zaposlenih u javnim zdravstvenim ustanovama TK, u toku 2007. iznosio je 5.485 uposlenika, od čega 3.965 zdravstvena radnika ili 72,29% i 1.520 ili 27,71% nemedicinska radnika. Prosječna neto plaća u zdravstvenom i sektoru socijalne zaštite na TK u 2007. godini iznosila je 821 KM, dok je u 2006. godini iznosila 725 KM, i znatno su iznad prosjeka TK, ali su ispod prosjeka u javnoj upravi koja iznosi 742, odnosno 841 KM u 2007. godini.

Obim prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja – osnovni paket, utvrđuje Parlament FBiH, na prijedlog Vlade FBiH, za svaku kalendarsku godinu uključujući pritom i posebne prioritetne federalne programe zdravstvene zaštite koji će se provoditi na teritoriji FBiH, prioritetne najsloženije oblike zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti koji će se pružati osiguranim licima na teritoriji FBiH. Do donošenja osnovnog paketa zdravstvenih prava, Vlada FBiH je privremeno utvrdila prioritetne federalne programe zdravstvene zaštite i prioritetne najsloženije oblike zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti, koje se pružaju osiguranim licima na teritoriji FBiH. Na TK obuhvatnost obaveznog zdravstvenog zaštitom iznosi 89,10%, i u odnosu na pojedine općine Kantona dosta je neujednačen.

Financiranje zdravstvene zaštite odvija se preko Kantonalnog Zavoda zdravstvenog osiguranja Tuzla, u kome je uposleno 128 radnika. Finansijsko poslovanje Zavoda, kao izvanbudžetskog fonda u smislu člana 2. tačka 7. Zakona o budžetima u FBiH, vodi se po postupku kao i budžetsko poslovanje, a u skladu sa Zakonom o budžetima u FBiH, Pravilnikom o knjigovodstvu budžeta u FBiH i Međunarodnim računovodstvenim standardima (IAS) ukoliko su primjenjivi za budžet i izvanbudžetske fondove, dok se ne donesu posebni federalni standardi za računovodstvo budžeta i izvanbudžetskih fondova. Sva prava utvrđena zakonima u ovoj oblasti mogu se ostvarivati samo pod uslovom i do visine sredstava kojima raspolaže fond obaveznog zdravstvenog osiguranja

Tabela 52. Ostvareni prihodi i rashodi u 2006 i 2007. godini ZZO TK

ELEMENTI	2006	2007
Ukupni prihodi	129.410.061	151.627.282
- prihodi od poreza	121.488.327	139.514.174
- neporezni prihodi	7.921.734	7.964.124
- primici od prodaje st.sred.	0	19.000
- primljeni grantovi	0	850.000
- sredstva iz ranijeg perioda	0	3.279.984
Ukupni rashodi	126.318.607	148.000.043
- tekući rashodi	126.292.966	147.833.007
* plaće i naknade troškova zaposl.	2.002.969	2.362.509
* doprinosi poslodavaca i ostali dopr.	179.714	210.810
* izdaci za materija, sitan inv. i usluge	118.754.403	138.254.906
* tekući grantovi	5.355.880	7.004.782
- ostali izdaci	25.641	167.036
Ostvareni dobitak	3.091.454	3.627.239

Izvor: Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH – TK, 2007

I pored ostvarenih pozitivnih finansijskih rezultata ZZO TK, pružanje zdravstvenih usluga stanovništvu je nedovoljna, kako po obimu tako i po dubini. Zbog toga je potrebno ubrzano raditi na reformiranju zdravstvenog sektora, kako bi se podigla efikasnost u njegovom radu, a posebno u pogledu visokog broja zaposlenih nemedicinskih radnika u javnim zdravstvenim ustanovama. Finansijski potencijal fonda obaveznog zdravstvenog osiguranja još uvijek nije dovoljan da se finansiraju prava u punom obimu tj. bez ograničavanja visine učešća Zavoda za prava utvrđena u članu 33. Zakona (lijekovi i ortopedska pomagala i neposredno učešće osiguranih lica u pojedinim troškovima zdravstvene zaštite odnosno premije osiguranja), te je isto moguće postepeno, srazmjerno povećanju finansijskih mogućnosti i stepenu ostvarenja potrebnih sredstava.

Uporedo sa razvojem javnih zdravstvenih kapaciteta, na području TK se razvijaju i visokosofisticirane privatne zdravstvene organizacije – Klinika za srce, može se reći regionalnog pa čak i europskog značaja. Privatni zdravstveni sektor uspostavlja partnerstvo sa fondovima zdravstvenog osiguranja, tako da i osiguranici obaveznog zdravstvenog osiguranja mogu koristiti usluge ovog sektora. Nime, javni fondovi zdravstva učestvuju u plaćanju usluga za svoje osiguranike, tako da je privatni zdravstveni sektor otvoren za svako osigurano lice, a ne samo za elitu.

U analizi javnog sektora, značajno mjesto je posvećeno i javnim poduzećima koja su u naležnosti kantonalnih i općinskih struktura, kao što su: vodovod i kanalizacija, poduzeća za održavanje čistoće, toplane, veterinarske stanice i druga javna poduzeća koja funkcioniraju na području TK, a u nadležnosti su BiH ilii F BiH. To su prije svega rudnici, dijelovi EP, Pošta, Telecom, Međunarodni aerodrom i druga poduzeća. Na području TK u 2007. godini je evidentirano 6.987 poslovnih subjekata u okviru petnaest djelatnosti, pri čemu za 1.598 poduzeća još uvijek nije utvrđeno vlasništvo. U strukturi privatnih poduzeća dominiraju ona iz trgovine, zatim prerađivačke industrije, saobraćaja, skladišta i veza.

Ukupan broj javnih poduzeća – koja su u vlasništvu države, razvrstana po djelatnostima, daju se u narednom pregledu.

Tabela 53. Poslovni subjekti po strukturi vlasništva i djelatnosti u 2007.godini na TK

Djelatnost	Vlasništvo					Ukupno
	Državno	Privatno	Zadružno	Mješovito	Nema vlasn.	
1. Poljopriv.,vodo.i šumar.	3	88	48	3	-	142
2. Ribarstvo	-	2	1	-	-	3
3. Rudarstvo	4	32	-	2	-	38
4. Prerađivačka industrija	8	868	5	19	-	900
5. Snad.el.en.,gas.i vodom	6	14	-	7	-	27
6. Građevinarstvo	5	486	2	4	-	497
7. Trgovina	7	2.236	7	11	-	2.261
8. Ugostiteljstvo	1	109	4	4	-	118
9. Saobr.sklad. i veze	2	577	4	1	-	584
10.Financijsko posredov.	1	8	-	2	5	16
11.Posl.nekret.iznajm.i p.	7	436	6	7	7	463
12.Javna upr.i odbrana	1	-	-	-	350	351
13.Obrazovanje	130	35	-	2	48	215
14.Zdravstvo i soc.zaštita	44	17	-	-	220	281
15.Ostale j,d,s,i lič.usl.djel.	32	84	-	7	968	1.091
TK	251	4.992	77	69	1.598	6.987

Izvor: Kantonalna privredna komora Tuzla, Izvještaj 2007.

Na području TK u 2007. je bilo 251 državno poduzeće, a najveći broj je u oblasti obrazovanja, zatim u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti i ostalim javnim djelatnostima. U 2007. statistika je evidentirala oko 80 hiljada zaposlenih radnika .

U trinaest općina TK funkcionira 58 javnih poduzeća, od kojih su 48 u nadležnosti pojedinih općina i deset u nadležnosti kantona, što se može vidjeti u narednom pregledu.

Tabela 54. Broj javnih poduzeća u nadležnosti općina i kantona

Općina	Općinska JP	Kantonalna JP
Banovići	9	-
Čelić	1	-
Doboj-Istok	1	1
Gračanica	3	-
Gradačac	9	-
Kalesija	2	-
Kladanj	2	-
Lukavac	6	-
Sapna	0	-
Srebrenik	0	-
Teočak	1	-
Tuzla	7	9
Živinice	7	-
Ukupno TK	48	10

Izvor: Kantonalna privredna komora Tuzla, izračun dr. Mahmutović H.

Kao što se vidi, najveći broj javnih poduzeća koja su u nadležnosti lokalnih zajednica locirana su u općinama Banovići (9) i Gradačac (9), a zatim općinama Tuzla i Živinice. Javna poduzeća koja su u nadležnosti TK locirana su u Tuzli (9) i Doboj-

Istok (1). Djelatnost javnih poduzeća na TK je iz oblasti vodosnadbjevanja, medija, održavanje čistoće u gradu, veterinarskih djelatnosti, toplifikacije gradova i drugo. Devet Kantonalnih javnih poduzeća su locirana u općini Tuzla, te se postavlja pitanje njihovog značaja sa aspekta ekonomske opravdanosti budućeg funkcioniranja kao kantonalnih javnih poduzeća. Zbog neefikasnosti JP, u 2007. godini iz budžeta TK je na ime subvencija izdvojeno 11,9 a u 2006. godini 5,2 miliona KM, dok je za 2008. godinu planirano više od deset miliona KM za ovu namjenu.

Na području TK su pokrenute aktivnosti oko privatizacije javnih općinskih i kantonalnih poduzeća i to iz sektora medija, veterinarske i komunalne djelatnosti. Iz sektora medija pokrenut je proces privatizacije za tri poduzeća: JP RT TK, JP Radio Tuzla i Tuzlanska televizija, te za komunalno poduzeće iz Banovića i deset veterinarskih stanica. Isto tako, već ranije su otpočele aktivnosti na privatizaciji 15 velikih poduzeća sa većinskim državnim kapitalom, zatim pet poduzeća koja trebaju biti privatizirana kroz malu privatizaciju, te za četiri poduzeća koja su u nadležnosti AP F BiH.

Prodaja državnih, odnosno javnih poduzeća iz veterinarske djelatnosti je pripremljeno za proces privatizacije. Naime, prethodno je utvrđena strategija i pravila privatizacije veterinarskih stanica u F BiH, te je od strane Vlade F BiH donešena odluka da privatizaciju istih obave kantonalne agencije za privatizaciju. U tom kontekstu KAP Tuzla je inicirala izradu Programa privatizacije i početnih bilansa veterinarskih stanica, koji su u postupku usvajanja. Vrijednost državnog kapitala za privatizaciju veterinarskih stanica, se može vidjeti u narednom pregledu.

Tabela 56. Vrijednost državnog kapitala VS za privatizaciju

Općina	Vrijednost kapitala	Broj zaposlenih
Gradačac	39.631	8
Kladanj	57.920	4
Lukavac	196.635	4
Kalesija	183.938	12
Srebrenik	117.702	4
Doboj - Istok	90.062	4
Tuzla	782.262	9
Teočak	-9.680	2
Živinice	49.696	10
Čelić	13.131	3
Ukupno	1.530.997	60

Kao što se može vidjeti ukupna vrijednost državnog kapitala za deset veterinarskih stanica iznosi 1,5 miliona KM, stim da je kod veterinarske stanice Teočak iskazana negativna vrijednost državnog kapitala od 9,6 hiljada KM. U deset veterinarskih stanica ukupno je zaposleno 60 radnika.

Izvor: Izvještaj KAP Tuzla za 2007. god.

Na području TK funkcioniра 58 javnih poduzeća, od čega su 48 u nadležnosti općina i 10 javnih poduzeća u nadležnosti TK. Za privatizaciju ovih poduzeća već su stvorene zakonske i pravne osnove na nivou F BiH, a što je neophodno i na nivou Kantona. U definiranju privatizacije javnih poduzeća koja su u nadležnosti općina i kantona posebno treba istaknuti njihov javni značaj, bilo za općinu bilo za kanton. To se prije svega odnosi na javna poduzeća iz veterinarske djelatnosti, vodovode i kanalizaciju, poduzeća koja održavaju čistoću, pružaju usluge grijanja, mediji itd. U privatizaciji ovih poduzeća moguća je primjena različitih metoda, a da pri tome i dalje obavljaju javnu funkciju ili u općini ili na TK. Do punog izražaja u ovoj privatizaciji treba doći partnerstvo privatnog i javnog sektora, koncesijski odnosi itd., što do sada nije

činjeno. Veoma su ilustrativni podaci, koji su dobijeni iz PIO/MIO F BiH, o broju poslovnih subjekata koji uplaćuju doprinose za penziono osiguranje kao i broju radnika za koje se isti uplaćuju na TK po oblastima djelatnosti. Ovi podaci se razlikuju u odnosu na statističko evidentiranje broja poslovnih subjekata i broja zaposlenih radnika.

Tabela 57. Broj subjekata i broj radnika za koja se uplaćuju doprinosi za Fond PIO (2008)

Djelatnost	Broj subjekata	% učešća	Broj lica za koje se upl. PIO	% učešća
1. Poljoprivreda, lov i šumarstvo	119	1,95	1.045	1,22
2. Ribarstvo	3	0,05	3	0,00
3. Vađenje ruda i kamena	33	0,54	9.159	10,66
4. Prerađivačka industrija	921	15,06	21.417	24,92
5. Proiz.el.energ., plina i vode	43	0,70	2.633	3,06
6. Građevinarstvo	469	7,67	6.792	7,90
7. Trgovina na veliko i održavanje	2.474	40,46	13.773	16,02
8. Ugostiteljstvo	121	1,98	674	0,78
9. Saobraćaj, skladište i komunikac.	592	9,68	5.224	6,08
10. Financijsko poslovanje	159	2,60	1.459	1,70
11. Nekret.iznajm.poslov. usluge	483	7,90	2.712	3,16
12. Javna uprava i obrana	114	1,86	6.244	7,26
13. Obrazovanje	169	2,76	6.974	8,11
14. Zdravstvo i soc. Zaštita	111	1,82	5.841	6,80
15. Ostale djelatnosti	303	4,96	2.005	2,33
U K U P N O	6.114	100,00	85.955	100,00

Izvor: PIO/MIO F BiH, Stanje uplata doprinosa 30.09.2008.

Kao što se iz predhodnog pregleda vidi, uplatu doprinosa za Fond PIO na TK uplaćuje 6.114 subjekata (statistika evidentirala 6.987) u koje su uključene i institucije državnog i federalnog značaja, kao i za dijelove poduzeća locirane na području TK. Prema evidenciji PIO/MIO ukupno je 85.995 radnika za koje se uplaćuju doprinosi za penziono osiguranje (statistika evidentirala oko 80 hiljada zaposlenih). Ove razlike u podacima ukazuju na potrebu ubrzanog procesa informatizacije javnih institucija i njihovog komunikacijskog uvezivanja – umrežavanja, kako na razini općine tako na razini kantona, entiteta i države BiH. Isti podaci, za potrebe izrade ove studije dobijeni iz različitih javnih izvora ukazuju na nizak stupanj povezanosti između Javnih institucija na svim razinama. Uporedni pregled o broju javnih subjekata i plaćenim doprinosima za djelatnike dati su u tabeli osam.

Tabela 58. Osnovni indikatori javnog sektora po djelatnostima na TK

Djelatnost	Broj regis. subjekat (2007)	Broj subj. koji upl. PIO zaposl. radnicima (2008)	Broj evid. zaposl. radnika u reg. subj. (2007)	Broj radn. za koje se upl. PIO (2008)	Ukupan GDP-milijon KM(2007)	GDP po zaposlenom u 000 KM (2007)
Rudarstvo	36	33	8.191	9.159	274,1	33,5
Elekt.ener.	25	43	2.749	2.633	35,3	12,8
Jav.up.i od	348	114	5.166	6.244	174,4	33,8
Obrazovanj	211	169	6.934	6.974	172,3	24,8
Zdr.i soc.z	273	111	5.372	5.841	173,4	32,2
Ost.jav.djel.	948	303	2.016	2.005	36,3	18,0
Ukupno	1.841	773	30.435	32.856	865,8	28,4

Izvor: PIO/MIO F BiH, TK u brojkama, 2008 i 2007. , izračun dr Mahmutović H.

Komparativni pregled kretanje pojedinih indikatora za Javni sektor TK u 2007. i 2008. godini nedvosmisleno ukazuju na njihovu neefikasnost, ovisnost od proračunskih subvencija, izostanak efikasnog upravljanja javnim poduzećima. Zbog toga je u narednom razdoblju neophodno poduzeti značajne korake u transformaciji javnih poduzeća kako bi ista postigla veću efikasnost u poslovanju i veću efikasnost u pružanju usluga građanima TK.

2.10.1. Proračun općina i TK

Upravljanje javnim sredstvima je važan elemenat u srednjoročnom planiranju budžeta, što predstavlja politike koje su neophodne u izradi planova i analize potrošnje za sljedeće ekonomske kategorije: plaće i naknade troškova zaposlenih u javnom sektoru, izdaci za materijal i usluge, kapitalni izdaci i javna ulaganja, transferi, subvecnije i isplate pojedincima, subvencije i potpore za poduzeća, grantovi drugim nivoima vlasti. Ukupna javna sredstva TK obuhvataju prihode i primitke kantonalnog i općinskih budžeta i vanbudžetske fondove, s jedne strane, te rashode i izdatke kantonalnog i općinskih budžeta i vanbudžetskih fondova, s druge strane.

Tabela 59. Pregled ukupnih javnih sredstava po strukturi TK 2006-2010 god -u mil KM

Stavka	Ostvareno	Procjena	Projekcija		
	2006	2007	2008	2009	2010
Ukupni prihodi i primici	553,70	647,00	685,50	713,10	742,80
Kantonalni budžet	284,00	317,30	326,70	336,00	347,60
Općine	112,90	120,80	124,00	131,20	139,60
Vanbudžetski fondovi	156,80	208,90	234,80	245,90	255,60
Ukuni rashodi i izdaci	516,80	671,40	697,90	719,30	742,80
Kantonalni budžet	262,30	338,90	336,40	339,40	345,10
Općine	101,20	123,60	126,70	134,00	142,10
Vanbudžetski fondovi	153,30	208,90	234,80	245,90	255,60
Sufici/deficit	36,90	-24,40	-12,40	-6,20	0,00

Izvor: Službene novine TK br. 12/07

Javna sredstva, posmatrana kao budžet TK, općina i vanbudžetskih fondova od 2006. su uključena u trezorski sistem poslovanja, iz čega proističe i sastavljanje konsolidovanih izvještaja i bilansa. To podrazumjeva transparentnost i snažniju kontrolu trošenja svih vidova javnih sredstava. Isto tako, na ovaj način trošenje ukupnih javnih sredstava stvara pretpostavke za generiranje ukupnog društveno-ekonomskog razvoja TK kao regije, ali i pojedinih općina. Značajna proračunska sredstva općina, TK i javnih poduzeća se usmjeravaju u javne investicije.

2.10.2. Javne investicije TK

Javne investicije na TK razmatrane su prema statusu i namjeni projekata i prema izvorima financiranja istih. Naime, program javnih investicija temelji na pregledu razvojnih programa i projekata koji doprinose ili će doprinositi realizaciji vladinih sektorskih politika u budućem periodu. Projekti po statusu obuhvataju četiri vrste projekata: u implementaciji, odobrene, u pripremi i završene, dok su prema izvorima financiranja grupirani u tri kategorije: domaći izvori (proračun, sufinanciranje, GSM licenca, vlastito učešće javnih kompanija), strani krediti i strane donacije.

Tabela 60. Javne investicije – projekti po statusu TK

- 000 KM

Status	Ukupna vrijednost projekata	Realizirano do 30.06.2007	Plan investicija 2008-2010	Plan investicija 2011 i dalje
1. U implementaciji	93.457	22.090	43.866	27.501
2. Odobreni	300	-	100	200
3. U pripremi	27.968	-	15.647	12.322
4. Završen	15.502	15.502	-	-
Total	137.227	37.592	59.6613	40.022

Izvor: Program javnih investicija, Vlada F BiH, oktobar, 2008.

Na području TK planirane su investicije od 137,2 miliona KM, od čega je već 68,1% vrijednosti projekata u procesu implementacije.

Tabela 61. Javne investicije – projekti po izvorima financiranja TK

- 000 KM

Status	Ukupna vrijednost projekata	Završeni projekti	Realizirano do 30.06.2007	Plan investicija 2008-2010	Plan investicija 2011 i dalje
1. Domaći izvori	3.580	14.322	9.818	20.935	8.505
2 Strani krediti	58.483	-	7.880	29.243	21.361
3. Strane donacije	25.164	1.180	4.392	9.436	10.156
Total	37.227	15.502	22.090	59.613	40.022

Izvor: : Program javnih investicija, Vlada F BiH, oktobar, 2008.

U zatvaranju konstrukcije financiranja, sa 39% učestvuju domaći izvori, a sa 61% strani krediti i strane donacije. Vrijednost završenih projekata od 15,5 miliona KM ili 11,3% u odnosu na ukupnu vrijednost projekata, najveći dio se odnosi na putnu infrastrukturu. Naime, u vrijednosti završenih projekata domaći izvori učestvuju sa 92,4%, a sa 7,6% strani izvori financiranja.

Po namjeni, javne investicije su grupirane u deset sektora, pri čemu tri sektora (zdravstvo, vodoprivreda i toplifikacija) učestvuju sa 84,5% u odnosu na ukupne javne investicije na TK.

Tabela 62. Javne investicije po namjeni i statusu projekata

- hilj. KM

Namjena investicije	Vrijednost projekta	Završeni projekti	Realizirani 30.06.2007.	Plan 2008-2010	Plan 2011 i dalje
1. Zdravstvo	57.630	2.526	13.635	20.323	21.145
2. Socijalni sektor	1.021	1.021	-	-	-
3. Putevi i ulice	15.849	10.281	2.671	1.905	991
4. Vodoprivreda	40.225	565	4.558	18.920	16.182
5. Toplifikacija gradova	18.150	150	60	17.140	800
6. Obrazovanje	2.515	500	850	1.165	-
7. Elektrorasvjeta	664	-	64	-	600
8. Domovi kulture	542	255	181	60	47
9. Sportska dvorana	300	-	-	100	200
10. Adaptacija općina	333	204	72	-	57
Total	137.227	15.502	22.090	59.613	40.022

Izvor: Program javnih investicija, Vlada F BiH, oktobar, 2008.

Navedena tri sektora, zdravstvo, vodoprivreda i toplifikacija gradova učestvuju sa 94,6% u ukupnim investicijama koje će biti realizirane u periodu 2008-2010 . Izvori financiranja planirani su u omjeru 35:65 u korist stranih izvora u odnosu na domaće.

Tabela 63. Struktura javnih investicija i izvori financiranja 2008-2010

- 000KM

Namjena investicija	Iznos	Izvori financiranja			
		Proračun	VI.učešće javn.komp.	Inokredit	Inodonacija
1. Zdravstvo	20.323	292	500	13.595	5.936
2. Vodoprivreda	18.920	983	2.140	15.647	150
3. Putne komunikacije	1.905	905	1.000	-	-
4. Toplifikac. Gradova	17.140	7.890	5.750	-	3.500
5. Obrazovanje	1.165	1.165	-	-	-
6. Domovi kulture	60	60	-	-	-
7. Sportska dvorana	100	100	-	-	-
Total	59.613	11.395	9.390	29.242	9.586
% učešća	100	19	16	49	16

Izvor: Program javnih investicija, Vlada F BiH, oktobar, 2008.

Vlastiti izvori financiranja u iznosu od 9,39 miliona KM biće obezbjeđeni od strane javnih kompanija koje će učestvovati u realizaciji projekata iz zdravstva, vodoprivrede, putnih komunikacija i toplifikacije gradova (EP BiH, Direkcija cesta, JP Vode sliva rijeke Save).

2.11. FISKALNI KAPACITET

U cilju analize i procjene načina ili koncepta budžetske potrošnje TK i njegovih opština, te identificiranja razvojnih kapaciteta ovih budžeta, u nastavku su dati i tabelarni pregledi budžetske potrošnje u 2007. i 2008. godini. Iz tabele se može vidjeti gdje odlazi najveći dio budžetskih sredstava, te koliko su budžeti Kantona i opština i vanbudžetskih fondova (VBF) bili razvojno orijentirani.

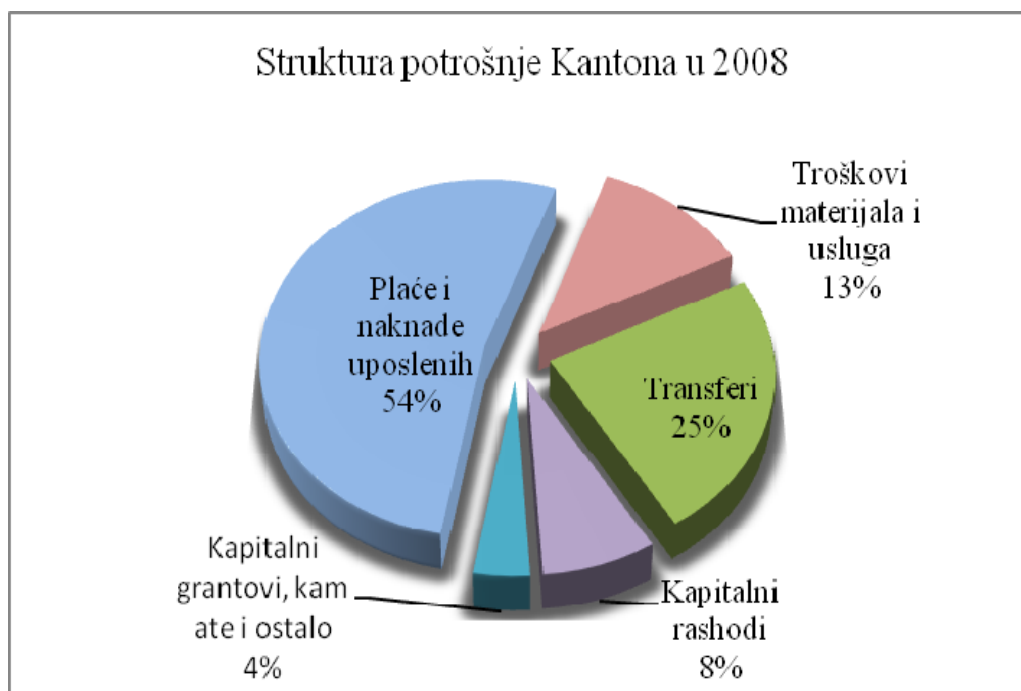
Tabela 64: Struktura potrošnje TK, opština i VBF-a u 2007. i 2008.

(mil. KM)

KATEGORIJA	Ostvareno 2007.				Izmjene i dopune 2008			
	Kanton	Opštine	VBF	Ukupno	Kanton	Opštine	VBF	Ukupno
Plaće i naknade uposlenih	178,5	36,9	3,9	219,3	213,2	42,8	5,2	261,2
Troškovi materijala i usluga	32,9	29,9	145,8	208,6	49,5	38,3	170,0	257,8
Transferi	72,5	21,7	40,1	134,3	96,5	27,1	55,6	179,2
Kapitalni rashodi	12,5	30,8	0,3	43,5	31,1	48,4	1,2	80,7
Kapitalni grantovi, kamate i ostalo	11,7	12,3	0,0	23,9	15,3	16,5	0,0	30,4
UKUPNO	308,1	131,5	190,1	629,7	405,7	173,1	231,9	810,7

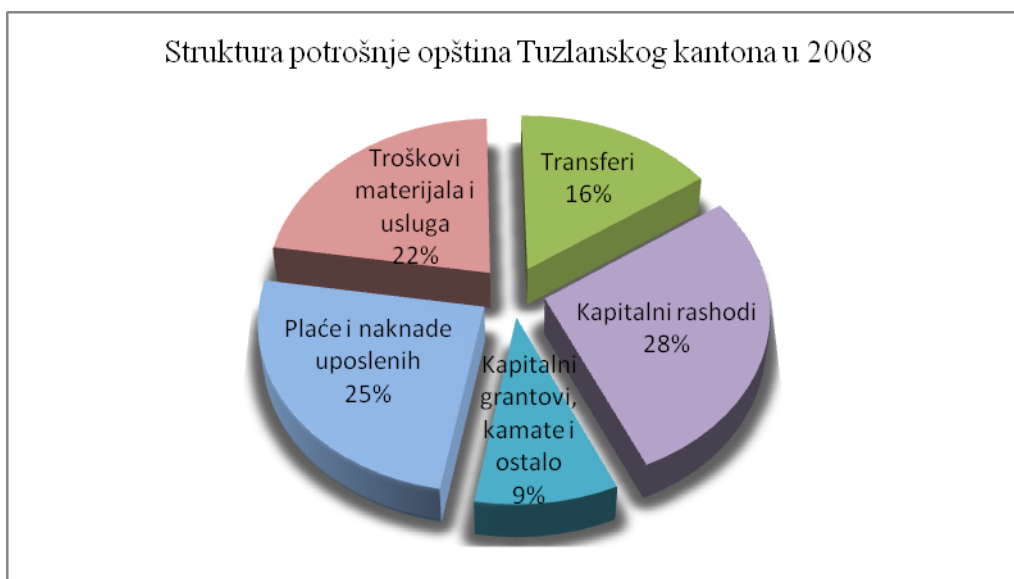
Na grafikonima koji slijede, ilustrativno su prezentirane strukture potrošnje za TK i opštine. Primijetno je da na kantonalnom nivou najviše budžetskih sredstava odlazi na plaće i naknade uposlenim.

Slika 23. Struktura potrošnje na TK 2008.

Na narednom grafikonu može se vidjeti da je budžetska potrošnja opština značajno različita od one na kantonalnom nivou, te da najveći dio sredstava opštinskih budžeta odlazi u kapitalne rashode (28%), plaće uposlenih (25%) te na materijalne troškove (22%).

Slika 24. Struktura potrošnje opština TK 2008.

Iz prethodnih analiza može se vidjeti da se Budžet TK u najvećem dijelu usmjerava u plaće i naknade uposlenim. Tako je u 2008. čak 54% ukupnog budžeta TK utrošeno na plaće i naknade uposlenih. Na općinskim nivoima struktura potrošnje je značajno različita od one na kantonalnom. Naime, najveći dio sredstava općinskih budžeta odlazi na kapitalne rashode (28%), plaće uposlenih (25%), te na materijalne troškove (22%). Iako plaće i naknade uposlenih imaju dominantno učešće u strukturi potrošnje budžeta TK, nastavljen je trend njihovog rasta i u 2008. i to za dodatnih 20%. Sukladno tome, prosječna plaća budžetskih korisnika uposlenih u Kantonu je u 2008. iznosila blizu 1.500 KM, a na općinskom nivou blizu 1.600 KM, a što je u skladu sa projekcijom za 2008. godinu za budžetske korisnike u FBiH (1.641 KM). Pored plaća uposlenih, u 2008. su porasli i materijalni troškovi i to za 50 milijuna ili 23%. Također, povećani su i tekući transferi za 33%, od čega su najznačajnije povećanje imali grantovi pojedincima (31 milijun KM). Na tekuće grantove je u 2008. usmjereno 25% budžeta TK, dok su kapitalni rashodi povećani za 43 milijuna KM ili za 65%. Uzimajući u obzir sve navedeno, od 2005. - 2008. nisu identificirani značajni razvojni potencijali niti kapaciteti u budžetima TK i njegovih općina.

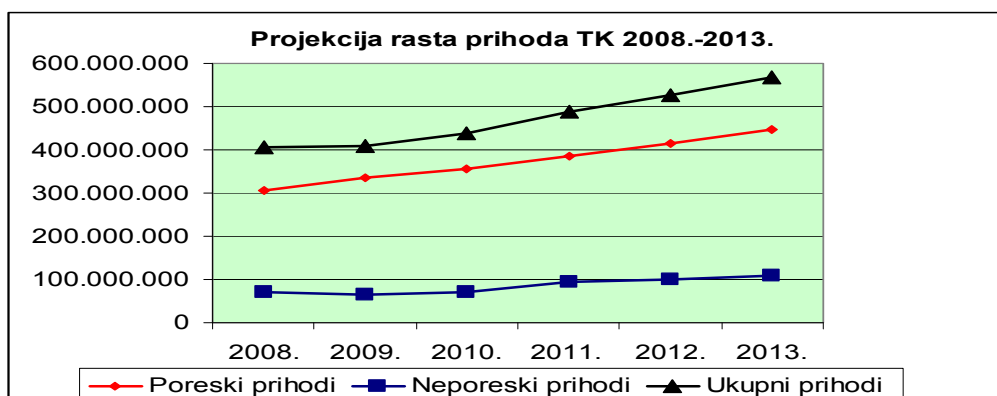
2.11.1. Projekcija budžeta TK za 2008-2013.

Projekcija budžeta TK izvršena je na osnovama stopa koje su definirane u DOB-u 2009. - 2011. U navedenom dokumentu se ukupni poreski i neporeski prihodi i primici koji bi trebali biti na raspolaganju u budžetu Tuzlanskog kantona u 2009. godini procijenjuju na iznos od 407.443.482 KM. U odnosu na prihode planirane po izmjenama i dopunama Budžeta Tuzlanskog kantona za 2008. godinu ovo predstavlja porast od 5,77 %. Kada se uzme u obzir uključeni suficit iz prethodnog perioda od 20.478.348 KM, procijenjena ukupna sredstva budžeta kantona za 2009. godinu veća su za 0,44% u poređenju sa 2008. godinom. Očekivani porast ukupnih prihoda i primitaka u 2010. godini iznosi 7,39%, a u 2010. godini 11,56%. (Anon (2008):DOB TK, p. 14.) U narednoj tabeli data je projekcija budžetskih prihoda TK do 2013.

Tabela 65. Procjena/projekcija budžetskih prihoda TK za period 2008-2013. (KM)

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Poreski prihodi	305.613.034	334.165.138	357.152.288	384.857.601	414.876.484	447.236.850
Porez na promet I PDV	262.575.577	283.483.308	302.604.766	326.177.678	351.619.537	379.045.861
Porez na dobit preduzeća	7.991.254	12.998.630	14.020.322	15.112.505	16.291.280	17.562.000
Porez na plaće (do 2009.)	32.809.357	-	-	-	-	-
Porez na dohodak (od 2009.)	-	36.122.593	38.961.829	41.996.956	45.272.719	48.803.991
Ostali porezi	2.236.846	1.560.607	1.565.370	1.570.453	1.692.948	1.824.998
Neporeski prihodi	69.146.951	64.357.969	70.981.706	93.323.803	100.696.383	108.651.398
Naknade i takse	58.172.349	57.521.305	64.259.512	69.888.307	75.409.483	81.366.832
Novčane kazne	2.259.149	2.449.370	2.641.890	2.864.337	3.090.620	3.334.779
Ostali neporeski prihodi	8.715.453	4.387.294	4.080.304	20.571.159	22.196.281	23.949.787
Tekuće potpore	8.412.313	6.942.445	7.518.147	8.052.911	8.536.086	8.962.890
Primici	2.026.378	1.977.930	1.906.401	1.905.669	1.924.726	1.943.973
PRENESENI VIŠAK	20.478.348	-	-	-	-	-
UKUPNO	405.677.024	407.443.482	437.558.542	488.139.985	526.033.679	566.795.111

Projekcija budžeta pokazuje njegovo povećanje sa oko 406 u 2008. na blizu 567 miliona KM u 2013.

Slika 25. projekcija rasta prihoda TK 2008-2013.

Struktura potrošnje za period 2008.-2013. odražava dominantan udio tekuće potrošnje i ograničene mogućnosti intervencija u privredi i socijalnom sektoru, te u financiranju investicija. U narednoj tabeli data je i projekcija ukupnih rashoda i investicijaa:

Tabela 66. Projekcija ukupnih rashoda i izdataka TK do 2013.

Rashodi i izdaci	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Plaće i naknade troškova zaposlenih	213.230.385	229.651.413	245.295.312	264.274.525	277.759.763	292.473.459
Izdaci za materijal i usluge	49.497.903	53.880.810	57.092.851	61.923.116	66.381.580	71.692.107
Tekući transferi (grantovi)	96.531.295	96.322.858	101.933.564	116.140.456	124.502.569	133.761.825
KAPITALNI RASHODI I IZDACI	46.417.441	27.588.401	33.236.814	45.801.889	57.389.767	68.867.720
UKUPNO RASHODI I IZDACI	405.677.024	407.443.482	437.558.542	488.139.985	526.033.679	566.795.111

Plan razvojnih programa kroz kapitalni dio budžeta TK za 2008. godinu iznosio je 35.792.710 KM⁷⁷. Analitički posmatrano, ukupni kapitalni grantovi TK za 2008. godinu planirani su u iznosu od 15.359.300 KM, od čega iz budžetskih sredstava Kantona 13.624.100 KM, a preostali dio iz vlastitih namjenskih sredstava po mjestima rashoda i izdataka. Kategorija plaća i naknada zaposlenim u javnom sektoru za TK u 2009. godini povećani su za 7,7% u odnosu na 2008. godinu. Ovo povećanje je nastalo uglavnom usljed realizacije Odluke Vlade Tuzlanskog kantona o utvrđivanju osnovice za sve budžetske korisnike od 390 KM koja se primjenjuje od 01. 07. 2008. godine i zahtijeva dodatna sredstva u 2009. godini, kao i zbog dodatnog zapošljavanja. Ukupan broj zaposlenih u javnom sektoru koji se finansira iz kantonalnog budžeta je porastao za 181 zaposlenika ili 1,8 % više u odnosu na 2008. godinu. Od toga, najveći dio odnosi se na JU Univerzitet Tuzla i Ministarstvo unutrašnjih poslova TK, što prizilazi iz specifičnosti upošljavanja u ovim oblastima. Projicirane stope rasta za 2010. i 2011. godinu su 6,8% i 7,7%. U okviru kategorije transfera sredstava se usmjeravaju po prioritetima za implementaciju zakona u oblasti socijalne zaštite, boračko invalidske zaštite i primarne poljoprivredne proizvodnje i to u iznosima koji proizilaze iz odredbi ovih zakona. Procjena ukupnih tekućih transfera za 2009. godinu je na približnom nivou kao u 2008. godini. Od ovog iznosa 78.696.174,00 KM odnosi se na transfere iz budžetskih sredstva, koja su za 3,26% ili 2.647.901 KM manja u odnosu na prethodnu godinu. Ovo smanjenje je najvećim dijelom nastalo zbog toga što su Ministarstvu za rad i socijalnu politiku u Izmjenama i dopunama Budžeta TK za 2008. godinu planirana sredstva za isplatu novčane nakande za nezaposlene u iznosu od 4.900.000,00 KM, a koja nisu predviđena u 2009. godini⁷⁸. Transferi pojedincima se u najvećem dijelu odnose na isplate i transfere u oblasti poljoprivrede, boračko invalidske i socijalne zaštite.

2.11.2. Projekcija budžeta opština Tuzlanskog kantona do 2013.

U skladu sa metodologijom korištenom kod prethodnih projekcija, izvršena je i projekcija budžeta po opštinama Tuzlanskog Kantona. U nastavku je data tabela sa projekcijama za svaku opštinu pojedinačno do 2013.

Tabela 67. Projekcija budžeta opština Tuzlanskog kantona do 2013.

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Stopa rasta	-	5,8%	6,3%	7%	7,5%	8%
TUZLA	60.799.242	64.325.598	68.397.408	73.185.227	78.674.119	84.968.049
BANOVIĆI	7.752.150	8.201.775	8.720.947	9.331.413	10.031.269	10.833.771
GRADAČAC	10.769.000	11.393.602	12.114.817	12.962.854	13.935.068	15.049.874
SREBRENİK	13.745.000	14.542.210	15.462.732	16.545.123	17.786.007	19.208.888
KLADANJ	6.375.658	6.745.446	7.172.433	7.674.503	8.250.091	8.910.098
KALESİJA	7.905.280	8.363.786	8.893.214	9.515.739	10.229.419	11.047.773
ŽIVINICE	17.717.500	18.745.115	19.931.681	21.326.898	22.926.416	24.760.529
LUKAVAC	17.868.368	18.904.733	20.101.403	21.508.501	23.121.639	24.971.370
GRAČANICA	11.800.875	12.485.326	13.275.647	14.204.942	15.270.313	16.491.938
DOBOJ-I	3.201.000	3.386.658	3.601.033	3.853.106	4.142.089	4.473.456
TEOČAK	1.567.858	1.658.794	1.763.795	1.887.261	2.028.806	2.191.110
SAPNA	3.010.749	3.185.372	3.387.007	3.624.097	3.895.904	4.207.577
ČELIĆ	3.208.360	3.394.445	3.609.313	3.861.965	4.151.613	4.483.742
UKUPNO	165.721.040	175.332.860	186.431.430	199.481.631	214.442.753	231.598.173

⁷⁷ Budžet TK za 2008. godinu, Službene novine Tuzlanskog kantona 14/07, p. 16

⁷⁸ Anon (2008): DOB TK 2009.-2011. (nacr), Vlada TK

Na osnovu svih prethodnih projekcija, a koje su zasnovane na procjenama i projekcijama makroekonomskih kretanja u FBiH, može se zaključiti:

- U TK se očekuje nastavak trenda rasta budžeta tako da bi budžet TK krajem 2013. godine trebao iznositi preko pola milijarde KM;
- Rast budžetskih prihoda prati trend rasta budžetskih rashoda tako da se odnos veličina po pojedinim kategorijama budžeta neće značajno mijenjati;
- I dalje se očekuje dominacija troškova plaća uposlenih Kantona u ukupnim rashodima budžeta, tako da se očekuje da će 2013. godine iznositi blizu 300 miliona KM ili blizu 55% budžeta;
- U skladu sa prethodno navedenim, razvojni dijelovi budžeta su jako ograničeni i umanjeni visokim učešćem potrošnih kategorija budžeta;
- Sukladno dinamici rasta budžeta TK, očekuje se i rast budžeta opština na njegovoj teritoriji;
- Ukupan zbirni budžet opština Tuzlanskog kantona bi trebao u 2013. godini doseći nivo od blizu 230 miliona KM;

2.11.3. Potencijali zaduživanja TK i opština na njegovoj teritoriji

Zakonom o budžetima (ZOB) ⁷⁹ FBiH predviđena je mogućnost zaduživanja kako Federacije BiH tako i nižih nivoa vlasti. Kantoni i općine u FBiH mogu se zadužiti u svrhe, pod uslovima i u obimu propisanim ovim zakonom. U skladu sa principima i ograničenjima zaduženja Kantona i općina definiranim u ovom zakonu, moguće je procijeniti potencijale zaduživanja Tuzlanskog kantona i opština na njegovoj teritoriji. Navedena procjena data je u narednim tabelama:

Tabela 68: Procjena potencijala za zaduživanje TK za 2009.

Kategorija zaduženja	Ograničenje u % od prihoda	Nominalni iznos prihoda za obračun prema ZOD	Iznos potencijala za zaduživanje u KM za 2009.
Kratkoročno zaduženje	5%	385.198.676	19.259.933
Dugoročno zaduženje	10%	385.198.676	38.319.367⁸⁰

U skladu sa istom metodologijom korištenom za nivo TK, u nastavku je data procjena zaduženja pojedinačno po opštinama TK za 2009.

⁷⁹ "Službene novine Federacije BiH", broj 88/07 /10.12.2007./

⁸⁰ Navedeni iznos umanjjen je za iznos duga od 200.500 KM koji je prenesen iz prethodnih godina, te u skladu sa prethodnim projekcijama, planirano je da bude otplaćen u 2009. godini

Tabela 69. Procjena potencijala za zaduživanje po općinama TK za 2009.

OPŠTINA	Iznos prihoda za obračun prema ZOD	Kratkoročno zaduženje (5%)	Dugoročno zaduženje bez odbitka (10%)	Dug iz prethodnih godina plativ u 09.	Efektivni potencijal dugoročnog zaduženja
TUZLA	60.799.242	3.039.962	6.079.924	413.000	5.666.924
BANOVIĆI	7.752.150	387.608	775.215	33.000	742.215
GRADAČAC	10.769.000	538.450	1.076.900	1.065.150	11.750
SREBRENİK	13.745.000	687.250	1.374.500	150.000	1.224.500
KLADANJ	6.375.658	318.783	637.566	12.504	625.062
KALESİJA	7.905.280	395.264	790.528	0	790.528
ŽIVINICE	17.717.500	885.875	1.771.750	1.640.000	131.750
LUKAVAC	17.868.368	893.418	1.786.837		1.786.837
GRAČANICA	11.800.875	590.044	1.180.088	278.500	901.588
DOBOJ I.	3.201.000	160.050	320.100		320.100
TEOČAK	1.567.858	78.393	156.786	12.916	143.870
SAPNA	3.010.749	150.537	301.075	15.000	286.075
ČELIĆ	3.208.360	160.418	320.836	0	320.836

Na osnovama ranije datih projekcija budžeta Tuzlanskog kantona i općina na njegovoj teritoriji za period 2009.-2013. moguće je izvršiti i projekcije potencijala u zaduživanju za iste kategorije. U skladu sa tim, slijede tabele sa projekcijama za TK i pojedinačno po općinama:

Tabela 70. Projekcija potencijala za zaduživanje TK 2009-2013.

Kategorija zaduženja	2010.	2011.	2012.	2013.
Kratkoročno zaduženje (5%)	20.372.174	21.877.927	24.406.999	26.301.683
Dugoročno zaduženje (10%)	40.744.348	43.755.854	48.813.998	52.603.367

U projekcijama dugoročnog zaduživanja, procjena je vršena pod pretpostavkom za svaku godinu da ne postoji zaduženje iz prethodne godine. To znači da metodološki nije moguće posmatrati kumulativno ukupno moguće zaduženje za period 2009.-2013. samo prostim zbirom pojedinačnih projekcija. Ako se Kanton zaduži u 2009. godini, u 2010. godini potencijal zaduženja bit će umanjen za preostali dug iz prethodne godine.

Tako, ukupno zaduženje u svakoj narednoj godini može iznositi maksimalno koliko je dato u projekciji ali u ovaj iznos se uračunava i zaduženje koje je nastalo u prethodnom periodu. Isti princip važi i za opštine Kantona. U sljedećoj tabeli data je projekcija zaduživanja za opštine Kantona:

Tabela 71. Projekcija potencijala za zaduživanje za opštine TK 2010.-2013.

OPŠTINA	2010.		2011.		2012.		2013.	
	Kratkor.	Dugoroč.	Kratkor.	Dugoroč.	Kratkor.	Dugoroč.	Kratkor.	Dugoroč.
TUZLA	3.216.280	6.432.560	3.419.870	6.839.741	3.659.261	7.318.523	3.933.706	7.867.412
BANOVIĆI	410.089	820.178	436.047	872.095	466.571	933.141	501.563	1.003.127
GRADAČAC	569.680	1.139.360	605.741	1.211.482	648.143	1.296.285	696.753	1.393.507
SREBRENİK	727.111	1.454.221	773.137	1.546.273	827.256	1.654.512	889.300	1.778.601
KLADANJ	337.272	674.545	358.622	717.243	383.725	767.450	412.505	825.009
KALESIJA	418.189	836.379	444.661	889.321	475.787	951.574	511.471	1.022.942
ŽIVINICE	937.256	1.874.512	996.584	1.993.168	1.066.345	2.132.690	1.146.321	2.292.642
LUKAVAC	945.237	1.890.473	1.005.070	2.010.140	1.075.425	2.150.850	1.156.082	2.312.164
GRAČANICA	624.266	1.248.533	663.782	1.327.565	710.247	1.420.494	763.516	1.527.031
DOBOJ I.	169.333	338.666	180.052	360.103	192.655	385.311	207.104	414.209
TEOČAK	82.940	165.879	88.190	176.380	94.363	188.726	101.440	202.881
SAPNA	159.269	318.537	169.350	338.701	181.205	362.410	194.795	389.590
ČELIĆ	169.722	339.445	180.466	360.931	193.098	386.197	207.581	415.161

Prethodno navedeni potencijali zaduživanja TK i opština na njegovoj teritoriji mogu biti dodatni, značajan faktor podrške razvojnim programima i projektima koji se planiraju realizirati u posmatranom periodu.

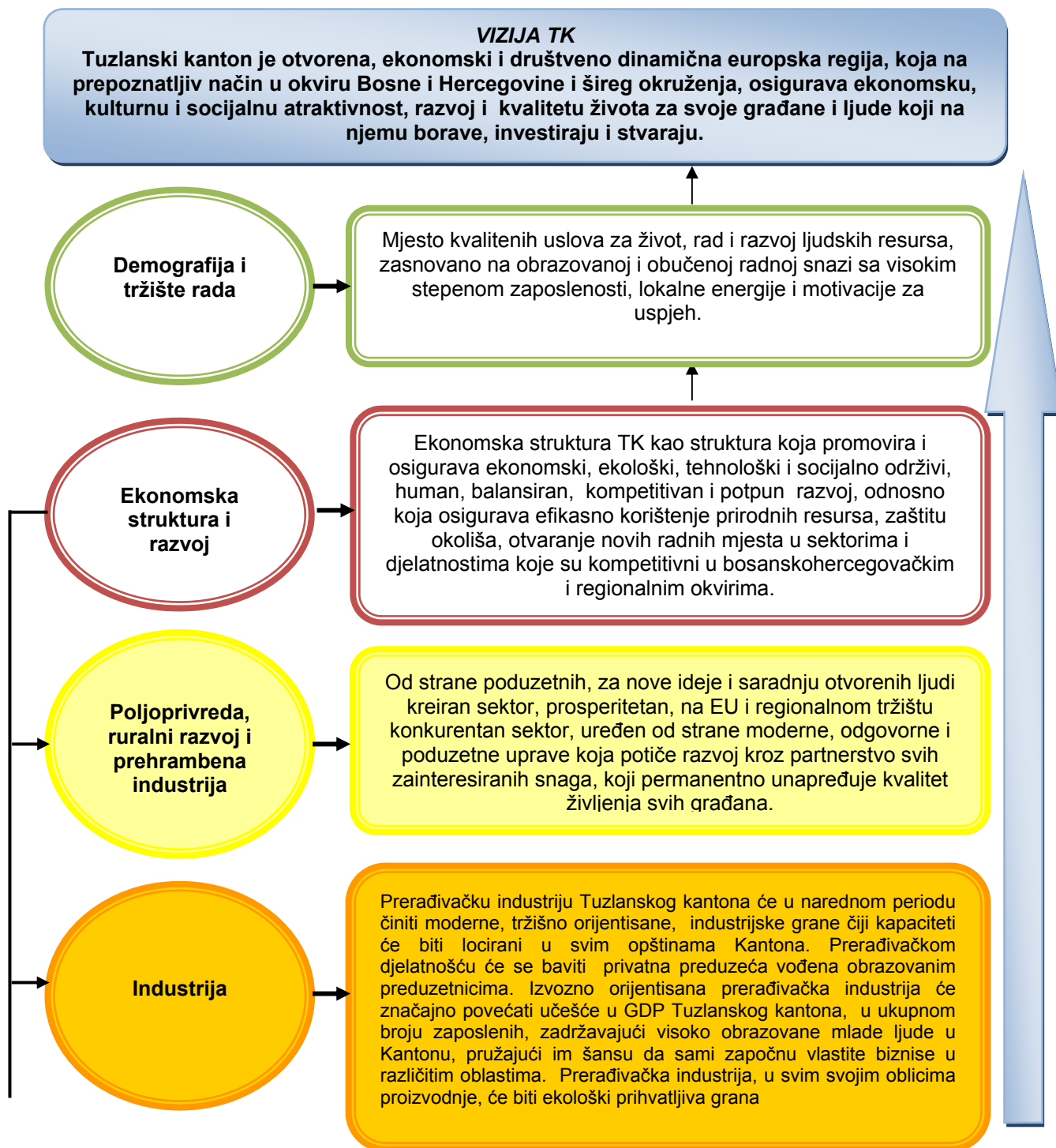

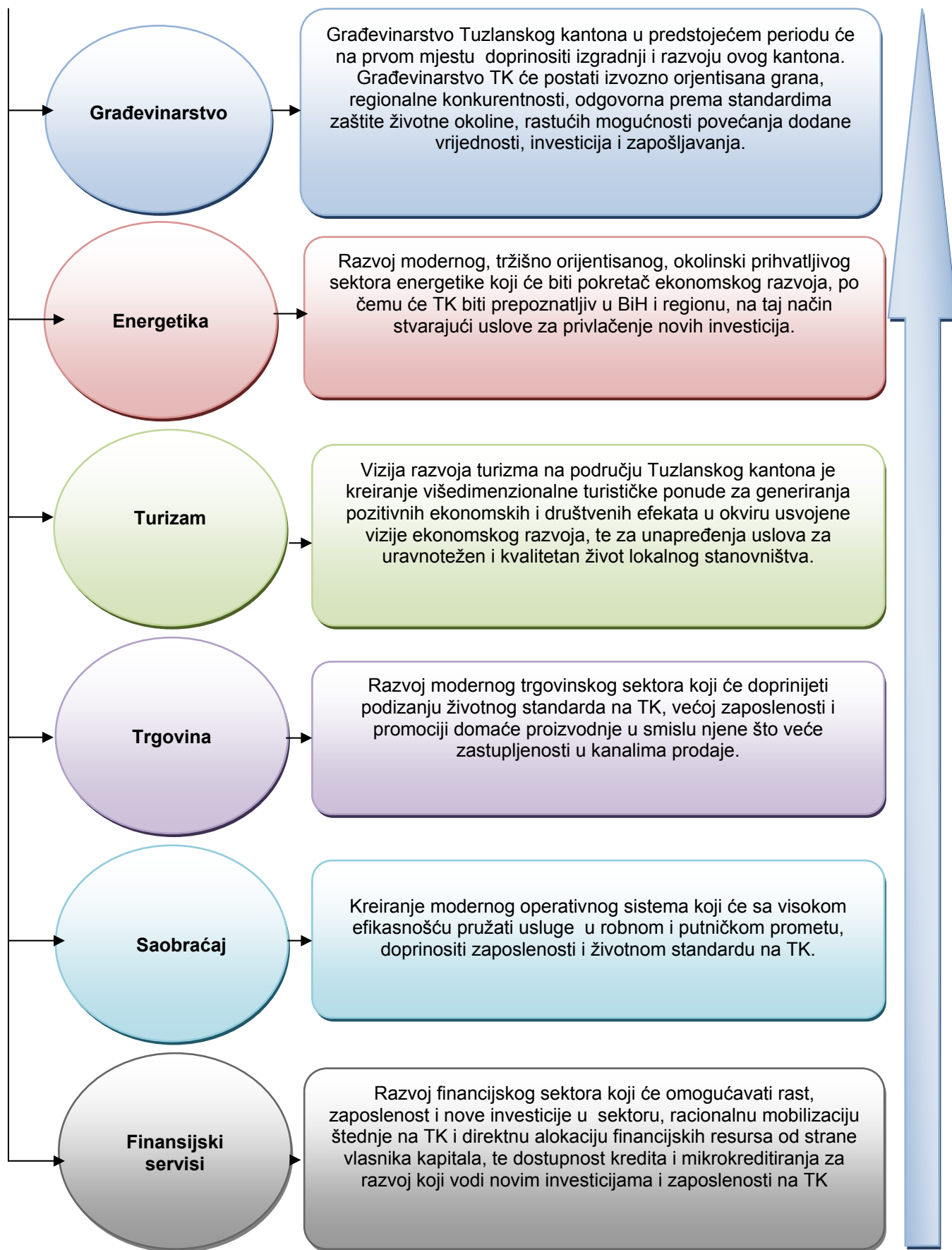
III DIO

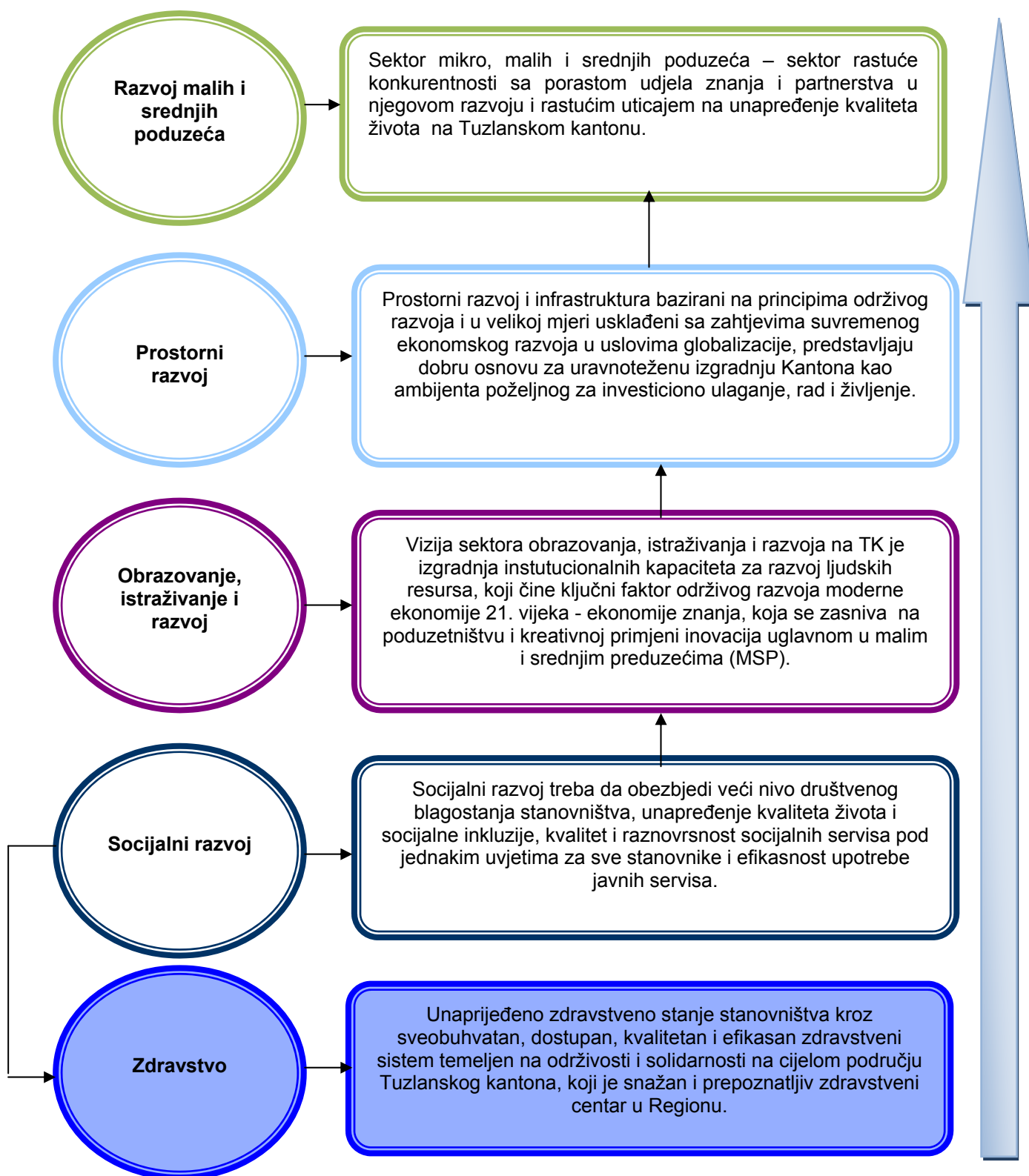
VIZIJA

3. VIZIJA

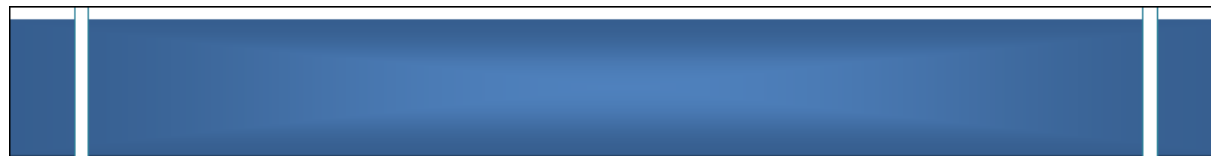
Vizija predočava slikovitu budućnost Tuzlanskog kantona i promovira osnovne vrijednosti ili dostignuća koja se žele postići strategijom razvoja – ona mora biti dovoljno ambiciozna, realna i jasna da iz nje mogu proizaći osnovni strateški ciljevi. Najširi okvir za definiranje vizije predstavljaju rezultati situacijske analize. Respektirajući definiranu Viziju TK, postavljene su i vizije pojedinih sektora unutar TK. U tom smislu, u nastavku dajemo shematski prikaz sa vizijom TK i vizijama po pojedinim sektorima:

OVAKO definirane vizije TK polazna su osnova za postavljanje Strateških i sektorskih ciljeva razvoja koji su prezentirani u nastavku.

IV DIO

STRATEŠKI DIO

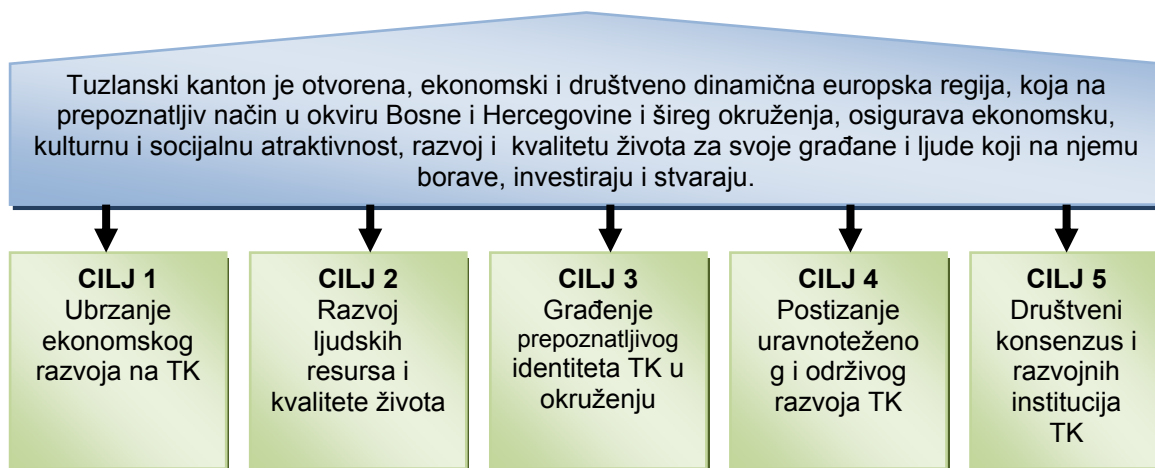
4.1. STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA TK

U ovom dijelu studije prezentiraju se strateški ciljevi TK, prioriteta u njihovoj realizaciji i mjere za njihovu implementaciju. Također, na sektorskom nivou predlažu se strateški i prioritetni ciljevi i mjere po prioritetnim sektorima.

Strateški ciljevi su ciljevi koji omogućavaju provođenje zacrtane vizije. Ključno pitanje je selektivnost strateških ciljeva, jer veći broj ciljeva ne omogućava uspješno strateško djelovanje na njihovoj implementaciji. Izvor za kreiranje strateških ciljeva nalazi se u rezultatima situacijske analize. Postavlja se pitanje mogućnosti i potreba za kvantificiranjem strateških ciljeva. Dati prijedlozi polaze od toga da je kvantificiranje ciljeva urađeno u poglavlju Model i scenariji razvoja i da će neki drugi ciljevi biti kvantificirani kroz sektorske projekte, programe i mjere. Prema ovim kriterijima predložu su slijedeći strateški ciljevi:

1. **Ubrzanje ekonomskog razvoja:** ovaj cilj implicira ekonomski rast (GDP), rast zapošljavanja, izvoza, investicija, stranih direktnih investicija, industrijske proizvodnje, poljoprivredne proizvodnje, trgovine, turizma, saobraćaja, broj poduzeća i promjene njihove strukture - SMEs, ulaganja u R&D, razvoj fizičke infrastrukture (ceste, željeznice, aerodrom), razvoj industrijskih zona, tehnoloških parkova i istraživačkih centara), nastavak privatizacije, razvijanje partnerstva javnog i privatnog sektora, razvijanje strategije konkurentnosti TK i drugo.
2. **Razvoj ljudskih resursa i unapređenje kvaliteta života:** ovaj cilj implicira razvoj i podizanje kvaliteta obrazovanja (od osnovnog do visokog), razvoj zdravlja, socijalne zaštite, kulture i sporta, demografski razvoj, ruralni i urbani razvoj, unapređenje infrastrukture za kvalitetniji život (internet, telekomunikacije, biblioteke, elektronske baze podataka), unapređenje tržišta rada
3. **Građenje prepoznatljivog identiteta i promocije TK u BiH i okruženju;** ovaj cilj implicira potrebu razvijanja osnovnih atributa na kojima temelji brand TK (Tuzlanski kanton – evropska regija, Tuzlanski kanton – bolja strana Bosne i Hercegovine): industrijsko naslijeđe, historijsko naslijeđe, prirodno naslijeđe, multikulturalnost, način promocije (web stranica, sajmovi na TK, manifestacije turističkog, privrednog, kulturnog i sportskog značaja), način promocije izvoza, stranih direktnih investicija i turizma za strana tržišta, razvijanje prijateljskih veza sa gradovima u Evropi i drugo.
4. **Postizanje uravnoteženog i održivog razvoja TK:** Ovaj cilj podrazumijeva postizanje uravnoteženog, balansiranog, kao i ekonomski, ekološki, socijalno i tehnološki održivog razvoja. Poseban značaj ima postizanje interne i eksterne konvergencije
5. **Postizanje društvenog konsenzusa i jačanja institucionalnih kapaciteta za razvoj TK:** ovaj cilj podrazumijeva da postoji participativni način kreiranja strategija i planova i koordinaciona uloga TK u odnosu na općine i u odnosima sa F BiH. Potrebno je definirati pravni okvir za niz aktivnosti od ekonomskog do socijalnog sektora i potrebne institucije (od agencija za razvoj SME, do Univerziteta i One stop shop za strane investitore, turističkih zajednica u općinama i mnoštvo drugih).

Slika 26. Vizija i strateški ciljevi razvoja TK 2008-2013.

U nastavku se iznose prioritete u okviru svakog strateškog cilja i mjere za njihovu realizaciju.

4.1.1. Prioritetni ciljev i mjere na nivou TK

Strateški ciljevi razvoja TK prevode se u prioritete njihove realizacije i mjere za njihovo provođenje.

1. STRATEŠKI CILJ Ubrzanje ekonomskog razvoja orijentira se na dva ključna prioriteta:

- osiguranje ekonomskog rasta po stopi od 10% godišnje čime bi GDP na TK bio povećan sa 2.076 mil. KM u 2007. na 3.680 mil. KM u 2013. godini, a GDP po stanovniku sa 4.179 KM na 6.577 KM u 2013. godini
- postizanje rasta zaposlenosti po stopi od 5% godišnje, čime bi se broj zaposlenih u periodu realizacije strategije povećao za oko 27.300 radnih mjesta, tj. sa 80.222 u 2007. godini na 107.500 uposlenih u 2013. godini.

Prioriteti u ostvarenju strateškog cilja ubrzanog razvoja su:

- a. Poboljšanje ekonomske strukture privrednih djelatnosti u pravcu jačanja izvozno orijentiranih djelatnosti i udjela prerađivačke industrije sa višom dodanom vrijednošću, generiranja i podrške rastu malih i srednjih poduzeća, razvoju poljoprivrede, turizma, trgovine i finansijskih servisa,
- b. Realizacija krupnih investicionih poduhvata u oblasti elektroenergetike i infrastrukture na području TK
- c. Razvoj djelatnosti i servisa koje mogu podržavati naredni obimni investicioni ciklus u elektroenergetiku (građevinarstvo, metalna industrija, inženjering i projektiranje), te razvoj servisa orijentiranih na energetska efikasnost u industriji i rezidencijalnom sektoru.
- d. Povećanje ulaganja u istraživanje i razvoj i unapređenje infrastrukture za razvoj novih tehnološki naprednih kompanija i industrijskih firmi (istraživačko-razvojni centri, industrijske zone i tehnološki parkovi)

- e. Povećanje investicija domaćih i stranih investitora u osnivanje novih poduzeća i restrukturiranje postojećih poduzeća sa ciljem tehnološke modernizacije i tržišnog restrukturiranja u sektorima prerađivačke hemijske, metalne i prehrambene industrije, povezane sa primarnom poljoprivrednom proizvodnjom, te turizmu i trgovini.
- f. Priprema sveobuhvatnog programa privlačenja stranih investitora spremnih za dokapitalizaciju firmi na TK i spremnih za investiranje na TK prijenosom proizvodnje iz EU zbog povoljnijih troškovnih i drugih konkurentskih uvjeta na TK

Ključne mjere za realizaciju strateškog cilja ubrzanog ekonomskog razvoja i njegovih prioritetnih ciljeva obuhvaćaju:

- a. Formiranje Fonda za nauku na TK (podržava prioritet d)
- b. Donošenje odluke o uspostavljanju dva centra za istraživanje i razvoj u dvije prioritetne oblasti (metalna i prehrambena industrija) na načelima javno – privatnog partnerstva (podržava prioritet a, d).
- c. Financijska podrška programu osnivanja i podrške rastu SME iz sredstava IPA programa (podržava prioritet a, b, f)
- d. Izrada sektorskih strategija u oblasti zapošljavanja, razvoja SME, poljoprivrede, turizma, izvoza i tehnološkog razvoja (podržava prioritet a, b, c)
- e. Osiguranje potrebnih budžetskih sredstava za stvaranje uvjeta za privlačenje domaćih i stranih investitora u uređenju lokacija, pribavljanju potrebnih dozvola i drugim pripremama (podržava prioritet f).
- f. Sistem financijske podrške razviti po programima i sektorima, a izbjeći praksu dodjele takve podrške pojedinačnim kompanijama na bazi pojedinačnih slučajeva, bez politika za odgovarajuće oblike podrške (podržava prioritet e).
- g. Izrada plana privatizacije, odnosno restrukturiranja i likvidacije neprivatiziranih javnih poduzeća i ustanova, sa ciljem da se taj posao započne u 2009. i okonča do 2011. godine (podržava prioritet a).
- h. Priprema projekta teritorijalnih paktova o zapošljavanju na području TK i općina TK sa ključnim akterima vlada TK, općinske administracije, kantonalna službe upošljavanja, biznis, mikrokreditne organizacije, međunarodne razvojne agencije, sindikati, regionalne razvojne agencije i NGO (podržava prioritet a).

2. STRATEŠKI CILJ Razvoj ljudskih resursa i unapređenje kvaliteta života

Ovaj strateški cilj zbog svog značaja i kompleksnosti prevodi se u set prioritetnih ciljeva.

Prioritetni ciljevi za ostvarenje strateškog cilja Razvoj ljudskih resursa i kvalitete života su

- a. Reforma i podizanje kvaliteta obrazovanja na svim razinama, uključujući cjeloživotno (longlife learning)
- b. Razvoj ljudskih resursa za veće sudjelovanje u ekonomiji znanja (knowledge economy) intenziviranjem istraživačkih i razvojnih aktivnosti i uključivanjem u

mreže međunarodne suradnje Univerziteta u Tuzli, istraživačkih institucija i kompanija sa područja TK

- c. Podizanje indeksa demografske vitalnosti i unapređenje demografske strukture na TK
- d. Razvoj ruralnih područja sa ciljem podizanja kvaliteta života i očuvanja njihove demografske vitalnosti
- e. Veća izdvajanje i racionalnija upotreba javnog novca u oblastima obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite, kulture i sporta
- f. Podizanje nivoa zapošljavanja kroz višu kvalitetu ponude radne snage i proaktivne inicijative u ponudi radne snage putem dodatnih edukacija, prekvalifikacija i unapređenja radnih vještina i sposobnosti

Ključne mjere za realizaciju strateškog cilja i njegovih prioritetnih ciljeva su:

- a. Izrada Strategije demografskog razvoja na TK sa mjerama za unapređenje ekonomskog razvoja, poticanje majčinstva, osiguranja stambenih uvjeta mladih parova, unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima (podržava prioritet b, c, d)
- b. Povećanje izdvajanja za sistem obrazovanja, posebno aktivnim uključivanjem Univerziteta u Tuzli u projekte u okviru projekta naučne suradnje FP7 i korištenjem IPA sredstava (podržava prioritet b, f)
- c. Informatizacija osnovnih i srednjih škola i fakulteta na TK, te stvaranje mogućnosti da se informatički opismenjuju i djeca u javnim ustanovama predškolskog odgoja (podržava prioritet a, b, c)
- d. Stvaranje prostora za partnerstvo javnog i privatnog sektora u zdravstvu i drugim javnim područjima sa visoko sofisticiranim uslugama i područjima u kojima je skupa i složena oprema uvjet efikasnosti u pružanju usluga (podržava prioritet b, c, e)
- e. Provođenje reforme socijalnog i zdravstvenog sektora – izrada studije izvodljivosti reforme i strategije reforme sa ciljem unapređenja kvalitete zdravstva i obuhvata socijalnom zaštitom najranjivijih socijalnih grupa (podržava prioritet b, c)
- f. Primjena programa konstantne kontrole prava na ostavriavanje odgovarajućih vidova socijalne pomoći – uvođenje socijalne karte koja osim dohodaka, uključuje i imovinu kao faktor ocjene socijalnog statusa pojedinaca (podržava prioritet e)
- g. Priprema programa zapošljavanja demobiliziranih boraca sa ciljem da se svi radno aktivni uposle uz aktivnu podršku sredstava Kantonalne službe zapošljavanja (podržava prioritet e, f).
- h. Izrada programa i osiguranje potrebnih sredstava za povezivanje staža i rješenje radnika kojima je radni odnos prestao kroz privatizaciju poduzeća ili bi se to moglo desiti u narednom srednjoročnom razdoblju (podržava prioritet e, f).
- i. Izdvajanje budžetskih sredstava kao inicijalnih sredstava za podršku vrhunskom sportu, uz sredstva općina i sponzorstvo, sa orijentacijom na reformu sportskih klubova u privredna društva (podržava prioritet e)

3. STRATEŠKI CILJ Građenje prepoznatljivog identiteta i promocije TK u BiH i okruženju predstavlja novi pristup u proaktivnoj ulozi TK na promoviranju razvoja korištenjem koncepcije vladinog marketinga.

Prioritetni ciljevi u ostvarenju tog strateškog cilja su:

- a. Kreiranje diferenciranog identiteta TK kao dinamične i atraktivne lokacije biznisa za domaće i stvarne investitore, partnera za izveznu kooperaciju i privlačne turističke destinacije.
- b. Stvaranje atraktivnog marketing sadržaja za osiguranje vrijednosti za investitore, poslovne partnere i turiste orijentirane na TK
- c. Razvijanje branda TK sa vizuelnim i drugim oblicima identiteta koji simbolizira ključne vrijednosti koje TK želi prezentirati okruženju u kome djeluje
- d. Identificiranje građana i općina na TK sa brandom TK i koordinirana podrška njegovom efektivnom građenju i provođenju
- e. Razvijanje strategije komuniciranja koja će u raznim oblicima promocije podržati pozicioniranje i građenje pozitivnog imidža TK
- f. Razvijanje suradnje sa gradovima, prekograničnim i drugim regijama EU u promociji vrijednosti TK

Mjere za provođenje strateškog i prioritetnih ciljeva su slijedeće:

- a. Uspostavljanje ureda za promociju TK na bazi partnerstva javnog i privatnog sektora (podržava prioritet a, b, c, d, e, f)
- b. Priprema srednjoročnog i godišnjih planova promocije TK sa potrebnim budžetskom podrškom kao inicijalnom, a glavnim osloncem na partnerstvo sa poslovnim sektorom domaćih i ino kompanija, odnosno regija i institucija (podržava prioritet c).
- c. Kreiranje promotivnih aktivnosti i kampanja posvećenih ciljnim grupama investitora, izvoznih partnera i turista – radni slogan TUZLANSKI KANTON – EVROPSKA REGIJA (podržava prioritet d).
- d. Ostvarivanje suradnje sa općinama i Turističkom zajednicom TK u provođenju promotivnih aktivnosti (podržava prioritet f)
- e. Priprema godišnjih kalendara promotivnih aktivnosti (sajmova, izložbi, privrednih manifestacija, kulturnih i zabavnih manifestacija i drugih aktivnosti na TK sa ciljem njihovog efikasnog pozicioniranja u ciljnoj javnosti TK (podržava prioritet a, c)
- f. Kreiranje i unapređivanje web portala TK sa modernim i dinamičnim pristupom predstavljanju i komuniciranju sa ciljnim grupama TK (podržava prioritet a, b, c)

4. STRATEŠKI CILJ Postizanje uravnoteženog i održivog razvoja na TK je izuzetno kompleksan zbog naslijeđene strukture privrede TK.

Prioritetni ciljevi za njegovo provođenje su:

- a. Poštivanje prostornog plana u rasporedu potencijala industrije, energetike, infrastrukture i urbanih i ruralnih elemenata aglomeracija
- b. Razrješavanje problema voda, kanalizacione infrastrukture i deponija krutog otpada
- c. Saniranje devastiranog zemljišta i voda nastalih eksploataciju ugljena
- d. Izgradnja funkcionalne infrastrukture auto i brzih cesta, zračnog prometa, željeznice, telekomunikacija, toplovoda i komunalne infrastrukture

Ključne mjere za ostvarenje prioritetnih ciljeva su slijedeće:

- a. Ubrzanje pripreme izvedbene dokumentacije za izgradnju brze ceste Šićki Brod – Orašje (podržava prioritet d)
- b. Priprema studije izvodljivosti efikasnog korištenja Aerodroma Tuzla u Dubravama (podržava prioritet d)
- c. Donošenje odluke o deponiji čvrstog otpada na kantonalnoj razini ili više policentričnih deponija (podržava prioritet b)
- d. Priprema projekta modernizacije lokalne infrastrukture u ruralnim područjima (putevi, voda, kanalizacija, ICT infrastruktura) (podržava prioritet b, c)
- e. Priprema Kantonalnom plana zaštite okoline na osnovi Strategije (podržava prioritet a)
- f. Izrada studije izvodljivosti funkcioniranja Fonda za zaštitu okoline na TK (podržava prioritet e).

5. STRATEŠKI CILJ Postizanje društvenog konsenzusa i jačanja institucionalnih kapaciteta za razvoj TK podrazumijeva slijedeće prioritete:

- a. Postizanje društvenog konsenzusa o ciljevima, mjerama i programima za provođenje Strategije
- b. Unapređenje institucionalnog kapaciteta za upravljanje strategijom
- c. Razvijanje kapaciteta za provođenje javno privatnog partnerstva na području TK
- d. Razvijanje institucionalnih kapaciteta za prvoklasne administrativne i poslovne servise za strane i domaće investitore na području TK
- e. Unapređenje bore protiv korupcije i organiziranog kriminala
- f. Podizanje kapaciteta za korištenje IPA sredstava i sredstava za istraživanje u okviru FP-7 projekta za projekte sa Tuzlanskog kantona

Za ostvarenje ovih prioriteta potrebno je poduzeti **sljedeće mjere**:

- a. Formiranje Koordinacionog tijela na području TK za provođenje Strategije (podržava prioritet b)
- b. Ostvarivanje strateškog partnerstva sa Razvojnoum agencijom NERDA (podržava prioritet c)
- c. Izrada studije izvodljivosti provođenja partnerstva javnog i privatnog sektora za razvojne projekte na području TK (podržava prioritet c)
- d. Priprema dokumenta Smjernice za politike javno-privatnog partnerstva na području TK (podržava prioritet e)
- e. Otpočinjanje prakse evaluacije zakona i druge regulative i odluka u smislu efekata po ekonomski i socijalni razvoj koje je ta regulativa proizvela (Regulatory impact assessment – procjena regulatornog utjecaja) (podržava prioritet b, d, f)
- f. Formiranje Ureda TK za servis investitorima po načelu One stop shop, u kome bi se na jednom mjestu rješavala administracija u vezi sa dodjelom zemljišta, procedurama gradnje, registracije firmi i druga pitanja važna za investitore (podržava prioritet c).
- g. Unapređenje rada sudova za registraciju i promjene u registraciji poduzeća (podržava prioritet e)
- h. Pokretanje istraživačkog projekta ispitivanja zadovoljstva investitora uslugama kantonalne i općinskih administracija (podržava prioritet b, c, e, f)
- i. Pokretanje istraživačkog projekta Konkurentnost Tuzlanskog kantona i općina u njegovom sastavu (podržava prioritet b, d)
- j. Ostvarivanje suradnje sa PK TK, Obrtničkom komorom TK, Udruženjem poslodavaca i drugim asocijacijama putem Vijeća za privredni razvoj TK u kome bi se nalazili predstavnici biznisa i Vlade (podržava prioritet a, b, c)
- k. Priprema programa borbe protiv korupcije (podržava prioritet e)
- l. Izrada analize o efektima javnih nabavki u institucijama TK na godišnjoj osnovi (podržava prioritet e)
- m. Izvršiti pripreme i osigurati budžetska sredstva za izradu Indexa poslovnog povjerenja na Tuzlanskom kantonu na šestomjesečnoj osnovi (podržava prioritet b, d)
- n. Izvršiti potrebne pripreme za izradu studije konkurentnosti za Tuzlanski kanton i općine na godišnjoj osnovi (podržava prioritet b)

4.2. PRIORITETNI CILJEVI I MJERE PO PRIORITETNIM SEKTORIMA

4.2.1. Demografija i tržište rada

Osnovna svrha ovog dijela Strategije slijedi u najvećoj mjeri logiku strateškog planiranja, koje je usmjereno na budućnost, i to tako što u fokusu razmatranja ima budućnost i efekte sadašnjih odluka.

Strateški ciljevi za demografiju i tržište rada

Da bi se prevazišla trenutna situacija, kao i poboljšala konkurentnost Kantona u cjelini i preduzeća koja na njemu egzistiraju, logično se nameće strateški cilj koji se fokusira na unaprijeđenje funkcionisanja tržišta rada i razvoj ukupne demografske slike Kantona. Taj cilj se može u formulisati na slijedeći način:

- ❖ **Razvoj ljudskih resursa i unaprijeđenje tržišta rada** - Realizacija strateških ciljeva podrazumijeva utvrđivanje prioriteta i aktivnosti koje je potrebno preduzeti u određenom vremenskom okviru, a koji se najčešće u metodologiji formulisanja i razvoja strategija definišu u obliku konkretnih i prioriternih ciljeva.

Specifičnost prioriternih ciljeva se upravo temelji na različitim mjerama koje je nužno poduzeti da bi se ti ciljevi realizovali, a riječ je o konkretnim politikama i projektima. Mjere su načini i instrumenti za postizanje konkretnih ciljeva (prioriternih ciljeva) u nekom vremenskom okviru. Mjere proizilaze iz analize postojećeg stanja i proizvod su poznavanja konkretnih situacija na određenom terenu ili području. Mjere su, u tehničkom smislu, most između strateških i operativnih dijelova strateškog dokumenta. Takođe, mjere mogu predstavljati međusobne veze između dva ili više konkretnih ciljeva (prioriternih ciljeva) i strateških ciljeva (npr. "mjere proaktivnog zapošljavanja"). Na osnovu identifikovanih strateških orijentacija i definisanog strateškog cilja kao realni se mogu identifikovati slijedeći prioriterni ciljevi:

- ❖ **Prioriterni cilj dinamiziranje demografskog razvoja** - Nizak natalitet i prirodni priraštaj, smanjena reproduktivna sposobnost te nepovoljna starosna i obrazovna struktura stanovništva, su svakako osnovne karakteristike postojećeg stanja. Normalizacija biološke reprodukcije stanovništva, te stabilizacija migracionih kretanja i obezbjeđenje stambene i radne situiranosti ove kategorije stanovništva, nije moguća bez konkretnih mjera i programa, a koji su najvećim dijelom u ingerenciji državnih organa. Populaciona politika bi trebala da obuhvati kompleksne programe mjera i akcija iz područja: pravnog sistema, ekonomije, finansiranja i poreza, zdravstvene i socijalne zaštite, radnih odnosa i zapošljavanja, obrazovanja i drugih oblasti relevantnih za razvoj stanovništva. Ove mjere mogu biti institucionalno-regulativnog i podsticajnog karaktera, kojima se reguliše i stimuliše razvoj ovog područja.
 - **Mjere stimulisanja materинства** - U segmentu razvoja materинства potrebno je prije svega unaprijediti reproduktivno zdravlje žena i obezbijediti sigurno materinstvo. To podrazumijeva obezbjeđenje visoko kvalitetnih usluga za planiranje porodice i liječenje neplodnosti, smanjenje učestalosti abortusa, te promovisanje emancipatorskog pristupa porođaju sa razvojem zdravstvenih ustanova. Naravno da je potrebno razvijati savjetovašta za reproduktivno

zdravlje, posebno mladih i adolescenata u kojima bi oni sticali znanja i vještine za odgovorno roditeljstvo.

- **Mjere stambene politike za mlade bračne parove** - Potrebno je obezbijediti dodatna sredstva za subvencionisanje cijena stambenog prostora za mlade bračne parove. Rješavanje stambenih problema mladih je, pored obezbjeđenja posla, sigurno najznačajniji faktor u strategiji podsticanja demografskog razvoja jednog područja.
- **Unaprijeđenje kvaliteta ponude radne snage na osnovu razvoja obrazovne infrastrukture i sistema edukacije/obuke koji će biti komplementaran tržišnim zahtjevima** - Rješavanje problema nezaposlenosti podrazumijeva širok konsenzus svih struktura stanovništva i angažovanje raspoloživih potencijala na svim nivoima državne organizacije i učešće svih socijalnih partnera.
- **Mjere usklađivanja sistema redovnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada** - Kada je riječ o redovnom obrazovanju potrebno je ozbiljno razmotriti ideju o promociji poduzetništva u osnovnim (naravno misli se na završne godine ove vrste obrazovanja) i srednjim školama, te o uvođenju preduzetničkih predmeta i kurseva u srednje škole. Naime, edukacija mladih kroz srednješkolsko i visokoškolsko obrazovanje, posebno bi trebala biti orijentisana ka biznisu i moralo bi se temeljiti na većoj povezanosti sa privredom i onim obrazovnim institucijama čiji je zadatak upravo razvijanje određenih znanja i vještina kod radnika u skladu sa konkretnim potrebama privrede. Iako je riječ o potrebi izmjene i dopune postojećeg sistema obrazovanja, mišljenja smo da se i sa nivoa Kantona mogu uraditi određeni konkretni koraci i projekti.

Projekti sadrže kratak opis, profesionalni kapacitet za implementaciju, vrijednost projekta i okviran prijedlog izvora finansiranja, te vrijeme potrebno za realizaciju.

- A. **Osnivanje “elitnih” centara i fondova za stipendiranje talentovanih učenika, studenata i istraživača** - Ovaj projekat bi trebao obuhvatiti sve opštine, tako da svi talentirani ljudi i stručnjaci iz čitave regije imaju mogućnost za primanje pomoći u razvoju svojih potencijala, kroz odgovarajuće školarine ili druge vrste pomoći. Osnovni cilj je da se stvore mogućnosti za potpuni razvoj potencijala talentiranih i ambicioznih ljudi, posebno mladih studenata i mladih stručnjaka/istraživača. Realizacijom ovog projekta se očekuje produkcija mladih stručnjaka, sa odgovarajućim znanjima u različitim domenima, koji se uglavnom odnose na biznis. Formiranjem fonda za naučno-istraživački rad, stipendije i podršku za mlade talente, stvoriće se pretpostavke za, prije svega usavršavanje i lični razvoj a takođe i za ostanak mladih u zemlji. Potrebno vrijeme za realizaciju ovog projekta je 12 mjeseci, a sredstva treba planirati prema realnim mogućnostima i izvorima. Potencijalni izvori sredstava su: inostrana sredstva - EU, Ministarstvo obrazovanja FBiH, Vlada TK, privatni poduzetnici sa područja Kantona i dr.
- B. **Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu i praktičnu obuku** - Nabavka odgovarajuće opreme je pretpostavka, naravno zajedno sa kadrovima i nastavnim planovima, kvalitetne nastave i profesionalne praktične obuke u školama. Realizaciji ovog projekta prethodi analiza postojećeg stanja

sa raspoloživom opremom i njenim kvalitetom (naprimjer na svakih 10 učenika po 1 personalni računar).

Obzirom na veliki broj škola i izražene potrebe smatramo da bi realizacija ovog projekta trajala duži vremenski period (najmanje 36 mjeseci) i da bi bio potreban značajan finansijski napor da se ovaj projekat realizuje (3-4 miliona KM). Potencijalna sredstva: inostrane donacije-Fond otvoreno društvo, USAID i sl., Ministarstvo obrazovanja FBiH, Kantonalna Vlada i dr.

Mjere uspostavljanja sistema komplementarnog obrazovanja usklađenog sa potrebama tržišta rada - Poseban problem predstavlja obrazovanje odraslih, budući da se radi o ključnom faktoru u rješavanju problema nezaposlenosti. Na osnovu identifikovane tražnje od strane privrednih subjekata nužno je razviti programe prekvalifikacije i dokvalifikacije radne snage kao dopunskog obrazovanja i razvijanja novih znanja i vještina. Razvoj komplementarnog sistema obrazovanja i edukacije je uslov bez koga nema unaprijeđenja kvaliteta ponude radne snage. Pri tom se misli i na zaposlene i na nezaposlene radnike, kojima je potreban sistem permanentnog obrazovanja i/ili "doživotnog učenja"-„cjeloživotnog učenja“. To podrazumijeva osnivanje institucija koje će se baviti ovom vrstom posla i naravno njihovu integraciju u mrežu ostalih institucija koje su uključene u proces edukacije i obuke (biro za zapošljavanje, škole itd.). Generalno gledano, ljudi još uvijek nisu svjesni da uvođenjem modernih informacionih tehnologija i stvaranjem preduslova za evropske integracije samo obučeno i kvalifikovano osoblje može postizati dobre rezultate dok oni sa nedovoljnim kvalifikacijama imaju poteškoće u pronalaženju zaposlenja. U nastavku se prezentira nekoliko interesantnih programa čijom realizacijom bi se značajno uticalo na poboljšanje situacije u sferi zapošljavanja na nivo TK:

A. Obuka i prekvalifikacija za potrebe privrede - Ovaj projekat treba da analizira postojeće stanje i da identifikuje nedostajuće profile, znanja i vještine. U projekat treba da budu uključena određena preduzeća u kojima će se na osnovu razrađenih modula vršiti praktično obučavanje uz rad. Projekat treba biti direktna podrška zapošljavanju mladih, koji za kratko vrijeme treba da steknu odgovarajuća znanja i vještine usklađene sa zahtjevima tržišta. Projekat takođe treba da posluži kao dobar primjer za animaciju i promociju ovakve prakse kod drugih preduzeća i mladih. Od projekta se očekuje razvijanje modula za planiranje ljudskih resursa i prekvalifikacija. Potrebna sredstva za realizaciju ovog projekta su 600.000 KM i vrijeme od 24 mjeseca. Ministarstva TK, privatni poduzetnici i kompanije, Zavod za zapošljavanje TK i dr.

B. Osnivanje trening centara, odnosno centara za edukaciju, prekvalifikacije i kvalifikacije - Osnivanje trening centra bi pružalo treninge za mnoge različite vještine. Trening centar bi postao institut za transfer znanja, a u saradnji sa drugim postojećim projektima. Predviđa se osnivanje nekoliko centara za edukaciju i prekvalifikaciju radnika. Obzirom na postojanje sredina sa većim brojem nezaposlenih lica u Kantonu, bilo bi moguće osnovati nekoliko takvih centara. Primarni cilj je usmjeren upravo na usaglašavanje ponude i tražnje na tržištu radne snage, sa ponudom onakvih zanimanja koja su tržišno atraktivna i koja se ne mogu steći u okviru redovnog obrazovnog sistema. Osnovni cilj je vezan za poboljšanje ljudskih

potencijala u regiji i povećanje konkurentnost privatnog sektora osnivanja ovakvih centara su usmjereni na smanjenje stope nezaposlenosti i poboljšanje tržišta rada. Pored angažovanja učesnika, procesa stručnog osposobljavanja, ovi centri će takođe funkcionisati kao agenti, pa će zapošljavali učesnike koji bi uspješno prošli obrazovni proces. Vremenski aspekt realizacije ovog projekta je 2 godine, a za otvaranje nekoliko centara se predviđa iznos od 1.000.000 KM. Eventualna finansijska pomoć stranih zemalja i učešće TK i mogućnosti modela saradnje s privatnim poduzetništvom

- C. Formiranje mobilnog centra za obrazovanje, prekvalifikaciju, trening i poduzetništvo** - Ključni motiv formiranja mobilnog centra za obrazovanje, prekvalifikaciju, trening i preduzetništvo je prevelika disperzija glavnih edukativnih ustanova i centara u Kantonu. Naime, ti centri su obično egzistiraju u gradskim centrima, dok u nerazvijenim i ruralnim područjima ne postoji mogućnost edukacije i prekvalifikacije zasnovane na modernim tehnologijama i kadrovima. Cilj projekta je razvijeno i efikasno tržište rada i pružanje podrške zapošljavanju i samozapošljavanju. Predviđa se budžet od 250.000 KM za realizaciju projekta i vremenski period od 12 mjeseci.
- D. Razvoj centa za stručnu prekvalifikaciju osoba sa posebnim potrebama** - Obzirom na postojanje problema socijalne integrisanosti ugroženih segmenata i marginaliziranih grupa ljudi (djece i omladine na ulicama, mladih iz institucija za prevaspitanje, invalidnih osoba, roma i dr.), to je potrebno predvidjeti specifične programe za kvalifikaciju ovih kategorija stanovništva, a sa ciljem njihovog zapošljavanja. U tom smislu je potrebno formirati i centre za stručno usavršavanje osoba sa posebnim potrebama, te predvidjeti subvencije firmama koje zapošljavaju ugrožene grupe. Pored toga potrebno je obezbijediti i socijalne investicije za ove kategorije stanovništva (stanovanje, komunalnu infrastrukturu, usluge savjetovanja itd.). Osnovni zadatak ovih centara je da se lica sa posebnim potrebama osposobe za rad u preduzećima. Centri treba da analiziraju i utvrde tačan broj lica sa ograničenom radnom sposobnosti, te da kreiraju programe obuke prilagođene mogućim i realnim potrebama za zapošljavanjem u preduzećima. To podrazumijeva i istraživanje onih firmi koje mogu zaposliti invalidne osobe. Predviđena sredstava u iznosu od 1.000.000 KM i vrijeme za realizaciju od 24. mjeseca. Izvori sredstava međunarodni i lokalni.
- E. Realizacija programa za dokvalifikaciju/doedukaciju žena (cjeloživotno učenje)** - Glavni cilj je povećati konkurentnost žena na tržištu rada putem doedukacije/dokvalifikacije i programa ličnog i porodičnog razvoja. Veliki broj žena ostao je bez posla u procesu tranzicije gašenjem državnih preduzeća u BiH, a veliki dio predtranzicijskog privrednog sektora upravo su bile grane koje su većinom zapošljavale žene (prehrambena, tekstilna industrija, proizvodnja papira i td.). Osim toga, u sadašnjim okolnostima žene starije od 40 godina nisu konkurentne na tržištu rada i vrlo rijetko dobiju posao na javnim konkursima. Projekat bi trajao 12 mjeseci, a za njegovu realizaciju bi trebalo planirati 80.000 KM. Moguće angažovanje stranih izvora – EU fondovi.

- F. Izrada detaljne analize potražnje na tržištu rada kroz tekuću reformu obrazovanja** - Detaljne analize potražnje na tržištu rada se rade već dvije godine pri čemu je uspostavljen sistem godišnjih anketa (prva anketa urađena za cijelu BiH po jedinstvenoj metodologiji za 2007.), ali ne kroz tekuću reformu obrazovanja, jer fiksni nastavni program ne može odgovoriti na potrebe promijenjivog tržišta rada. Vrijeme poterbno za realizaciju je 6 mjeseci, a potrebna budžetska sredstva u iznosu 50.000 KM.
- G. Razvijanje mjera za podsticanje i povećanje zapošljavanja** - Neosporno je da ključni razlog izražene nezaposlenosti leži u nerazvijenoj ekonomiji, odnosno poremećenoj strukturi privrede TK. U tom smislu poboljšanje ukupnog ambijenta poslovanja, promovisanog i inaugurisanog od strane države, će predstavljati pretpostavku za privlačenje investicija i pokretanje proizvodnje.

U tom smislu su interesantne slijedeće mjere:

- ❖ **Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje** - Razvoj privrede i preduzeća podrazumijeva podršku od strane kvalitetnih savjetodavnih, konsultantskih i naučno-istraživačkih institucija. Činjenica je da ja takvih institucija jako malo, a da su razlozi takvog stanja kako rezultat nerazvijenih potreba za ovom vrstom usluga, tako i nedostatka stručnih kadrova za pružanje takvih usluga. U tom smislu je potrebno razvijati institucije za poslovni konsalting i savjetovanje preduzeća.

Intresantni projekti za realizaciju su:

- 1. Promovisanje i jačanje mreže poslovno – savjetodavnih firmi u TK** - Cilj je da se omogući pružanje konsultantskih usluga u poljoprivredi, drvnoj industriji, metalnoj industriji, kao i tehnička pomoć u mljekarstvu, prehrambenoj industriji itd. Osim ovih izrazito strukovnih konsultacija, naravno da se osjeća tražnja i za marketinškim, finansijskim i organizacionim znanjima, posebno kod malih i srednjih preduzeća (MSP). Za realizaciju ovog projekta se predviđa 24 mjeseca i njegova vrijednost iznosi 500.000 KM. Angažovanje privatnog kapitala .
- 2. 100 programa u funkciji dodatnog zapošljavanja** - Osnovni cilj je stvaranje novih radnih mjesta na području kantona, te razvoj poduzetništva posebno u segmentu MSP i samozapošljavanja. Riječ je o finansijskoj potpori onih poduzetničkih ideja koje se odnose na nove biznise i koji pokažu svoju isplativost u fazi pripreme biznis plana. Ovim projektom su takođe obuhvaćena i postojeća preduzeća iz sektora MSP, koja su spremna da prošire djelatnost i zaposle nove radnike. Nosioci posla bi bili Razvojna agencija – NERDA, Ministarstvo rada i Zavod za zapošljavanje. Cilj je da se ponude povoljniji uslovi od klasičnih komercijalnih bankarskih usluga (duži grace period, povoljnija kamatna stopa, jednostavnija procedura odobravanja kredita isl.). Projekat bi trajao 24 mjeseca, a za njegovu realizaciju bi bilo potrebno obezbijediti 1.000.000 KM. Projekat bi se finansirao iz budžeta i EU fondova.

3. Podsticajne mjere za kreiranje novih radnih mjesta:

- Sufinansirati poslodavce za zapošljavanje mladih lica do 30 godina starosti putem: (1) oslobađanja plaćanja poreza i doprinosa iz i na plate do dvije godine (u zavisnosti od obaveznosti pripravničkog staža, državnog ispita i slično), (2) sufinansiranja uvođenja u posao (teoretski i praktični trening) uz obaveznu poslodavaca da ne smanjuju broj zaposlenih u toku sufinansiranja i da sufinansirana lica zadrži dvostruko duže od trajanja sufinansiranja;
- Stimulisanje zapošljavanja pripravnika sa VS (njih 500 x 5.000 KM = 2,5 mil. KM). Osnovni cilj ovog projekta je zapošljavanje svih nezaposlenih visokoobrazovanih osoba, po mogućnosti u MSP, s namjerom da se njihovo znanje i vještine iskoriste na efikasan način. Njihov doprinos razvoju SME sektora bio bi naglašen u sferi savjetovanja poduzetnika kako da uvedu nova znanja i tehnologije u njihove biznise;
- Subvencija po jednom radnom mjestu u jednoj godini za visoku spremu 3.000 KM;
- Sufinansirati poslodavce za omogućavanje mladim stručnim licima obavljanje pripravničkog staža, sa stručnim vođenjem i nadzorom nadležnog mentora;
- Putem sufinansiranja podsticati samozapošljavanje lica sa KV i VK zanimanjem, bez radnog iskustva u zanatstvu, prijavljenih zavodima za zapošljavanje duže od jedne godine;
- Sufinansirati troškove dokvalifikacije, prekvalifikacije i drugih oblika sticanja znanja i vještina potrebnih za zapošljavanje određenih ciljnih grupa u okviru dugoročno nezaposlenih,
- Projekat zapošljavanja u segmentu čišćenja javnih površina;
- Nastavak akcije-Projekta "Posao za sve";
- Projekat zapošljavanja osoba sa posebnim potrebama;
- Program mjera za socijalno zbrinjavanje zaposlenih koji su ostali bez posla zbog stečaja, likvidacije i privatizacije (uplata dospelih, a ne uplaćenih doprinosa-povezivanje staža, isplata ostalih zakonom utvrđenih novčanih izdataka) itd.

4. Koordinacija tržišta rada i razvoj instucija za praćenje tržišta rada i podršku zapošljavanju - Kao što je već ranije elaborirano, za posao posredovanja i upravljanja procesima na tržištu rada odgovornost je povjerena institucijama na državnom, federalnom i kantonalnom nivou. Iako je neosporno da su u dosadašnjem periodu postignuti određeni pozitivni rezultati, ipak izostao je proaktivniji pristup u smislu efikasnijeg upravljanja tržištem rada na području TK. Drugim riječima, izostalo je bolje organizovanje tržišta rada, jer efikasno tržište rada podrazumijeva dobro vođene biroe za zapošljavanje, koji su veoma aktivno uključeni u sve aspekte društva. U tom smislu se predlažu slijedeće mjere:

- **Unaprjeđenje kvaliteta postojećih kapaciteta Službe i biroa za zapošljavanje** - Na nemobilnost radne snage u Tuzlanskom kantonu, pored ostalih objektivnih faktora pravne i infrastrukturne prirode, naročito utiče nedostatak efikasnog sistema posredovanja između

potreba tržišta radne snage (naprimjer, poslodavaca), kategorije ljudi koji traže posao i onih institucija koje pružaju obuku/obrazovnih institucija. Problem visoke stope nezaposlenosti se mora rješavati odmah, kroz proaktivne mjere zapošljavanja, šeme stvaranja radnih mjesta i dugoročne programe za razvoj ljudskih resursa kao glavnog faktora ekonomskog i društvenog razvoja.

- **Poboljšanje efikasnosti postojećih biroa za zapošljavanje TK -** Ovaj projekat bi se trebao osmisliti unutar kantonalnih biroa za zapošljavanje, kao zajednički projekat za sve opštine u Kantonu. Glavni cilj projekta je repozicioniranje biroa za zapošljavanje u svim opštinama, iz njihove trenutne pozicije (pasivnih centara) u stvarne centre koji povezuju ponudu i potražnju na tržištu rada, na odgovarajući način. Projekat bi obuhvatio aktivnosti jačanja kapaciteta informacionih tehnologija i razvoj sistema baze podataka, te osmišljavanje modela rada centara i njegove implementacije. Projekat bi se trebao voditi na koordiniran način, zajedno sa svim drugim projektima, koji se odnose na proces dogradnje IT u opštinama Kantona, a kao krajnji cilj je repozicioniranje biroa u kontekstu proaktivnijeg i efikasnijeg djelovanja.

Projekat bi trajao 24 mjeseca, a predviđeni iznos za njegovu realizaciju je oko 1.000.000 KM. Potencijalni investitori su JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona, međunarodna sredstva.

Unaprijeđenje posredovanja i usklađivanja ponude i tražnje na tržištu rada:

- a) **Formiranje teritorijalnih paktova o zapošljavanju (TPZ)** - Za razliku od tradicionalnog pristupa ("odozgo-dolje" – "top-down") u kome se rješenja problema nezaposlenosti pružaju od strane državnih vlada, savremeni pristupi, već aplicirani u Evropi, preferiraju upravo mikroekonomski pristup. Taj pristup se bazira na lokalnim inicijativama i lokalnom partnerstvu, koje je snažno podržano strukturalnim fondovima Evropske Unije, ali i nacionalnim/lokalnim izvorima finansiranja. Te aktivnosti su u praksi poznate kao teritorijalni paktovi o zapošljavanju (TPZ)⁸¹, što u suštini predstavlja model posredovanja na tržištu rada u određenom regionu-kantonu. Model ne negira značaj postojećih institucija posredovanja na tržištu rada, ali ima ambicije da čitav ovaj proces dinamizira i učini efikasnijim. Teritorijalni paktovi o zapošljavanju se usvajaju za nivo lokalnih jedinica, koje čine pokrajine ili kantoni i uvezuju se u Nacionalne planove zapošljavanja. TPZ se fokusiraju na specifične ciljne grupe čiji su problemi izraženi na određenom području.

Model temelji više na institucionalnom, nego na socijalnom partnerstvu, tj. uključuje uglavnom aktere institucionalnog partnerstva. Jedini razlog za to je sticanje početnih iskustava na što jednostavniji način. Jedna od ključnih karakteristika predloženog modela je njegova zasnovanost na partnerstvu javnog i privatnog sektora. Da bi se to partnerstvo moglo ostvariti na što efikasniji način potrebno je otkloniti zapreke koje se odnose na postojeću regulativu srednjeg obrazovanja. Treba omogućiti i privatnim poduzetnicima da mogu formirati centre za profesionalnu edukaciju i proizvoditi

⁸¹ Vidi opširnije u "Analiza stanja potreba i potencijala tržišta rada sa prijedlozima rješenja za područje Sarajevske Makroregije", Ekonomski institut Sarajevo, juni 2008.

potrebne kadrove, na osnovi akreditacije od nadležne javne institucije ili agencije, odnosno ministarstva i programa koji sadrže potreban minimum općeg obrazovanja utvrđenog zakonom.

Tako formirani centri za profesionalnu edukaciju trebalo bi da budu ovlaštene i za izdavanje javnih diploma za redovno školovanje, naravno uz uslov tržišne orijentacije, odnosno finansiranja prodajom usluga na tržištu. Oni bi također imali ovlaštenja za izdavanje certifikata za dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, uz partnerstvo sa kompanijama koje traže takve profile zanimanja, bilo u zemlji, bilo u inozemstvu. Model se sastoji od aktera svrstanih u četiri grupe:

- a. **Akteri tražnje obuhvataju poslodavce** u zemlji i inostranstvu;
- b. **Akteri ponude obuhvataju oficijelne institucije i privatne agencije** koje se bave Posredovanjem u zapošljavanju (javne i privatne agencije za zapošljavanje);
- c. **Akteri podrške** za generiranje novih radnih mjesta i podizanja kvaliteta radne snage **kroz edukaciju** (agencije za zapošljavanje sa namjenskim sredstvima za zapošljavanje, EU fondovi za socijalnu koheziju – IPA fondovi, razvojna sredstva i bankarska sredstva);
- d. **Akteri obrazovanja, tj. proizvodnja stručnih kadrova** koji generiraju ponudu radne snage (javne škole i univerziteti i privatne škole i univerziteti).

Organizaciona struktura paktova o zapošljavanju je fleksibilna i najčešće podrazumijeva koordinaciono tijelo, sastavljeno od predstavnika partnera, zatim operativno zajedničko tijelo i stručnu administrativnu podršku koju obično čine regionalne razvojne agencije (Nerda) ili odjeljenja za rad i ekonomiju gradske ili pokrajinske administracije.

Ciljne grupe i aktivnosti su utemeljene na razvojnoj orijentaciji Kantona i uvažavaju lokalne specifičnosti. Najčešće se pokušava posvetiti pažnja specifičnim ciljnim grupama: mladim ili starim neuposlenim, osobama koje dugo traže posao, ženama, farmerima ili onima kojima treba unaprijediti radne kvalifikacije, posebno za zanimanja čija tražnja raste (informatičari, telekomunikacijske tehnologije i slično). Interesantno je da se u definisanju ciljnih grupa i aktivnosti djeluje preventivno, pa se velika pažnja posvećuje kompanijama i zaposlenima koji se nađu u teškoćama ili pred opasnošću gubitka radnih mjesta. Za provođenje ovog projekta treba napraviti akcioni plan. Akcioni plan sastoji se, u osnovi, od pet faza:

1. Stvaranje regulatornog okvira
2. Istraživanje tražnje i ponude radne snage
3. Samjeravanje potreba u tražnji i ponudi radne snage
4. Izvođenje obuke i upućivanje na probni rad i
5. Zapošljavanje na određeno vrijeme i izvještaj o evaluaciji projekta

Sa vremenskog aspekta model mora uvažavati fazni pristup, a trajao bi više godina (od 3-5). Finasijska konstrukcija podrazumijeva angažovanje kapitala kako iz stranih izvora (EU fondova, stranih investitora, u BiH koji su spremni da osiguraju opremu,

tehničke uslove, profesionalni kadar, fondacija i sl.) tako i iz domaćih izvora (lokalne vlade, banke, NGO, udruženja poslodavaca itd.). Takođe je u praksi poznat i model finansiranja od strane poslodavaca i njihovih fondacija koje na taj način očekuju benefite po osnovu osiguranja kvalitetnih kadrova za posao.

Eliminacija rada na crno i osiguranje radnih prava zaposlenih - Rješenja za smanjenje nivoa "crnog" tržišta rada, prvenstveno treba tražiti u izmjenama postojeće legislative koja reguliše socijalnu, zdravstvenu i radnu politiku.

Kao moguća rješenja ovog problema nameću se razne mjere i aktivnosti. Pored evidentno slabog rada inspekcijskih organa ("...zakoni su dobri, ali se ne provodi nadzor"), kao efikasna mjera se nameće potreba sankcionisanja prekršioca – poslodavaca sa izuzetno visokim kaznama, a ne sa kaznama koje su unaprijed ukalkulisane u rizik.

Razmatranja politika trebalo bi da se fokusiraju na smanjenje izvora nefleksibilnosti, kao način za podršku postepenom prelasku u formalni sektor. Institucije na tržištu rada, a posebno oporezivanje plata, doprinose paralelnom postojanju dualnih tržišta rada u BiH. Veliki stepen oporezivanja plata, posebno u FBiH, proizvodi jasne demotivacione faktore za mala i srednja preduzeća, pri formalizaciji njihovog poslovanja. Unapređenje efikasnosti institucija socijalnog osiguranja i smanjenje doprinosa koji se naplaćuju na plate, čim to njihova finansijska situacija omogući, pomoći će smanjenju motivacionih faktora za neformalno poslovanje.⁸²

Od ostalih mjera koje je moguće poduzeti se navode slijedeće:

- Sveobuhvatno istraživanje zastupljenosti i oblika sive ekonomije i neslužbene zaposlenosti i identifikacija glavnih uzroka i posljedica sa stanovišta (ne)zaposlenosti;
- Identifikacija grupa registrovanih nezaposlenih koji rade u sivoj ekonomiji i uvođenju workfair-a u obliku pilot projekta;
- Kreirati i primjenjivati skup mjera – programa kojima će se doprinositi dobrovoljnim udaljavanjem od sive ekonomije i prelasku u zvanični sektor, kombinirajući mjere stimulacije i amnestiranja sa povećanjem kazni.

⁸² Vidi opširnije u "Nezaposlenost u Bosni i Hercegovini- Analiza", Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo, maj 2007.

Tabela 72. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za demografiju i tržište rada

VIZIJA SEKTORA – PODRUČJA		
Mjesto kvalitetnih uslova za život, rad i razvoj ljudskih resursa, zasnovano na obrazovanoj i obučenoj radnoj snazi sa visokim stepenom zaposlenosti, lokalne energije i motivacije za uspjeh		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
	1. Dinamiziranje demografskog razvoja	1.1. Mjere stimulisanja materинства 1.2. Mjere stambene politike za mlade bračne parove
	2. Unaprijeđenje kvaliteta ponude radne snage na osnovu razvoja obrazovne infrastrukture i sistema edukacije/obuke koji će biti komplementaran tržišnim zahtjevima.	2.1. Mjere usklađivanja sistema redovnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada 2.2. Mjere uspostavljanja sistema komplementarnog obrazovanja usklađenog sa potrebama tržišta rada
	3. Razvijanje mjera za podsticanje i povećanje zapošljavanja	3.1. Razvijanje kapaciteta za poslovno-savjetodavne usluge i naučno istraživanje 3.2. Podsticajne mjere za kreiranje novih radnih mjesta.
	4. Koordinacija tržišta rada i razvoj instucija za praćenje tržišta rada i podršku zapošljavanju	4.1. Unaprijeđenje kvaliteta postojećih kapaciteta Službe i biroa za zapošljavanje 4.2. Unaprijeđenje posredovanja i usklađivanja ponude i tražnje na tržištu rada.
	5. Eliminacija rada na crno i osiguranje radnih prava zaposlenih	5.1. Izmjene postojeće legislative koja reguliše socijalnu, zdravstvenu i radnu politiku, 5.2. Identificiranje postojećeg stanja u sektoru 5.3. Informaciono povezivanje svih institucija 5.4. Kreirati i primjenjivati skup mjera – programa kojima će se doprinosti stimulaciji prelaska u formalni sektor (smanjenje poreza)

4.2.2. Ekonomska struktura i razvoj

Strateški ciljevi ekonomske strukture i razvoja TK

Svaki od prethodno navedenih strateških ciljeva trebao bi biti razrađen kroz pojedinačne ciljeve ekonomske strukture i razvoja:

- 1. Uvođenje novih tehnologija u postojećoj industriji sa posebnim akcentom na zaštiti životne sredine** - Na osnovu situacione analize došlo se do spoznaje da se prirodni resursi koriste na prilično ekstenzivan i neefikasan način. Ovo se posebno odnosi na rudnike koji nakon napuštanja određenih lokaliteta (kopova) uglavnom ostavljaju iza sebe neuređene, oštećene i neupotrebne lokalitete. Pored toga, tehnološki napredak rudnika je u toku rata obustavljen, a zbog teške situacije nakon rata nije nadoknađeno izgubljeno. Stoga su rudnici tehnološki na jako niskom nivou. Kako u pogledu srestava za rad tako i u pogledu zaštite i bezbjednosti radnika. Veliki obim aktivnosti uglavnom se zasniva na fizičkom radu i snazi uposlenih te je time proizvodnja/eksploatacija znatno skuplja nego su to međunarodni standardi. Nove tehnologije u ovoj oblasti trebale bi omogućiti rudnicima efikasnije poslovanje uz niže troškove te manje zagađenje okoline što se posebno odnosi na TE Tuzla.
- 2. Racionalnije i efikasnije korištenja resursa** - Ovaj cilj proizilazi iz prethodnog. Industrijska proizvodnja se u TK uglavnom zasniva na neobnovljivim resursima te je njihova ograničenost veoma važan faktor o kome treba jako voditi računa. Posebno sa aspekta troškova. Svaki novi izvor skuplji je od prethodnog jer je teže doći do njega, rjeđi je i manje koncentriran. U tom smislu, treba se maksimalno orjentirati i na korištenje obnovljivih resursa (voda, vjetar) te u tom smislu racionalizirati korištenje neobnovljivih prirodnih resursa.
- 3. Razvoj subjekata zasnovanih na ljudskim resursima i znanju** - Visoke stope nezaposlenih upućuju TK na planiranje budućeg razvoja koji će biti zasnovan na radointenzivnim sektorima. Nedostatak izvora u tom smislu bise kompenzirao kroz ekstenzivne korištenje rada, što bi imalo s druge strane pozitivne efekte i na smanjenje nezaposlenosti. Ovdje se treba obratiti pažnja i na razvoj zasnovan ljudskim resursima koji su u kategoriji eksperata i visoko obrazovanih sa tehnologijama koje zahtijevaju ovakva znanja.
- 4. Kompetitivnost na bosanskohercegovačkom i regionalnom tržištu** - Tuzlanski kanton ima značajne potencijale za kompetitivnost na nacionalnom i internacionalnom nivou posebno u segmentu poljoprivrede i energetike. U segmentu poljoprivrede radi se o kompetivnim prednostima na nivou BiH koje Kanton treba iskoristiti, posebno u aktuelnoj situaciji krize hrane. Internacionalnu kompetitivnost TK može graditi na energetkim potencijalima jer je i u ovom segmentu aktuelna kriza koja se očekuje i u budućnosti sa većim intenzitetom i značajnijim uticajem na globalne ekonomske tokove.

Dakle, na osnovama spoznaja iz urađenih situacionih analiza, za sve sektore data je ocjena na skali od 1 do 7 (1 nikako, 7 maksimalno), u skladu sa tim kakva i kolika su očekivanja da ti sektori generiraju budući razvoj TK, odnosno, koliko su oni realno doprinijeli dosadašnjem razvoju. U tom smislu, konačne ocjene o očekivanjima i doprinosu pojedinih sektora ekonomije TK dobijene su na osnovu Ankete realizirane na drugoj radionici RG ESR. Rezultati ankete pokazali su sljedeće (ocjene od 1-7 po sektorima kako su date u anketi):

- **Obrazovanje** – očekivano da doprinese 5,4 a doprinio 4,2;
- **Humani kapital** – očekivano da doprinese 4,8 a doprinio 4,2;
- **Energetika** – očekivano da doprinese 5,6 a doprinio 5,2;
- **Infrastruktura** – očekivano da doprinese 5,8 a doprinio 4,6;
- **Poduzetništvo** – očekivano da doprinese 5,5 a doprinio 3,8;
- **Industrija** – očekivano da doprinese 5,5 a doprinio 4,8;
- **Poljoprivreda** – očekivano da doprinese 3,7 a doprinio 3,7;
- **Turizam** – očekivano da doprinese 3,5 a doprinio 3,0;
- **Usluge** – očekivano da doprinese 3,9 a doprinio 3,9;
- **Trgovina** – očekivano da doprinese 3,9 a doprinio 3,9;

Iz prethodne analize vidi se da kod većine sektora postoji odstupanje ili gep očekivanog od stvarnog doprinosa razvoju TK. Ključni zaključak iz navedene ankete jeste da se promjene ekonomske strukture trebaju usmjeravati na sektore od kojih se očekuje značajniji doprinos promjeni ekonomske strukture. Dakle, promjene ekonomske strukture i razvoja potrebno je usmjeriti ka smanjenju gega u poduzetništvu, infrastrukturi, obrazovanju, industriji, te humanom kapitalu i energetici. U okviru druge radionice identificirani su i razmatrani projekti koji mogu doprinijeti ostvarivanju vizije i ciljeva ekonomskog razvoja TK, odnosno ekonomske strukture TK. Prijedlog projekta definiran je sa naznakama potencijalnih nosilaca implementacije projekta, vrijednosti projekta, potencijalnih izvora finansiranja, vremenskog okvira, glavnih aktivnosti i očekivanih rezultata. Prethodno će se precizirati u skladu sa sljedećom matricom:

Prijedlozi projekata su:

1. Projekat: Tuzlanski kanton kao ekonomska i društvena sredina sa evropskim standardima u oblasti okoliša
2. Projekat: Planiranje, obrazovanje, usavršavanje, prekvalifikacija radne snage Kantona
3. Projekat: Međunarodna i međuregionalna saradnja.
4. Projekat: Razvoj javno-privatnog partnerstva u oblastima poljoprivrede, energetike, turizma i infrastrukture
5. Projekat: Institucionalnog jačanja kapaciteta za planiranje i usmjeravanje razvoja

U tom smislu, u nastavku date su tabele sa konkretnim strateškim ciljevima i projektima.

Tabela 73. Sektorski ciljevi, prioriteti i mjere za ekonomsku strukturu i razvoj

Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Uvođenje novih tehnologija u postojećoj industriji sa posebnim akcentom na zaštitu životne sredine	Nove tehnologije u rudnicima i energetskom sektoru koje će reducirati ekstenzivno korištenje životne sredine	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Identificiranje međunarodnih fondova za poticaj restrukturacije fokusirane na životnu sredinu
		Analiza iskustava iz okruženja i definiranje dinamike u skladu sa realnim kapacitetima
	Nove tehnologije kojima će se povećati kapaciteti proizvodnje i zapošljavanja vodeći računa o životnoj sredini	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Definiranje optimalnih programa
		Analiza stanja
	Nove tehnologije koje će omogućiti povećanje finalizacije u proizvodnji-posebno u drvenoj industriji	Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Modernizacija postojećih tehnologija i uvođenje novih u skladu sa zahtjevima i potencijalima tržišta
		Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
Nove tehnologije koje će omogućiti racionalnije korištenje resursa	Analiza stanja	
	Istraživanje potencijala i potreba – studije	
	Podizanje svijesti o racionalizaciji	
	Analiza stanja	
Racionalnije i efikasnije korištenja resursa	Racionalnije korištenje drvene baze i kretanje razvoja u ovom sektoru ka finalizaciji	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Podizanje svijesti o racionalizaciji
	Racionalizacija korištenja rudnih potencijala	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Analiza stanja
Razvoj subjekata zasnovanih na ljudskim resursima i znanju	Aktiviranje neiskorištenih potencijala – hidroenergija, turistički potencijali, nafta	Istraživanje potencijala i potreba – studije o prirodnim bogastvima
		Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
	Obrazovanje, istraživanje i razvoj - univerzitet	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Značajniji poticaji kroz budžete
Radno intenzivna ekonomska struktura – poljoprivreda, usluge	Analiza stanja	
	Istraživanje potencijala i potreba – studije	
	Značajniji poticaji kroz budžete	
Kompetitivnost na bosanskohercegovačkom i regionalnom tržištu	Fokusiranje na poljoprivredne potencijale i kompetitivne prednosti u ovoj oblasti	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Podizanje efikasnosti, imidža i svijesti
	Fokusiranje na industrijske/energetske potencijale i kompetitivne prednosti u ovoj oblasti	Analiza stanja
		Istraživanje potencijala i potreba – studije
		Podizanje efikasnosti, imidža i svijesti

4.2.2.1. Poljoprivreda, ruralni razvoj i prehrambena industrija

Strateški ciljevi poljoprivrede i proizvodnje hrane

Strateški ciljevi sektora se komplementarno odnose prema strateškim ciljevima Strategije razvoja TK:

1. Diverzifikacija poslovnih mogućnosti uključujući izgradnja prepoznatljivog identiteta TK sektora te njegova promocija u TK, BiH i okruženju.
 - a) Unaprijediti povezanost, inovativnost i produktivnost poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije.
 - b) Izgraditi sistem osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane (prilagođavanje regulativi EU)
2. Jačanje uprave s ciljem osposobljavanja za EU (globalne) izazove.
 - a) Uspostaviti i jačati kapacitete za osmišljavanje, praćenje i usaglašavanje svih procesa u okviru EU integracija
 - b) Unaprijediti transparentnosti svih procesa rada uprave na zadovoljstvo svih interesnih grupa (uključujući i administraciju)
3. Unaprjeđenje kvaliteta života u TK
 - a) Unaprijediti društvenu i ekonomsku infrastrukturu ruralnih oblasti
 - b) Unaprijediti sistem upravljanja prirodnim resursima u ruralnim oblastima

gdje se cilj 1. sektora prepoznaje u strateškim ciljevima Strategije razvoja TK 1, 3, 4; cilj 2. sektora u strategijskim ciljevima Strategije TK: 1, 2, 3, 4 i 5, a cilj 3 u strateškom cilju Strategije razvoja TK 2, 3 i 4.

Razvoj sektora poljoprivrede TK definiran je posebnom sektorskom strategijom.

Mjere, projekti i investicioni programi za provođenje ciljeva razvoja sektora

1. Unaprjeđenje kvaliteta i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje

Cilj ove mjere je ojačati poduzetnički duh farmera, tako što ćemo im obezbjediti lakši pristup modernim inputima, tehnologijama i znanju, kako bi farmeri mogli zadovoljiti sve značajnije zahtjeve kupaca u pogledu kvaliteta i sigurnosti prehrambenih proizvoda.

Očekivani rezultat ove mjere je unaprjeđenje produktivnosti proizvodnje i to u prosjeku za 20%, poboljšanje kvaliteta (unaprjeđenje učešće prve klase proizvoda za 10%), smanjenje sezonosti proizvodnje mlijeka i naravno povećanje obima poljoprivredne proizvodnje (15%).

Model implementacije: Ovu mjeru implementiraju na projektu odabrani izvođači, odnosno konzorciji koji moraju garantirati uspostavu partnerstva u sektoru i efikasno korištenje javnih sredstava, te zorno prezentirati korištenje postojećih resursa i znanja.

2. Obezbjeđenje visokokvalitetnog rasadnog i rasplodnog materijala

Cilj je uspostaviti punktove koji će pružati usluge vještačkog osjemenjivanja i bezvisrusnog sadnog materijala.

Investicioni programi su:

- **Centar za vještačko osjemenjivanje** - Način finansiranja: budžet (poticaji) uz učešće industrije mlijeka i participaciju farmera, Vrijeme implementacije: cijeli planski period, Potrebna sredstva: 50000 KM za svaku proizvodnu godinu
- **Jačanje rasadničarske proizvodnje** - Način finansiranja: budžet (poticaji) uz učešće podnosioca prijave u visini najmanjoj od 25% potrebne investicije, ukoliko je moguće, Vrijeme implementacije: cijeli planski period, Potrebna sredstva: 100000 KM za svaku proizvodnu godinu

3. Inoviranje poljoprivredne proizvodnje (širenje modernih tehnologija)

Cilj je omogućiti farmerima da unaprijede produktivnost proizvodnje i da svoje proizvode prilagode zahtjevima kupaca (fizičko-hemijski sastav, ukus boja miris, mogućnost čuvanja i dostupnost).

Investicioni programa su:

- **Jačanje integralne proizvodnje voća** - Način finansiranja: budžet (poticaji) uz učešće fondova kojima raspolaže NERDA, bilaterarnih fondova zemalja koje već potiču ovu proizvodnju; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.000.000 KM za cjeli planski period
- **Centar za proizvodnju povrća u zaštićenom području** - Način finansiranja: budžet (poticaji) uz učešće industrije (izvoznika) povrća, fondova kojima raspolaže NERDA, bilaterarnih fondova zemalja koje već potiču ovu proizvodnju, moguće učešće EU regionalnih i LEADER projekata, Vrijeme implementacije: cijeli planski period, Potrebna sredstva: 1.500.000 KM
- **Promocija komercijalne poljoprivredne proizvodnje** - Način finansiranja: budžet MPViŠ, fond za poticanje MSP, te vlastito učešće aplikanta (25%), uz učešće fondova kojima raspolaže NERDA, bilaterarnih fondova zemalja koje već potiču ovu proizvodnju, moguće učešće EU regionalnih i LEADER projekata, Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.500.000 KM svake godine

4. Unapređenje sposobnosti poljoprivrednih proizvođača

Cilj je omogućiti farmerima da imaju jedan punkt gdje mogu dobiti sve informacije vezane za poticaje i moderne tehnologije proizvodnje. Neće se formirati nova institucija, već će se kroz praktične projekte jačati kapacitet Zavoda za poljoprivredu MPViŠ, TK.

Investicioni programa su:

- **Edicija praktičnih vodiča za odabrane proizvodnje** - Način finansiranja: budžet (poticaji) uz učešće fondova kojima raspolaže NERDA, te učešće industrije; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 50.000 KM svake godine implementacije
- **Promocija upotrebe modernih inputa i mehanizacije koje su „prijateljske po okolinu“** - Način finansiranja: budžet (rad Zavoda) uz učešće privrednih subjekata koji se bave ovom djelatnošću (najmanje 50% svih troškova); Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 50.000 KM
- **Informatizacija Zavoda za poljoprivredu MPViŠ TK** - Način finansiranja: budžet, Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.500.000 KM za cijeli planski period

5. Unapređenje inovativnog kapaciteta sektora

Cilj ove mjere je stvoriti snažan tehnološki kapacitet (sarađivačka mreža ljudi, institucija, resursa i informacija) koji će sektoru, ali i kantonu omogućiti izgradnju održivih konkurentskih prednosti i ubrzan razvoj, te indirektno unaprijediti efikasnost i efektivnost poslovanja u sektoru

Očekivani rezultati su formirani centri za jačanje poslovnih vještina sektora, ali i za podržavanje pojedinaca u inoviranju (dva centra) i „okretanju“ ka kupcu, uključivanje sektora u međunarodne istraživačke projekte, čvršća povezanost industrije i institucija koje se bave naukom, formirana lista tradicionalnih proizvoda, dokumentovana najmanje 2 tradicionalna proizvoda, najmanje 2 ideje (prehrambeni proizvod) za suvenir TK (BiH), unaprijedno korištenje industrijskih kapaciteta (60%), sanirani voćnjaci šljive (20 voćnjaka), 20 organskih proizvođača.

Model implementacije: Podrazumijeva se da će u implementaciji ovog projekta učestvovati i veće razvojne agencije kao što su BOSPER, NERDA, zatim i postojeći poslovni inkubatori za MSP, zatim savez inovatora, ali i druge naučno-istraživačke institucije.

6. Fond za inovativne projekte i promociju mladih farmera

Cilj ovog projekta je osnovati fond koji će permanentno obezbjeđivati sredstva za podršku mladima koji su se odlučili osnovati biznis u ovom sektoru, zatim inovativnim projektima povezivanja sektora i naučnoistraživačkih institucija i uključivanje sektora u regionalne projekte

Investicioni programi su:

- **Promocija mladih farmera** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva i EU IPARD projekti, opštinski budžeti, Vrijeme implementacije: cijeli planski period, Potrebna sredstva: 1.500.000 KM za cijeli planski period

- **Fond za inovativne projekte** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva i EU IPARD projekti, opštinski budžeti; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 2.500.000 KM za cijeli planski period
- **Sufinansiranje uključivanja u EU/regionalne projekte** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, EU IPARD projekti, opštinski budžeti; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 500.000 KM godišnje
- **Sanacija voćnjaka šljive** - Način finansiranja: budžet TK i učesnici, EU IPARD projekti, Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.500.000 KM za cijeli planski period

7. Centri za razvoj i dokumentovanje tradicionalnih proizvoda

Cilj je uspostaviti institucionalno pamćenje i postaviti temelje procesa zaštite tradicionalnih proizvoda i omogućiti temelje za dobijanje specifičnih EU markica (PDO – zaštićeno geografsko porijeklo, PGI - geografska indikacija i tradicionalni proizvod).

Investicioni programi su

- **Formiranje WEB portala** - Način finansiranja: budžet TK, fondovi za razvoj turizma, budžet FBiH, EU RED projekti, prihod od reklamiranja i promocije; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 250.000 KM za cijeli planski period
- **Formiranje mreže za zaštitu tradicionalnih proizvodnji** - Način finansiranja: budžet TK, učešće aplikanta i EU RED i EU IPARD projekti; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.000.000 KM za cijeli planski period

8. Centri izvrsnosti (poslovni inkubatori) i transfer tehnologija

Cilj pomoć poduzetnicima u sektoru da primjene moderna poslovna i tehnološka znanja, a preko inovativnih načina saradnje.

Investicioni programi su:

- **Centar izvrsnosti** - Način finansiranja: budžet TK, učešće aplikanta i EU RED i EU IPARD projekti, Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 1.000.000 KM za cijeli planski period
- **Promocija organske poljoprivredne proizvodnje** - Način finansiranja: budžet MPViŠ (sadašnji poticaji), učešće aplikanta i EU RED i EU IPARD projekti; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 800.000 KM za cijeli planski period

9. Formiranje jačanje lanaca snabdjevanja

Cilj ove mjere je potaći značajniju saradnju i organiziranu kooperaciju kroz interesno povezivanje i poslovne inicijative, a sve u svrhu stvaranja strukturiranih lanaca proizvodnje (početaka klustera) i obezbjeđenja lakšeg pristupa tržištu za farmere i prehrambenu industriju.

Očekivani rezultati mjere su izgradnja distributivnih centara, olakšavanje poslovanja i interesno povezivanje poslovnih subjekata u sektoru i unaprijeđena konkurentna sposobnost sektora.

Model implementacije: Ova mjera podrazumjeva u potpunosti privatnu inicijativu, osnivanje konzorcija za implementaciju projekata i inicijativa dok mjera podrazumijeva obezbjeđenje novčanih sredstava kao podrška jačanju tih inicijativa. Privredna komora TK bi trebala biti facilitator svih ovih procesa.

10. Garantni fond za razvoj poslovnog povezivanja

Cilj projekta je obezbjeđenje lakšeg pristupa tržištu za poljoprivrednike i prehrambenu industriju, a preko formiranja zajedničkih distributivnih centara koji će obezbjeđiti viši kvalitet i konzistentnost ponude i otvoriti mogućnost za uključivanje u regionalne lance snabdjevanja vođene od strane supermarketa.

Investicioni programi su:

- **Podrška kapitalnim ulaganjima** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva i EU IPARD projekti, opštinski budžeti, Vrijeme implementacije: cijeli planski period, Potrebna sredstva: 10.000.000 KM za cijeli planski period
- **Fond za poticanje proizvodnje** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva i EU IPARD projekti, opštinski budžeti; Vrijeme implementacije: cijeli planski period; Potrebna sredstva: 5.000.000 KM za cijeli planski period

11. Poticanje interesnog povezivanja unutar sektora

Cilj projekta je stvaranje strukturiranih horizontalnih i vertikalnih veza unutar sektora, kako bi se unaprijedila konkurentna sposobnost sektora.

Očekivani rezultat projekta su postojanje strukturiranih i prema korisnicima okrenutih informacija o sektoru i poslovnim mogućnostima unutar sektora, te pokretanje zajedničkih poslovnih inicijativa, strukturiranje potreba sektora i zahtijeva prema administraciji.

Investicioni programi su:

- **Sufinansiranje poslovnih inicijativa** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva i EU IPARD projekti. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 1.000.000 KM za cijeli planski period

- **Volonterska kancelarija (informativni centar)** - Način finansiranja: budžet TK, EU IPARD projekti, opštinski budžeti. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period
- **Mapiranje potencijalnih kupaca poljoprivrednih proizvoda** - Način finansiranja: budžet TK, EU IPARD projekti, opštinski budžeti. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 250.000 KM za cijeli planski period

12. Izgradnja sistema osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane

Cilj ove mjere je izgraditi i ojačati institucionalni kapaciteti koji su neophodni kako bi obezbijedili transparentnost i sljedivost lanaca snabdjevanja u procesu proizvodnje hrane, što je minimalni preduslov značajnijeg uključivanja sektora u procese regionalne i internacionalne trgovine, te zaštite potrošača i obezbjeđenja istih uslova poslovanja za sve privredne aktere.

Očekivani rezultat ove mjere je uspostavljen sistem osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane sa jasnom podjelom zadataka, nadležnosti i ovlaštenja, te sa odgovarajućim humanim i materijalnim kapacitetima.

Model implementacije: Ovu mjeru mora biti implementirana u vidu javnog i privatnog partnerstva, kako bi obezbijedili efikasnost razvoja kapaciteta (kapaciteti sa stvarnom svrhom koje finansiraju djelimično i korisnici). Da bi ovo bilo moguće neophodno je da Privredna komora i NERDA

13. Izgradnja efikasnog i prema zahtjevima EU prilagođenog sistema kontrole kvaliteta i sigurnosti hrane

Cilj je razviti i ojačati institucionalni okvir koji je neophodan kako bi se ispunili zahtjevi EU tržišta, kao i tržišta regiona, što je preduslov i za izvoz, ali i za zaštitu zdravlja potrošača, te indirektnu podršku domaće proizvodnje i uspostavu fer odnosa na tržištu.

Investicioni programi su:

- **Mapiranje postojećih kapaciteta i gap analiza** - Način finansiranja: budžet TK. Vrijeme implementacije: godina dana. Potrebna sredstva: 200.000 KM
- **Implementacija plana uspostave i jačanje sistema kontrolnih laboratorija veterinarskih stanica** - Način finansiranja: budžet TK, budžet FBiH, EU IPA fondovi, SB, manjim dijelom industrije i ostali korisnici ovih usluga (posebno oni koji se promovišu). Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 2.500.000 KM za cijeli planski period
- **Podrška akreditaciji referentnih laboratorija** - Način finansiranja: budžet TK uz učešće laboratorija (ovisno o vlasništvu i do 50%) i zainteresiranih industrija (korisnika usluga), kao i sredstva IPA fondova. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 100.000 KM svake godine

14. Tehnička pomoć za uspostavu sistema osiguranja kvaliteta

Cilj je ojačati sposobnost svi poslovnih aktera da odgovore na zahtjeve u pogledu kvaliteta i sigurnosti hrane koje propisuje naša zemlja, EU, ali i internacionalna tržišta.

Investicioni projekti su:

- **Tehnička pomoć za uvođenje sistema kvaliteta u pogone prehrambene industrije, zadruga (udruženja proizvođača) i farme** - Način finansiranja: budžet TK uz učešće aplikanta (ovisno o veličini i do 50%) i zainteresiranih industrija (korisnika usluga), kao i sredstva IPARD fondova, krediti SB, GEP fondovi i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 1.500.000 KM za cijeli planski period
- **Fond za sufinansiranje troškova akreditacije i certifikacije** - Način finansiranja: budžet TK uz učešće aplikanta (ovisno o veličini i do 50%) i zainteresiranih industrija (korisnika usluga), kao i sredstva IPARD fondova, krediti SB, GEP fondovi i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period

15. Permanentni trening za sve aktere u sektoru uključujući i kupce

Cilj je promovirati moderni koncept kvaliteta i ulogu sistema osiguranja kvaliteta, te objasniti koja je uloga državnih institucija, a koja uloga privatnog sektora, te informirati potrošače koje koristi mogu imati ako kupuju proizvode od certificiranih kompanija.

Investicioni programi su:

- **Program permanentne edukacije u oblasti uvođenja sistema kvaliteta** - način finansiranja: budžet TK, uz učešće aplikanta i zainteresiranih industrija (korisnika usluga), kao i sredstva IPARD fondova, krediti SB, GEP fondovi i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period
- **Permanentni trening u oblasti dokumentovanja sistema proizvodnje i obezbjeđenje sljedivosti u lancu snabdijevanja** - Način finansiranja: budžet TK, uz učešće aplikanta i zainteresiranih industrija (korisnika usluga), kao i sredstva IPARD fondova, krediti SB, GEP fondovi i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planski period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period

16. Promocija horizontalne i vertikalne saradnje između različitih nivoa uprave

Cilj ove mjere je formalizirati saradnju i komunikacija između različitih nivoa uprave, kako bi se unaprijedila efikasnost poslovanja i protoka važnih informacija, dokumenata neophodnih za postizanje i dostizanje harmoniziranog razvoja.

Očekivani rezultati su usklađeniji i efikasniji rad javne uprave, te jasnija ovlaštenja i očekivani rezultati koji trebaju potaći „poduzetnišvo“ zaposlenih u javnoj upravi.

Model implementacije ova mjera mora biti u potpunosti implementirana od strane javne uprave kantona, odnosno MPViŠ je glavni nosilac i implementator.

17. Jačanje kapaciteta za uspostavu efikasne horizontalne i vertikalne komunikacije sa svim organima javne uprave

Cilj projekta je formaliziranje komunikacije i saradnje sa svim nivoima uprave kako bi potrebni dokumenti i analize bili dostupni u pravo vrijeme i na pravi način.

Investicioni programi su:

- **Formiranje mape obaveza u pogledu izvještavanja, pripreme dokumentacione osnove** - Način finansiranja: budžet TK, IPA fondova, i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 100.000 KM
- **Kreiranje poslovnika uspostavljanja i održavanja saradnje sa svim nivoima uprave i institucija** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 50.000 KM za cijeli planski period

18. Interaktivna baza projekata

Cilj ovog projekta je napraviti interaktivni registar svih projekata koji su planirani, koji se implementiraju ili su implementirani unutar sektora na svim nivoima BiH, FBiH, tj. opštine i region, te mogućnosti finansiranja projekata s naglaskom na EU, regionalne, zatim projektne ideje lokalnih zajednica kako bi bili svjesni njihovih potreba.

Investicioni program:

- **Interaktivna baza podataka o svim projektima u sektoru** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 200.000 KM

19. Promocija kapaciteta za planiranje, programiranje i praćenje

Cilj ove mjere je ojačati upravu kako bi mogla odgovoriti zahtjevima koje pred nju postavlja proces EU integracija i usklađivanje poljoprivredne politike sa zahtjevima CAP (Zajedničke poljoprivredne politike EU), te unapređenje transparentnosti i sljedivosti poslovanja Ministarstva, kao osnov za podizanje nivoa zadovoljstva korisnika

Očekivani rezultat ove mjere je uspostavljena jedinica za planiranje i analizu, uspostavljen IT sistem i automatizacija svih procesa rada, kreirana moderna višegodišnja poljoprivredna politika, program ruralnog razvoja, kao i Fond za ruralni razvoj, te uspostavljen efikasan sistem monitoring i evaluacije javnih politika.

Model implementacije za ove namjene će se moći koristiti i sredstva sa nivoa FBiH, i BiH, kao i EU IPA programi, kao i EU RED programi i finansiranje prema bilateralnim ugovorima o tehničkoj pomoći. Stručne poslove koje podrazumijeva ova mjera trebaju obaviti za to osposobljene institucije ili strani eksperti u okviru tehničke pomoći i sve u skladu sa sličnim procesima na nivou FBiH.

20. Uspostava/jačanje jedinice za praćenje i analizu performansi sektora

Cilj mjere je ojačati ministarstvo i povećati nivo transparentnosti procesa odlučivanja.

Očekivani rezultati su uspostavljena jedinica za praćenje i analizu, osmišljen sistem evaluacije uticaja javne politike, automatizacija procedura pružanja usluga, interaktivn korisnička baza podataka.

Investicioni programi su:

- **Uspostava jedinice za analizu i praćenje performansi sektora** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 50.000 KM
- **Integralni sistem evaluacije javnih politika** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 200.000 KM
- **Automatizacija svih procedura pružanja usluga** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009. Potrebna sredstva: 200.000 KM

21. Jačanje kapaciteta za kreiranje i implementaciju javnih politika u skladu sa EU zahtjevima

Cilj ove mjere je izgraditi kapacitet za efikasnije kreiranje politika, te za harmonizaciju na nivou BiH i za prihvatanje EU osnovnih principa kreiranja i nadgledanja javnih politika.

Investicioni programi su:

- **Uvođenje modernih procedura kreiranja poljoprivredne politike** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2009 -2011. Potrebna sredstva: 50.000 KM za svaku godinu
- **Kreiranje Programa ruralnog razvoja** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2010. Potrebna sredstva: 200.000 KM
- **Kreiranje fonda za ruralni razvoj** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: 2011. Potrebna sredstva: 200.000 KM

22. Promocija kapaciteta za osmišljavanje procesa EU integracija

Cilj ove mjere je izgraditi neophodni upravni kapacitet kako bi sektor mogao iskoristiti EU fondove za restrukturiranje i ubrzani razvoj, te ubrzati razvoj i lokalnih zajednica

Očekivani rezultati su jasan plan kadrovskog popunjavanja i program licenciranja vještina i sposobnosti za zaposlene u upravi, zatim snažnije povezivanje uprave sa institucijama i pojedincima koji mogu pomoći u ovom procesu, biblioteka sa naučenim lekcijama i efikasno povlačenje sredstava iz EU fondova.

Model implementacije: ova mjera mora jače povezati raspoložive ljudske resurse i javnu upravu tako da će dio ovih poslova biti povjeren stručnim obrazovnim institucijama. Za ove namjene će se moći koristiti i sredstva sa nivoa FBiH, i BiH, kao i EU IPA programi, kao i EU RED programi i finansiranje prema bilateralnim ugovorima o tehničkoj pomoći.

23. Jačanje administrativnih kapaciteta za efikasnije vođenje procesa približavanje EU

Cilj je stvoriti realne kapacitete, izgraditi sposobnosti upravnih radnika da planiraju i vode procese EU integracija, a posebice lokalnog razvoja kako bi bili u mogućnosti povući IPARD fondove.

Investicioni programi su:

- **Plan kadrovskog popunjavanja i razvijanja/licenciranja određenih sposobnosti svih službenika u upravi** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planirani period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period
- **Formiranje oficijelne mreže institucija i pojedinaca koje mogu pomoći u kreiranju projekata razvoja** - Način finansiranja: budžet TK, sredstva IPA i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planirani period. Potrebna sredstva: 500.000 KM za cijeli planski period

24. Jačanje veza sa sektorom

Cilj mjere je omogućiti bolju komunikaciju sa svim akterima iz sektora, kako bi sve akcije bile bolje usmjerene na rješavanje stvarnih problema sektora, te kako bi akteri sektora mogli pomoći upravi, iznijeti svoje ideje i potrebe.

Očekivani rezultat je ojačano i unapređeno partnerstvo javnog i privatnog sektora, mogućnost evaluacije kvaliteta usluga koje pruža ministarstvo, formirano Savjetodavno vijeće, program „praksa za studente“.

Model implementacije: Ova mjera će biti finansirana iz budžeta ministarstva jer je to i dio njihovih svakodnevnih obaveza.

25. Uspostava efikasnije komunikacije sa sektorom

Cilj projekta je stvoriti oficijelne mehanizme za efikasnu komunikaciju sa društvenim akterima, a posebno mladim.

Investicioni projekti su:

- **Jačanje partnerstva sa privatnim i nevladinim sektorom** - Način finansiranja: budžet. Vrijeme implementacije: cijeli planirani period. Potrebna sredstva: 50.000 KM za cijeli planski period
- **Program stipendiranja i volontiranja** - Način finansiranja: budžet i bilateralni fondovi pojedinih zemalja. Vrijeme implementacije: cijeli planirani period. Potrebna sredstva: 200.000 KM za cijeli planski period

26. Uspostaviti integralni sistem upravljanja resursima

Cilj je unaprijediti funkcionisanje uprave i javnih institucija, kao i svih stakeholder-a u efikasnom i svrsishodnom povezivanju znanja, planiranja i upravljanja resursima na održiv način, angažiranim u sektoru. Mjera zahtijeva potunu informisanost i transparentnost postupaka te u skladu s tim, uspostavljanje baza podataka i jasnu i transparentnu komunikaciju među svim stakeholder-ima, a to znači povezivanje više sektora korisnika resursa, edukacije i fondova.

Očekivani rezultati su: efikasna i svrsishodija povezanost više sektora i svih stakeholder-a, usustavljanjem baze podataka (neophodne u PR EU), veća obrazovanost učesnika u oblasti IT, jednostavnija i svrsishodnija implementacija prostornog plana, preporuka i legislative (lokalne, EU, Agende 21) iz oblasti okoliša, ruralnog razvoja, primarne poljoprivredne proizvodnje, socijalne zaštite, edukacija i sl.

Model implementacije: ova se mjera implementira u konzorciju svih stakeholder-a, s tim da javna uprava (Ministarstvo PVŠ) delegira svog predstavnika u programe i projekte i tako osigurava transparentnost rada, te dobru informiranost uprave. Rezultati programa i projekata koji proističu iz ove mjere, su neophodni i obavezujući u procesima priključivanja EU. Za dobro urađene aplikacije programa i projekata mogu se osigurati značajna sredstva programa EU

Realizacija ove mjere se vidi putem slijedećih projekata i programa:

27. Uspostavljanje informacionog sistema prirodnih resursa

Cilj je uspostavljanje integralnog informacionog sistema za prirodne resure, kako njihovu inventarizaciju tako i svakodnevno praćenje promjena. Programi koji se mogu identificirati u sklopu ovih mjere su:

- **Inventarizacija postojeće dokumentacije (svi resursi), te akcioni plan kreiranja nedostajućih** - Način finansiranja: iz više izvora (EU fondovi, Vlada TK, FBiH). Vrijeme: 3 faze (formiranje mreže, postojeći podaci, nedostajući podaci), cijeli planski period. Potrebna sredstva: 700.000 KM

- **Uspostavljanje jasnih procedura horizontalne i vertikalne saradnje i izvještavanja u oblasti upravljanja prirodnim resursima** - Način finansiranja: EU fondovi, Vlada TK, F BiH. Program se izvodi u 3 faze (izrada infrastrukture), pilot projekat (verifikacije), implementacija (+ monitoring) tokom čitavog planiranog perioda (5 godina). Potrebna sredstva: 100 000 KM/godišnje
- **Izrada dokumentacije (na nivou studija izvodljivosti) za uspostavu sistema navodnjavanja/odvodnje te zaštitu od poplava** - Način finansiranja: Fondovi EU, Agencija za vodoprivredu (BiH), Vlada TK. Vrijeme izvođenja: 9 mjeseci. Potrebna sredstva: 250 000 KM
- **Izrada dokumentacije (na nivou studija izvodljivosti) rekultivacije oštećenih zemljišta** (jalovišta, napuštenih ili nepotrebnih deponija otpada, minskih područja, napuštenog građevinskog zemljišta napuštenog zemljišta korištenog u industriji, hemijski kontaminiranog zemljišta i sl). Način finansiranja: Fondovi EU, FBiH (BiH), Vlada TK. Vrijeme izvođenja: 12 mjeseci, potrebna sredstva: 200.000 KM

28. Efikasno korištenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta

Novi zakon o zemljištu (u proceduri) ne ulazi u pitanja vlasništva (nasljeđivanje, zakup) što će značajno prolongirati mogućnost stvaranja farmi sposobnih da podrže prehrambenu industriju. „Kupovina vremena“ se može ostvariti uspostavljanjem Komisije za zemljište, koja će razmatrati zahtjeve za zemljište (vlasnička prava, mogućnosti kompenzacije, razrješavati sporove) te u jasnim slučajevima omogućiti pojavu takve zemlje na tržištu. U skladu s tim predlažu se slijedeći projekti i progami:

29. Uspostavljanje tržišta poljoprivrednim zemljištem

Cilj projekta je formiranje infrastrukture za uspostavljanje tržišta poljoprivrednim zemljištem: legalnog, regulatornog i institucionalnog okvira, te informacione mreže i oglasnika.

Očekivani rezultati: uspostavljen legalni, regulatorni i institucionalni okvir te formirana baza podataka i oglasna meža.

Investicioni program je:

- **Tržište poljoprivrednog zemljišta** - Način finansiranja: Vlada TK, međunarodni projekti, EU IPA. Vrijeme implementacije: 5 godina, fazno, potrebna sredstva: 100 000 KM/godišnje

30. Izrada karte upotrebne vrijednosti zemljišta u TK

Cilj je da se na osnovu Pedološke karte, GIS podataka, te dodanih analiza tla, izradi karta upotrebe poljoprivrednog zemljišta za TK. Karta je preduslov povlačenja EU fondova u poljoprivredi i ruralnom razvoju neophodnih za razvoj ruralnih oblasti (udaljenih, planinskih oblasti posebno), osnov za efikasno upravljanje u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, upravljanje zemljištem na okolišno prihvatljiv način, te upravljanje vodnim resursima.

Investicioni program je:

- **Karta upotrebne vrijednosti zemljišta TK** - Način finansiranja: FBiH, Vlada TK. Vrijeme implementacije: cijeli planirani period, potrebna sredstva: 150000 KM/godišnje

31. Izrada dokumentacije za program komasacije tla na

Cilj je osigurati povećanje parcela poljoprivrednog zemljišta kako bi se obezbijedio ekonomski prihvatljiv prihod farmi.

Investicioni program je:

- **Izvedbena studija: Komasacija tla u TK** - Način finansiranja: FBiH, Vlada TK (učesće). Vrijeme implementacije: 12 mjeseci, potrebna sredstva: 200.000 KM

32. Unaprjeđenje društvene i ekonomske infrastrukture u sektoru

Ova mjera podrazumijeva povlačenje sredstava iz Fonda za ruralni razvoj (BiH, FBiH, EU) za „nepoljoprivredne“ aktivnosti u ruralnim oblastima, odnosno formiranje Zajedničkog fonda za jačanje infrastrukture u ruralnim oblastima na nivou TK.

33. Analiza postojećeg stanja društvene i ekonomske infrastrukture u ruralnim područjima i potreba za njihovom izmjenom u periodu do 2013.

Ovim programom će se uspostaviti informativna mreža postojećeg stanja infrastrukture (škole, ambulante, vrtići, ceste, vodovodna mreža, veterinarske stanice, poljoprivredne i veterinarske apoteke, šumarski punktovi, turističke info. tačke, služba za održavanje putne mreže, javni saobraćaj) te iskazati potrebe lokalnih zajednica u ovoj oblasti.

Investicioni program je:

- **Studija raspoloživosti društvene i ekonomske infrastrukture u ruralnim oblastima TK** - Način finansiranja: FBiH, Vlada TK; Vrijeme implementacije: 12 mjeseci, potrebna sredstva: 200 000 KM
- **Izrada akcionog programa za unaprjeđenje infrastrukture u ruralnim oblastima.** - Ovo je program koji uzima u obzir rezultate 3.3.1.; Način finansiranja: Fond za ruralni razvoj (FBiH, Vlada TK (učesće)); Vrijeme implementacije: 2 faze, 2 godine, potrebna sredstva: 150 000 KM

34. Jačanje svijesti potrebe očuvanja resursa u ruralnim oblastima

Ova mjera ima za cilj razvoj lokalnih kapaciteta za planiranje i implementaciju projekata, razvoj poduzetničkih vještina, promociju programa očuvanja kvaliteta prirodnih resursa, agro – biodiverziteta, ruralnog krajolika. Naglasak je na socioekonomskim aspektima života na selu, programima povezivanja mladih u selu i gradu (saradnja škola), cjeloživotnom učenju (saradnja sa Zavodom za poljoprivredu), zdravom načinu življenja, promociji održivih metoda u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, te promociji ruralnih oblasti kao turističkih destinacija.

35. Programi akcije očuvanja prirodnih resursa (vode, tlo, šume)

Projektom se želi implementirati postojeći legalni, regulatorni i institucionalni okvir u samoorganizovanju u lokalnoj zajednici kako bi se zaštitilo i unaprijedilo postojeće stanje prirodnih resursa, djelovalo na zaštiti i promociji nacionalnog agro-bio-diverziteta, zaštitio ruralni krajolik.

Investicioni program je:

- **Očuvanje prirodnih resursa** - Način finansiranja: općine, TK, međunarodni projekti; Vrijeme implementacije: cijeli projektni period, potrebna sredstva: 50 000 KM/god.

36. Uspostavljanje centra cjeloživotnog učenja za ruralne oblasti

Neophodno je napraviti mrežu (uključiti područne škole, koje će pomoći organizaciju), osposobiti IT centre i mrežu, uključiti NVO i volontere. Zavod, zajedno sa Komorom, treba „orkestrirati“ ovu aktivnost, razviti informisanje (publikacije, časopisi).

Investicioni program je:

- **LLL centar za ruralne oblasti** - Način finansiranja: Vlada TK, općine, međunarodni projekti iz oblasti okoliša); Vrijeme implementacije: cijeli projektni period, potrebna sredstva: 50 000 KM/godišnje

Tabela 74. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za poljoprivredu i proizvodnju hrane

VIZIJA SEKTORA – PODRUČJA		
Od strane poduzetnih, za nove ideje i saradnju otvorenih ljudi kreiran sektor, prosperitetan, na EU i regionalnom tržištu konkurentan sektor, uređen od strane moderne, odgovorne i poduzetne uprave koja potiče razvoj kroz partnerstvo svih zainteresiranih snaga, koji permanentno unapređuje kvalitet življenja svih građana.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
S.1. Diverzifikacija poslovnih mogućnosti (urbana-ruralna područja)	S.1.1. Unaprijediti povezanost, inovativnost i produktivnost poljoprivredne proizvodnje i pehrambene industrije.	M.1.1. Unapređenje produktivnosti poljoprivredne proizvodnje M.1.2. Unapređenje inovativnog potencijala sektora M.1.3. Formiranje/jačanje lanaca snabdijevanja - klustera
	S.1.2. Izgradnja sistema osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane (prilagođavanje regulativi EU)	M.1.4. Izgradnja sistema osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane
S.2. Poduzetna za evropske izazove pripremljena uprava (kanton/općine/korisnici)	S.2.1. Uspostaviti i jačati kapacitete za osmišljavanje, praćenje i usaglašavanje svih procesa u okviru EU integracija	M.2.1. Promocija horizontalne i vertikalne saradnje između različitih nivoa uprave M.2.2. Promocija kapaciteta za planiranje, programiranje i praćenje M.2.3. Promocija kapaciteta za osmišljavanje, usaglašavanje procesa EU integracija
	S.2.2. Unapređenje transparentnosti svih procesa rada uprave na zadovoljstvo svih interesnih grupa (uključujući i administraciju)	M.2.4. Izgradnja povjerenja svih interesnih strana i njihovog zadovoljstva
S.3. Unapređen kvalitet života ruralnih oblasti	S.3.1. Unaprijediti sistem upravljanja prirodnim resursima u ruralnim oblastima	M.3.1. Integralni sistem upravljanja resursima M.3.2. Efikasno korištenje raspoloživog polj. zemljišta
	S.3.2. Unaprijediti društvenu i ekonomsku infrastrukturu ruralnih oblasti	M.3.3. Unapređena infrastruktura (društvena i ekonomska)
		M.3.4. Jačanje povjerenja i svjesnosti potrebe očuvanja resursa

4.2.2.2. Industrija i građevinarstvo

Strateški ciljevi za industriju i građevinarstvo

U nastavku se iznosi prijedlog strateških ciljeva prerađivačke industrije TK koje treba ostvariti u narednom period od pet godina. Naravno, uz napomenu sličnu onoj o viziji i ovdje je riječ o prijedlozima koji su rezultat rasprave na Drugoj radionici Sektorske grupe za industriju TK.

1. Podići konkurentnost postojećih poslovnih subjekata prerađivačke industrije TK

Podizanje konkurentnosti postojećih poslovnih subjekata prerađivačke industrije TK moguće je ostvariti kroz različite vidove diversifikacije. Diversifikacija kao strateške opredjeljenje, ustvari predstavlja ulazak nove industrijske grane više ili manje povezane sa postojećom industrijskom proizvodnjom. Ulazak u nove industrijske grane poslovni subjekti TK mogu ostvariti: akvizicijom, „joint venture“-om i „start-up“ preduzećima. Treba podsjetiti da je akvizicija najpopularniji oblik diversifikacije danas u svijetu. To je najbrži ulazak u nove grane. Istraživanja pokazuju (Michael E. Porter: From Competitive Advantage to Corporate Strategy, Strategy, Seeking and Securing Competitive Advantage, Harvard Business Review, 1991, str. 225) da je preko 70% akvizicija realizovano u novim industrijama. Dakle, na osnovu ovog iskustva razvijenih zemalja, bilo bi logično očekivati da i preduzeća sa TK svoj prodor u nove oblasti pokušaju ostvariti akvizicijom. Naravno za razliku od razvijenih zemalja i velikih kompanija koje čine uzorak na kome je prethodno spomenutio istraživanje ostvareno, u ovom slučaju bliža je varijanta da preduzeća sa TK bude tzv. target (preuzete) kompanije. Prema raspoloživim podacima na području TK do sada je ostvareno nekoliko akvizicija: TMD Gradačac (Cimos, Slovenija), DITA Tuzla (Lora, BiH), Fabrika cementa Lukavac (ALAS Inter. Baustoffprodukt, AG, Austrija). Analiza efekata ostvarenih akvizicija i iskustvo stečeno iz njih, treba da bude osnova za izbor budućih oblika ulazaka u nove grane, kao što su, recimo, „joint ventures“, „privatno-javno-partnerstvo“ (P-P-P), i sl. U cilju poboljšanja konkurentnosti postojećih firmi, kao i u cilju pospješivanja investicija TK treba da ponudi investitorima, prije svega jeftino i uređeno zemljište, jeftin pristup izgrađenoj infrastrukturi kroz igradnju industrijskih parkova, i sl. Najzad, u cilju efikasnije implementacije ovog cilja, kao prvi korak treba da bude identifikacija postojećih firmi koje predstavljaju nosioce, a pogotovo koje će predstavljati buduće nosioce razvoja prerađivačke industrije TK. Ovo je potrebno da bi se konkretno, kroz kontakte, utvrdila očekivanja ovih firmi institucionalne prirode, koje može zadovoljiti TK.

2. Olakšati formiranje novih firmi i podsticati preduzetništvo u prerađivačkoj industriji TK

U cilju podsticanja preduzetništva na području kantona omogućiti i podsticati formiranje poslovnih inkubatora, stvoriti povoljne mogućnosti za educiranje preduzetnika, što je moguće više rasteretiti poreskih obaveza „start-up“ firmi, podsticati „green field“ investicije. Posebno mjesto treba dati poslovnim inkubatorima, o čemu se u nastavku govori. Poslovni inkubator je dizajniran da pomogne preduzetniku u razvoju njegove poslovne vještine i umijeća. Zajednička karakteristika skoro svih inkubatora jeste da oni pomažu preduzećima kroz: nisku cijenu zakupnine

prostora (proizvodnog, kancelarijskog, magacinskog, i sl.), zatim, administrativne usluge, pristup laboratorijama, kompjuterskim centrima, povezivanje sa konsultantima i konsultantskim firmama, bankama i drugim finansijskim institucijama, itd. U ovakvim uslovima, preduzetnici su oslobođeni ovih napora, a usmjereni su ka poslovnim aktivnostima kojim razvijaju proizvod, tehnologiju, organizaciju svog preduzeća. U toku perioda provedenog u inkubatoru, a to je u prosjeku 2,5 do 3 godine, preduzetnici razvijaju odnose medjusobno, pomažući jedni drugima u informacijama, ponekad se razvijaju čvrsti medjusobni kupopradajni odnosi, ulaze u zajedničke investicije, zajedničku nabavku skupih mašina i opreme, te njihovo zajedničko korištenje, i sl. Biznis inkubator nije samo organizacija to je i fizička jedinica, poslojući kao jedna cjelina. Inkubatori najčešće otpočinju sa radom u zgradama, kao što su napuštene ili nekorištene fabričke hale, magacinski prostori, ili eventualno za ovu svrhu izgrađenom građevinskom objektu ili grupi građevinskih objekata koje dijele preduzeća locirana u inkubatoru. Podijeljenost prostora medju firmama najčešće je pomičnim zidovima koji se pomijeraju shodno potrebama preduzeća. Veoma je bitna ova fleksibilnost koja ne sputava širenje postojećih firmi, ili uvođenje novih, ali i sužavanje potrebnog prostora ako on nije neophodan zbog smanjenog poslovanja, izmijenjene tehnologije, i sl.

3. Uspostaviti bolju koordinaciju medju poslovnim i drugim subjektima prerađivačke industrije (klasteri, lanci snabdijevanja i sl)

Lanac snabdijevanja je skup međusobno poveznaih poslovnih subjekata koji na direktan ili indirektan način kreiraju vrijednosti za potrošača ili klijenta. Lanac snabdijevanja ne uključuje samo proizvođače i dobavljače pojedinih proizvoda ili usluga već i prevoznike, špediciju, skladišta, veletrgovce, malotrgovce, i kupce. Budući da lanac snabdijevanja podrazumijeva protok ne samo proizvoda i novčanih sredstava između učesnika već i stalan protok informacija, njegova identifikacija je prvi korak u stvaranju klastera kao, jednog od mogućih akceleratora lokalnog razvoja, u ovom slučaju Tuzlanskog kantona.

4. Unaprijediti kvalitet proizvoda i procesa prerađivačke industrije u cilju postizanja konkurentnosti i održivog razvoja

Kvalitet proizvoda prerađivačke industrije valja tretirati kao jedna od temeljnih oslonaca konkurentnosti. Riječ je o kamen temeljcu konkurentnosti koji je u najdirektnijoj povezanosti sa dugoročnom i stabilnom profitabilnošću poslovnih subjekata. Kvalitet, a ne niska cijena proizvoda, je osnova za stabilan razvoj poslovnih subjekata. U vrijeme globalizacije ekonomskih tokova i očekivane integracije naše zemlje u EU, pogotovo.

5. Uspostaviti sistem obrazovanja primjeren potrebama privrednih subjekata prerađivačke industrije

U okviru Univerziteta u Tuzli, instituta, tehnoloških centara i novoformiranih oblika obrazovanja ublažiti rigidnost klasičnog obrazovnog sistema i prilagoditi programe i oblike obrazovanja sve dinamičnijim zahtjevima privrede. U okviru ovog cilja potrebno je napraviti prijedlog za reformu srednjih stručnih škola, izraditi novu nomenklaturu zanimanja imajući u vidu Bolonjski koncept visokog obrazovanja. Imajući u vidu ove napomene u nastavku se iznosi prijedlog strateških ciljeva

građevinarstva TK koje treba ostvariti u narednom period od pet godina. Naravno, uz napomenu sličnu onoj o viziji i ovdje je riječ samo o prijedlozima koji treba da posluže kao osnova za raspravu na Drugoj radionici Sektorske grupe za industriju TK na kojoj će se definitivno utvrditi strateški ciljevi razvoja građevinarstva:

- a) **Intenziviranje infrastrukturnih radova na području TK** - Intenziviranjem infrastrukturnih radova poboljšala bi se uposlenost građevinskih firmi sa područja TK, kao i sticanje određenih referenci, koje su osnovna pretpostavka za uključivanje u značajnije projekte na nivou BiH i regije. U okviru stambene politike i rješavanja stambenih potreba, bilo bi korisno poticati stambenu kolektivnu gradnju, kako bi se zadržali i privukli ključni kadrovi za razvoj Kantona. Kroz realizaciju ovog načina gradnje postigao bi se niz pozitivnih efekata. Na nivou kantona i opština poticati izgradnju objekata po modelu javno-privatnog partnerstva, što bi dodatno uposlilo postojeće građevinske firme i unaprijedilo kvalitet života građana na nivou Kantona.
- b) **Konsolidacija postojećih građevinskih firmi TK u cilju izgradnje regionalne konkurentnosti** - Sagledati stanje u vodećim građevinskim kompanijama na nivou Kantona i procijeniti njihove potrebe institucionalne prirode, kako bi im se pomoglo da ojačaju svoje konkurentske sposobnosti. Poboljšati kadrovsko popunjavanje građevinskih firmi. Obezbeđenje ključnih kadrova, prije svega inženjera, ali i kvalifikovane radne snage, jedan je od najvećih izazova sa kojima se susreću građevinske firme.
- c) **Uspostaviti sistem obrazovanja TK primjeren potrebama građevinskih firmi** - U okviru Univerziteta u Tuzli, instituta, školskih centara i novoformiranih oblika obrazovanja ublažiti rigidnost klasičnog obrazovnog sistema i prilagoditi programe i oblike obrazovanja specifičnim zahtjevima građevinske operative. U okviru ovog cilja potrebno je napraviti prijedlog za reformu srednjih stručnih škola, izraditi novu nomenklaturu zanimanja imajući u vidu Bolonjski koncept visokog obrazovanja.

Tabela 75. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za industriju

VIZIJA INDUSTRIJE Prerađivačku industriju Tuzlanskog kantona će u narednom periodu činiti moderne, tržišno orijentisane, industrijske grane čiji kapaciteti će biti locirani u svim opštinama Kantona. Prerađivačkom djelatnošću će se baviti privatna preduzeća vođena obrazovanim preduzetnicima. Izvozno orijentisana prerađivačka industrija će značajno povećati učešće u GDP Tuzlanskog kantona, u ukupnom broju zaposlenih, zadržavajući visoko obrazovane mlade ljude u Kantonu, pružajući im šansu da sami započnu vlastite biznise u različitim oblastima. Prerađivačka industrija, u svim svojim oblicima proizvodnje, će biti ekološki prihvatljiva grana.		
Strateški ciljevi PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE	Prioritetni ciljevi	Mjere
Strateški cilj 1: Podići konkurentnost postojećih poslovnih subjekata prerađivačke industrije TK	1.1. Istražiti mogućnosti akvizicije kao jednog od načina prodora u nove industrijske grane	1.1.1. Analizirati iskustva ranije realizovanih akvizicija TK i FBiH 1.1.2. Istražiti i predložiti potencijalne partnere (domaće i strane) 1.1.3. Formirati agenciju za traženje poslovnih partnera
	1.2. Istražiti mogućnosti „joint ventures-a“ pomoću kojih će se obezbijediti nova tehnologija	1.2.1. Analizirati iskustva ranije realizovanih „joint ventures-a“ 1.2.2. Istražiti i predložiti potencijalne partnere (domaće i strane) 1.2.3. Formirati agenciju za traženje poslovnih partnera
	1.3. Identifikovati nosioce razvoja po svim djelatnostima u okviru prerađivačke industrije TK	1.3.1. Izvršiti analizu poslovanja svih poslovnih subjekata u okviru prer. indus. 1.3.1. Utvrditi dugoročna strateška opredjeljenja najjačih firmi prer. indus. 1.3.3. Napraviti rang listu nosilaca razvoja i identifikovati njihove vantržišne (institucionalne) potrebe 1.3.4. Zadovoljavati potrebe prema prioritetima shodno doprinosu razvoju TK
	1.4. Izgradnja poslovnih zona u svim opštinama TK	1.4.1. Racionalizirati korištnje zemljišta za lokaciju kapaciteta prer. industrije 1.4.2. Smanjiti ili preuzeti ulaganja u infrastrukturu 1.4.3. Analizirati mogućnost dodjele zemljišta „gratis na 99 godina“.
Strateški cilj 2: Olakšati formiranje novih firmi i podsticati preduzetništvo u prerađivačkoj indstriji TK	2. 1. Na području TK, u što većem broju opština, formirati poslovne (biznis) inkubatore	2.1.1. Formirati radnu grupu za Kanton i radne grupe po opštinama 2.1.2. Analizirati lokalnu ekonomsku osnovu 2.1.3. Analizirati mrežu podrške malom biznisu 2.1.4. Analizirati baze podataka, definisanje ciljeva, i postavljanje zadataka poslovnih inkubatora 2.1.5. Izrada studija izvodljivosti za konkretni biznis inkubator na konkretnom području
	2. 2. Obezbijediti uslove za edukaciju preduzetnika	2.2.1. U sklopu izmjena i dopuna nastavnih planova i programa svih fakulteta inicirati uvođenje predmeta iz oblasti menadžmenta, finansijskog inženjeringa, marketinga... 2.2.2. Omogućiti i finansirati formiranje i realizaciju „apprenticeship“ programa po uzoru na USAID programe

	2.3. Istražiti mogućnosti za „green field“ ulaganja u nove industrijske grane	2.3.1. Zakonskom regulativom (Zakon o zemljištu, i sl.) omogućiti kupovinu zemljišta stranim ulagačima pod istim uslovima kao i domaćim – (omogućiti tzv. „slobodu nastanjanja“) 2.3.2. Stimulativnim mjerama podsticati strane investitore na direktne investicije na području TK
	2. 4. Istražiti mogućnosti formiranja novih „start-up“ firmi fokusiranih na nove tehnologije	2.4.1. Analizirati mogućnosti formiranja „start-up“ firmi prerađivačke industrije TK i označiti potencijalne osnivače 2.4.2. Pravnom regulativom i finansijskom podrškom olakšati formiranje novih firmi (domaćih i stranih ulagača) 2.4.3. Skratiti administrativnu proceduru započinjanja MSP, smanjiti poreske stope i stope doprinisa za novoformirana preduzeća
Strateški cilj 3: Uspostaviti bolju koordinaciju među poslovnim i drugim subjektima industrije TK	3.1. Identifikovati lance snabdijevanja za veća preduzeća TK	3.1.1. Inicirati kod poslovnih subjekata razumijevanje lanaca snabdijevanja 3.1.2. Podsticati razvoj arhitekture „End to End“ procesa snabdijevanja
	3.2. Identifikovati moguće klastere	3.2.1. Promovisati i pospješiti proces klasterizacije u TK 3.2.2. Podsticati povezivanje MSP u cilju zajedničkog nastupa na tržištu, posebno izvoznom
Strateški cilj 4: Unaprijediti kvalitet proizvoda i procesa prerađivačke industrije TK u cilju postizanja konkurentnosti i održivog razvoja	4.1. Podržati proces osavremenjavanja proizvodnje uvođenjem standarda	4.1.1. Kreirati svijest o nužnosti aplikacije i prihvatanja EU standarda i procedura 4.1.2. Uspostaviti zavod za standardizaciju u cilju uvođenja propisa za standardizaciju kvaliteta i kontrole proizvoda i procesa
	4.2. Podsticati izvoznu orijentaciju poslovnih subjekata	4.2.1. Podsticati visoku finalizaciju proizvoda u industrijskim granama čiji razvoj se temelji na raspoloživim sirovinama u cilju ostvarenja izvoznih efekata 4.2.2. Supstituirati uvozne nabavke sirovina i repro materijala domaćom proizvodnjom u sektorima koji raspolažu domaćim materijalnim i kadrovskim pretpostavkama 4.2.3. Obezbjediti različite oblike stimulansa izvoznim firmama
	4.3. Uspostaviti sistem monitoringa ispunjavanja ekoloških zahtjeva	4.3.1. Upoznavanje poslovnih subjekata o ekološkim standardima EU 4.3.2. Jačanja kapaciteta inspeksijskih službi
Strateški cilj 5: Uspostaviti sistem obrazovanja primjeren potrebama privrednih subjekata prerađivačke industrije TK	5.1. Napraviti prijedlog za reformu stručnog obrazovanja	5.1.1. Podići standarde svih oblika redovnog obrazovanja 5.1.2. Oblikovati module dodatnog i permanentnog obrazovanja i promovisati ih u preduzećima prerađivačke industrije
	5.2. Izraditi novu nomenklaturu zanimanja u skladu sa Bolonjskim konceptom obrazovanja	5.2.1. Uskladiti staru nomenklaturu zanimanja sa novom shodno Bolonjskom konceptu obrazovanja 5.2.2. Upoznati poslodavce s novom nomenklaturom zanimanja
	5.3. Podržati formiranje centara za permanentno obrazovanje zaposlenih primjereno potrebama poslovnih subjekata	5.3.1. Usvojiti i implementirati mehanizme za mobilizaciju radne snage i prekvalifikacije u cilju kvalitetnog zapošljavanja 5.3.2. Uspostaviti sistem informatizacije i razmjene podataka unutar i van Kantona u cilju povećanja mobilnosti radne snage

Tabela 76. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za Građevinarstvo

Vizija Građevinarstva		
Građevinarstvo Tuzlanskog kantona u predstojećem periodu će na prvom mjestu doprinosti izgradnji i razvoju Kantona. Građevinarstvo TK će postati izvozno orjentisana grana, regionalne konkurentnosti, odgovorna prema standardima zaštite životne okoline, rastućih mogućnosti povećanja dodane vrijednosti, investicija i zapošljavanja.		
Strateški ciljevi GRAĐEVINARSTVA	Prioritetni ciljevi	Mjere
Strateški cilj 1: Intenziviranje infrastrukturnih radova na području TK	1.1. Poboljšanje uposlenosti kapaciteta građevinskih firmi	1.1.1. Podsticati izgradnju poslovnih (industrijskih) centara 1.1.2. Podsticati i finansirati izgradnju infrastrukture
	1.2. Poticati stambenu kolektivnu gradnju	1.2.1. Obezbeđivati adekvatna zemljišta za stambenu izgradnju 1.2.2. Koordinirati različite zainteresovane subjekte u stambenoj izgradnji
	1.3. Razviti model javno- privatnog partnerstva	1.3.1. Afirmisati model javno – privatnog partnerstva (P–P–P) 1.3.2. Označiti građevinske projekte koji bi se mogli realizovati po modelu P–P–P
Strateški cilj 2: Konsolidacija postojećih građevinskih firmi TK u cilju izgradnje regionalne konkurentnosti	2.1. Analizirati stanje u svim građevinskim kompanijama TK i identificirati vodeće	2.1.1 Izvršiti analizu poslovanja svih svih građevinskih firmi na području TK 2.1.2. Utvrditi dugoročna strateška opredjeljenja najjačih građevinskih firmi
	2.2. Procjeniti institucionalne potrebe vodećih građevinskih firmi	2.2.1. Napraviti rang listu nosilaca razvoja i identifikovati njihove institucionalne (vantržišne) potrebe 2.2.2. Zadovoljavati potrebe prema prioritetima shodno doprinosu razvoju TK
	2.3. U koordinaciji sa obrazovnim ustanovama TK poboljšati kadrovsko popunjavanje građevinskih firmi	2.3.1. U sklopu izmjena i dopuna nastavnih planova i programa srednjih stručnih škola i fakulteta inicirati uvođenje nastavnih disciplina vezanih za građevinsku operativu 2.3.2. Omogućiti i finansirati formiranje i realizaciju „apprenticeship“ programa fokusiranog na potrebe građevinskih firmi
Strateški cilj 3: Uspostaviti sistem obrazovanja TK primjeren potrebama građevinskih poslovnih subjekata	3.1. Napraviti prijedlog za reformu stručnog obrazovanja	3.1.1. Podići standarde svih oblika redovnog obrazovanja 3.1.2. Oblikovati module dodatnog i permanentnog obrazovanja i promovisati ih u građevinskim preduzećima
	3.2. Izraditi novu nomenklaturu zanimanja u skladu sa Bolonjskim konceptom obrazovanja	3.2.1. Uskladiti staru nomenklaturu zanimanja sa novom shodno Bolonjskom konceptu obrazovanja 3.2.2. Upoznati poslodavce s novom nomenklaturom zanimanja

4.2.2.3. Energetika

Strateški ciljevi realizacije vizije energetike TK su:

1. Razvoj modernog, tržišno orijentisanog i okolinski prihvatljivog energetskog sektora

Ostvarenje postavljenog strateškog cilja zahtijeva realizaciju sljedećih prioritarnih ciljeva procesa restrukturiranja i modernizacije elektroenergetskog sektora FBiH, koji će se realizovati na TK:

1.1. Prestrukturiranje rudnika na TK i njihova integracija sa JP EP BiH

Ostvarenje ovog prioritarnog cilja će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:

- a) Inoviranje i dosljedna implementacija Akcionih planova za restrukturiranje i modernizaciju rudnika uglja i elektroenergetskog sektora u FBiH.

Osnovni ekonomski pokazatelji poslovanja u 2007. godini za preduzeća iz sektora energetike na TK su dati u nastavku:

Rudnici Kreka

Trenutno Rudnik Kreka zapošljava 4001 radnika od čega 838 invalida rada i 92 invalida rata. Postojeće stanja rada rudnika Kreka karakterišu veoma složeni uslovi poslovanja. Prijedlogom Zakona o finansijskoj konsolidaciji rudnika uglja u FBiH evidentirana su sljedeća potrebna sredstva za finansijsku konsolidaciju i modernizaciju rudnika Kreka:

- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose 2007. u iznosu 78.794,821 KM
- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose u 2008. u iznosu 25.789,294 KM
- Za plaćanje poreza i doprinosa u 2009. u iznosu 25.789,294 KM
- Ostala zaduženja 51.322.712 KM

Osnovni pokazatelji poslovanja rudnika Kreka u 2007. godini su:

- Prihod u 2007. godini 126.957.060 KM/ rashodi 141.331.520 KM
- Ostvareni poslovni rezultat -14.377.460 KM, prosječna neto plata 640,84 KM

Rudnik Đurđevik

Trenutno Rudnik Đurđevik zapošljava 925 radnika od čega 222 invalida rada. Prijedlogom Zakona o finansijskoj konsolidaciji rudnika uglja u FBiH evidentirana su sljedeća potrebna sredstva za finansijsku konsolidaciju i modernizaciju rudnika Đurđevik:

- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose 31.12.2007. u iznosu 10.705,628
- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose u 2008. u iznosu od 6.660,000 KM
- Ostala zaduženja u iznosu 14.660.837 KM

Osnovni pokazatelji poslovanja rudnika Đurđevik u 2007. godini su:

- Prihod u 2007. godini 35.066.433 KM/ rashodi u 2007. godini 33.325.357 KM
- Ostvareni poslovni rezultat 1.741.086 KM, prosječna neto plata 566.13 KM

Rudnik Banovići

Trenutno Rudnik Banovići zapošljava 2.591 radnika od čega 340 invalida rada i 26 invalida rata. Prijedlogom Zakona o finansijskoj konsolidaciji rudnika uglja u FBiH evidentirana su sljedeća potrebna sredstva za finansijsku konsolidaciju i modernizaciju rudnika Banovići:

- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose 31.12.2007. u iznosu 31.307,954
- Obaveze za neplaćene poreze i doprinose u 2008. u iznosu 18.077,793 KM
- Kreditna zaduženja u iznosu 17,543.722 KM

Osnovni pokazatelji poslovanja rudnika Banovići u 2007. godini su:

- Prihod u 2007. godini 106.602.790 KM/ rashodi u 2007 godini 98.829.141 KM
- Ostvareni poslovni rezultat 7.733.649 KM, prosječna neto plata 717 KM

Termoelektrana (TE) Tuzla

TE Tuzla posluje u sastavu JP Elektroprivreda BiH (EP BiH). Osnovni tehnički i ekonomski podaci o TE Tuzla su dati u nastavku:

- Instalirana snaga 779 MW
- Proizvodnja električne energije između 2.765 i 3.074 GWh/god. u periodu 2002.-2007.
- Učešće u ukupnoj proizvodnji EP BiH između 44% i 53%.
- Potrošnja uglja iz ugljenokopa sa TK između 2.735 hilj. i 3.430 hilj. tona
- Broj zaposlenih 1.032 (1995.) i 741 (2007.)
- Ostvareni prihod u 2007. godini 254.955 hilj. KM (procjena EP BiH)
- Prosječna neto plata 1.193 KM (prosjeck EP BiH)
- U periodu od 2001. godine u TE Tuzla je investirano preko 200 mil. KM u revitalizaciju postrojenja.

Elektrodistribucija (ED) Tuzla

ED Tuzla posluje u sastavu JP Elektroprivreda BiH (EP BiH). Osnovni tehnički i ekonomski podaci o ED Tuzla su dati u nastavku:

- Broj priključenih potrošača: 144.087 (2000. god.) i 166.061 (2007..)
- Isporučena energija: 812,870 MWh (2001. god.) i 972.543 MWh (2007.)
- Prihod po godinama 92.105 hilj. (2000. god.) i 121.149 hilj. KM (2007.)
- Stepennaplate preko 99%.
- Gubici u distributivnoj mreži cca. 8%
- Broj zaposlenih 765, prosječna plata 1.193 KM (prosjeck EP BiH)

Na osnovu analize poslovanja preduzeća u elektroenergetskom sektoru na TK i rezultata radionica mogu se izvesti sljedeći zaključci:

- Navedena preduzeća u elektroenergetskom sektoru, zajedno sa dijelom Elektroprenosa BiH na TK, zapošljavaju oko 9.500 radnika i ostvarili su ukupan prihod u 2007. godini od cca. 700 mil KM. *Ovi podaci ukazuju na dominantni položaj ove industrije u privredi TK.* Ukoliko se ovome doda poslovanje kompanija koje su povezane sa radom kompanija iz elektroenergetskog sektora ova konstatacija postaje još važnija.
- Kompanije koje posluju u sastavu EP BiH su uspješno realizovale proces restrukturiranja i spremne su za planirane aktivnosti modernizacije i novi investicioni ciklus. Samo u TE Tuzla se u periodu 2008-2013. godina planirano je investiranje u iznosu cca. 170 mil KM (bez investicije u novi blok).

- Poslovanje rudnika uglja na TK je veoma složeno. Ovo se posebno odnosi na Rudnik Kreka, koji predstavlja oslonac za proizvodnju u TE Tuzla. Finansijska konsolidacija i modernizacija rudnika na TK će se vjerovatno provoditi u većem dijelu perioda koji pokriva ova strategija. Pošto je efikasan rad rudnika preduslov za efikasan rad sektora proizvodnje na TK posebnu pažnju treba posvetiti učešću institucija TK u planiranju i realizaciji predstojećeg veoma složenog procesa restruktuiranja.
- Premda su u operativnom planu razvoja energetike FBiH predložene opcije izgradnje novih proizvodnih termoenergetskih objekata (blokovi u TE Tuzla i blok uz rudnik Banovići) i pratećih rudarskih kapaciteta i premda je izrada tehničke dokumentacije za novi blok u TE Tuzla u toku nije realno očekivati da se prije 2011/2012. godine pokrene značajniji investicioni ciklus u proizvodne objekte na TK. To znači da će do kraja perioda koji obrađuje ova strategija potrebne količine uglja za TE Tuzla koje osiguravaju rudnici na TK ostati na sadašnjem nivou 3-3.5 mil. tona/god..

Iz prethodnih podataka i zaključaka je očigledno da budućnost elektroenergetskog sektora na TK zavisi od dosljedne implementacije Akcionih planova FBiH kojima se predviđa finansijska konsolidacija rudnika uglja i njihova integracija sa Elektroprivredom BiH. Institucije TK moraju biti uključene u realizaciju ovog veoma složenog procesa.

1.2. Izrada Programa rješavanja negativnih socijalnih posljedica restruktuiranja rudnika na TK, u skladu sa Memorandumom o saradnji o socijalnim pitanjima Energetske Zajednice, potpisanom oktobra 2007.

Potpisanim Memorandumom zemlje Zapadnog Balkana su se u kontekstu Energetske Zajednice obavezale da će sačiniti program rješavanja socijalnih problema koji mogu nastati kao posljedica restruktuiranja energetskog sektora. Za TK najvažnija komponenta Memoranduma je izrada programa rješavanja socijalnih posljedica restruktuiranja rudnika. Stoga TK treba inicirati izradu odgovarajućeg programa prvenstveno sa institucijama FBiH i EP BiH.

Iz prethodnih podataka i zaključaka je očigledno da budućnost elektroenergetskog sektora na TK zavisi od dosljedne implementacije Akcionih planova FBiH kojima se predviđa finansijska konsolidacija rudnika uglja i njihova integracija sa Elektroprivredom BiH. Institucije TK moraju biti uključene u realizaciju ovog veoma složenog procesa.

1.3. Izrada Programa rješavanja negativnih socijalnih posljedica restruktuiranja rudnika na TK, u skladu sa Memorandumom o saradnji o socijalnim pitanjima Energetske Zajednice, potpisanom oktobra 2007.

Potpisanim Memorandumom zemlje Zapadnog Balkana su se u kontekstu Energetske Zajednice obavezale da će sačiniti program rješavanja socijalnih problema koji mogu nastati kao posljedica restruktuiranja energetskog sektora. Za TK najvažnija komponenta Memoranduma je izrada programa rješavanja socijalnih posljedica restruktuiranja rudnika. Stoga TK treba inicirati izradu odgovarajućeg programa prvenstveno sa institucijama FBiH i EP BiH.

1.4. Modernizacija postrojenja u sektoru u cilju smanjenja njihovog negativnog uticaja na životnu okolinu

1. Ostvarenje ovog prioritetnog cilja će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:
 - Izrada programa modernizacija i rekonstrukcija 200 MW proizvodnih blokova u TE Tuzla, radi smanjenja negativnog uticaja na okolinu, u skladu sa obavezama koje proizilaze iz Ugovora o Energetskoj zajednici o ograničavanju negativnog uticaja stakleničkih plinova iz velikih blokova koji sagorjevaju ugalj (obaveza se primjenjuje od 2017.) Programom modernizacije je neophodno izabrati odgovarajuću tehnologiju, posebno za odsumporavanje.
 - Izrada projekata rekultivacije zemljišta iskorištenih površinskih kopova.
 - Izrada projektne dokumentacije za smanjenje zagađenja jezera Modrac iz rudnika Banovići.

2. Poboljšanje pouzdanosti i kvaliteta napajanja električnom energijom na TK. Ostvarenje ovog prioritetnog cilja će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:
 - Izrade Plana poboljšanja kvaliteta napajanja TK razvojem prenosne i distributivne mreže, pošto na pojedinim područjima kvalitet električne energije nije na zahjevanom nivou.
 - Izrada Plana razvoja prenosne i distributivne mreže na TK koji će omogućiti kvalitetno napajanje električnom energijom TK nakon izlaska iz pogona 100MW bloka u TE Tuzla. Blok II snage 100MW u TE Tuzla predstavlja važnu napojnu tačku za distributivnu mrežu TK, posebno područja opština Tuzla i Lukavac. Planirani izlazak iz pogona ovog bloka je 2012-2014. Do tada je potrebno izraditi tehničku dokumentaciju i realizovati neophodne investiciji kako izlaskom ovog bloka ne bi došlo do značajnog pogoršavanja pouzdanosti i kvaliteta napajanja električnom energijom TK.

3. Promocija energetske efikasnosti i energetskog menadžmenta na TK:
 - Ukoliko se želi realizovati ovaj postavljeni prioritetni cilj na TK je, ne čekajući na usvajanje i operacionalizaciju strategije energetike BiH/FBiH, potrebno pokrenuti sistematične aktivnosti, prvenstveno vlade TK i opština na TK, na povećanju energetske efikasnosti u industriji, ruralnim i urbanim sredinama. U cilju realizacije ovog prioritetnog cilja, za čiju marketinšku promociju se predlaže slogan „TK energetski efikasan region“ potrebno je realizovati sljedeće mjere:
 - Izrada programa i planova promocije energetske efikasnosti i energetskog menadžmenta u industriji, ruralnim i urbanim sredinama na TK.
 - Uspostavljanje institucije savjetnika za energetsku efikasnost u opštinama i pri vladi TK kao i Koordinirajućeg tijela pri vladi TK za harmonizaciju planova razvoja komunalne energetike opština na TK, baziranu na primjeni mjera energetske efikasnosti.
 - Uspostavljanje sistema poticaja projektima energetske efikasnosti (razvojem institucionalnih kapaciteta na TK za energetski audit, savjetovanje o energetskoj efikasnosti i sl.).

2. Energetika kao pokretač razvoja TK i privlačenja stranih investicija

Očekivane investicije u energetiku na TK u narednom periodu predstavljaju razvojnu šansu za industriju i istraživačko razvojne institucije. Na području TK, posebno u tzv. "tuzlanskom energetsom bazenu" (opštine Tuzla, Lukavac, Živinice i Banovići) značajne investicije u energetiku (rudnike i TE Tuzla) u 70-im i 80-im godinama nisu rezultirali samo razvojem termo-energetskog sektora nego i pratećih industrija (metalne/elektro, građevinarstva, transporta), servisa (posebno u vanjskoj trgovini i bankarstvu) kao i obrazovnih (otvaranje energetske odsjeka na Elektrotehničkom i Mašinskom fakultetu) i istraživačko-razvojnih kapaciteta (ubrzani razvoj Rudarskog Instituta). Kao model pokretanja ekonomskog razvoja baziran na investicijama u energetici TK, a koji je prilagođen tržišnim uslovima privređivanja, u cilju ostvarenja ovog strateškog cilja predlaže se realizacija sljedećih prioritetnih ciljeva:

2.1. Formiranje institucionalne strukture za povezivanje industrije i istraživačke zajednice u sektoru elektroenergetskih sistema.

Ostvarenje ovog prioritetnog cilja će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:

- Udruživanje MSP-a i istraživačkih institucija na TK u lancu vrijednosti energetike sa ciljem zajedničkog učešća na investicionim u energetici - MSP-a sa TK su u dosadašnjim investicijama u sektoru energetike na TK participirali sa zanemarivih 10%. Ukoliko se želi iskoristiti očekivani investicioni ciklus u energetiku na TK (do 2013. god. očekuje se realizacija investicija od cca. 300. Mil. KM) za razvoj kompanija u pratećim industrijama neophodno je koordinirati potencijale pojedinih kompanija sa TK i povezati ih sa istraživačkim institucijama sa ciljem zajedničkog učešća na budućim investicionim projektima. Buduću mrežu kompanija i istraživačko-razvojnih institucija je potrebno povezati sa stranim strateškim partnerima u oblasti konsaltinga, projektovanja i inženjeringa.
- Iniciranje aktivnosti na realizaciji ideje o formiranju Instituta za termoenergetiku u Tuzli - Formiranje Instituta za termoenergetiku u Tuzli je ideja koja je promovisana 90-ih godina. Ista je obnovljena u planovima razvoja energetike sadašnje vlade FBiH. Međutim, do realizacije ove ideje za sada nije došlo. U cilju pozicioniranja energetike na TK kao jednog od pokretača razvoja ne samo pratećih industrija nego i novih industrija neophodno je aktuelizirati ovu ideju.
- Formiranje Tehnološkog Centra sa inkubatorom MSP-a i certificiranim laboratorijama za modernu energetiku i zaštitu čovjekove okoline - Planovima razvoja TK predloženo je pokretanje aktivnosti na formiranju Tehnološkog parka Tuzla. Okosnicu budućeg Tehnološkog parka treba da čine tehnološki centri za pojedine industrijske grane. Strategijom razvoja energetike se predlaže iniciranje aktivnosti na formiranju Tehnološkog centra Energetike i Ekologije (zaštite čovjekove sredine). U okviru ovog centra se može formirati nekoliko certificiranih laboratorija kao i inkubator MSP-a, koja bi pored usluga u tradicionalnoj energetici razvijali i proizvode moderne energetike (bazirane na energetske efikasnosti, obnovljivim izvorima i primjeni ICT u energetici)

2.2. Formiranje institucija za promociju i implementaciju programa i projekata energetske efikasnosti

Ostvarenje ovog prioritetnog cilja će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:

- Centar za edukaciju i savjetovanje o energetskej efikasnosti - U zadnjih 30 godina na TK nije pokrenut značajniji investicioni projekt u energetici. Zbog ratnih zbivanja stručna javnost na TK je nedovoljno pratila tehnološke trendove u razvoju savremene energetike. Stoga se predlaže formiranje Centra za kontinuirano obrazovanje u oblastima energetike i zaštite čovjekove okoline. Pored edukacionih sadržaja ovaj centar bi mogao razviti i aktivnosti energetskog audita i savjetovanja.
- Podrška formiranju kompanija za konsalting i pružanje servisa u energetici na bazi inženjeringa uključujući i formiranje tzv. ESCO kompanija - Realizaciju projekata energetske efikasnosti uglavnom provode specijalizovana MSP-a. Finansiranje ovakvih projekata je većinom bazirano na privatnim investicijama. Posebno je važna aktivnost tzv. ESCO (Energy Services Companies) kompanija koji pored tehničkog inženjeringa osiguravaju i finansijsku konstrukciju za projekte. Međutim uloga države je ključna za pokretanje tržišta energetske efikasnosti. Naime državne i javne institucije pokretanjem odgovarajućih programa i projekata formiraju inicijalni zahtjev za ovakvim uslugama.

3. TK kao prepoznatljiva sredina po doprinosu razvoja moderne energetike

TK je bio prepoznatljiva sredina za sektor energetike u BiH i u širem okruženju. Strateški cilj promovisanja TK kao sredine koja je prepoznatljiva po doprinosu u razvoju moderne energetike se planira realizovati ostvarenjem sljedećih prioritetnih ciljeva:

3.1. Izgradnja ljudskih kapaciteta u oblasti energetike

Ovaj prioritetni cilj zahtijeva provođenje sljedećih mjera:

- Finansiranje primijenjenih istraživanja u sektoru energetike koji su od interesa za TK - Finansiranjem primijenjenih istraživanja i studija u energetici, posebno onih koji su od direktnog interesa za TK. Inicijalna sredstva za finansiranje istraživanja se trebaju obezbijediti iz sredstava za nauku, istraživanje i razvoj iz budžeta TK. Dodatna sredstva se mogu obezbijediti iz fondova, prije svega EU, koji podržavaju ovakva istraživanja. U cilju koordinacije istraživanja moguće je formirati poseban Fond za istraživanja u energetici. Fond bi morao imati formalnu upravljačku strukturu, a realizacija projekata bi se odvijala preko postojećih i novih istraživačkih organizacija, MSP-a i nevladinih organizacija.

- Stipendiranje studenata na fakultetima koji su osnova za razvoj energetike sa ciljem povećanja upisa - Vlada i parlament TK trebaju alocirati i posebna sredstva za stipendiranje studenata na fakultetima (na energetskim odsjecima na Rudarstvu, Geologiji, Tehnologiji, Mašinstvu i Elektrotehnici) sa ciljem povećanja broja upisanih studenata na odsjeke energetike. Vlada TK treba finansijski podržati i studiranje na ovim odsjecima na post-diplomskim studijima.
- Finansiranje izrada završnih radova na postdiplomskim i doktorskim studijima iz energetike sa temama od interesa za TK.

3.2. Promocija TK kao prepoznatljive sredine po doprinosu razvoju moderne energetike

Realizacija ovog prioritnog cilja zahtijeva implementaciju sljedećih aktivnosti:

3.3. Organizovanje redovne konferencije o energiji i zaštiti čovjekove okoline

Organizovanje redovne konferencije o Energiji i Ekologiji (zaštiti čovjekove okoline) bi značajno doprinjelo promociji TK u širem okruženju. Inicijalna sredstva za organizovanje konferencije se mogu obezbijediti iz budžeta TK, FBiH kao i iz sponzorskih sufinansiranja.

3.4. Organizovanje stalnog sajma opreme u rudarstvu, energetici i ekologiji

Mnogi gradovi u BiH su razvoj sajamskih aktivnosti bazirali na organizaciji specijalizovanih sajmova. Uspostavljanje sajma opreme u rudarstvu, energetici (uključujući i modernu energetiku) i ekologiji (u oblastima zaštite čovjekove sredine u energetskim objektima) bi značajno doprinjelo promociji imidža TK kao značajnog energetskog regiona.

4. Unaprjedjenje regulatornog i institucionalnog okvira za efikasno upravljanje energetikom na TK i za efikasno inkorporiranje TK u razvojne planove energetike FBiH i BiH

Pošto nema usvojene Strategije razvoja BiH, a niti je usvojen dokument vlade FBiH "Strateški plan i program razvoja elektroenergetskog sektora Federacije BiH", uradjen od ekspertna grupa Ministarstva energije, rudarstva i industrije Federacije BiH u martu 2008. institucije TK moraju da organizovano učestvuju u pripremi Strategije energetike BiH kao i Akcionih planova i politika njene implementacije u FBiH. Realizacija strateških ciljevi energetike TK trebaju da osigura kvalitetno i pouzdano napajanje energentima TK, kao preduslov za njegov razvoj, kao i efikasnu implementaciju programa restrukturiranja sektora termoenergetike, kao preduslov za dalji razvoj baziran na konceptu moderne energetike.

U analiziranom periodu 2008-2013. god. donijeće se i implementirati strateške odluke restruktuiranja energetskog sektora FBiH koje će imati dalekosežne posljedice po budućnost ovog sektora na TK. Ovo se odnosi kako na privredne subjekte tako i na aspekte zaštite čovjekove sredine ali i socijalne posljedice neminovnog smanjenja radne snage u cilju dostizanja konkurentskih parametara poslovanja pojedinih

kompanija u sektoru. Bez obzira na ustavom definisane nadležnosti za sektor energetike (na FBiH) institucije TK moraju hitno da se uključe u procese donošenja odluka po navedenim pitanjima na nivou FBiH. Sistematična realizacija postavljenih ciljeva u energetici na TK, predloženih u ovom dokumentu, zahtijeva postojanje institucionalnog okvira unutar kojeg će se koordinirati i usmjeravati realizacija definisanih ciljeva, kao i aktivnosti koje proizilaze iz strategija razvoja FBiH/BiH.

Realizacija ovog strateškog cilja zahtijeva implementaciju sljedećih mjera:

- Inkorporiranje usvajanih strateških prioriteta energetike TK u strategiju i razvojne planove FBiH /BiH - Potrebno je napraviti plan inkorporiranja strateških prioriteta TK (koji su usvojeni na Skupštini TK). Ovu aktivnost treba da realizuje odgovarajuća ministarstva i vlada TK
- Formiranje stalne savjetodavno/koordinirajuće grupe pri vladi TK za realizaciju strateških ciljeva i politika energetike TK - U cilju planiranja aktivnosti na promociji i realizaciji strategije energetike TK na bazi savremenih i aktuelnih naučnih i stručnih spoznaja i koordinaciji aktivnosti različitih aktera na TK predlaže se da se pri vladi TK formiraju dva tijela: *Savjetodavni tim i Koordinirajući odbor*. Savjetodavni tim treba da sačinjavaju 5-7 dokazanih stručnjaka različitih područja energetike (sa TK i/ili iz BiH). Koordinirajući odbor treba da sačinjava 12-15 članova: predstavnika vlade TK i opština Tuzla, Lukavac, Banovići i Živinice, kompanija u sektoru (rudnici, TE i ED), akademske zajednice, nevladinih organizacija kao i pojedinih kompanija koje pružaju servise u sektoru energetike.
- Koordinacija planova razvoja opština i TK sa razvojnim planovima energetike FBiH/BiH - Kako ne bi došlo do problema u realizaciji razvojnih projekata u energetici koji su povezani sa aspektima prostornog planiranja i zaštite čovjekove okoline ali ni do zastoja u razvoju opština na TK potrebno je formalizovati koordinaciju između institucija TK, opština na TK i javnih i državnih preduzeća.
- Analiza uticaja planova razvoja mreže prirodnog plina u regionu, BiH i FBiH na energetiku TK - U periodu do 2013. godine nije planiran razvoj mreže prirodnog gasa na TK. Međutim dugoročnim planovima razvoja gasne mreže u BiH i regionu predviđa se njeno proširenje i na TK. Pošto bi razvoj gasne mreže na TK općenito značajno uticao na koncept razvoja energetike potrebno provesti analizu ovog uticaja i inicirati izradu odgovarajućih studija.

SEKTORSKI PROJEKTI

U cilju realizacije strateških ciljeva u energetici na TK u Tabeli 3 navedeni su sektorski projekti sa dinamikom realizacije, potrebnim iznosima i izvorima finansiranja. Predlaže se realizacija sljedećih investicionih projekata:

- Rekonstrukcija postojećih 200MW blokova u TE Tuzla radi ispunjavanja obaveza iz Ugovora o Energetskoj Zajednici oko smanjenja uticaja na okolinu velikih kotlova na ugalj (obaveza stupa na snagu 2017. godine). Vrijednost investicije zavisi od odabranog tehnološkog rješenja. Investiranje EP BiH.

- Unaprjeđena kvaliteta napajanja električnom energijom TK investicijama u prenosnu i distributivnu mrežu. Vrijednost investicije zavisi od odabranih rješenja. Investiranje EP BiH.
- Povećanje energetske efikasnosti u industriji, urbanim i ruralnim sredinama. Realizacija ovog projekta će se ostvariti implementacijom sljedećih programa:
 - Optimizacija sistema daljinskog grijanja u Tuzli i Lukavcu, uvođenjem daljinskog sistema upravljanja.
 - Izgradnja sistema daljinskog grijanja u Gračanici, Živinicama, Srebreniku i Kladnju
 - Formiranje Fonda za energetske efikasnost, radi poticanja projekata energetske efikasnosti. Pored ostalog Fond može da subvencionira izradu projekta i njihovu realizaciju (preko kreditno-garantnog fonda ili subvencioniranje kamate na komercijalne kredite).
- Razvoj ljudskih resursa sa više programa od kojih se kao prioritetni predlažu:
 - Izrada studije izvodljivosti za formiranje Tehnološkog centra sa inkubatorom za MSP-a i certificiranim laboratorijama za modernu energetiku i ekologiju (budžet TK 20.000 KM i sredstva međunarodnih donatora 20.000 KM)
 - Formiranje Centra za kontinuirano obrazovanje u modernoj energetici i ekologiji (inicijalna sredstva po 50.000 KM iz budžeta TK i opština na TK)
- Razvoj brenda TK kao sredine prepoznatljive po razvoju moderne energetike. Realizacija ovog projekta će se ostvariti implementacijom sljedećih programa:
 - Organizovanje redovnih konferencija o energiji (budžet TK 50.000 KM/god)
 - Organizovanje stalnog sajma opreme u rudarstvu, energetici i ekologiji (budžet TK 100.000 KM/god, učesnici i komercijalni sponzori)

Nezavisno od očekivanih novi investicija u termoenergetski sektor postojeći fragmentirani ljudski i institucionalni kapaciteti se mogu organizovati za pokretanje razvoja u oblasti moderne energetike, koja je bazirana na energetske efikasnosti, ekologiji, obnovljivim izvorima i primjeni informacionih i računarskih tehnologija u upravljanju energetskim sistemima. Stoga se predlaže realizacija sljedećih projekata:

Tabela 77. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za energetiku

VIZIJA SEKTORA – ENERGETIKA		
Razvoj modernog, tržišno orijentisanog, okolinski prihvatljivog sektora eneretike koji će biti pokretač ekonomskog razvoja, po čemu će TK biti prepoznatljiv u BiH i regionu, na taj način stvarajući uslove za privlačenje novih investicija.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Razvoj modernog, tržišno orijentisanog i okolinski prihvatljivog energetskog sektora na TK	<p>Ključni akteri realizacije cilja: Vlade/Ministarstva i Parlamenti TK i FBiH, opštine, javna i državna preduzeća u elektroenergetskom sektoru</p> <p>Izvori finansiranja: budžeti opština, TK i FBiH, poticajni međunarodni fondovi, finansijske institucije, privatni investitori</p>	Inoviranje i dosljedna implementacija Akcionih planova za restrukturiranje i modernizaciju rudnika uglja i elektroenergetskog sektora FBiH.
		Izrada Program rješavanja socijalnih posljedica restruktuiranja rudnika na TK.
		Izrada studija i projekata rekonstrukcija postojećih 200MW proizvodnih blokova u TE Tuzla, radi ispunjavanja obaveza iz Ugovora o Energetskoj Zajednici
		Izrada projekata rekultivacije zemljišta iskorištenih površinskih kopova
		Izrada projektne dokumentacije za smanjenje zagađenja jezera Modrac iz rudnika Banovići
		Plan poboljšanja kvaliteta napajanja TK razvojem prenosne i distributivne mreže.
		Izrada Plana razvoja prenosne i distributivne mreže na TK koji će omogućiti kvalitetno napajanje električnom energijom TK nakon izlaska iz pogona 100MW bloka u TE Tuzla.
		Izrada programa i planova promocije energetske efikasnosti i energetskog menadžmenta u industriji, ruralnim i urbanim sredinama na TK
		Uspostavljanje institucije savjetnika za energetsku efikasnost u opštinama i pri Vladi
		Uspostavljanje sistema poticaja projektima energetske efikasnosti (energetski audit, savjetovanje o energetskoj efikasnosti)
Energetika kao pokretač razvoja TK i privlačenja stranih investicija	<p>Ključni akteri realizacije cilja: Vlade/Ministarstva i Parlamenti TK i FBiH, opštine, javna i državna preduzeća u elektroenergetskom sektoru, MSP-a, strani strateški partneri</p> <p>Izvori finansiranja: budžeti opština, TK i FBiH, finansijske institucije, privatni investitori, međunarodne organizacije (EU, UNDP, WB, EBRD)</p>	Udruživanje MSP-a i istraživačkih institucija sa TK u „mrežu kompanija lancu vrijednosti energetike“ sa ciljem zajedničkog učešće na investicionim projektima u energetici.
		Iniciranje aktivnosti na formiranje Instituta za termoenergetiku u Tuzli.
		Formiranje Tehnološkog Centra sa inkubatorom MSP-a i certificiranim laboratorijama za modernu energetiku i zaštitu čovjekove okoline
		Centar za edukaciju i savjetovanje o energetskoj efikasnosti i konsaltinga za EE (CETEOR)
		Kompanije za konsalting i servise u energetici (ESCO)

TK kao prepoznatljiva sredina po doprinosu razvoju moderne energetike	Ključni akteri realizacije cilja: Vlada i Parlament TK, javna i državna preduzeća u elektroenergetskom sektoru, Univerzitet u Tuzli, Rudarski Institut, MSP-a i privatne kompanije Izvori finansiranja: Budžeti TK i FBiH, finansijske institucije, privatni investitori, međunarodne organizacije (EU, UNDP, WB, EBRD)	Finansiranje primijenjenih istraživanja i studija u energetici od interesa za TK
		Stipendiranje studenata na fakultetima koji su osnova za razvoj energetike sa ciljem povećanja upisa
		Finansiranje izrada završnih radova postdiplomskih i doktorskih studija iz energetike sa temama od interesa za TK
		Organizovanje redovne konferencije o energiji i zaštiti covjekove okoline
		Organizovanje stalnog sajma opreme u rudarstvu, energetici i ekologiji
Unaprijedjenje regulatornog i institucionalnog okvira za efikasno upravljanje energetikom na TK i za efikasno inkorporiranje TK u razvojne planove energetike FBiH i BiH	Ključni akteri realizacije cilja: Vlada i Parlament TK, opštine, javna i državna preduzeća u elektroenergetskom sektoru, Univerzitet u Tuzli, Rudarski Institut, MSP-a i privatne kompanije Izvori finansiranja: Budžeti TK i FBiH, međunarodne organizacije (EU, UNDP, WB, EBRD)	Usvajanje strateških prioriteta energetike TK, postizanje društvenog konsenzusa i njihovo inkorporiranje u strategiju i razvojne planove FBiH /BiH
		Formiranje stalne savjetodavno/koordinirajuće grupe pri vladi TK za realizaciju strateških ciljeva i politika energetike TK
		Koordinacija planova razvoja opština i TK sa razvojnim planovima energetike FBiH/BiH
		Analiza uticaja planova razvoja mreže prirodnog plina u regionu, BiH i FBiH na energetiku TK

4.2.2.4. Trgovina, turizam, finansijski i drugi servisi

Strateški ciljevi u turizmu

Na osnovu zaključaka provedenih radionica, te do sada utvrđenih dokumenata koji se mogu pojaviti kao determinirajući faktor u provedbi ciljeva (Prostorni plan Tuzlanskog kantona, usvojena i do sada provedena opredjeljenja ranijih dokumenata kao što su Strateške smjernice razvoja i promocije turizma u općini Tuzla, te Strategije razvoja turizma Federacije BiH), strateških ciljeva Tuzlanskog kantona i predložene vizije utvrđeni su strateški ciljevi u oblasti turizma.

Oni obuhvaćaju sljedeće:

1. Rast turizma i povećanje zaposlenosti i investicija u turizam (Povećanje doprinosa turizma ekonomskom i socijalnom razvoju na Tuzlanskom kantonu). Na osnovu ovako definisanog cilja predviđa se maksimalno djelovanje u pravcu daljeg jačanja učešća turizma u kreiranju novih radnih mjesta, te doprinosa ostvarivanju nove vrijednosti.
2. Unapređenje turističke ponude u kvalitetnom smislu i u strukturi ponude: ovaj cilj implicira djelovanje u pravcu unapređenja postojeće turističke ponude, prije svega usmjerenom na podizanje kvaliteta postojeće turističke ponude, odnosno kreiranje ponude za gornji dio tržišta, što podrazumijeva, bogatiju ponudu, viši kvalitet usluga i više cijene, sve usmjereno turistima koji su segmentiranjem tržišta na bazi biheviorističkih kriterija smješteni u segment više platežne moći, ali i viših zahtjeva. Sa druge, strane ovaj cilj implicira

aktivno djelovanje u pravcu kreiranja turističkog branda Tuzlanskog kantona i agreivne promocije obogaćene ponude prema uočenim tržišnim segmentima, te aktivnu saradnju sa ponuđačima u regionu, u nastojanju da se kreira kombinovana ponuda, te da se animiraju turisti iz susjednih zemalja.

3. Privlačenje investitora u sektor turizma: ovaj cilj implicira aktivan pristup u osiguranju inicijalnih sredstava za ostvarivanje prethodno navedenih ciljeva, te u pravcu obogaćivanja i jačanja turističke ponude. Njegovim provođenjem biće moguće osigurati inicijalna sredstva za unapređenje turističke ponude, te aktivan doprinos investitora u animiranju i privlačenju turista sa njihovih matičnih tržišta kao posjetilaca Tuzlanskog kantona.
4. Unapređenje regulatornog i institucionalnog kapaciteta za upravljanje turizmom. Realizacija ovog cilja omogućiće definisanje ključnih kategorija i oblasti upravljanja turističkom destinacijom, što će doprinijeti prevazilaženju razlika i suprotnosti između aktera i subjekata turističke ponude na području Tuzlanskog kantona. Istovremeno, provođenje ovog cilja omogućiće prevazilaženje ključnih problema u finansiranju i djelovanju sa nivoa općina i kantona, te jačanje koncepta integralnog razvoja.

Prioritetni ciljevi

Iz predloženih strateških ciljeva proizilaze prioritetni ciljevi koji su definisani uzimajući u obzir njihovu vezu i uslovljenost sa strateškim ciljevima, te činjenicu da će Tuzlanski kanton i Vlada TK u narednom periodu biti izloženi velikom pritisku za realizaciju predviđenih ciljeva. Stoga su u ovoj kategoriji predloženi ciljevi prvog i drugog prioriteta, odnosno grupisani u zavisnosti od toga kako je potrebno usmjeriti napore i sredstva na realizaciji kako bi se ostvarili postavljeni strateški ciljevi. Pri tome je važno naglasiti da kod nekih ciljeva prioritet logično proizilazi iz vremenskog redoslijeda u ostvarivanju. Ovo se posebno odnosi na doprinos turizma generiranju i povećanju zapošljavanja. Ovaj cilj sam po sebi je od ključnog značaja, ali se može realizovati tek nakon što se ostvare neki od ciljeva koji su navedeni, a koji predstavljaju pretpostavke za realizaciju povećanja učešća turizma u GDP-ju i zapošljavanju. Naime, tek nakon jačanja i povećanja investiranja u oblasti turizma, unapređenja kvaliteta ponude i pretpostavki za razvoj turizma, biće moguće ostvariti povećanje učešća turizma u oblasti zapošljavanja i generiranju GDP-ja.

Ciljevi prvog prioriteta	Ciljevi drugog prioriteta
Kreiranje pretpostavki javnog sektora za razvoj turizma (1)*	Povećanje učešća turizma u generiranju GDP i zapošljavanja (1)
Podizanje kvaliteta smještaja, gastronomske i zabavne komponente (2)*	Jačanje turističkog branda TK Osvajanje zahtjevnijih tržišta (2)
Identifikacija oblasti atraktivnih za potencijalne investitore - Definisane modele saradnje sa investitorima u zavisnosti od prethodno definisanih kategorija (3)*	Utvrdjivanje mogućih oblika saradnje javnog sektora i potencijalnih investitora (3)
Utvrdjivanje mehanizama saradnje među općinama i TK u oblasti turističke infrastrukture (4)*	Kreiranje modela javno-privatnog partnerstva u sferi turističke ponude (4)

* naveden strateški cilj na koji se odnosi

Mjere za provođenje ciljeva

U nastojanju da se ostvari prvi strateški cilj, usmjeren na Rast turizma i povećanje zaposlenosti i investicija u turizam (Povećanje doprinosa turizma ekonomskom i socijalnom razvoju na Tuzlanskom kantonu) te prioritetni cilj: povećanje učešća turizma u generiranju GDP-ja i zapošljavanju, neophodno je osigurati sljedeće mjere: podršku otvaranju novih SMEs i samozapošljavanju u oblasti turizma, sufinansiranje edukacije i stručnog usavršavanja u SMEs u sferi turizma, podsticaj općinama da sufinansiraju primanje educirane radne snage – pripravnika u turističkoj djelatnosti. Ovim mjerama će stanovništvo i poduzetnici, koji po rezultatima analiza i istraživanja čine najznačajniji dio turističke ponude, biti stimulirani da registruju svoju djelatnost i direktno doprinosti povećanju registrovanih zaposlenih u ovoj oblasti, te transformaciji neformalnog u formalni sektor.

Projekti

U nastojanju i namjeri da se ostvare postavljeni strateški i prioritetni ciljevi u oblasti turizma planirano je provođenje sljedećih projekata:

- Projekat turističke ponude u oblasti kulturnog naslijeđa
- Projekat objedinjavanja turističke ponude u oblasti zdravstvenog turizma
- Projekat turističke ponude eko turizma i seoskog turizma
- Podrška Projektu Garantnog fonda NERDE i podsticaj uključivanju individualnih ponuđača i SMEs iz sektora turizma u cilju osiguranja povoljnijih izvora finansiranja
- Projekat unapređenja menadžmenta u SMEs iz oblasti turizma i edukacije zaposlenih, te jačanje kadrova u mreži turističkih zajednica i ministarstava u oblasti turizma
- Projekat usaglašavanja standarda sa standardima EU kao podloga za kategorizaciju smještajnih kapaciteta na području TK
- Projekat kategorizacije smještajnih kapaciteta u saradnji sa tijelima u FBiH
- Projekat unapređenja regulatornog i institucionalnog okvira za efikasno upravljanje turizmom na TK

Strateški ciljevi u trgovini

Iz prezentirane vizije izvedeni su i koncipirani strateški ciljevi:

1. Rast obima trgovinskih aktivnosti i doprinosa trgovine zapošljavanju i investiranju: ovaj cilj trebao bi doprinijeti daljem širenju aktivnosti u oblasti trgovine, te povećanju zapošljavanja u ovoj oblasti, kroz otvaranje novih trgovinskih centara koji su planirani na prostoru kantona, ali i kroz očuvanje registrovanih trgovinskih radnji, te kroz prevođenje neformalnog u formalni sektor, odnosno kroz registraciju neregistrovanih radnji i nosilaca trgovinske aktivnosti, te iniciranje stimulativnih mehanizama za zapošljavanje u trgovini.
2. Podizanje kvaliteta trgovine i doprinosa razvoju domaće proizvodnje: ovaj cilj implicira djelovanje u pravcu jačanja konkuretnosti i kvaliteta djelatnosti, odnosno unapređenje usluga i kvaliteta trgovine, te djelovanje u pravcu podrške domaćoj proizvodnji i aktivnostima promocije domaće proizvodnje kroz institucionalne oblike i trgovinu.

3. Prevođenje neformalnog sektora u formalni: što će značiti djelovanje u pravcu aktiviranja zakonskih i inspeksijskih mehanizama u cilju uređenja ove oblasti, ali prevashodno na bazi korištenja pozitivnih iskustava u drugim kantonima u cilju uspostavljanja efikasnih mehanizama za ostvarivanje efekata u nastojanju da se osigura prevođenje neformalnog u formalni sektor u oblasti trgovine.
4. Iniciranje uređenja i regulisanja na prostoru javnih tržnica/pijaca, iz ugla samog fizičkog prostora, a u cilju poboljšanja uslova individualnih ponuđača: ovaj cilj implicira saradnju sa općinama u cilju uređenja sektora i utvrđivanje jedinstvenih prioriteta i standarda usmjerenih na realizaciju postavljenog cilja.

Prioritetni ciljevi

U skladu sa predloženim strateškim ciljevima utvrđene su dvije grupe prioritetnih ciljeva, u zavisnosti od hronološkog slijeda ciljeva koji doprinose ostvarenju strateških ciljeva, ili pak mogućnosti njihovog ostvarivanja i doprinosa strateškim ciljevima.

Ciljevi prvog prioriteta	Ciljevi drugog prioriteta
Podrška održavanju malih trgovaca i regulisanju legalnih mogućnosti za njihovo povezivanje i jačanje konkurentnosti (1)*	Kreiranje i iniciranje stimulativnih mehanizama za podršku zapošljavanju u sferi trgovine (1 strateški cilj)
Djelovanje u pravcu podrške domaćoj proizvodnji i aktivnostima promocije domaće proizvodnje kroz institucionalne oblike ili kroz trgovinu (2)	Unapređenje usluga i kvaliteta trgovine kroz jačanje konkurentnosti i kvaliteta djelatnosti (2 strateški cilj)
Korištenje pozitivnih iskustava u drugim kantonima u sferi prevođenja neformalnog u formalni sektor (3)	Aktiviranje zakonskih i inspeksijskih mehanizama u cilju uređenja ove oblasti (3 strateški cilj)
Utrđivanje mehanizama saradnje među općinama i TK u oblasti turističke infrastrukture (4)	Utrđivanje jedinstvenih prioriteta i standarda u realizaciji ovog cilja (4 strateški cilj)

* Naznačen strateški cilj na koji se prioritetni ciljevi odnose

Mjere za provođenje ciljeva

Da bi se osiguralo ostvarivanje prvog strateškog cilja i iz njega izvedenih prioritetnih ciljeva navedenih u prethodnom poglavlju nužno je osigurati provođenje sljedećih mjera: podršku zapošljavanju i samozapošljavanju u oblasti trgovine, kroz iniciranje općina na stimulativne mjere i olakšice za novootvorene subjekte, podršku edukaciji i stručnom usavršavanju u trgovinskim subjektima, iniciranje sufinansiranja općina u sferi zapošljavanja educiranih pripravnika; kreiranje mehanizama saradnje u oblasti trgovine – asocijacije nabavke ili formiranje klastera i analiza zakonske regulative i mogućnosti udruživanja.

Strateški ciljevi iz oblasti saobraćaja

Iz ovako koncipirane vizije utvrđeni su sljedeći strateški ciljevi, koji su predstavljeni u Tabeli. 2.

- 1) Unapređenje kvaliteta usluga u sektoru saobraćaja i dostupnosti usluga privredi i stanovništvu u cilju omogućavanja bržeg razvoja TK i razvojnih ciljeva te jačanje konkurentnosti javnog saobraćajnog sektora.

- 2) Uređenje nelegalnog sektora saobraćaja i prevoza i legaliziranje ili sankcionisanje neprijavljenih prevoznika, u saradnji sa federalnim organima za inspekciju.
- 3) Aktiviranje Međunarodnog aerodroma Dubrave.
- 4) Izgradnja regulatornog i institucionalnog okvira u oblasti saobraćajnog sektora.

Prioritetni ciljevi

U skladu sa predloženim strateškim ciljevima utvrđene su dvije grupe prioritetnih ciljeva, u zavisnosti od hronološkog slijeda ciljeva koji doprinose ostvarenju strateških ciljeva, ili pak mogućnosti njihovog ostvarivanja i doprinosa strateškim ciljevima.

Ciljevi prvog prioriteta	Ciljevi drugog prioriteta
Unapređenje dostupnosti i kvaliteta saobraćajnih usluga u sektoru privrede i stanovništva (1)*	Unapređenje kvaliteta menadžmenta i ljudskih resursa u preduzećima u oblasti saobraćaja (1 strateški cilj)
Utvrđivanje modaliteta i mogućnosti prevođenja neformalnog sektora u formalni (2)	Kreiranje informacionog sistema i sistema praćenja nelegalnih i neprijavljenih učesnika (2 strateški cilj)
Opredjeljenje Vlade TK, na osnovu redovnih informacija o rezultatima poslovanja Aerodroma Tuzla o potrebi poduzimanja i donošenja strateških odluka (3)	Poduzimanje aktivnosti na osnovu usvojenih strateških dokumenata (3 strateški cilj)
Opredjeljenje o strateškim prioritetima u razvoju saobraćaja (4) Utvrđivanje strateških ciljeva za aktiviranje Međunarodnog aerodroma Tuzla i kreiranje pretpostavki za njihovo provođenje	Utvrđivanje zakonskih mogućnosti i ograničenja za korištenje koncesioniranja linija javnog prevoza u funkciji povećanja njihove konkurentnosti (4 strateški cilj)

* Naznačen strateški cilj na koji se prioritetni ciljevi odnose

Mjere za provođenje ciljeva

Da bi se osiguralo ostvarivanje prvog strateškog cilja i iz njega izvedenih prioritetnih ciljeva navedenih u prethodnom poglavlju nužno je osigurati provođenje sljedećih mjera: analizu dostupnosti i kvaliteta usluga u oblasti saobraćaja, izradu Strategije unapređenja kvaliteta usluga, izradu Studije opravdanosti koncesioniranja pojedinih linija javnog prevoza, podršku i iniciranje programa menadžerskog usavršavanja u saradnji sa PK TK, sufinansiranje zapošljavanja mladih eksperata – pripravnika – iniciranje.

Strateški ciljevi u oblasti finansijskog sektora

Na osnovu prethodno definisane vizije izvedeni su sektorski ciljevi koji se odnose na:

1. Kreiranje podrške razvoju realnog sektora i javnih investicija
2. Razvoj finansijskog sektora kroz jačanje postojećeg finansijskog sektora i kreiranje novih finansijskih institucija
3. Unapređenje kvaliteta usluga finansijskog sektora za kompanije i građane
4. Izgradnju regulatornog i institucionalnog okvira,

Prioritetni ciljevi

Usvojili smo i primijenili istu metodologiju kod svih analiziranih oblasti, i shodno tome utvrdili dvije grupe prioriteta, vodeći se logikom da za ostvarenje svakog strateškog cilja utvrdimo dva nivoa prioriteta. Namjera nam je bila da se napori fokusiraju na jedan prioritetni cilj izveden iz svakog od strateških ciljeva, kako bi osigurali da se napori i resursi usmjere upravo na onaj prioritetni cilj koji će prije pokazati rezultate, ili je pak logično da se hronološki mora prvi realizovati. U skladu s tim utvrđene su dvije grupe perioriteta i prikazane u sljedećoj tabeli.

Ciljevi prvog prioriteta	Ciljevi drugog prioriteta
Osiguranje pristupa atraktivnim izvorima finansiranja za nosioce razvojnih projekata	Osiguranje izvora finansiranja za javne investicije
Održavanje stabilnosti i sigurnosti razvijenog finansijskog sektora - banjkarskog sektora i mikrokreditnog sektora	Podrška reformi sektora osiguranja i uvođenju novih vrsta finansijskih usluga
Praćenje kvaliteta usluga za privredu	Praćenje kvaliteta usluga i zaštita klijenata

Mjere za provođenje ciljeva u oblasti finansijskih servisa

Da bi se osiguralo ostvarivanje prvog strateškog cilja i iz njega izvedenih prioritetnih ciljeva navedenih u prethodnom poglavlju nužno je osigurati provođenje sljedećih mjera: aktiviranje novih izvora finansiranja, kroz izdavanje obveznica i vrijednosnih papira, kreiranje zakonskih i regulativnih akata u cilju emisije obveznica, kreiranje partnerstva u sufinansiranju javnih investicija na relaciji javni sektor- privatni kapital, saradnja sa NERDA agencijom i Garantnim fondom u cilju stimulanja dostupnosti atraktivnih izvora finansiranja za nosioce privrednog razvoja, podrška mikrokreditnom sektoru u kreiranju kreditnih linija za samozapošljavanje i zapošljavanje, podrška promovisanju razvojnih fondova, Garantnog fonda i slično.

Tabela 78 Sektorski i prioritetni ciljevi i mjere – Turizam

VIZIJA SEKTORA – PODRUČJA TURIZMA Kreiranje višedimenzionalne turističke ponude TK u cilju generiranja pozitivnih ekonomskih i društvenih efekata umjerenih na ostvarivanje ekonomske vizije TK i u funkciji unapređenja uvjeta za uravnotežen i kvalitetan život lokalnog stanovništva		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
1. Rast turizma i povećanje zaposlenosti i investicija u turizam (Povećanje doprinosa turizma ekonomskom i socijalnom razvoju na Tuzlanskom kantonu)	Povećanje učešća turizma u generiranju GDP i zapošljavanja	Podrška otvaranju novih SMEs i samozapošljavanju u oblasti turizma
		Sufinansiranje edukacije i stručnog usavršavanja u SMEs u sferi turizma
		Podsticaj općinama da sufinansiraju primanje educirane radne snage – pripravnika u turističkoj djelatnosti
	Kreiranje pretpostavki javnog sektora za razvoj turizma	Analiza turističke infrastrukture na području TK i općina
Izrada Strategije unapređenja turističke infrastrukture		
Promovisanje javno-privatnog partnerstva u cilju razvoja turističke infrastrukture		
2. Unapređenje turističke ponude u kvalitetnom smislu i u strukturi ponude	Podizanje kvaliteta smještaja, gastronomske i zabavne komponente	Inventar ponude i turističkih kapaciteta
	Jačanje turističkog branda TK	Izrada strategije razvoja turizma
	Osvajanje zahtjevnijih tržišta	Izrada studije izvodljivosti za nastup na segmentima zahtjevnijih tržišta
	Sveobuhvatna promocija turističke ponude	Izrada promotivne strategije Plan nastupa na turist. berzama i sajmovima Inoviranje web stranice i online oglašavanja
3. Privlačenje investitora u sektor turizma	Identifikacija oblasti atraktivnih za potencijalne investitore	Analiza i procjena efekata privlačenja investitora u sektor turizma Izrada Strategije i modela saradnje sa potencijalnim investitorima Odluka Vlade o otvaranju ovog oblika saradnje
	Definisanje modela saradnje sa investitorima u zavisnosti od prethodno definisanih kategorija	
	Utvrdjivanje mogućih oblika saradnje javnog sektora i potencijalnih investitora	
4. Unapređenje regulatornog i institucionalnog kapaciteta za upravljanje turizmom	Kreiranje modela javno-privatnog partnerstva u sferi turističke ponude	Izrada Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti, po donošenju Federalnog Zakona Provođenju Zakona o turističkim zajednicama
	Utrđivanje mehanizama saradnje među općinama i TK u oblasti turističke infrastrukture	

Tabela 79 Sektorski i prioritetni ciljevi i mjere – Trgovina

VIZIJA SEKTORA – TRGOVINA		
Kreiranje i jačanje snažnog izvozno orijentisanog trgovinskog sektora koji će doprinijeti podršci razvoja domaće proizvodnje i ostvarivanju vizije razvoja Tuzlanskog kantona, te osigurati unapređenje kvaliteta usluga i snabdjevenosti, te kroz to kvaliteta života stanovništva.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
1. Rast obima trgovinskih aktivnosti i doprinosa trgovine zapošljavanju i investiranju	Kreiranje i iniciranje stimulativnih mehanizama za podršku zapošljavanju u sferi trgovine	Podrška zapošljavanju i samozapošljavanju u oblasti trgovine, kroz iniciranje općina na stimulatívne mjere i olakšice za novootvorene subjekte
		Podrška edukaciji i stručnom usavršavanju u trgovinskim subjektima
		Iniciranje sufinansiranja općina u sferi zapošljavanja educiranih pripravnika
	Podrška održavanju malih trgovaca i regulisanju legalnih mogućnosti za njihovo povezivanje i jačanje konkurentnosti	Kreiranje mehanizama saradnje u oblasti trgovine – asocijacije nabavke ili formiranje klastera
		Analiza zakonske regulative i mogućnosti udruživanja
2. Podizanje kvaliteta trgovine i doprinosa razvoju domaće proizvodnje	Unapređenje usluga i kvaliteta trgovine kroz jačanje konkurentnosti i kvaliteta djelatnosti	Zaštita od nelojalne konkurencije
		Djelovanje u pravcu utvrđivanja i primjene standarda u trgovini, kroz institucije i organe Ministarstva trgovine, turizma i saobraćaja
	Djelovanje u pravcu podrške domaćoj proizvodnji i aktivnostima promocije domaće proizvodnje kroz institucionalne oblike ili kroz trgovinu	Praćenje provođenja standarda
		Podrška akcijama podrške domaćoj proizvodnji – Kupujmo domaće na primjer
		Podrška brandiranju i kobrandiranju domaće proizvodnje
3. Prevođenje neformalnog sektora u formalni	Korištenje pozitivnih iskustava u drugim kantonima koji su omogućili efekte u sferi prevođenja neformalnog u formalni sektor	Utvrdjivanje učešća neformalnog sektora u odnosu na formalni
		Aktiviranje mehanizama i mjera za prevođenje neformalnog sektora u formalni
	Aktiviranje zakonskih i inspekcijkih mehanizama u cilju uređenja ove oblasti	Uporedna analiza sa iskustvima drugih kantona Aktiviranje inspekcijkih mehanizama i sistema praćenja neformalnog sektora
4. Iniciranje uređenja i regulisanja na prostoru javnih tržnica/pijaca, iz ugla samog fizičkog prostora, a u cilju poboljšanja uslova individualnih ponuđača	Iniciranje partnerstva sa općinama u cilju uređenja ovog sektora	Unapređenje postojećeg prostora javnih tržnica/pijaca
		Definisanje modaliteta saradnje sa općinama, kao nosiocima su/finansiranja aktivnosti
	Utvrdjivanje jedinstvenih prioriteta i standarda u realizaciji ovog cilja	Utvrdjivanje i usvajanje kriterija za realizaciju projekta
		Utvrdjivanje prioriteta i praćenje realizacije

Tabela 80. Sektorski i prioritetni ciljevi i mjere

VIZIJA SEKTORA – FINANSIJSKI SERVISI		
Kreiranje stimulativnog finansijskog sektora koji će osigurati podršku kroz kreditiranje i/ili finansiranje razvojnih ciljeva TK, te unapređenje i održavanje konkurentnosti sektora i kvaliteta usluga za klijente.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
1. Kreiranje podrške razvoju realnog sektora i javnih investicija	Osiguranje izvora finansiranja za javne investicije	Aktiviranje novih izvora finansiranja, kroz izdavanje obveznica i vrijednosnih papira
		Kreiranje zakonskih i regulativnih akata u cilju emisije obveznica
		Kreiranje partnerstva u sufinansiranju javnih investicija na relaciji javni sektor-privatni kapital
	Osiguranje pristupa atraktivnim izvorima finansiranja za nosioce razvojnih projekata	Saradnja sa NERDA agencijom i Garantnim fondom u cilju stimulisanja dostupnosti atraktivnih izvora finansiranja za nosioce privrednog razvoja
		Podrška mikrokreditnom sektoru u kreiranju kreditnih linija za samozapošljavanje i zapošljavanje
		Podrška promovisanju razvojnih fondova, Garantnog fonda
2. Razvoj finansijskog sektora kroz jačanje postojećeg finansijskog sektora i kreiranje novih finansijskih institucija	Održavanje stabilnosti i sigurnosti razvijenog finansijskog sektora - bankarskog sektora i mikrokreditnog sektora	Analiza i ocjena efekata mikrokreditnog sektora u funkciji smanjenja siromaštva
		Podrška u transformaciji mikrokreditnog sektora i zadržavanju njegovog neprofitnog dijela
		Podsticaj u kreiranju saradnje između finansijskog sektora i kreiranja razvojnih projekata i izvora finansiranja, kakav je projekat NERDA razvojne agencije
	Podrška reformi sektora osiguranja i uvođenju novih vrsta finansijskih usluga	Definisanje zakonskog okvira koji će stimulatивно djelovati na razvoj tržišta osiguranja – obavezno osiguranje imovine za kompanije
		Podrška u edukaciji i obrazovanju za tržište i ove vrste usluga
3. Unapređenje kvaliteta usluga finansijskog sektora za kompanije i građane	Praćenje kvaliteta usluga za privredu	Analiza podrške finansijskog sektora finansiranju realnog sektora
		Iniciranje partnerstva i saradnje u cilju održavanja postojećih i kreiranja novih atraktivnih izvora finansiranja
		Analiza i aktiviranje novih oblika saradnje u cilju unapređenja kvaliteta usluge i podrške privredi
	Praćenje kvaliteta usluga i zaštita klijenata	Kreiranje mehanizama zaštite korisnika usluga finansijskog sektora kao i zaštite potrošača
4. Izgradnju regulatornog i institucionalnog okvira	Definisanje prioriteta i razvoja u oblasti finansiranja javnog sektora	Zakonska regulativa u oblasti kreiranja obveznica
		Rješenja i propisi koji će doprinijeti razvoju tržišta osiguranja
	Utvrđivanje modaliteta praćenja doprinosa finansijskog sektora razvoju realnog sektora	Regulativa usmjerena na zaštitu korisnika finansijskih usluga
		Regulativa u pravcu zaštite SMEs i korisnika finansijskih usluga iz realnog sektora

Tabela 81. Sektorski ciljevi, modeli i mjere – Saobraćaj

VIZIJA SEKTORA – SAOBRAĆAJ		
Kreiranje modernog saobraćajnog sistema koji će pružati usluge visokog kvaliteta za korisnike i doprinositi kreiranju modernih saobraćajnih pretpostavki za ekonomski i socijalni razvoj TK.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
1) Unapređenje kvaliteta usluga u sektoru saobraćaja i dostupnosti usluga privredi i stanovništvu u cilju omogućavanja bržeg razvoja TK i razvojnih ciljeva te jačanje konkurentnosti javnog saobraćajnog sektora	Unapređenje dostupnosti i kvaliteta saobraćajnih usluga u sektoru privrede i stanovništva	Analiza dostupnosti i kvaliteta usluga u oblasti saobraćaja
		Izrada Strategije unapređenja kvaliteta usluga Izrada Studije opravdanosti koncesioniranja pojedinih linija javnog prevoza
	Unapređenje kvaliteta menadžmenta i ljudskih resursa u preduzećima u oblasti saobraćaja	Podrška i iniciranje programa menadžerskog usavršavanja u saradnji sa PK TK
		Sufinansiranje zapošljavanja mladih eksperata – pripravnika – iniciranje aktivnosti na nivou općina Podrška i sufinansiranje stručnog usavršavanja i dokvalifikacije u saradnji sa PK TK
2) Uređenje nelegalnog sektora saobraćaja i prevoza i legaliziranje ili sankcionisanje neprijavljenih prevoznika, u saradnji sa federalnim organima za inspekciju	Utvrđivanje modaliteta i mogućnosti prevođenja neformalnog sektora u formalni	Analiza stanja u pogledu broja i aktivnosti nelegalnih učesnika
		Prilagođavanje postojećoj zakonskoj regulativi i aktiviranje saradnje sa Federalnim inspekcijским organima
	Kreiranje informacionog sistema i sistema praćenja nelegalnih i neprijavljenih učesnika	Mjere i programi za prelazak u formalni sektor Saradnja sa postojećim privrednim subjektima
		Kreiranje mehanizama za praćenje i otkrivanje neprijavljenih subjekata Promovisanje aktivnosti i motiviranje korisnika da ne koriste usluge nelegalnih ponuđača
3) Aktiviranje Međunarodnog aerodroma Tuzla	Opredjeljenje Vlade TK, na osnovu redovnih informacija o rezultatima poslovanja Aerodroma Tuzla o potrebi poduzimanja i donošenja strateških odluka	Izrada Strategije mogućih pravaca razvoja Aerodroma
		Rasprava o alternativama i odluka o usvajanju neke od ponuđenih alternativa
	Poduzimanje aktivnosti na osnovu usvojenih strateških dokumenata	Odluka o provođenju usvojene alternative Kontakti sa potencijalnim strateškim partnerima za finansiranja
4) Izgradnja regulatornog i institucionalnog okvira u oblasti saobraćajnog sektora	Opredjeljenje o strateškim prioritetima u razvoju saobraćaja	Usvajanje strateških prioriteta razvoja saobraćaja na TK (Vlada i Skupština TK)
	Utvrđivanje strateških ciljeva za aktiviranje Međunarodnog aerodroma Tuzla i kreiranje pretpostavki za njihovo provođenje	Formiranje stalne koordinirajuće grupe pri vladi TK za realizaciju strateških ciljeva vezanih za Međunarodni aerodrom Tuzla
	Utvrđivanje zakonskih mogućnosti i ograničenja za korištenje koncesioniranja linija javnog prevoza u funkciji povećanja njihove konkurentnosti	Kreiranje podzakonskih i regulativnih pretpostavki za otvaranje postupka koncesioniranja linija javnog prevoza na TK

4.2.2.5. Razvoj malih i srednjih poduzeća

Sektorski ciljevi imaju strateški značaj, jer se formuliraju radi toga da bi podržali ostvarenje vizije. Uz osnov ne sektorske ciljeve uključuju se i prioritetni ciljevi za ostvarivanje sektorskih ciljeva.

- **Ubrzanje rasta sektora SME (sa prioritetnim ciljevima rasta broja SME, broja zaposlenih u SMEs, rasta investicija i rastom GDP u SMEs). Ovaj cilj podrazumjeva i kvantifikaciju stope rasta** – u ovom trenutku se može govoriti o stopi rasta dodane vrijednosti u SMEs na TK od 10-12% godišnje.
- **Unapređenje konkurentnosti sektora SMEs** (sa prioritetnim ciljevima: ulazak SMEs u oblasti tehnološki naprednih proizvodnji, podrška rastu naprednih SMEs, podrška restrukturiranju SMEs, unapređenje edukacije i kvaliteta menadžmenta, asocijativno, partnersko i klustersko povezivanje SMEs),
- **Internacionaliziranje SMEs** (sa prioritetnim ciljevima: rasta izvoza, povezivanja sa izvozno orijentiranim kompanijama u BiH, povezivanje sa stranim kompanijama, otvaranje za prenos licenci i tehnologija i slično),
- **Unapređenje infrastrukture za razvoj SMEs** (sa prioritetnim ciljevima: podrška osnivanju industrijskih i poduzetničkih zona, istraživačkih centara i tehnoloških parkova i inkubatora, osnivanje profesionalnog centra za edukaciju i slično) i
- **Podizanje institucionalnog kapaciteta za upravljanje SMEs na nivou TK** (uvođenje i unapređenje statističke osnove za praćenje SMEs, osnivanje agencije za SMEs, koordinacija u djelovanju Vlade i NERDA, kreiranje projekata za evropske fondove, povećanje garantnih sredstava za kreditiranje SME u okviru NERDA garantnog fonda i drugo).

Akcioni plan sadrži projekte, koji se dalje realiziraju kroz investicione programe, rokove i dinamiku njihove realizacije.

U nastavku su date tabele sa sektorskim i prioritetnim ciljevima, te sa projektima i investicionim programima za njihovo provođenje:

Tabela 82. Sektorski i prioritetni ciljevi i mjere

Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
1. Ubrzanje rasta sektora SMEs na Tuzlanskom kantonu	Rast broja SMEs	Unaprijeđenje poslovnog ambijenta za mali biznis
		Promocija poslovnih prilika u malom biznisu među poduzetnicima, studnetima, đacima, stranim investitorima
	Rast uposlenosti u SMEs	Podrška investitorima u malom biznisu financijske i nefinancijske prirode
		Podizanje konkurentnosti koje stvara nove poslovne prilike i tražnju za radnom snagom
	Rast investicija u SMEs	Unapređenje poslovnog ambijenta i financijskih izvora investicija
		Stvaranje novih poslovnih prilika u malom biznisu koje pokreću investicije (izvozna orijentacija, podizanje tehnološkog nivoa i drugo)
	Rast obima poslovnih aktivnosti (proizvodnja, prodaja)	Podizanje konkurentnosti malog biznisa
		Osiguranje poticajnog poslovnog ambijenta
	Rast GDP u SMEs	Postizanje rastuće konkurentnosti i produktivnosti koja zahtjeva rastući kvalitet menadžmenta SMEs
		Osiguranje atraktivnog poslovnog ambijenta koji potiče na rast produktivnosti i konkurentnosti
Adekvatno strateško pozicioniranje SMEs u odnosu na tržišne prilike (domaće vs izvozno tržište)		
2. Unapređenje konkurentnosti sektora SMEs na Tuzlanskom kantonu	Jačanje kvaliteta ljudskih resursa, razvojnog i inovativnog rada	Promocija longlife learning procesa i profesionalnog usavršavanja putem redovnog školovanja i dokvalifikacija
		Podrška iz tehnološkog okruženja za razvojni rad u SMEs
		Povezivanje edukacijskih ustanova, zavoda za zapošljavanje i SME u cilju edukacije potrebnih kadrova i unapređenje praktičnog rada učenika
	Unapređenje tehnološkog nivoa proizvodnje i servisa u SMEs	Podrška financiranju nabavke tehnološki napredne opreme
		Podrška digitalizaciji biznisa i široj upotrebi internet i ICT tehnologija
		Podrška diverzifikaciji proizvodnje na osnovi proizvodnje baznih sirovina na TK (malotonažna hemija, finalizacija uglja)
	Orijentacija na rastuća domaća i izvozna tržišta	Specijalizacija u proizvodnji i servisima
		Razvijanje znanja za standardizaciju i certificiranje proizvodnje prema EU standardima
		Jačanje konsultantskih agencija i konsultantskog tržišta
		Unapređenje marketing znanja i vještina za rad na visokokonkurentnim stranim i domaćem tržištu
	Unapređenje strategija i operativnog djelovanja u SMEs	Strategijsko prilagođavanje tražnji i napuštanje isključivo cjenovne konkurentnosti
		Razvijanje brandinga i unapređenje upravljačkih kapaciteta SMEs
	Razvijanje asocijativnog, partnerskog i klsterskog organiziranja SMEs	Izrada studije o mogućnostima i sektorima klsterskog organiziranja
		Razvijanje programa klsterskog organiziranja za korištenje sredstava FP-7 EU

3. Inter-nacionaliziranje SMEs na TK	Podrška izvozu SMEs koji ima konk. izvozu sposobnost	Studija izvoznih potencijala SMEs na TK Mjere za promociju izvoza SMEs na TK
	Razvijanje kooperativnih i partnerskih veza SMEs sa velikim izvozno orijentiranim firmama na TK	Uspostavljanje partnerskih veza u realizaciji izvoznih projekata i diverzifikaciji proizvodnje
	Unapređenje znanja za nastup na izvozna tržišta	Podrška u certificiranju proizvodnje za EU Razvijanje marketing sposobnosti i logistike za izvozna tržišta
	Promocija izvoznih mogućnosti SMEs TK na Internet mreži	Osiguranje lakše dostupnosti informacija za strane kupce i investitore
	Aktivno sudjelovanje TK u transferima proizvodnje i tehnologija iz EU i drugih zemalja na TK	Formiranje One stop shop za potencijalne investitore i rješavanje njihovih problema na jednom mjestu u kratkom roku
4. Unapređenje infrastrukture za razvoj SMEs na TK	Razvoj mreže poslovne infrastrukture za SMEs	Razvoj novih i unapređenje postojećih industrijskih i poduzetničkih zona, inkubatora, zadruga, tehnoloških parkova, info centara, one stop shops, centri za profesionalnu edukaciju, asocijacije poduzetnika, konsultantskih organizacija, think-tank centara za inovativne ideje, sajamskih organizacija
	Uspostavljanje centra za prof. edukaciju na bazi JPP	Omogućavanje fleksibilnosti u kreiranju ponude deficitarnih zanimanja za SMEs putem dokvalifikacija i prekvalifikacija Omogućavanje kontinuiranog stručnog usavršavanja u malom biznisu
	Uspostavljanje baze podataka o slobodnom zemljištu, objektima i mogućnosti koncesija za aktivnost SMEs	Podizanje transparentnosti u raspolaganju ograničenim resursima prostora i prirodnim resursima
	Javna promocija malog biznisa	Pokretanje pilot projekata samozapošljavanja u kooperacijskim poslovima i proizvodnji hrane u ruralnim područjima Uspostavljanje trening sesija za razvijanje poslovnih ideja Obrazovanje odraslih o poduzetništvu Uvođenje u nastavu u svim srednjim školama na TK programa o poduzetništvu
	Promocija dostignuća u malom biznisu	Izbor najbolje male kompanije i najboljeg menadžera u malom biznisu pod sponzorstvom Vlade TK Podrška istraživačkom radu i priprema studija slučaja uspješnih kompanija za izučavanja na studiju i treninzima
	Uspostavljanje mreža suradnje SMEs sa lokalnim i regionalnim institucijama u zemljama EU.	Prenošenje iskustava iz uspješnih sredina Razvijanje prijedloga mjera za unapređenje poslovnog ambijenta za SMEs na TK

5. Unapređenje regulacije i podizanje institucionalnog kapaciteta za upravljanje SMEs na TK	Regulatorni okvir za politike i djelovanje Vlade i općina na razvoju SMEs	Usvajanje Smjernica o podršci razvoju SMEs na TK i u općinama TK Utvrđivanje godišnjih planova podrške razvoju SMEs na TK i općinama TK
	Uspostavljanje stalnog oblika koordinacije asocijacija SMEs i Vlade TK	Uspostavljanje Foruma SMEs Suradnja sa NGO koje zastupaju interese malog biznisa, posebno u ruralnim područjima
	Budžetska i druga financijska podrška razvoju SMEs i mjerama prostornog uređenja koje doprinosi razvoju SMEs	Uključivanje podrške u budžete TK i općina i monitoring njene realizacije Korištenje sredstava za zapošljavanje na razini TK za podršku investicijama koje doprinose zapošljavanju Budžetska podrška formiranju i funkcioniranju institucija i manifestacijaza pruženje servisa i promociju SMEs (One stop shop, info centri na TK i po općinama, partnerstvo za formiranje Cntra profesionalne edukacije, izbor najboljeg malog biznisa i drugi)
	Jačanje kapaciteta za korištenje fondova EU za razvoj SMEs (IPA, FP-7, Interreg) i za efikasniju prekograničnu suradnju	Suradnja Vlade TK i Univerziteta Tuzla i NGO Aktivnosti na pripremi projekata suradnje u okviru INTERREG projekta EU
	Unapređenje informacione i statističke osnove za razvoj SMEs	Uspostavljanje statistika o SMEs usklađenih sa EUROSTAT standardima i metodologijom Uspostavljanje baze podataka o SMEs, javno dostupnih putem portala, sa podacima o vrsti biznisa i ekonomskim indikatorima.
	Suradnja Vlade TK i općina na usklađenom razvoju SMEs	Mjere koordinacije u instrumentima podrške razvoju SMEs

4.2.3. Prostorni razvoj

Strateški ciljevi segmenta prostornog razvoja i razvoja infrastrukture su:

- **Unapređenje efikasnosti korištenja prostora sukladno nalazima i preporukama iznijetim u Prostornom planu Kantona Tuzla za period 2005- 2025. godina.** Cilj je reafirmirati Prostorni plan kao polazni dokument u svim promišljanjima o korištenju prostora i razvoju i razmještanju infrastrukture na području Kantona. Pošto je Prostorni plan usvojila Skupština Kantona potrebno je ostale razvojne dokumente usaglasiti sa onim što je u Planu već izneseno.
- **Izgradnja napredne infrastrukture za građenje konkurentskih prednosti TZ Kantona.** Ovaj cilj podrazumijeva izgradnju infrastrukture koja obuhvata cestovnu infrastrukturu, željezničku infrastrukturu (građevinska i elektro-tehnička komponenta) i infrastrukturu za vazdušni saobraćaj. Imajući u vidu presudni značaj koji navedena infrastruktura ima za budući ekonomski razvoj Kantona i njegovo uključivanje u regionalne i globalne tokove roba i usluga, odnosno integraciju u gravitirajuća područja, neophodno je ovom segmentu posvetiti odgovarajuću pažnju.
- **Unapređenje kvaliteta životne okoline, prvenstveno kroz infrastrukturne zahvate.** Cilj je sanirati i poboljšati izuzetno loše stanje u pogledu kvaliteta životne okoline, koje je konstatirano u polaznoj situacionoj analizi i nizu ranije urađenih dokumenata. Pažnju treba usmjeriti na sve medije ekosistema: vodu, zrak i zemljište.
- **Unapređenje i izgradnja komunalne infrastrukture na području TZ kantona.** Ovaj cilj odnosi se na dio komunalne infrastrukture od značaja za cijeli Kanton. Tu prije svega imamo na umu deponije za čvrsti otpad (sanaciju postojećih i izgradnju nove kantonalne deponije), izgradnju vodovodne i kanalizacione mreže, izgradnju prečistača za vodu, toplifikaciju i slične projekte.
- **Građenje regulatornog ambijenta i institucionalnog kapaciteta za upravljanje prostorom i aktivnostima usmjerenim ka praktičnoj realizaciji principa održivog razvoja.** Naravno ovdje se radi o odgovarajućem zakonskom okviru, neophodnim institucijama i iznalaženju mogućnosti da se podstakne i omogući aktivna uloga Kantona u financiranju projekata infrastrukture kroz izdavanje lokalnih obveznica i saradnju sa privatnim sektorom.

Ad 1. U okviru prvog globalnog strateškog cilja koji se odnosi na unapređenje efikasnosti korištenja prostora moguće je definirati opće (koji su sveobuhvatni) i posebne ciljeve prostornog razvoja (koji su specifični i strukturno određeni).

Opći, zajednički ciljevi su oni čije dostizanje stvara povoljne mogućnosti za dalji razvoj i dostizanje specifičnih ciljeva prostornog uređenja. U sklopu općih ciljeva pažnju treba posvetiti definiranju tuzlanske regije u novim uslovima, njenog uticaja na razvoj unutar regije i na šire područje, kao i njene moguće organizacije; te na

alokaciju budućih privrednih investicija u skladu sa prostornim uslovima i ciljevima održivog razvoja, a prema planovima prostornog uređenja. Pored opštih zajedničkih ciljeva potrebno je pažnju posvetiti i realizaciji dodatnih općih ciljeva prostornog uređenja Kantona od kojih izdvajamo:

- racionalnija organizacija, korištenje i zaštita prostora i plansko usmjeravanje daljeg prostornog razvoja u skladu sa njegovom prirodnom i radom stvorenom podobnošću u cilju stvaranja takvih uslova u kojima će se ostvarivati maksimalni efekti u privređivanju i humanizirati uslovi življenja i privređivanja,
- ujednačavanje stepena prostornog, urbanog i komunalnog razvoja pojedinih urbanih područja i stvaranje uslova za ravnomjerniji raspored privrednih i drugih funkcija u prostoru
- ravnomjerniji razvoj gradskih područja i regionalnog okruženja kroz stvaranje lokacionih pretpostavki za prostornu distribuciju privrednih kapaciteta u cilju ravnomjernije prostornog rasporeda stanovništva i ublažavanja demografskog pritiska na veće gradove,
- usklađivanje prostorne organizacije privrede sa prostornom organizacijom ostalih urbanih i prostornih funkcija, a posebno stanovanja, ostvarivanjem odgovarajućeg odnosa između rada i stanovanja i kombinujući, gdje je to god moguće, radne i stambene zone.

Dobro razrađeni opšti ciljevi predstavljaju okvir za razradu i posebnih ciljeva za pojedine razvojne oblasti. U okviru ovog globalnog strateškog cilja posebno pažnju treba posvetiti prirodnim izvorima i uslovima što se u prvom redu odnosi na: zemljišnu politiku (posebno je važno u što kraćem roku istražiti varijante zemljišne rente kao tržišne kategorije i na osnovu toga donijeti propise o renti kao jednom od regulatora korištenja prostora), poljoprivredno zemljište i šumsko zemljište.

Ad 2. U okviru drugog globalnog strateškog cilja koji se odnosi na izgradnju napredne infrastrukture za građenje konkurentskih prednosti TZ Kantona, izuzetno značaj ima razvoj saobraćaja i saobraćajne infrastrukture. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti realizaciji zajedničkih ciljeva za sve vidove transporta na području Tuzlanskog kantona kao što su:

- integracija pojedinih područja unutar Kantona i Kantona sa susjednim područjima putem razvoja transportne infrastrukture;
- razvoj ekonomične transportne infrastrukture i regulacija na bazi evropskih standarda;
- integriranje sa transportnim sistemima Bosne i Hercegovine i EU.

Nakon toga potrebno je sagledati svaki segment saobraćajne infrastrukture zasebno. Putna infrastruktura i transport, gdje se kao prioriteti ističu:

- izgradnja brze ceste Tuzla – priključak na autoput E-5 zapadno od Tuzle (u kasnijoj fazi izgradnja autoputa na toj dionici);
- izgradnja nove autoceste (brze ceste) novom trasom na potezu Tuzla – Brčko (Orašje) i povezivanje Kantona sa pristaništima na Savi;
- modernizacija i pretvaranje u brzu cestu pravca Tuzla – Živinice – Kladanj – Sarajevo, uz eventualno izmještanje dijelova trase.

Željeznička infrastruktura i transport, gdje se (prema Planu koji donosi Skupština Federacije BiH) kao prioriteti ističu

- elektrifikacija pruga Doboj-Tuzla-Živinice-Zvornik i Banovići-Tuzla-Brčko i njihovo stavljanje u funkciju pune eksploatacije
- modernizacija željezničkog čvora Tuzla.
- izgradnja i modernizacija željezničkih stanica u poslovnom području JP Željeznice Federacije BiH - Tuzla

Vazdušni transport i saobraćaj, gdje se kao prioriteti ističu

- privođenje funkciji Aerodroma Dubrave u skladu sa dugoročnim ciljevima razvoja Kantona, Federacije BiH, Države BiH, ali i šireg okruženja;
- izgradnja kargo aerodroma sa "free" zonom na lokaciji općine Živinice i Tuzla.

Vodni saobraćaj - Izgradnjom autoputa i suvremene željezničke pruge Tuzla – Orašje (Brčko), otvoriće se mogućnosti povezivanja Tuzlanskog kantona, a kasnije i Tuzlanske regije sa plovnim putem rijeke Save, a nakon izgradnje kanala Šamac–Vukovar i sa ostatkom Evrope preko Dunava, za šta treba pripremiti drugu transportnu infrastrukturu na području Kantona.

Ad 3. Za postavljanje koncepta sprječavanja negativnog uticaja na životnu okolinu, veoma je bitno znati šta je **dugoročni cilj zaštite životne okoline na prostoru Tuzlanskog kantona**. Za Kanton Tuzla, imajući u vidu sadašnje stanje kvaliteta životne okoline, dugoročni cilj bi bio: pratiti stanje okoline i upravljati pritiscima na okolinu na takav način i u onoj mjeri u kojoj se jamči dugoročna i cjelovita zaštita okoline, s tim da se zaštita okoline temelji na načelima prihvatnog kapaciteta okoline, integralnog pristupa zaštiti i razvoju, te sprječavanju zagađenja okoline. U okviru kantonalnog Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okolice prikupljaju se namjenska sredstva za zaštitu okolice. Dosada je godišnje preko ovog Ministarstva realizirano oko 2,5 mil KM na projekte vezane za zaštitu okoliša, te očekujemo da je to iznos sredstava iz budžeta Kantona sa kojim se i u narednom periodu može računati za ovu namjenu.

Ad 4. U pogledu infrastrukture vezane za vodu neophodno je modernizirati i proširiti vodoopskrbnu mrežu i kanalizacionu mrežu. Pažnju bi trebalo usmjeriti na vodozahvat u jezeru Snježnica, moguće vodne akumulacije na rijekama Kovačica, Munjača (opština Sapna), Turija, Brijesnica i Oskova, moguću regionalnu vodnu akumulaciju na rijeci Krivaja, ili prevođenje voda iz drugih slivova.

U pogledu zbrinjavanja čvrstog otpada osnovni cilj bi bio: uspostaviti sistem za integralno upravljanje otpadom i infrastrukturu za cjelovit sistem upravljanja otpadom. Pri tome posebnu pažnju treba posvetiti da se realizira: saniranje i eliminiranje brojnih "divljih" odlagališta, izgradnja kantonalne deponije u skladu sa važećim svjetskim standardima, sanacija i rekultivacija općinskih deponija, te njihovo postepeno ukidanje. U tom smislu korisno je ukazati na izvršenu kategorizaciju općinskih deponija na Tuzlanskom kantonu. Posebno interesantna je Kategorija I, jer su to deponije koje imaju mogućnost proširenja kapaciteta i na njih se može osloniti u prelaznom periodu od pet godina (2008-2013) do izgradnje regionalne sanitarne deponije.

1. Kategorija I - Sanacija moguća po principima sanitarne deponije, za rad sa povećanim kapacitetom do 5 godina i konačnu likvidaciju. Tu spadaju općine: Tuzla, Gradačac, Lukavac i Čelić
2. Kategorija II - Sanacija moguća po principima sanitarne deponije, za rad sa postojećim kapacitetom do 5 godina i konačnu likvidaciju. Tu spadaju općine: Srebrenik, Kladanj
3. Kategorija III - Sanacija moguća interventnim mjerama (bez izolacionih konstrukcija), za uvjetno korištenje postojećim kapacitetom do 5 godina i konačnu likvidaciju.
4. Kategorija IV - Sanacija nije moguća, ne postoje uvjeti za dalje korištenje, potrebna konačna likvidacija po propisima. Tu spadaju općine: Gračanica, Živinice, Banovići, Kalesija

U ovoj oblasti - upravljanje otpadom, vrlo značajan možda čak i strateški cilj predstavljalo bi **povećanje stepena pokrivenosti redovnim odvozom kućnog otpada**. Sada je stanje takvo da je stepen pokrivenosti u urbanom području oko 60%, a u ruralnom svega 30%. Povećanje stepena pokrivenosti redovnim odvozom je prvi i osnovni preduslov za sprečavanje stvaranja divljih deponija.

Ad 5. U sklopu ovog globalnog strateškog cilja pažnju treba usmjeriti na:

- organiziranje i pozicioniranje Zavoda za prostorno planiranje i urbanizam kao najvažnije upravno-ekspertne institucije za oblast prostornog razvoja,
- izrada planske dokumentacije prostornog uređenja u skladu sa zakonom propisanim obavezama - urbanističkih planova gradova i druge urbanističke i prostorno-projektne dokumentacije za ostala naselja ili prostorne cjeline;
- kadrovsko i tehničko osposobljavanje Ministarstva i općinskih službi za pripremu prostorno-planske dokumentacije, te praćenje realizacije iste,
- formiranje institucija u lokalnim zajednicama koje će se baviti implementacijom i praćenjem realizacije prostorno-planske dokumentacije,
- uspostavljanje i održavanje jedinstvenog geografsko-informacionog sistema (GIS-a) prostornog planiranja i uređenja za područje Kantona, što prema Zakonu o prostornom uređenju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH, te Uredbi o sadržaju i nosiocima informacionog sistema, metodologiji prikupljanja i obradi podataka, te jedinstvenim obrascima na kojima se vodi evidencija, mora biti realizirano do 2010. godine

Tabela 84. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za prostorni razvoj i infrastrukturu

VIZIJA SEKTORA PODRUČJA		
Prostorni razvoj i infrastruktura bazirani na principima održivog razvoja i u velikoj mjeri usklađeni sa zahtjevima suvremenog ekonomskog razvoja u uslovima globalizacije, predstavljaju dobru osnovu za uravnoteženu izgradnju Kantona kao mjesta poželjnog za rad i življenje.		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Unapređenje efikasnosti korištenja prostora sukladno nalazima i preporukama iznijetim u Prostornom planu TZ Kantona za period 2005-2025. godina	<p>Ključni resursi: Umješnost u upravljanju Stručni ljudski resursi Informatička oprema</p> <p>Izvor financiranja: Budžet</p>	<ul style="list-style-type: none"> - donošenje propisa iz oblasti korištenja zemljišta i prostornog uređenja, a posebno zaštite prostora; - uspostavljanje i održavanje prostornog informacionog sistema (GIS) na svim nivoima; - donošenje Odluke o naknadi za devastirano zemljište i neplansko korištenje zemljišta - razrješenje pitanja vlasništva nad zemljištem; - donošenje normativa za fizičke i prostorne strukture u skladu sa Standardima EU;
Izgradnja napredne infrastrukture za građenje konkurentskih prednosti TZ Kantona	<p>Ključni resursi: Kapital Oprema</p> <p>Izvori financiranja: Budžet Federacije BiH Budžet TZ kantona Krediti Javno-privatno partnerstvo</p>	<ul style="list-style-type: none"> - izgradnja brzih cesta i modernizacija postojećih magistralnih i regionalnih puteva; - izmještanje dijelova trase puteva; - izgradnja obilaznice grada Tuzle sa sjeverne strane kao brze ceste; - modernizacija i poboljšanje kvaliteta lokalnih putova tamo gdje su potrebe izraženije. - Izmještanje tranzitnog saobraćaja iz urbanih sredina i naseljenih mjesta, - Propisati i ozakoniti zaštitne pojase-koridore za sve saobraćajnice koje se tretiraju Prostornim planom, a posebno za osnovnu mrežu saobraćajnica Kantona, - modernizacija i elektrifikacija pruga i njihovo stavljanje u funkciju pune eksploatacije - modernizacija željezničkih čvorova. - izgradnja i modernizacija željezničkih stanica u Kantona
Unapređenje kvaliteta životne okoline, prvenstveno kroz infrastrukturne zahvate	<p>Ključni resursi: Kapital Oprema Organizacija</p> <p>Izvor financiranja: Budžet kantona Sredstva Federalnog fonda za okoliš Sredstva EU fondova</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Koncept održivog razvoja sa zaštitom okoline kao važnom komponentom integrirati u sva područja (sektore, segmente) i učiniti ga polazištem za sve strategije i provedbene programe; - Postojeća legislativa u oblasti zaštiti okoline mora biti dosljedno i bez izuzetaka primjenjivana, obveze i norme se moraju poštovati, a oni koji ih se ne drže, moraju biti sankcionirani; - Mora se izraditi detaljan Kantonalni plan zaštite okoline na temelju usvojene Strategije zaštite okoline, koji treba da sadrži sve potrebne elemente (problematiku, ciljeve, prioritete, rokove realizacije i dr); - Mora doći do dijeljenja odgovornosti za stanje okoline - tek se punom suradnjom svih aktera (stanovništvo, zagađivači, operativne organizacije, regulatorna tijela, eksperti, nevladina udruženja itd.) mogu su ostvariti dogovorene mjere i program zaštite okoline; - Kanton mora izgraditi kapacitete potrebne da se cjelovito i sistemski prati stanje okoline, da se informacije o okolini prikupljaju i obrađuju, te učine dostupnima svim zainteresiranim; - Mora se dogovoriti sistem praćenja okoline takvih pokazatelja stanja okoline, kojim se mogu pratiti rezultati primjene politike i provedbe programa zaštite okoline;

		<ul style="list-style-type: none"> - Za stabilno financiranje zaštite okoline, mora se osnovati fond u skladu sa zakonom, definirati prikupljanje sredstava koja su isključivo namijenjena upravljanju okolinom (programima praćenja stanja okoline, provedbi mjera zaštite itd.). - prihvaćanje standarda EU u procesima proizvodnje i produkcije, - stroga kontrola emisija iz industrijskih procesa, - ograničavanje emisije i propisivanje standarda i normativa za vrlo otrovne i kancerogene m. - podsticanje uvođenja alternativnih tehnoloških procesa, po mogućnosti da e slijedi načelo primjene najboljih raspoloživih tehnika za smanjenja emisije-tzv. principa BAT, - razmatranje izgradnje dovoljno visokih dimnjaka, zbog smanjenja uticaja emisija na okolicu, - razmatranje mogućnosti preseljenja-dislociranja pojedinih industrijskih postrojenja izvan urbanih naselja, - propagiranje i razvijanje odgovornosti za smanjenje nastajanja emisija, - usmjeravanje potrošača na nove proizvode, gdje u proizvodnim procesima nastaju znatno manje emisije i - uvođenje naknada za prekomjerno emitiranje zagađujućih materija u zrak. - U što kraćem roku donijeti Kantonalni plan zaštite zraka, kojim će se detaljno razraditi svi elementi koji su utvrđeni zakonskim propisima, a posebno mjere zaštite u upravljanju kvalitetom zraka sa utvrđenim rokovima realizacije pojedinih mjera i slijedom prioriteta po pojedinim sektorima; - Otpočeti sa radom na reonizaciji prostora prema kvalitetu zraka za područje Kantona, odnosno uraditi disperzivno modeliranje u monitoringu kvaliteta zraka za područje Kantona,
Unapređenje i izgradnja komunalne infrastrukture na području TZ Kantona	<p>Ključni resursi: Kapital Oprema</p> <p>Izvori financiranja: Budžet Federacije BiH Budžet TZ Kantona kredit</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Donijeti osnovni dokument za upravljanje vodama – vodnu osnovu za područje TK - izgradnja objekata za odbranu od voda na svim mjestima gdje je neophodno, kao i vodoprivredna regulacija Sprečkog polja, te regulacija i izgradnja sistema odvodnje i na drugim ugroženim područjima. - Modernizacija i povećanje kapaciteta mreže za vodosnabdijevanje - Realizirati program toplifikacije grada Tuzle - Sanirati postojeće deponije za odlaganje čvrstog otpada - Izgraditi kantonalnu deponiju za odlaganje i zbrinjavanje čvrstog otpada - Izgraditi zajednički prečistač za vodu
Građenje regulatornog ambijenta i institucionalnog kapaciteta za upravljanje prostorom i aktivnostima usmjerenim ka praktičnoj realizaciji principa održivog razvoja	<p>Ključni resursi: Stručni ljudski resursi Informatička oprema</p> <p>Izvori financiranja: Budžet kantona</p>	<ul style="list-style-type: none"> - organiziranje i pozicioniranje Zavoda za prostorno planiranje kao najvažnije upravno-ekspertne institucije za oblast prostornog razvoja, - revizija postojećih planskih dokumenata i njihovo usklađivanje sa zakonskim propisima i Prostornim planom Tuzlanskog kantona, te izrada nove planske dokumentacije propisane Zakonom i Odlukom o provođenju Prostornog plana Tuzlanskog kantona 2005-2025. - kadrovsko i tehničko osposobljavanje Ministarstva i općinskih službi za pripremu prostorno-planske dokumentacije, te praćenje realizacije iste,

4.2.4. Obrazovanje, istraživanje i razvoj

Ostvarenje definisane vizije zahtijeva realizaciju sljedećih strateških ciljeva:

Planiranje razvoja ljudskih resursa - sa osloncem na sisteme obrazovanja i istraživanja zahtijeva planski i sistematičan pristup u upravljanju procesima u ovim sistemima. Stoga se u okviru ovog strateškog cilja predlaže realizacija sljedećih *prioritetnih ciljeva*:

- ❖ Planiranje upisne politike i prilagođavanje nastavnih programa sistema obrazovanja ciljevima razvoja i zahtjevima tržišta - U realizaciji strateškog cilja planiranja razvoja ljudskih resursa kao prvi prioritetan cilj predloženo uvođenje sistema planiranja upisne politike i prilagođavanje nastavnih programa ciljevima razvoja i zahtjevima tržišta. Ovaj prioritetni cilj će se realizovati implementacijom sljedećih mjera:
 - Uspostavljanje interesnog informacionog sistema za upravljanje razvojem obrazovanja na TK, koji bi obuhvatio osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Sistem treba da omogući praćenje izabranih *indikatora usklađenosti upisne politike, efikasnosti i kvaliteta obrazovanja* na TK, koji se mogu uporediti sa zemljama u okruženju i sa EU članicama.
 - Planiranje upisne politike u srednje škole i prilagođavanje nastavnih planova i programa u skladu sa zahtjevima tržišta (posebno za trogodišnji studij), uz uvođenje programa profesionalne orijentacije. Na osnovu razvijenog integrisanog informacionog sistema obrazovanja TK kao i sistemskim praćenjem tržišta rada moguće je vršiti prilagođavanje upisne politike u srednje škole. U skladu sa usvojenom strategijom razvoja TK i na osnovu anketiranja kompanija i praćenja tržišta rada mogu se razvijati novi nastavni planovi i programi.
 - Planiranje upisne politike na JU Univerzitet u Tuzli u skladu sa usvojenom strategijom razvoja i zahtjevima tržišta, takođe je moguće realizirati korištenje predloženih izvora informacija, ako se informacije sistematično prikupljaju. Tada će biti moguće definisati i pratiti i realizaciju cilja koji se postavlja prema Lisabonskoj strategiji o potrebi povećanja broja studenata na tehničkim disciplinama za 15% do 25% do 2013. godine.
 - Pokretanje stručnog časopisa iz oblasti obrazovanja na TK (za sve nivoe) je predloženo sa namjerom da se planiranje razvoja visokog obrazovanja bazira na stručnim i naučnim osnovama.

- ❖ Planiranje i finansiranje razvoja obrazovanja na TK - U cilju realizacije ovog prioritetnog cilja potrebno je implementirati sljedeće mjere:
 - U cilju značajnijeg poboljšanja kvaliteta sistema obrazovanja na TK potrebno je alocirati više sredstava za ovu oblast, posebno za kapitalne investicije.
 - Izgraditi pravedniji sistem sufinansiranja visokog obrazovanja. Sadašnji sistem finansiranja školovanja na visokom obrazovanju za vlastite potrebe ne uvažava socijalni status studenata. Takođe je potrebno stimulisati realizaciju definisanih strateških prioriteta upisne politike (npr. podrška studiranju prirodno-matematičkih studija, pojedinih inženjerskih studija i sl.).

- Izraditi i usvojiti Plan dugoročnog razvoja Univerziteta u Tuzli, koji bi bio u skladu sa budućom strategijom razvoja TK.
- Usvojiti modele finansiranja razvoja Univerziteta u Tuzli (sredstva iz budžeta, kreditna zaduženja, sufinansiranje privatnog sektora, itd.), koji će rezultirati ispunjavanjem uslova za certifikaciju većine naučno-nastavnih disciplina na univerzitetu.
- Izraditi idejno rješenje korištenja objekata u kasarni u Solini i plan prostornog razvoja Univerziteta u Tuzli.

Unaprjeđenje kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja - Proces reforme obrazovnog sistema u BiH (za visoko obrazovanje u skladu sa Bolonjskom deklaracijom) započeo je 2000. godine, ali je u očiglednom zastoju implementacija započetih reformskih procesa, posebno u visokom obrazovanju. Da bi se implementacija Bolonjskog procesa intenzivirala predlaže se realizacija sljedećih prioritarnih ciljeva:

- ❖ Povećanje kvaliteta obrazovnog procesa - Realizacija ovog strateškog cilja zahtijeva implementaciju sljedećih mjera:
 - Djelimično finansiranje obrazovanja prema kvalitetu i efikasnosti, kao preduslov za stimulaciju škola i fakulteta. Iskustva drugih zemalja u tranziciji ukazuju da je i sa 10% ukupnih sredstava moguće motivisati institucije u obrazovanju za povećanjem kvaliteta pa i efikasnosti.
 - Za Univerzitet u Tuzli je neophodno napraviti plan podmlađivanja nastavnog kadra kao i model obezbjeđenja nedostajućih nastavnika prema Bolonjskim kriterijima.
 - Sistemski razviti modele saradnje škola i univerziteta sa industrijom.
- ❖ Internacionalizacija sistema obrazovanja - Realizacija ovog strateškog cilja će se ostvariti implementacijom sljedećih mjera:
 - Uključivanjem u razvojne programe i projekte u regionu Zapadnog Balkana, koje EU u narednom periodu posebno podržava. Zbog jezičke sličnosti na ovaj način moguće je relativno brzo povećati kvalitet obrazovnog procesa.
 - Strateško i ciljano uključivanje u međunarodne projekte (npr. novi Tempus projekti) uspostavljanjem dugoročnih strateških partnerstava sa univerzitetima i istraživačkim institucijama u regionu i EU. Ovakva saradnja predstavlja mogući izvor sufinansiranja istraživačke djelatnosti a posebno je značajna zbog razmjene znanja i iskustava u cilju povećanja kvaliteta obrazovnog sistema.
 - Ispitati mogućnosti partnerstva javnog i privatnog sektora u realizaciji razvojnih projekata, naročito u domenu primijenjenih istraživanja (npr. uspostavljanjem zajedničkih laboratorija)

Izgradnja institucionalne strukture na TK za istraživanje i razvoj - Za razliku od Bolonjske deklaracije Lisabonska strategija je manje poznat strateški dokument EU koji za osnovu ima razvoj ljudskog kapitala. BiH će uskoro biti obavezna da izvrši pripreme za implementaciju Lisabonske strategije (koja npr. zahtijeva od zemalja kandidata da za nauku i istraživanja do 2010. godine osiguraju sredstva u iznosu od 3% BNP-a, a BiH trenutno za istraživanja izdvaja 0.05%). Jasno je da je TK daleko od ostvarenja ciljeva postavljenih u Lisabonskoj strategiji. U cilju početka

implementacije Lisabonske strategije predlaže se izgradnja institucionalnih mehanizama i struktura koji će u planiranom periodu omogućiti realizaciju projekata iz ove oblasti. Za realizaciju ovog strateškog cilja predlažu se aktivnosti na sljedećim prioritetnim ciljevima:

- ❖ Finansiranje naučno-istraživačkih i istraživačko-razvojnih projekata - Realizacija ovog prioritetnog cilja se planira implementacijom sljedećih aktivnosti:
 - Uspostavljanje Fonda za mlade istraživače (npr. po ugledu na Fond za znanstvene novake u R. Hrvatskoj)
 - Formiranje posebnog Fonda za primjenjena istraživanja i tehnološki razvoj, koji bi objedinio sva sredstva koja se iz budžeta TK izdvajaju kao poticaju za nauku, unaprjeđenje poslovanja preduzeća, subvencije za standardizaciju i inovacije i sl. Prema trenutnim projekcama budžeta TK za 2009. godinu ovaj fond bi mogao sa raspoložive sa cca. 10 mil KM:
- ❖ Izgradnja infrastrukture za istraživanje i inovacije - Realizacija ovog prioritetnog cilja se planira implementacijom sljedećih aktivnosti:
 - Formiranje Tehnološkog Parka (TP) na TK koji bi osnovali Univerzitet u Tuzli, TK, opštine na TK i zainteresovana MSP-a. Početne članice TP mogu biti: BIT centar Tuzla, Biznis start-up centar Univerziteta Tuzla, Centar za nove tehnologije klastera plastičara i alatničara Gračanica i Institut za zavarivanje Tuzla. U prvoj fazi razvoja TP mogu se formirati centri izvrsnosti za pojedine naučno-istraživačke djelatnosti. Za početak potrebno je izraditi Studiju izvodljivosti za realizaciju ove mjere. Inicijalno finansiranje razvoja TP treba obezbijediti iz budžeta TK i opština na TK a dodatna (većinska) sredstva mogu se obezbijediti iz budućeg Razvojnog fonda FBiH, međunarodnih projekata (posebno EU) kao i partnerstva sa privatnim sektorom.
 - Uporedo sa razvojem TP potrebno je uspostavljanje Inovaciono Tehnoloških Centara u preduzećima, koji bi zajedno sa TP činili inicijalnu infrastrukturu za istraživanje i razvoj na TK..

Informatizacija društva - Realizacija predložene razvojne paradigme zahtijeva veoma visok nivo informatizacije društva. Plan izgradnje informacionog društva u BiH je razvijen uz pomoć UNDP-a 2004. godine i usvojen od strane Vijeća Ministara BiH. Nažalost u njegovoj implementaciji se nije daleko odmaklo. Jedan od izuzetaka je formiranje i razvoj BIT centra u Tuzli. U cilju povećanja informatičke naobrazbe na TK predlaže se realizacija sljedećih mjera:

- Informatizacija osnovnih i srednjih škola (barem po jedan kompjuter na 10 učenika).
- Informatička obuka zaposlenih u državnim organima i javnim preduzećima i ustanovama (sa ciljem razvoja e-uprave) i MSP-a (sa ciljem razvoja e-trgovine).

Predloženi proces povećanja informatičkog obrazovanja se može subvencionirati djelimičnom participacijom u troškovima iz posebnog fonda, sistemom vaučera.

Kontinuirano obrazovanje - faktor povećanja konkurentnosti TK - Analizom postojećih stručnih znanja i posebno menadžerskih i poduzetničkih vještina zaposlenih, stručnih i upravljačkih struktura na TK konstatovano je da je neophodno sistematično organizovati sistem kontinuiranog obrazovanja. Stoga se predlaže realizacija sljedećih prioritetnih projekata:

- ❖ Izgradnja institucionalne infrastrukture za specijalističke dokvalifikacije i prekvalifikacije - Realizacija ovog prioritetnog cilja se planira implementacijom sljedećih aktivnosti:
 - Osnivanje centara za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju koji kao ciljnu grupu uglavnom imaju nezaposlene (po ugledu na Institut za zavarivanje). U realizaciji aktivnosti ovakvih centara mogu učestvovati stručnjaci iz industrije, srednjeg obrazovanja i sa Univerziteta.
 - Osnivanje centara za obuku programera (npr. za Web dizajn, programske jezike Java i C++ i sl.). Ove aktivnosti treba realizovati u partnerstvu sa privatnim sektorom.
- ❖ Edukacija u oblasti menadžmenta i poduzetništva - Realizacija ovog prioritetnog cilja se planira implementacijom sljedećih aktivnosti:
 - Osnivanje centra za obuku menadžera i poduzetnika (ili podrška postojećim programima), sa ciljnom grupom MSP-a.
 - Osnivanje centra za obuku iz Projekt Menažmenta i vodjenja investicija (ili podrška postojećim programima).

Strateški projekti

Predlaže se realizacija sljedećih prioritetnih strateških projekata:

- Formiranje Fonda za mlade istraživače (50 istraživača x 20.000 KM =1 mil. KM/god.). Finansiranje iz sredstava budžeta TK. Ovaj Fond se može formirati po ugledu na sličan Fond za naučne novake u Republici Hrvatskoj.
- Izrada studije izvodljivosti i realizacija prve faze razvoja (u najviše tri discipline) Tehnološkog Parka (40.000 KM za studiju izvodljivosti, 50% iz budžeta TK i zainteresovanih opština na TK, 200.000 KM/god. iz budžeta TK kao inicijalna sredstva za realizaciju prve faze koja treba omogućiti osiguranje dodatnih potrebnih sredstava iz međunarodnih programa, poticajnih sredstava FBiH i privatnih investicija).
- Formiranje Inovaciono Tehnoloških Centara u barem dvije kompanije (500,000 KM po centru, međunarodni programi, privatne investicije uz sufinansiranje 50.000 KM iz budžeta TK)
- Formiranje barem dva centra za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju (certificiranje vlada TK, razvoj po modelu Instituta za zavarivanje, 300.000 KM sufinansiranje budžeta TK i privatnih kompanija u omjeru 50% : 50%)
- Formiranje Centra za obuku programera (certificiranje vlada TK, privatne investicije uz inicijalna sredstva za sufinansiranje 150.000 KM iz budžeta TK)

Tabela 85. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere za obrazovanje, istraživanje i razvoj

VIZIJA SEKTORA – OBRAZOVANJE, ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ		
Vizija sektora obrazovanja, istraživanja i razvoja je izgradnja institucionalnih kapaciteta za razvoj ljudskih resursa, koji čine ključni faktor održivog razvoja moderne ekonomije 21. vijeka - ekonomije znanja, koja se zasniva na poduzetništvu i kreativnoj primjeni inovacija uglavnom u malim i srednjim preduzećima (MSP).		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Planiranje razvoja ljudskih resursa	Organizaciona struktura: vlada i parlament TK, opštine, industrija	Razvoj informacionog sistema za upravljanje sistemom obrazovanja (uključivo sve nivoe obrazovanja) na TK bazirano na istraživanjima i optimizaciji.
		Planiranje upisne politike u srednje škole i prilagodjavanje nastavnih planova i programa u skladu sa zahtjevima tržišta (posebno za trogodišnji studij) uz uvođenje programa profesionalne orijentacije
		Planiranje upisne politike na Univerzitet u Tuzli u skladu sa usvojenom strategijom razvoja i zahtjevima tržišta
		Pokretanje stručnog časopisa iz oblasti obrazovanja
		Povećanje upisa na tehničke fakultete od 15% do 25% do 2013.
	Budžeti TK, FBiH, privatno finansiranje	Povećanje finansiranja sistema javnog obrazovanja iz javnih sredstava
		Efikasniji i pravedniji sistem privatnog sufinansiranja visokog obrazovanja
		Dugoročni plan razvoja Univerziteta u Tuzli u skladu sa usvojenom strategijom i definisanje optimalne organizacione strukture
	Organizacione strukture: vlada i parlament TK, opština Tuzla, Univerzitet u Tuzli i industrija	Plan finansiranja razvoja resursa Univerziteta u Tuzli
		Plan korištenja kasarne u Solini (izrada idejnog projekta)
Unaprjedenje kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja	Budžet TK, vlada TK, Univerzitet u Tuzli i industrija	Djelimično finansiranje obrazovanja prema kvalitetu i efikasnosti
		Plan kadrovskog podmladjivanja Univerziteta u Tuzli
		Institucionalizacija saradnje srednjih škola i univerziteta i industrije (praksa,
	Medjunarodni programi, privatne kompanije i investicije	Sistemski razvoj programa/projekata regionalne saradnje (region Zapadnog Balkana)
		Strategija uključivanja u medjunarodne projekte
		Partnerstvo javnog i privatnog sektora u razvoju visokog obrazovanja, posebno u domenu istraživanja
Izgradnja institucionalne strukture na TK za istraživanje i razvoj	Budžeti opština i TK, FBiH, medjunarodni programi, privatne kompanije i investicije	Fond za mlade istraživače (po ugledu na Fonda za znanstvene novake u Hrvatskoj)
		Fond za primjenjena istraživanja i tehnološki razvoj
		Formiranje Tehnološkog Parka (Univerzitet u Tuzli, TK opštine na TK i MSP-a iz strateških oblasti)
		Formiranje Inovaciono Tehnoloških Centara u kompanijama
Informatizacija društva	Budžeti opština i TK	Informatizacija osnovnih i srednjih škola
		Informatička obuka u državnim organima (e-uprava) i MSP-a (e-trgovina)
Kontinuirano obrazovanje - faktor povećanja konkurentnosti TK	Budžeti opština i TK, privatnih kompanija, medjunarodni programi	Formiranje Centar za obuku programera (web dizajn, C, Java ..)
		Osnivanje centara za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju
		Osnivanje centra za kontinuirano obrazovanje inženjera i tehničara
		Centri za edukacija i konsalting menadžera i poduzetnika
		Osnivanje centra za obuku iz Projekt Menažmenta i vođenja investicija

4.2.5. Socijalni razvoj

Ostvarivanje vizije postići će se realizacijom sektorskih ciljeva koji su u funkciji jačanja zdravstvenog sektora.

Sektorski cilj 1. - Povećati obuhvat i dostupnost zdravstvene zaštite za sve stanovnike

Realizacija ovog cilja podrazumjeva univerzalnu pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem i jednaku mogućnost pristupa svih ljudi potrebnoj zdravstvenoj zaštiti u svim općinama, pri čemu je fokus na prioritarne ciljeve:

1. Težiti ka tome, da što veći broj osoba (nezaposlenih, ranjivih grupa) bude obuhvaćeno zdravstvenim osiguranjem;
2. Nastojati što ravnomjernije rasporediti objekte za zdravstvenu zaštitu u urbanom i ruralnom području.

Sektorski cilj 2. - Unaprijediti kvalitet i efikasnost zdravstvene zaštite stanovništva na cijelom području Tuzlanskog kantona

Realizacija ovog cilja podrazumjeva kontinuiran razvoj kvaliteta zdravstvenih usluga i odgovarajući stepen efikasnosti kao i efikasno korištenje svih resursa u zdravstvu (finansijskih, ljudskih i tehničkih itd). Zdravstveni sektor mora imati konzistentnu politiku zdravstvene zaštite, koja će ustrajati na pokrenutim reformama u zdravstvu pretočenu u strategiju razvoja zdravstva. Informatizacija zdravstvenog sistema uvođenjem kartica za svakog korisnika je od ključne važnosti. U funkciji realizacije ovog cilja u planskom periodu fokus je na slijedećim prioritarim ciljevima:

1. Izrada strategije dugoročnog razvoja zdravstva
2. Informatizacija zdravstvenog sektora

Sektorski cilj 3. - Održiv zdravstveni sistem

Finansiranje sistema zdravstvene zaštite treba da obezbjedi zdravstvenu zaštitu koja će biti pružena svim građanima na održiv način. Reforma zdravstvenog sistema podrazumijeva uvođenje raznovrsnijeg finansiranja, kako u smislu stvaranja novih izvora sredstava, tako i stvaranja mogućnosti za primjenu proširenog i dobrovoljnog uz obavezno zdravstveno osiguranje (bez ugrožavanja pravičnosti) i uvođenje u upotrebu novih finansijskih instrumenata, što zahtijeva značajnu reformu fiskalnog sistema. Održivost znači i efikasno korištenje i upravljanje resursima, uz dalji razvoj javno privatnog partnerstva u zdravstvu, kao modela koji podržava ukupnu održivost sektora. To znači i solidarnost, gdje vlada ima ključnu ulogu u reguliranju pravičnog finansiranja zdravstvene zaštite. U fokusu održivosti je realizacija prioritarne cilja: Održati finansijsku održivost i stabilnost zdravstvenog sektora

Sektorski cilj 4. - Jačanje preventivne zdravstvene zaštite

Primarni motiv svakog društva je zdrava populacija, ali zdravstveni sistem, ma kako razvijen bio, ne može biti dovoljan za obezbjediti i mentalno i fizički zdravo stanovništvo. To znači osnaživanje preventivne zdravstvene zaštite kad svaki čovjek preuzima odgovornost za svoje zdravlje. Zbog toga treba stalno obrazovanje, osvješćivanje o značaju prehrane, sporta za cjelovit pristup zdravlju i vitalnosti. S

druge strane potrebno je permanentan rad na smanjivanju faktora rizika nastanka određenih učestalih oboljenja na području kantona, kao što su kardiovaskularna oboljenja i najfrekventniji karcinomi. U funkciji realizacije ovog cilja su prioritetni ciljevi:

1. Zdravlje za sve – osvještavanje stanovništva o značaju preventivnog zdravlja
2. Smanjenje učestalih oboljenja i sprečavanja njihovih pojava

Sektorski cilj 5. - Tuzlanski kanton prepoznatljiv zdravstveni centar u regionu

Tuzlanski kanton već danas nosi atribute vodećeg centra u BiH i regionu (za kardiovaskularna oboljenja, hirurgiju, transplantaciju, dijagnostičke procedure i sl.). Unapređenje i valorizacija prirodnih resursa obogatiće Tuzlanski kanton i kao centar zdravstvenog turizma. U funkciji realizacije ovog cilja su prioritetni ciljevi:

1. Razvijati visokodiferencirane zdravstvene usluge ovisno o potrebama i racionalizaciji tih potreba za stanovništvo TK kako u javnom tako i u privatnom sektoru.
2. Unaprjeđenje postojećih kapaciteta banjskih lječilišta i rehabilitacionih centara
3. Valorizacija prirodnih resursa na području TK kao mjeru uspostavljanja zdravstvenog turizma.

Socijalna zaštita

Jačanje socijalne uključenosti danas postaje dio procesa stabilizacije i pridruživanje EU. To zahtjeva i potrebu implementacije europskih standarda u kontekstu socijalne uključenosti, ali znači i suštinsku reformu u ustavnoj, institucionalnoj i zakonodavnoj strukturi zemlje koja stvara opće uvjete neophodne za socijalnu uključenost. Strategija socijalnog uključivanja na nivou BiH koja je u izradi, sigurno je put ukupnih promjena u pravcu politika socijalne uključenosti, kao i drugih ekonomskih politika koje su komplementarne sa konceptom socijalne uključenosti.⁸³

U ovom kontekstu vizija socijalnog razvoja Tuzlanskog kantona je: Društvo u kojem je razvijen uključiv i održiv sistem socijalne zaštite temeljen na individualnim potrebama korisnika i razvijen sistem institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite.

⁸³ EU socijalnu isključenost definiraju kao „proces kojim se određeni pojedinci odguruju na rub društva te ih se, zbog njihovog siromaštva, neposjedovanja osnovnih vještina i znanja te nemogućnosti cjeloživotnog učenja, ili zbog diskriminacije, sprečava da u cjelosti sudjeluju. Ovo ih udaljava od mogućnosti zapošljavanja, stvaranja dohotka i obrazovanja kao i od socijalnih mreža koje postoje unutar zajednice. Tako oni imaju malo mogućnosti pristupa moći i tijelima zaduženim za odlučivanja, te se često osjećaju nemoćnim i u nemogućnosti da na bilo koji način utječu na odluke koje se direktno tiču njihovog svakodnevnog života“. EU socijalnu uključenost definiraju kao „proces kojim se osigurava da oni koji su u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti dobiju mogućnosti i resurse potrebne kako bi u cjelosti sudjelovali u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i uživaju životni standard i blagostanje koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Njime se osigurava da potpunije sudjeluju u procesu donošenja odluka koje se izvorno tiču njihovih života i pristupa temeljnim pravima.“; Papić, Ž. (2008): Socijalno uključivanje i filozofija razvoja, Forum Bosne, Ekonomija ubrzanog razvoja, Sarajevo., str. 263. Detaljnije o socijalnoj uključenosti vidjeti: IBHI/UNDP: (2007): Izvještaj o humanom razvoju za BiH- socijalna uključenost, UNDP, Sarajevo 2007. U ovom izvještaju je prvi put izvršena procjena indeksa opće socijalne isključenosti, prema kome je u BiH 50,32% stanovništva isključeno iz društva po različitim osnovama. Dostupno na web stranici www.undp.ba

Ostvarivanje vizije postići će se realizacijom slijedećih sektorskih ciljeva:

Sektorski cilj 1. - Promicanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost

U ovo kontekstu socijalna uključenost mijenja karakter tradicionalne socijalne zaštite, od pomoći pasivnim korisnicima ka uključivanju u radni i društveni život. Finansijska izdvajanja za socijalno ranjive kategorije mijenjaju namjene i oblike, služe ne samo njihovoj podršci za normalan ali pasivan život, nego za njihovo uključivanje u tržište rada, cjeloživotno učenje, odnosno ekonomski ih aktiviraju. Tako socijalni trošak postaje investicija, a socijalni aspekti razvoja postaju razvoj ljudskih potencijala. Na taj način ove kategorije postaju poluga ukupnog razvoja. Nova strategija socijalne inkluzije, koju treba uraditi u skladu sa strategijom donešenom na nivou države, je od posebnog značaja jer je ona temelj za apliciranje pristupnim fondovima EU. U funkciji realizacije ovog cilja su prioritetni ciljevi:

1. Usklađivanje socijalnog razvoja sa EU standardima
2. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje mogu pristupiti tržištu rada
3. Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje ne mogu pristupiti tržištu rada

Sektorski cilj 2. - Razvoj socijalnih usluga orjentiranih ka korisniku/klijentu

Realizacija ovog cilja usmjerava razvoj socijalnu politike na temelju individualnih potreba korisnika i vaninstitucionalnih službi socijalne zaštite i širenja mreže službi i uloge socijalnog sistema. Partnerstvo sa korisnikom postaje temelj ovakvom pristupu, jer od korisnika pravi subjekte podrške koju pruža društvo i angažira ih u zadovoljavanju njihovih potreba. Pristup zasnovan na klijentu se zasniva na činjenici da korisnici najbolje poznaju svoje potrebe. Uloga pružaoca usluga, socijalnog radnika, je istraživanje potreba zajedno sa korisnicima i pronalaženja najboljeg rješenja, koja tako postaju specifična i individualna. U ovo pristupu je posebno značajna kvalificiranost socijalnih radnika. Zbog toga je u funkciji realizacije ovog cilja prioritetni cilj: Stručni i kvalificirani centri za socijalni rad

Sektorski cilj 3. - Razvoj institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite

U socijalnoj inkluziji i pristupu orjeniranom ka korisniku/klijentu veoma je važna i uloga organizacija civilnog društva obzirom da one veliki broj usluga mogu pružiti efikasnije od javnih institucija. Pri tome reforma socijalne politike treba se zasnivati na mješovitom sistemu usluga, jasno određenom ulogom javnih organizacija, organizacija civilnog društva, privatnog sektora i volontera. Ovaj sektorski cilj je razvijen u dva prioritetna cilja:

1. Razvijen sistem vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite
2. Razvijen sistem institucionalnih oblika socijalne zaštite

Sektorski cilj 4. - Održiv razvoj socijalne zaštite

Održivost socijalne zaštite se može promatrati u dva pravca. Jedan je iznalaženja mogućnosti povećavanja finansijskih sredstava za socijalne namjene. Ovdje treba podsjetiti da je bitan segment reforme socijalne zaštite fokus na lokalnu zajednicu – općinu, kao i na razvoj mješovitog sistema zaštite (centri za socijalni rad, nevladine organizacije, privatni sektor itd). Time se otvaraju mogućnosti za druge izvore

finansiranja, osim Budžeta kantona koji danas pokriva oko 30% socijalnih potreba.⁸⁴ Drugi pravac je reforma finansiranja sistema socijalne zaštite u procesu postizanja ravnoteže između finansiranja svih korisnika socijalne zaštite. To znači pružanje pomoći na osnovu uvida u finasijsku situaciju i potrebe potencijalnim korisnicima, čime se jača mreža socijalne sigurnosti za one koji su u riziku od siromaštva i isključeni iz društva, i općenito doprinosi stabilnosti zajednice. Pri tome ključnu ulogu ima formiranje fonda/zavoda za socijalno uključivanje, čija je „misija smanjenje socijalne isključenosti kroz finansiranje projekat u partnerstvu aktera iz nevladinog, vladinog i privatnog sektora na lokalnom i sektorskom nivou, sa ciljem neposredne pomoći ugroženim kategorijama stanovništva, kao i akumulacije znanja, iskustva i ekspertize za djelovanje na prevenciji i smanjenju posljedica socijalne isključenosti“.⁸⁵ Ovaj sektorski cilj je razvijen u dva prioritena cilja:

1. Podizanje održivosti socijalnog sektora sa 30% na 50% pokrivenosti iz budžeta kantona
2. Socijalna održivost socijalnog sektora

Boračka zaštita

Pitanje reguliranja i osiguravanja prava branilaca-veterana rat, u svakoj državi ima poseban tretman u pogledu moralnog, materijalnog, socijalnog i drugih vrednovanja doprinosa pripadnika boračke populacije. Branioci i članovi porodica šehida i poginulih branilaca su posebno zaslužne populacije za odbranu i opstanak BiH i zbog toga je neophodno stvaranje uvjeta za njihovo uključivanje u normalne životne tokove i njihovo radno angažiranje. Na ovakvim principima temelji se vizija razvoja boračke zaštite: Boračka populacija valorizirana kao vrijedan dio socijalnog kapitala i aktivan dio radne snage Kantona.

U funkciji ostvarivanja vizije postavljeni su slijedeći sektorski cilj:

Sektorski cilj 1. - Uspješna ukupna resocijalizacija - inkluzija boračke populacije

Realizacija ovog cilja znači da boračka populacija ostvaruje posebno mjesto i u društvu i u ukupnoj društvenoj brizi. Boračka populacija postaje dio ukupne društvene inkluzije. U funkciji realizacije ovog cilja je prioritetan cilj: Boračka populacija valorizirana kao vrijedan dio socijalnog kapitala

Sektorski cilj 2. - Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada

Boračka populacija s pravom očekuju i traže da im se osigura tretman zaslužnih osoba i adekvatno vrednuje njihov doprinos, a ne da se njihova prava tretiraju kao socijalna zaštita, a oni kao socijalni slučajevi. U ovo kontekstu boračka zaštita mijenja karakter: od pomoći pasivnim korisnicima ka uključivanju u radni i društveni život. Boračka populacija postaje aktivan (i proaktivan) dio radne snage u borbi za radno mjesto. U funkciji realizacije ovog cilja su prioritetni ciljevi:

1. Podizanje obrazovnog nivoa boračke populacije
2. Stvaranje povoljne klime za zapošljavanje boračke populacije

⁸⁴ Procjena Ministarstva za rad i socijalnu politiku TK

⁸⁵ IBHI (2007): Inicijativa za uspostavljanje fonda za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, draft, <http://www.ibhibih.org>

Sport i kultura

Sport i kultura imaju ključnu ulogu u afirmaciji i pojedinca i države, ističu vrijednost identiteta i različitosti, osobnosti, tradicije, doprinose zdravlju i razvoju turizma itd. Kultura, koja je poseban vid izražavanja ljudske kreativnosti, vještina i talenata, postaje alat razvoja kreativne industrije. U tom kontekstu vizija Tuzlanskog kantona je: Tuzlanski kanton je prepoznatljiv kulturni centar, centar kreativne industrije i osoben sportski centar u kojem je sport afirmiran kao djelatnost od najvišeg javnog interesa.

U funkciji ostvarivanja vizije postavljeni su slijedeći sektorski ciljevi:

Sektorski cilj 1. - Afirmacija sporta kao djelatnosti od najvišeg javnog interesa

Realizacija ovog cilja znači razvijanje svijesti građana, posebno mladih, o sportu i njegovim vrijednostima kao i doprinos sporta vaspitanju, obrazovanju i razvoju i djece i omladine. Sport se afirmiše i kao dio kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva, i kao način očuvanja zdravlja, radne produktivnosti, izražavanja stvaralaštva i humanog življenja. Javni interes ogleda se i u stvaranju uvjeta za ostvarivanje vrhunskih sportskih rezultata i prezentaciji vrhunskog sportskog stvaralaštva na svim nivoima, pri čemu se finansijska podrška usmjerava na trenazne (treninzi) aktivnosti, a takmičarski sport je orijentiran je na samofinansiranje. Pri tome posebnu ulogu ima mogućnost transformiranja klubova u nove oblike organiziranja u kojem je moguć ulazak privatnog kapitala. U funkciji realizacije ovog cilja utvrđeni su prioritetni ciljevi:

1. Afirmacija sporta kao djelatnosti od najvišeg javnog interesa
2. Širenje školskog sporta
3. Finansijska održivost sporta

Sektorski cilj 2. - Dostupnost kulturnih sadržaja i programa na cijelom području Tuzlanskog kantona koji postaje prepoznatljiv kulturni centar

Koncept ukupnog socijalnog razvoja nalaže obezbjeđenje jednakih mogućnosti i izbore za sve stanovnike Tuzlanskog kantona. To se posebno odnosi na kulturne sadržaje gdje svaki čovjek treba da ima mogućnosti samorealizacije kao i ispunjenosti stvarnim kulturološkim vrijednostima. Realizacija ovog cilja znači i da se dosadašnja kulturološka tradicija TK (pozorište, slikarstvo, književnost...) prepoznaje i valorizira u prepoznatljiv identitet TK u BiH i u regionu. U funkciji realizacije ovog sektorskog cilja su slijedeći prioritetni ciljevi:

1. Rekonstrukcija, opremanje i izgradnja objekata kulture i prostora za kulturu
2. Unapređenje kulturnih manifestacija
3. Održivost kulturno-informativnih institucija
4. Valorizacija kulturološkog nasljeđa

U Prilogu je dat pregled mjera za realizaciju navedenih ciljeva socijalnog razvoja po sektorima. U svrhu operacionalizacije ciljeva dati su projekti koji su svojevrsan generator razvoja socijalnog razvoja u ovom planskom periodu, projekti su razvijeni na određene programe u funkciji njihove realizacije.

Tabela 86. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za zdravstvo i zdravstvenu zaštitu

ZDRAVSTVO I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Povećati obuhvat i dostupnost zdravstvene zaštite za sve stanovnike	Težiti ka što većem obuhvatu zdravstvenom zaštitom	<ul style="list-style-type: none"> ▪ mjere reforme zdravstva u skladu sa strateškim opredjeljenjima razvoja ▪ usklađivanje zakonodavnih okvira sa reformskim opredjeljenjima razvoja zdravstva na nivou Federacije BiH kao i sa propisima EU ▪ informiranje javnosti o pravima i obavezama u vezi sa zdravljem, kao i mogućnostima zdrav. zaštite ▪ jačanje primarne zdrav. zaštite orijentirane ka obitelji i zajednici (utvrđivanjem mreže primarne zdravstvene zaštite) ▪ racionalizacija specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite uz potrebno proširenje bolničkih kapaciteta ▪ jačanje saradnje sa civilnim društvom ▪ registracija svih osiguranika ▪ mjere socijalne zaštite i jačanje inkluzivnog tržišta rada
	Ravnomjerna raspoređenost objekata zdravstvene zaštite u urbanom i ruralnom području	<ul style="list-style-type: none"> ▪ izgradnja novih kapaciteta zdravstvene zaštite ▪ rekonstrukcija i opremanje objekata zdravstvene zaštite ▪ razgraničenja nadležnosti općina i kantona i njihova koordinacija
Unaprijediti kvalitet i efikasnost zdravstvene zaštite stanovništva na cijelom području Tuzlanskog kantona	Izrada strategije dugoročnog razvoja zdravstva	<ul style="list-style-type: none"> ▪ donošenje dugoročne strategije razvoja zdravstva u skladu sa strateškim opredjeljenjima na nivou FBiH (politike, zakonska regulativa, EU standardi) ▪ jačanje i razvoj ljudskih resursa u sistemu zdravstvene zaštite ▪ usklađivanje normativa u zdravstvu sa realnim mogućnostima (a ne prema mogućnostima finansiranja)
	Informatizacija zdravstvenog sektora	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenje upravljanja zdravstvenim sistemom ▪ poboljšanje uvjeta rada u svim zdrav. ustanovama ▪ mjere zdravstvene brige za populaciju treće dobi

Održiv zdravstveni sistem	Održati finansijsku održivost i stabilnost zdravstvenog sektora	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenjem i razvojem javno privatnog partnerstva u zdravstvu ▪ unapređenjem upravljačkih vještina kadrova ▪ unapređenjem sistema ugovaranja i plaćanja zdravstvenih usluga.
Jačanje preventivne zdravstvene zaštite	Zdravlje za sve – osvješćivanje stanovništva o značaju preventivnog zdravlja	<ul style="list-style-type: none"> ▪ preuzimanje odgovornosti za vlastito zdravlje ▪ edukacija o značaju prehrane (strukture, kvalitete) za zdravlje i vitalnost ▪ jačanje mentalnog zdravlja ▪ promocija zdravlja
	Smanjenje učestalih oboljenja i sprečavanja njihovih pojava	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenje, identifikacija, prevencija i kontrola faktora rizika nastanka kardiovaskularnih oboljenja i najfrekventnijih karcinoma ▪ jačanje zdravstvene zaštite djece, preventivne zaštite i edukacije djece o zdravlju i prehrani ▪ unapređenje zaštite zdravlja zuba kod djece
Tuzlanski kanton prepoznatljiv zdravstveni centar u regionu	Razvijati visokodeferencirane zdravstvene usluge	<ul style="list-style-type: none"> ▪ opremanje savremenim tehnologijama ▪ jačanje ljudskih resursa i kontinuirano obrazovanje
	Unapređenje postojećih kapaciteta banjskih liječilišta i rehabilitacionih centara	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rekonstrukcija kapaciteta banjskih kapaciteta ▪ opremanje savremenim tehnologijama ▪ jačanje ljudskih resursa (terapeuta) ▪ uvođenje novih terapijskih metoda u skladu sa savremenim tendencijama (holistički pristupi)
	Valorizacija suporne vode u Slavinovićima u medicinske svrhe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ straživanje, analiza i mogućnosti korištenja nalazišta sumporne vode u Slavinovićima u svrhu liječenja

Tabela 119. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za socijalnu zaštitu

SOCIJALNA ZAŠTITA		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Promicanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost	Usklađivanje socijalnog razvoja sa EU standardima	<ul style="list-style-type: none"> ▪ usklađivanje standarda i politika sa standardima i politikama EU ▪ mjere politika koje promoviraju socijalnu koheziju ▪ izrada strategije socijalne inkluzije ▪ prevencije siromaštva u kontekstu humanog razvoja
	Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje mogu pristupiti tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> ▪ potpuna evidencija korisnika socijalne zaštite ▪ podrška uključivanja žena u procese socijalne inkluzije ▪ mjere radnog osposobavanja socijalno osjetljivih osoba i manjinskih grupa ▪ mjere razvoja socijalnog poduzetništva (udruženja, zadruge)
	Uključivanje socijalno osjetljivih osoba koje ne mogu pristupiti tržištu rada	<ul style="list-style-type: none"> ▪ potpuna evidencija korisnika socijalne zaštite ▪ unapređenje potrebnih životnih uslova za ugrožene osobe, porodice, posebno manjinske grupe itd ▪ mjere smanjivanja siromašnih osoba u starijim godinama i njihova socijalna uključenost
Razvoj socijalnih usluga orijentiranih ka korisniku/klijentu	Stručni i kvalificirani centri za socijalni rad	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenje kvaliteta pružanja usluga socijalne zaštite ka korisniku orijentiran pristup ▪ razvoj ljudskih resursa u centrima za socijalni rad ▪ radno angažiranje i profesionalni razvoj novih dipl. soc. radnika
Razvoj institucionalni i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite	Razvijen sistem vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite	<ul style="list-style-type: none"> ▪ mjere razvoja mješovitog sistema socijalne zaštite (centri za socijalni rad, nevladine organizacije, privatni sektori idr) putem modela javno-privatno partnerstvo
	Razvijen sistem institucionalnih oblika socijalne zaštite	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenjem saradnje centara za socijalni rad sa nevladinim organizacijama ▪ jačnje centara za zbrinjavanje
Održiv socijalni sektor	Podizanje održivosti socijalnog sektora sa 30% na 50% pokrivenosti iz budžeta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ reforma upravljanja soc. sektorom ▪ mjere održivosti sistema finansiranja socijalne zaštite (ostvarivanje dodatnih prihoda napr. povećanjem budžetskih kapaciteta) ▪ osnivanje fonda/zavoda za socijalno uključivanje ▪ mjere ostvarivanja sredstava iz pristupnih fondovima EU (IPA)
	Socijalna održivost socijalnog sektora	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ostvarivanje (finansiranje) prava utvrđenih zakonskom regulativom, posebno prava porodica sa djecom ▪ mjere solidarnosti, jednakog pristupa i dostupnosti mjera i oblika socijalne zaštite na cijelom području TK ▪ realizacija mjera Strategije borbe protiv trgovine djecom i ženama ▪ mjere zaštite od nasilja u porodici ▪ realizacija mjera iz Programa za ublažavanje socijalnog stanja najugroženijih građana (navedeni program u izradi)

Tabela 121. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za boračku zaštitu

BORAČKA ZAŠTITA		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Uspješna ukupna resocijalizacija - inkluzija boračke populacije	Boračka populacija valorizirana kao vrijedan dio socijalnog kapitala	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rješavanje stambenih problema boračke populacije ▪ manifestacije i afirmacija značaja boračke populacije ▪ informiranje o pravima boraca i njihovih porodica ▪ realizacija osnovnih i dopunskih prava boračke zaštite
Povećanje konkurentnosti boračke populacije na tržištu rada	Podizanje obrazovnog nivoa boračke populacije	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prekvalifikacija i obrazovanje boračke populacije, posebno obrazovanje invalida ▪ osposobljavanje za samostalno poduzetništvo
	Stvaranje povoljne klime za zapošljavanje boračke populacije	<ul style="list-style-type: none"> ▪ mjere podrške pri zapošljavanju i samozapošljavanju

Tabela 123. Sektorski ciljevi, prioritetni ciljevi i mjere za sport i kulturu

SPORT I KULTURA		
Sektorski ciljevi	Prioritetni ciljevi	Mjere
Afirmacija sporta kao djelatnosti od najvišeg javnog interesa	Širenje masovnog, zdravstveno rekreativnog sporta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ razvoj svijesti građana o značaju sporta i njegovim vrijednostima ▪ unapređenje masovnog, zdravstvenog i rekreativnog sporta ▪ promocija sporta kao dijela kulture i ukupnih vrijednosti društva, kao dijela socijalnog kapitala ▪ ulaganje u objekte javnih prostora namjenjenih za djecu i omladinu i rekreaciju odraslih
	Širenje školskog sporta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ulaganje u školske objekte (sale, igrališta, terene, opremu) ▪ promocija i jačanje udruga izviđača (skauta) ▪ usmjeravanje investicija iz budžeta planiranih za sport i rekreaciju na školski sport
	Finasijska održivost sporta	<ul style="list-style-type: none"> ▪ razvoj modela javno-privatnog partnerstva u sportu i sportskim organizacijama ▪ finasijska potpora iz budžeta sportskim klubovima koji imaju vaspitni karakter (na takmičarski) ▪ izdvajanja iz budžeta općina i TK za sport do 1,5% ukupnih sredstava

Dostupnost kulturnih sadržaja i programa na cijelom području Tuzlanskog kantona koji postaje prepoznatljiv kulturni centar	Rekonstrukcija, opremanje i izgradnja objekata kulture i prostora za kulturu	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rekonstrukcija objekata i izgradnja novih (domovi kulture) u općinama na području Kantona ▪ unapređenje i razvoj publike, a posebno unapređenje kulture za djecu i za osobe sa posebnim potrebama ▪ podsticanje modela kulture prilagođenih osobnostima i potrebama općina i lokalnih zajednica ▪ razvoj kulture u naseljima i lokalnim zajednicama unapređenjem prostora za kulturne aktivnosti svih generacija
	Unapređenje kulturnih manifestacija	<ul style="list-style-type: none"> ▪ unapređenje i razvoj publike, a posebno unapređenje kulture za djecu i za osobe sa posebnim potrebama ▪ podsticanje modela kulture prilagođenih osobnostima i potrebama općina i lokalnih zajednica ▪ intenzivno uključivanje u međunarodne programe ▪ nastavak i jačanje podrške unikatnim programima i aktivnostima koji doprinose osobnosti i identitetu Kantona
	Održivost kulturno-informativnih institucija	<ul style="list-style-type: none"> ▪ selekcija kulturno-informativnih institucija ▪ podrška i razvoj odabranih kulturno-informativnih institucija (napr RTV TK)
	Valorizacija kulturološkog nasljeđa	<ul style="list-style-type: none"> ▪ istraživanje, očuvanje i oplemenjivanje bogatog kulturološkog nasljeđa

4.3. MODEL I SCENARIJI RAZVOJA

4.3.1. Osnovni model razvoja

Model predložen u ovom radu (Strategija razvoja TK 2008-2013) je samo okvir u svojoj strukturi i kao takav je uvodna verzija brojnih CGE (Computable General Equilibrium) modela koji su bili korišteni za ekonomske analize u drugim državama i regionima. Vrijedno je istaći da je pojednostavljena struktura izabrana iz tri razloga. Prvo, ona pojednostavljuje osjetljive analize (npr. nije toliko tesko povezati osnovnu promjenu u modelu). Drugo, dozvoljava jasno razumijevanje o tome zašto se posmatrani rezultati događaju, smanjujući komponentu "crne kutije" u mnogim simulativnim studijama. Konačno, osjetljivost potpomaže riješenju optimizacije problema. Riješeni algoritmi za multi period optimalne kontrole problema posmatrani kao problem od 10-varijabli/20-perioda kao istovremeni problem od 200-varijabli, odnose se na ono šta su Pereira i Showen (1988) nazvali "kurs dimenzionalnosti".

Osnovni elementi 20-periodičnog modela su:

- Regija je mala tako da promjene u njenom uvozu, izvozu, akumulaciji kapitala, i neto migracijama ne utiču bitno na prosječne nacionalne plate, cijene, troškove kapitala, stope nezaposlenosti, i tako dalje. Niti eksterne regije odgovaraju endogenim promjenama u ekonomskoj politici u datoj regiji.
- Postoje dva proizvodna sektora: lokalna nerazmjenska roba sa endogenim cijenama i striktno izvozna roba koja se prodaje po određenim cijenama. Funkcija proizvodnje je Cobb-Douglas-ova koja koristi kapital, kvalifikovani rad i nekvalifikovani rad. Tržišta su konkurentna.
- Svi faktori plaćanja su zadržani unutar regije, određivajući $Y = P_L Q_L + Q_x$, gdje Y je prihod, P_L je cijena domaćeg dobra, Q_L je proizvodnja lokalnog dobra i Q_x je proizvodnja izvoznog dobra.
- Multiplikativni prihodni deflator je koristan indeks cijene koštanja potrošačke korpe, koji kao sto je naglašeno iznad, predstavlja maksimizaciju stvarnog po stanovniku raspoloživog prihoda ekvivalentnog maksimizaciji korisnosti po prosječnom prihodnom nivou.
- Stvarna kvalifikovana plata je funkcija nacionalne stvarne kvalifikovane plate i regionalno kvalifikovane stopa nezaposlenosti i kotira slično kao i nacionalna.
- Akumulacija kapitala privatnog sektora je parcijalno prilagodjavajući model sa optimalnim gotovinskim kapitalom baziranim na pretpostavci ravnornog outputa i varirajućim cijenama. Stopa kapitalne amortizacije je 2,5 po periodu.
- Neto migracije kvalifikovanog (nekvalifikovanog) rada utiču na relativne nacionalne/regionalne stvarne kvalifikovane (nekvalifikovane) plate i relativnu nacionalnu/regionalnu kvalifikovanu (nekvalifikovanu) stopu nezaposlenosti.
- Nivo kvalifikovanog rada: svaki period je konstanta (<1) puta nivo prethodnog perioda, plus mali dio nekvalifikovanih prethodnog perioda (sjedinjuci neke autonomne konverzije nekvalifikovanog rada ka kvalifikovanom radu), plus neto u migraciji kvalifikovanog rada za koje se pretpostavlja da će se desiti odmah na početku svakog perioda.
- Nivo nekvalifikovanog rada je konstanta (>1) puta nivo prethodnog perioda, plus neto u migracijama nekvalifikovanog rada, za kojeg se ponovo pretpostavlja da će se desiti odmah na početku svakog perioda.
- Obje jednačine su modificirane kao sto je naglašeno ispod sa predstavljanjem javnog sektora. Stopa učešća radne snage za obje grupe je 1.

Oporezivanje od strane javnog sektora je u vidu konstantne stope na prihod i vlada je podređena balansiranom budžetu. U optimalnom scenariju, vlada može alocirati izdatke između ljudskog kapitala i stvarnih infrastrukturnih investicija, koje su obje kupljene izvan regije po fiksnim cijenama. Ulaganja u ljudski kapital transformira regionalni nekvalifikovani u kvalifikovani rad po stopi zavisnoj od nivoa investicija i karakterisanoj po smanjenju povrata u investicijama u ljudskom kapitalu. Jednačine ponude kvalifikovanog i nekvalifikovanog rada su dokazane tako da uključuju promjenu od nekvalifikovanog ka kvalifikovanom radu uzrokovanih od strane državnih investicija.

Po pitanju kako javni infrastrukturni izdaci utiču na privatni sektor povlači mnogo pitanja. Aschauer-ove serije radova upućuju na vezu između pada proizvodnje u SAD-u od ranih 1970-tih i pada ulaganja u infrastrukturnim investicijama od kasnih 1960-tih, a inicirale su veliki broj empirijskih pokušaja da se izmjeri uticaj javnog kapitala na privatnu proizvodnju. Gramlich (1994) pregleda rezultate tipične Cobb-Douglas-ove specifikacije: $\ln Q = \ln A + a(\ln K) + b(\ln L) + c(\ln G)$, gdje A je totalni faktor produktivnosti (isključujući uticaj na javni kapital), K je gotovina privatnog kapitala, L je radna snaga, G je državni gotovinski kapital. U oznaci prirodnog logaritma, a i b i c su parametri koje treba procijeniti.

U zavisnosti od ekonometrijske tehnike i postavljanja podataka, procjena kritičnog c parametra je u rasponu od nule do približno 0,6 - to jeste, javni kapital može da nema nikakvog efekta na proizvodnju privatnog sektora, može imati nevjerovatno velike efekte, ili može imati skoro bilo koji efekat između ovih ekstrema.

Bavljenje ovom problematikom podrazumijeva fokusiranje na:

- ekonometrijsku problematiku,
- konkurentna naspram nekonkurentnih dobara,
- "mrežni uticaj" – "network efekt".

Ova posljednja stavka se odnosi na observaciju da prvobitno gradjenje infrastrukturne mreže može biti veoma produktivno, ali dalji dodaci uvijek ne doprinose razvitku. Prezentirani model pretpostavlja konkurentna javna dobra i neke mrežne efekte, ali prilazi im kroz okvir predložen od strane Schroeter-a i Azzam-a (1991).

Funkcija privatne proizvodnje je kvazi-Leontiva, dozvoljavajući substituciju između jednog skupa inputa, ali ne između "premještanja" i tog skupa inputa - na primjer, za proizvodni sektor je $Q_j = \min(f(K_j, L_j), aG)$, gdje Q je output, K je kapital, L je rad, i G je javna infrastruktura.

Mrežni uticaj je implicitan u razlici između ograničenja na koja se nailazi kao što je tačna jednakost i kao što je nejednakost - to jeste, javno infrastrukturno ulaganje koje prelazi tačku koja odgovara razvoju privatnog sektora nije produktivno.

Rivalstvo se pojavljuje zamjenom ograničenja individualnog sektora sa zajedničkim ograničenjem $\alpha G \geq QL + QX$ gdje α je konstanta vrijednost.

Parametri modela su preuzeti iz prihvatljivih raspona na temelju relevantnih iskustava slučajeva upotrebe predloženog modela koje smo posebno pažljivo analizirali u pripremi Projekta.

U pasivnom scenariju, vlada ne ulaže u ljudski kapital ili aktivno koristi porezno/potrošne opcije da promoviše razvoj kroz infrastrukturna ulaganja. Postoje dvije opcije: (i) nametanje poreza da opravda postojeći nivo postojeće infrastrukture (npr. pokrije deprecijaciju) ili (ii) da ne nametne porez. Opcija (i) se koristi ako su ograničenja javne infrastrukture efektivna, a opcija (ii) se koristi ako nije. U politički optimalnom scenariju model se provodi kao problem nelinearnog programiranja u GAMS 2.25.

Vlada može izabrati dva politička parametra:

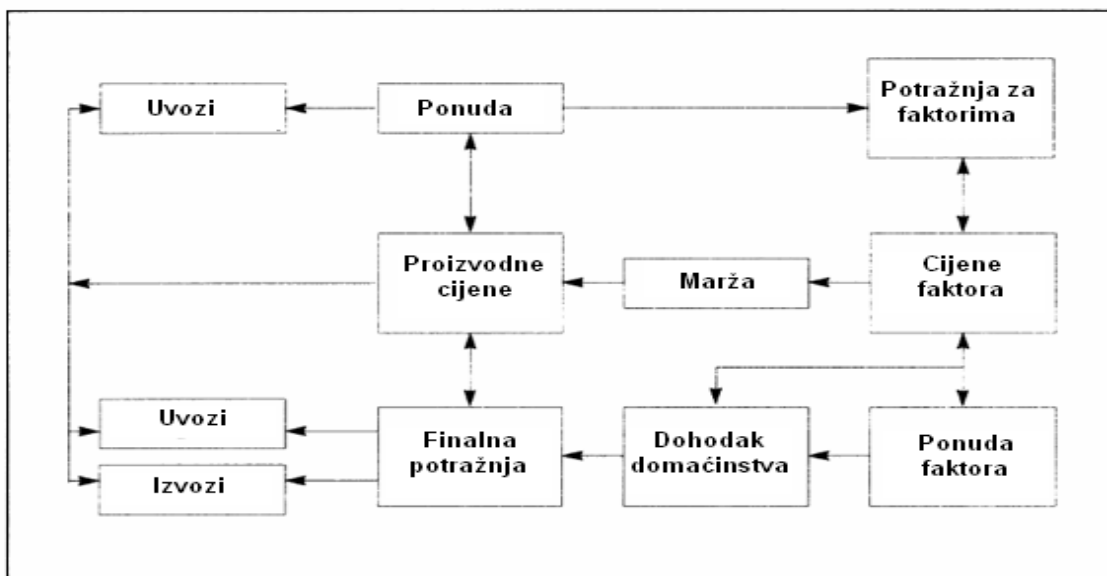
- a) poreska stopa za svaki period i
- b) distribucija poreskog prihoda izmedju investicija u stvarnu infrastrukturu i ulaganja u ljudski kapital.

Planirani vidokrug je dvadeset perioda, i sadasnja vrijednost stvarnog raspoloživog *per capita* prihoda je maksimizirana. Pri rješavanju problema maksimizacije, ekonomski rast u stabilnom stanju može biti nametnut ili stanje krajnje tačke mora biti naglašeno. Grinold-ova (1980) "spašavanje vrijednosti" tehnika se koristi da se minimiziraju krajnji efekti te postigne glatki prelaz izmedju planiranog perioda i perioda nakon planiranog vidokruga.

Kada se govori o specificiranju uslova, krajnja tačka terminalnog perioda stvarnog *per capita* raspoloživog prihoda je projektovana u neodredjenu budućnost, a diskontovana vrijednost ovog konstantnog protoka je korištena kao "spašena vrijednost". Ovaj metod implicitno preslikava terminalni period predstavljajući beskonačnost. Model mora naglasiti sta će se desiti ako infrastrukturna ograničenja postanu obavezna ili ako stopa nezaposlenosti dosegne donju granicu nule. Ovaj metod isto tako pretpostavlja da se u okviru jednog od ova dva uslova pojavljuje "iskorištavanje" privatnog kapaciteta.

Fleksibilne varijable su uvedene u izvoz i funkcije lokalne proizvodnje da bi dozvolile endogene beskorisnosti investicionog kapaciteta ukoliko bi zatrebali kao rješenje. Model se može postaviti tako da na primjer početni javni višak javne infrastrukture i kvalifikovanog rada čini i pasivnu osnovicu i "optimiziranu" državnu politiku nultih poreza; ekcesni faktori ponude u ekonomiji su jednostavno dozvoljeni da bi se istrošili tokom vremena.

Da bi se izbjegao beznačajni ishod, model je započet sa tendencijom ka kvalifikovanom radu i infrastrukturnom deficitu, ali bez obaveznih ograničenja, bar ne u prvom periodu.

Generalna struktura regionalnog CGE modela

4.3.2. Scenariji

Analizirana su četiri scenarija, i to:

1. Ekstrapolacija postojećih trendova porasta investicija i broja SME, kao nezavisnih varijabli i procjena utjecaja na zavisne varijable: zaposlenost, GDP, GDP pc
2. Scenarij utemeljen na investicijama: Nezavisna varijabla je 10% prosječni godišnji porasta investicija, a zavisne varijable zaposlenost, GDP i GDP pc
3. Scenarij baziran na SME: Nezavisna varijabla je 5% prosječni godišnji porasta broja SME, a zavisne varijable zaposlenost, GDP i GDP pc
4. Scenarij utemeljen na investicijama i SME: Sinergetski efekat istovremenog porasta obima investicija po prosječnoj godišnjoj stopi od 10% i porasta broja SME po prosječnoj godišnjoj stopi od 5% godišnje, kao nezavisnih varijabli, a zavisne varijable zaposlenost, GDP i GDP pc

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013

SCENARIJ I: Uticaj porasta obima investicija i broja malih i srednjih poduzeća na zaposlenost i GDP (normalni trend)
(Stanje na kraju 2007. i očekivano stanje u 2013.)

Općina	Kapital (investicije)		Stanovništvo		Poduzetništvo (broj malih i srednjih poduzeća)		Broj zaposlenih		% zaposlenih	GDP (000 KM)		GDP %	GDP pc	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2013	2007	2013	2013	2007	2013
Banovići	10.803	12.166	25.700	26.735	896	1.009	5.376	6.235	23,3	178.573	225.952	8,60	6.948	8.452
Čelić	4.847	5.459	14.105	14.673	402	453	1.039	1.205	8,2	20.764	26.273	1,00	1.472	1.791
Doboj-Istok	5.197	5.852	10.167	10.576	431	485	1.432	1.661	15,7	24.917	31.528	1,20	2.451	2.981
Gračanica	24.018	27.049	51.705	53.787	1.992	2.243	8.300	9.625	17,9	145.350	183.914	7,00	2.811	3.419
Gradačac	24.175	27.225	46.142	48.000	2.005	2.258	5.770	6.691	13,9	103.822	131.368	5,00	2.250	2.737
Kalesija	12.033	13.551	35.165	36.581	998	1.124	2.627	3.047	8,3	47.758	60.429	2,30	1.358	1.652
Kladanj	7.644	8.609	15.243	15.857	634	714	2.197	2.548	16,1	45.682	57.802	2,20	2.997	3.645
Lukavac	23.295	26.234	51.153	53.212	1.932	2.176	8.161	9.464	17,8	220.102	278.499	10,60	4.303	5.234
Sapna	3.171	3.571	12.971	13.493	263	296	713	827	6,1	12.459	15.765	0,60	961	1.168
Srebrenik	18.231	20.531	41.195	42.853	1.512	1.703	4.526	5.249	12,2	107.974	136.622	5,20	2.621	3.188
Teočak	2.954	3.327	7.413	7.711	245	276	424	492	6,4	10.382	13.137	0,50	1.401	1.704
Tuzla	89.020	100.251	131.444	136.736	7.383	8.314	31.282	36.278	26,5	984.228	1.245.362	47,40	7.488	9.108
Živinice	22.897	25.786	54.427	56.618	1.899	2.139	8.375	9.712	17,2	174.420	220.697	8,40	3.205	3.898
Ukupno	248.287	279.611	496.830	516.832	20.592	23.190	80.222	93.033	18,0	2.076.431	2.627.348	100,00	4.179	5.084

Scenarija I na kraju posmatranih perioda izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. god. iznosi 18,0%. Na kraju 2007. god. GDP na nivou TK je iznosio 2.076.431.000 KM. Očekivana vrijednost istog pokazatelja na kraju 2013. god. iznosi 2.627.348.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. godini na 5.084 KM u 2013. godini.

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013

SCENARIJ II: Uticaj porasta obima investicija za 10% godišnje na zaposlenost i GDP
(Stanje na kraju 2007. i očekivano stanje u 2013.)

Općina	Kapital (investicije)		Stanovništvo		Poduzetništvo (broj malih i srednjih poduzeća)	Broj zaposlenih		% zaposlenih	GDP (000 KM)		GDP %	GDP pc	
	2007	2013	2007	2013	2007	2007	2013	2013	2007	2013	2013	2007	2013
Banovići	10.803	19.139	25.700	26.735	896	5.376	8.531	31,9	178.573	436.201	8,6	6.948	16.316
Čelić	4.847	8.587	14.105	14.673	402	1.039	1.649	11,2	20.764	50.720	1,0	1.472	3.457
Doboj-Istok	5.197	9.206	10.167	10.576	431	1.432	2.272	21,5	24.917	60.865	1,2	2.451	5.755
Gračanica	24.018	42.550	51.705	53.787	1.992	8.300	13.171	24,5	145.350	355.047	7,0	2.811	6.601
Gradačac	24.175	42.828	46.142	48.000	2.005	5.770	9.156	19,1	103.822	253.606	5,0	2.250	5.284
Kalesija	12.033	21.318	35.165	36.581	998	2.627	4.169	11,4	47.758	116.659	2,3	1.358	3.189
Kladanj	7.644	13.543	15.243	15.857	634	2.197	3.486	22,0	45.682	111.588	2,2	2.997	7.037
Lukavac	23.295	41.269	51.153	53.212	1.932	8.161	12.950	24,3	220.102	537.644	10,6	4.303	10.104
Sapna	3.171	5.618	12.971	13.493	263	713	1.131	8,4	12.459	30.434	0,6	961	2.255
Srebrenik	18.231	32.297	41.195	42.853	1.512	4.526	7.182	16,8	107.974	263.749	5,2	2.621	6.155
Teočak	2.954	5.233	7.413	7.711	245	424	673	8,7	10.382	25.360	0,5	1.401	3.289
Tuzla	89.020	157.705	131.444	136.736	7.383	31.282	49.641	36,3	984.228	2.404.178	47,4	7.488	17.583
Živinice	22.897	40.564	54.427	56.618	1.899	8.375	13.290	23,5	174.420	426.056	8,4	3.205	7.525
Ukupno	248.287	439.856	496.830	516.832	20.592	80.222	127.302	24,6	2.076.431	5.072.107	100,0	4.179	9.814

Scenarija II: Uticaj porasta obima investicija za 10% godišnje na zaposlenost i GDP, izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. god. iznosi 24,6%. Očekivana vrijednost GDP-a na nivou TK na kraju 2013. god. iznosi 5.072.107.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. godini na 9.814 KM u 2013. godini.

SCENARIJ III: Uticaj porasta broja malih i srednjih poduzeća za 5% godišnje na zaposlenost i GDP
(Stanje na kraju 2007. i očekivano stanje u 2013.)

Općina	Kapital (investicije)	Stanovništvo		Poduzetništvo (broj malih i srednjih poduzeća)		Broj zaposlenih		% zaposlenih	GDP (000 KM)		GDP %	GDP pc	
	2007	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2013	2007	2013	2013	2007	2013
Banovići	10.803	25.700	26.735	896	1.201	5.376	7.204	26,9	178.573	275.592	8,60	6.948	10.308
Čelić	4.847	14.105	14.673	402	539	1.039	1.392	9,5	20.764	32.045	1,00	1.472	2.184
Doboj-Istok	5.197	10.167	10.576	431	578	1.432	1.919	18,1	24.917	38.454	1,20	2.451	3.636
Gračanica	24.018	51.705	53.787	1.992	2.669	8.300	11.123	20,7	145.350	224.319	7,00	2.811	4.171
Gradačac	24.175	46.142	48.000	2.005	2.687	5.770	7.732	16,1	103.822	160.229	5,00	2.250	3.338
Kalesija	12.033	35.165	36.581	998	1.337	2.627	3.520	9,6	47.758	73.705	2,30	1.358	2.015
Kladanj	7.644	15.243	15.857	634	850	2.197	2.944	18,6	45.682	70.501	2,20	2.997	4.446
Lukavac	23.295	51.153	53.212	1.932	2.589	8.161	10.937	20,6	220.102	339.684	10,60	4.303	6.384
Sapna	3.171	12.971	13.493	263	352	713	955	7,1	12.459	19.228	0,60	961	1.425
Srebrenik	18.231	41.195	42.853	1.512	2.026	4.526	6.065	14,2	107.974	166.636	5,20	2.621	3.889
Teočak	2.954	7.413	7.711	245	328	424	568	7,4	10.382	16.023	0,50	1.401	2.078
Tuzla	89.020	131.444	136.736	7.383	9.894	31.282	41.921	30,7	984.228	1.518.961	47,40	7.488	11.109
Živinice	22.897	54.427	56.618	1.899	2.545	8.375	11.223	19,8	174.420	269.183	8,40	3.205	4.754
Ukupno	248.287	496.830	516.832	20.592	27.595	80.222	107.505	20,8	2.076.431	3.204.559	100,00	4.179	6.200

Nakon analize Scenarija III: Uticaj porasta broja malih i srednjih poduzeća za 2% godišnje na zaposlenost i GDP, izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog stanja u općinama TK-a kao i kumulativno stanje na nivou cijelog Kantona. Očekivana vrijednost stope zaposlenosti na nivou Kantona na kraju 2013. god. iznosi 20,8%. Očekivana vrijednost GDP-a na nivou TK na kraju 2013. god. iznosi 3.204.559.000 KM. Procijenjeno je da će GDP pc porasti sa 4.179 KM u 2007. godini na 6.200 KM u 2013. godini.

Scenarij IV: Uticaj porasta obima investicija za 7% godišnje i uticaj porasta broja malih i srednjih poduzeća za 2% godišnje na zaposlenost i GDP (Stanje na kraju 2007. i očekivano stanje u 2013.)

Općina	Kapital (investicije)		Stanovništvo		Poduzetništvo (broj malih i srednjih poduzeća)		Broj zaposlenih		% zaposlenih	GDP (000 KM)		GDP %	GDP pc	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2013	2007	2013	2013	2007	2013
Banovići	10.803	19.139	25.700	26.735	896	1.201	5.376	9.524	35,6	178.573	507.105	8,60	6.948	18.968
Čelić	4.847	8.587	14.105	14.673	402	539	1.039	1.841	12,5	20.764	58.965	1,00	1.472	4.019
Doboj-Istok	5.197	9.206	10.167	10.576	431	578	1.432	2.537	24,0	24.917	70.758	1,20	2.451	6.690
Gračanica	24.018	42.550	51.705	53.787	1.992	2.669	8.300	14.704	27,3	145.350	412.759	7,00	2.811	7.674
Gradačac	24.175	42.828	46.142	48.000	2.005	2.687	5.770	10.222	21,3	103.822	294.830	5,00	2.250	6.142
Kalesija	12.033	21.318	35.165	36.581	998	1.337	2.627	4.654	12,7	47.758	135.621	2,30	1.358	3.707
Kladanj	7.644	13.543	15.243	15.857	634	850	2.197	3.892	24,5	45.682	129.726	2,20	2.997	8.181
Lukavac	23.295	41.269	51.153	53.212	1.932	2.589	8.161	14.458	27,2	220.102	625.037	10,60	4.303	11.746
Sapna	3.171	5.618	12.971	13.493	263	352	713	1.263	9,4	12.459	35.381	0,60	961	2.622
Srebrenik	18.231	32.297	41.195	42.853	1.512	2.026	4.526	8.018	18,7	107.974	306.620	5,20	2.621	7.155
Teočak	2.954	5.233	7.413	7.711	245	328	424	751	9,7	10.382	29.482	0,50	1.401	3.823
Tuzla	89.020	157.705	131.444	136.736	7.383	9.894	31.282	55.418	40,5	984.228	2.794.972	47,40	7.488	20.441
Živinice	22.897	40.564	54.427	56.618	1.899	2.545	8.375	14.837	26,2	174.420	495.311	8,40	3.205	8.748
Ukupno	248.287	439.856	496.830	516.832	20.592	27.595	80.222	142.118	27,5	2.076.431	5.896.567	100,00	4.179	11.409

Nakon analize Scenarija IV, odnosno Uticaj istovremenog porasta broja malih i srednjih poduzeća za 5% prosječno godišnje i porasta investicija od 10% prosječno godišnje na zaposlenost i GDP, izračunate su stvarne i očekivane vrijednosti osnovnih pokazatelja ekonomskog razvoja za nivo općina i TK-a. Realizacija ovog scenarija osigurala bi ekonomski razvoj TK i općina. Stopa zaposlenosti na nivou Kantona do kraja strateškog perioda porasla bi na 27,5%. GDP-a po stanovniku TK, u istom periodu, bi porasta na oko 11,5 hiljada KM.

Komparacija rezultata četiri analizirana scenarija upućuje na zaključak da četvrti scenarij daje kvantitativno najbolje rezultate. Ovaj scenarij, kao i cijela strategija je harmoniziran sa preporukama Svjetske banke i EBRDA. Ove, kao i neke druge relevantne institucije, preporučuju Bosni i Hercegovini, njenim kantonima i lokalnim zajednicama intervencije u uspostavi sigurnosnih mreža, investiranje u infrastrukturu kako bi se izgradili temelji za produktivnost i rast uz zapošljavanje, te financiranje malih i srednjih poduzeća kako bi se stvorila nova radna mjesta.

U okviru petog dijela daju se razvojni programi, projekti i generalni plan implementacije ovog scenarija.

**V DIO:
RAZVOJNI PROGRAMI,
PROJEKTI I
GENERALNI PLAN
IMPLEMENTACIJE**

5.1. DEMOGRAFIJA I TRŽIŠTE RADA

Tabela 87 Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za demografiju i tržište rada

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program
1. Dinamiziranje demografskog razvoja							
2. Unaprjeđenje kvaliteta ponude radne snage na osnovu razvoja obrazovne infrastrukture i sistema edukacije/obuke koji će biti komplementaran tržišnim zahtjevima.			X				Osnivanje "elitnih" centara i fondova za stipendiranje talentovanih učenika, studenata i istraživača; izvori finansiranja: inostrana sredstva-EU, Ministarstvo obrazovanja FBiH, Vlada TK, privatni poduzetnici sa područja Kantona i dr.
		X	X	X			Opremanje škola adekvatnom opremom za profesionalnu i praktičnu obuku. Vrijednost projekta je između 3 i 4 miliona KM, a mogući izvori finansiranja su inostrane donacije-Fond otvoreno društvo, USA AID i sl., Ministarstvo obrazovanja FBiH, Kantonalna Vlada i dr.
			X	X			Programi obuke i prekvalifikacije za potrebe privrede. Potrebna sredstva za realizaciju ovog projekta su 600.000 KM. Ministarstva TK, privatni poduzetnici i kompanije, Zavod za zapošljavanje TK i dr.
		X	X	X			Osnivanje trening centara, odnosno centara za edukaciju, prekvalifikacije i kvalifikacije. Za otvaranje nekoliko centara se predviđa iznos od 1.000.000 KM. Eventualna finansijska pomoć stranih prijateljskih zemalja i učešće TK i mogućnosti modela saradnje sa privatnim poduzetništvom
		X					Formiranje mobilnog centra za obrazovanje, prekvalifikaciju, trening i poduzetništvo. Predviđa se budžet od 250.000 KM za realizaciju projekta, a kao mogući izvori su sredstva TK, Zavoda za zapošljavanje i eventualno sredstva EU fondova.
			X	X			Razvoj centra za stručnu prekvalifikaciju osoba sa posebnim potrebama. Predviđena sredstva u iznosu od 1.000.000 KM. Izvori sredstava međunarodni i lokalni.
						X	Realizacija programa za dokvalifikaciju/doedukaciju žena (cjeloživotno učenje). Za realizaciju ovog projekta bi trebalo planirati 80.000 KM. Moguće angažovanje stranih izvora – EU fondovi.
		X					Izrada detaljne analize potražnje na tržištu rada kroz tekuću reformu obrazovanja. Predviđena sredstva iznose 50.000 KM, a izvor su sredstva Zavoda ili Kantona.

3. Razvijanje mjera za podsticanje i povećanje zapošljavanja		X	X				Promovisanje i jačanje mreže poslovno-savjetodavnih firmi u Tuzlanskom kantonu. Vrijednost iznosi 500.000 KM. Predviđa se partnerstvo i angažovanje privatnog kapitala .
			X	X			100 programa u funkciji dodatnog zapošljavanja. Za realizaciju projekta bi bilo potrebno obezbijediti 1.000.000 KM. Projekat bi se finansirao iz budžeta i EU fondova.
4. Koordinacija tržišta rada i razvoj instucija za praćenje tržišta rada i podršku zapošljavanju.		X	X				Poboljšanje efikasnosti postojećih biroa za zapošljavanje TK. Predviđeni iznos za realizaciju je oko 1.000.000 KM. Potencijalni investitori su JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona i međunarodna sredstva.
		X	X	X	X		Formiranje teritorijalnih paktova o zapošljavanju (TPZ). Finasijska konstrukcija podrazumijeva angažovanje kapitala kako iz stranih izvora (EU fondova, stranih investitora, u BiH koji su spremni da osiguraju opremu, tehničke uslove, profesionalni kadar, fondacija i sl.) tako i iz domaćih izvora (lokalne vlade, banke, NGO, udruženja poslodavaca itd.). Takođe je u praksi poznat i model finansiranja od strane poslodavaca i njihovih fondacija koje na taj način očekuju benefite po osnovu osiguranja kvalitetnih kadrova za posao.
5. Eliminacija rada na crno		X					Identifikacija postojećeg stanja u segmentu neformalnog tržišta i prijedlog mjera za rješavanje problema. Vrijednost Projekta oznosi 100.000 KM, a potencijalni izvori su sredstva budžeta i EU fondovi.

5.2. EKONOMSKA STRUKTURA I RAZVOJ

Tabela 88. Akcioni plan funkcionalnih projekata Strategije za ekonomsku strukturu I razvoj

Projekt	Potencijalni nosioci	Vrijednost projekta (KM)	Potencijalni izvori finansiranja	Vremenski okvir	Glavne aktivnosti	Očekivani rezultati
Tuzlanski kanton kao ekonomska i društvena sredina sa evropskim standardima u oblasti okoliša	Vlada TK	10.000.000	Međunarodni fondovi i izvori uz participaciju Vlade TK, prihodi od trgovine pravima na zagađenje	2009-	Izrada dokumenta o zaštiti životne okoline Obnavljanje i modernizacija komunalne infrastrukture Modernizacija deponija Sanacija oštećenih površina od rudnih aktivnosti	Čišća okolina Efikasnije poslovanje komunalnih preduzeća sa boljim izgledima za privatizaciju Ekološke i ekonomski profitabilne deponije sa sekundarnim proizvodima Apliciranje za dobijanje ekoloških standarda Novi potencijali za razvoj turizma
Razvoj javno-privatnog partnerstva u oblastima poljoprivrede, energetike, turizma i infrastrukture	Javno privatno partnerstvo	30.000.000	Kantonalni i općinski budžeti, zaduživanje, međunarodni fondovi, razvojna banka	2009-2012	Izrada projektne dokumentacija Edukacija i organizacija poduzetnika Garancije za finansiranje Pronalaženje partnera u realnom i finansijskom sektoru Posebni poticaji i zakonske olakšice za određene proizvode	Aktiviranje potencijala obradivog zemljišta i humanih potencijala ruralnih područja Aktivan eko, historijski i seoski turizam Kvalitetnija povezanost ruralnih područja sa urbanim dijelovima Novi potencijali za izvoz Novi potencijali za turizam
Planiranje, obrazovanje, usavršavanje, prekvalifikacija radne snage Kantona	Vlada TK	5.000.000	Vlada TK, Općine, domaći i strani privatni partneri	2009-2011	Analiza stanja ponude-tražnje rada Promjene strukture obrazovanja kadrova na kantonalnom nivou Selekcija Uvođenje cjeloživotne edukacija, DL Formiranje baze podataka o stipendijama i programima i projektima podrške za mobilnost studenata, profesora, istraživača i naučnika Međunarodna razmjena stručnih kadrova	Aktiviranje humanog kapitala Efikasnije korištenje humanog kapitala-posebno visoko specijaliziranog i obrazovanog Transfer menadžerskog i drugog znanja iz razvijenih

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013

Međunarodna i međuregionalna saradnja	Vlada TK	5.000.000	Kantonalni i općinski budžeti, zaduživanje, međunarodni fondovi, programi i projekti IPA	2009-2011	Promocija i rad na imidžu Sporazumi o saradnji Razvoj ekonomskih veza Forumi i konferencije Euroregija Dunav-Drava-Sava Dina-Sava-Majeвица Članstvo u evropskim organizacijama, institucijama o mrežama za regionalni razvoj Projekti prekogranične suradnje	Promjena i podizanje imidža Kantona Targetiranje novih tržišta Transfer znanja Pristup sredstvima Jačanje prekogranične suradnje
Institucionalnog jačanja kapaciteta za planiranje i usmjeravanje razvoja I	Vlada TK	100.000	Vlada TK, IPA – linija za institucionalno jačanje, drugi fondovi EU	2009	Stvaranje pravnog i institucionalnog okvira	Koordinacija aktivnosti na strateškom planiranju lokalnog i kantonalnog razvoja Podizanje kvaliteta strateških dokumenata Stvaranje pretpostavki za jačanje participatornog pristupa razvoju i usvajanje novih pristupa

Tabela 89. Akcioni plan za ekonomsku strukturu i razvoj po sektorima

Sektor	Projekt	Potencijalni nosioci	Vrijednost projekta (KM)	Potencijalni izvori finansiranja	Vremenski okvir	Glavne aktivnosti	Očekivani rezultati
Energija	Podizanje efikasnosti energetskog sektora i razvoj mreže konsultantskih servisa za sektor energetike	Vlada TK	10.000.000	Međunarodni fondovi i izvori uz participaciju Vlade TK, prihodi od privatizacije	2009-2011	Osnivanje «Energy Service Company» Angažiranje eksperata i njihovo dodatno usavršavanje u sektoru energetike	Rast efikasnosti Dodana vrijednost sektoru kroz uvaćanje «know how» kapitala Prodaja znanja
Pojlo-privreda	Efikasno upravljanje zemljištem	Vlada i Općine	5.000.000	Kantonalni i općinski budžeti, zaduživanje	2009-2012	Rješavanje imovinskopravnih odnosa Donošenje zakona, strategija i planova realizacije	Aktiviranje potencijala obradivog zemljišta i humanih potencijala ruralnih područja
Pojlo-privreda	Organiziranje organske proizvodnje u oblasti voćarstva i povrtlarstva	Vlada i Općine	5.000.000	Vlada TK, općine, Međunarodni fondovi i izvori uz participaciju	2009-2013	Izrada projektnih dokumentacija Odabir prioriteta u skladu sa realnim kategorijama Promoviranje	Novi imidž Nova tržišta Efikasnije korištenje kapitala i resursa
Poljoprivreda	Osnivanje i organiziranje kantonalnih distributivnih centara za poljoprivredne proizvode Razvijanje zadrugarstva	Javno privatno partnerstvo	2.000.000	Vlada TK, općine, Međunarodni fondovi, privatni kapital	2009-2011	Formiranje mreže Promocija i rad na imidžu Posebni poticaji i zakonske olakšice za određene proizvode Pronalaženje partnera u realnom i finansijskom sektoru	Bolja pregovaračka pozicija, Targetiranje novih tržišta, Novi potencijali za izvoz Racionalizacija i efikasnija distribucija proizvoda, Podsticaj razvoja poljoprivredne proizvodnje
Ruralni razvoj	Infrastruktura za modernizaciju sela Jačanje ekonomske baze sela	Vlada i drugi nivoi vlasti u FBiH	10.000.000	Kantonalni i općinski budžeti, zaduživanje	2009-2011	Promocija i rad na imidžu Zakonska regulacija i uređenje sektora Poticanje razvoja	Aktivan prirodni, historijski i seoski turizam Kvalitetnija povezanost ruralnih područja sa urbanim dijelovima, Nove putne komunikacije, Balansiran razvoj, Konvergencija
Industr. građevi.	Projekt podrške organiziranja i razvoja poslovnih i industrijskih zona TK	Vlada TK	2.000.000	Kantonalni budžet, zaduživanje Kantona	2009-2010	Analiza stanja Projektna dokumentacija Dugoročni program poticanja poslovnih, industrijskih zona	Novi imidž, Promocija, Efikasnije korištenje prirodnih i privrednih potencijala
SME – mala i srednja poduzeća	Osnivanje Agencije SME poduzeća	Javno privatno partnerstvo	500.000	Vlada TK, Općine, domaći i strani privatni partneri	2009-2010	Promocija i rad na imidžu Edukacija, Pronalaženje partnera u realnom i finansijskom sektoru Posebni poticaji i zakonske olakšice za određene proizvode Izrada projektnih dokumentacija	Promjena i podizanje imidža SME Kantona Aktiviranje humanog kapitala posebno visoko specijaliziranog i obrazovano Targetiranje novih tržišta Novi potencijali za izvoz

5.2.1. Poljoprivreda, ruralni razvoj i prehrambena industrija

Tabela 90. Akcioni plan projekti i investicioni programi za poljoprivredu i proizvodnju hrane

Sektorski projekt	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program
							(naziv, vrijednost i izvori financiranja)
1.1.1. Obezbjedenje visokokvalitetnog rasadnog i rasplodnog materijala	X	X	X	X	X	X	Centar za vještačko osjemenjivanje - 50.000 KM godišnje, budžet (fond za poticaje) i učešće industrije mlijeka i farmera
	X	X	X	X	X	X	Jačanje rasadničarske proizvodnje - 100.000 KM godišnje, budžet (fond za poticaje) i učešće aplikanata (min 25% od investicije)
1.1.2. Inoviranje poljoprivredne proizvodnje (širenje modernih tehnologija)	X	X	X	X	X	X	Jačanje integralne proizvodnje voća - 1.000.000 KM (ukupno), budžet (poticaji), uz učešće industrije, izvoznika, fondova NERDA, bilateralna podrška zemalja koje su pokazale interes, EU IPARD fondovi i LEADER sredstva
	X	X	X	X	X	X	Centar za proizvodnju povrća u zaštićenom području 1.500.000 KM (ukupno), budžet (poticaji), uz učešće industrije, izvoznika, fondova NERDA, bilateralna podrška zemalja koje su pokazale interes, EU IPARD fondovi i LEADER sredstva
	X	X	X	X	X	X	Promocija komercijalne poljoprivredne proizvodnje - 1.000.000 KM (ukupno), budžet (poticaji), uz učešće aplikanata (25%), fondova NERDA, bilateralna podrška zemalja koje su pokazale interes, EU IPARD fondovi i LEADER sredstva
1.1.3. Unapređenje sposobnosti poljoprivrednih proizvođača	X	X	X	X	X	X	Edicija praktičnih vodiča za odabrane proizvodnje - 50.000 KM godišnje, budžet (fond za poticaje) i učešće industrije, NERDA fondovi, BOSPER
	X	X	X	X	X	X	Promocija upotrebe modernih inputa i mehanizacije koje su „prijateljske po okolinu“ 50.000KM (ukupno), učešće subjekata koji se bave ovom djelatnošću (50%), PK TK
	X	X	X	X	X	X	Informatizacija Zavoda za poljoprivredu MPViŠ TK - 250.000 KM godišnje, budžet, projekat SB, IPA projekti (tržišni informacioni sistem)
1.2.1. Fond za inovativne projekte i promociju mladih farmera	X	X	X	X	X	X	Promocija mladih farmera - 300.000 KM godišnje - Budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak TK, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva TK, EU IPARD i LEADER projekti opštinski budžeti
							Fond za inovativne projekte - 500.000 KM godišnje - Budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak TK, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva TK, EU IPARD i LEADER projekti opštinski budžeti
	X	X	X	X	X	X	Sufinansiranje uključivanja u EU/regionalne projekte - 100.000 KM godišnje - Budžet TK, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, EU IPARD i drugi projekti, opštinski budžeti
	X	X	X	X	X	X	Sanacija voćnjaka šljive - 300.000 KM, Budžet TK, učesnici, EU IPARD projekti

1.2.2. Centri za razvoj i dokum. tradicionalnih proizvoda	X	X	X	X	X	X	Formiranje WEB portala - 250.000 KM (ukupno) - Budžet TK, FBiH, fondovi za razvoj turizma, EU RED projekti, prihodi od prodaje prostora
	X	X	X	X	X	X	Formiranje mreže za zaštitu tradicionalnih proizvodnji - 1.000.000 KM (ukupno) - Budžet TK, učešće aplikanata, EU RED i IPARD projekti
1.2.3. Centri izvrsnosti (poslovni inkubatori) i transfer tehnologija	X	X	X	X	X	X	Centar izvrsnosti - 1.000.000 KM (ukupno) - Budžet TK (poticaji), učešće aplikanata, EU RED i IPARD projekti
	X	X	X	X	X	X	Promocija organske poljoprivredne proizvodnje - 800.000 KM (ukupno) – Budžet TK, učešće aplikanata, EU RED i IPARD projekti
1.3.1. Garantni fond za razvoj poslovnog povezivanja	X	X	X	X	X	X	Podrška kapitalnim ulaganjima - 2.000.000 KM godišnje - Budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak TK, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva TK, EU IPARD i LEADER projekti
	X	X	X	X	X	X	Fond za poticanje proizvodnje; 1.000.000 KM godišnje - Budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak TK, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva TK, EU IPARD i LEADER projekti
1.3.2. Poticanje interesnog povezivanja unutar sektora	X	X	X	X	X	X	Sufinansiranje poslovnih inicijativa; 1.000.000 KM (ukupno) - Budžet TK, budžet FBiH (otvaranje novih radnih mjesta), Ministarstvo za obnovu razvoj i povratak TK, Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva TK, EU IPARD i LEADER projekti
	X	X	X	X	X	X	Volonterska kancelarija - informativni centar; 500.000 KM (ukupno) – Budžet TK, učešće aplikanata, EU RED i IPARD projekti
	X	X	X	X	X	X	Mapiranje potencijalnih kupaca poljoprivrednih proizvoda; 250.000 KM (ukupno) – Budžet TK, učešće aplikanata, EU RED i IPARD projekti, industrija i trgovci
1.4.1. Izgradnja efikasnog i prema zahtjevima EU prilagođenog sistema kontrole kvaliteta i sigurnosti hrane	X						Mapiranje postojećih kapaciteta i gap analiza - 200.000 KM – budžet TK, IPA eventualno
	X	X	X	X	X	X	Implementacija plana uspostave i jačanje sistema kontrolnih laboratorija veterinarskih stanica; 500.000 KM godišnje – budžet TK, budžet FBiH, EU IPA fondovi, SB, manjim dijelom industrija i ostali korisnici (oni koji se promovišu)
	X	X	X	X	X	X	Podrška akreditaciji referentnih laboratorija; 100.000 KM godišnje – budžet TK, učešće laboratorija, i zainteresiranih industrija i IPA fondova
1.4.2. Tehnička pomoć za uspostavu sistema osiguranja kvaliteta	X	X	X	X	X	X	Tehnička pomoć za uvođenje sistema kvaliteta u pogone prehrambene industrije, zadruge (udruženja proizvođača) i farme; 300.000 KM godišnje – budžet TK, učešće aplikanata, sredstava IPA fondova, kredita SB, GEP fondova i bilateralnih fondova pojedinih zemalja
	X	X	X	X	X	X	Fond za sufinansiranje troškova akreditacije i certifikacije; 500.000 KM (ukupno) – budžet TK, učešće aplikanata, IPA fondovi

1.4.3. Permanentni trening za sve aktere u sektoru uključujući i kupce	X	X	X	X	X	X	Program permanentne edukacije u oblasti uvođenja sistema kvaliteta; 500.000 KM (ukupno) – budžet TK, učešće aplikanta, Privredna komora TK, IPA fondovi,
	X	X	X	X	X	X	Permanentni trening u oblasti dokumentovanja sistema proizvodnje i obezbjeđenje sljedivosti u lancu snabdjevanja; 500.000 KM (ukupno) – budžet TK, učešće aplikanta, Privredna komora TK, IPA fondovi,
2.1.1. Jačanje kapaciteta za uspostavu efikasne hor. i vertikalne komunikacije		X					Formiranje mape obaveza u pogledu izvještavanja, pripreme dokumentacione osnove 100.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
		X					Kreiranje poslovnika uspostavljanja i održavanja saradnje sa svim nivoima uprave i institucija; 50.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
2.1.2. Interaktivna baza projekata		X					Interaktivna baza podataka o svim projektima u sektoru; 200.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
2.2.1. Uspostava/jačanje jedinice za praćenje i analizu performansi sektora		X					Uspostava jedinice za analizu i praćenje performansi sektora; 50.000 KM – budžet MPViŠ TK
		X	X	X			Integralni sistem evaluacije javnih politika; 300.000 KM (ukupno) - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
		X					Automatizacija svih procedura pružanja usluga; 200.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
2.2.2. Jačanje kapaciteta za kreiranje i implementaciju javnih politika u skladu sa EU zahtjevima		X	X	X			Uvođenje modernih procedura kreiranja poljoprivredne politike; 150.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
		X	X	X			Kreiranje Programa ruralnog razvoja; 200.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
			X				Kreiranje fonda za ruralni razvoj; 200.000 KM - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
2.3.1. Jačanje administrativnih kapaciteta za efikasnije vođenje procesa približavanje EU	X	X	X	X	X	X	Plan kadrovskog popunjavanja i razvijanja/licenciranja određenih sposobnosti svih službenika u upravi; 500.000 KM (ukupno) - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
	X	X	X	X	X	X	Formiranje oficijelne mreže institucija i pojedinaca koje mogu pomoći u kreiranju projekata razvoja; 500.000 KM (ukupno) - budžet TK, IPA fondovi, bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja
2.4.1. Uspostava efikasnije komunikacije sa sektorima	X	X	X	X	X	X	Jačanje partnerstva sa privatnim i nevladinim sektorom; 50.000 KM (ukupno) – budžet i sponzorstvo
	X	X	X	X	X	X	Program stipendiranja i volontiranja; 200.000 KM (ukupno) – budžet i bilaterarni fondovi zainteresiranih zemalja, Privredna komora TK

3.1.1. Uspostavljanje informacionog sistema prirodnih resursa	X	X	X	X	X	X	Inventarizacija postojeće dokumentacije (svi resursi) te akcioni plan kreiranja nedostajućih; 700 000 KM/godišnje - EU fondovi, Vlada TK, FBiH
	X	X	X	X	X	X	Uspostavljanje jasnih procedura horizontalne i vertikalne saradnje i izvještavanja u oblasti upravljanja prirodnim resursima; 100 000 KM/godišnje - EU fondovi, Vlada TK, FBiH
		X					Izrada dokumentacije - sistema navodnjavanja/odvodnje, zaštite od poplava; 250.000 KM - Fondovi EU, Agencija za vodoprivredu (BiH), Vlada TK
		X					Izrada dokumentacije (na nivou studija izvodljivosti) rekultivacije oštećenih zemljišta 200 000 KM – budžet FBiH, TK, EU IPA projekti, IPARD projekti
3.2.1. Uspostavljanje tržišta poljoprivrednim zemljištem	X	X	X	X	X	X	Tržište poljoprivrednog zemljišta; 150 000 KM/godišnje - Vlada TK, općine, EU IPA projekti
3.2.2. Izrada karte upotrebne vrijednosti zemljišta u TK	X	X	X	X	X	X	Karta upotrebne vrijednosti zemljišta TK; 150 000 KM/godišnje - Vlada TK, općine, međunarodni projekti (posebno iz oblasti okoliša), EU IPA projekti
3.2.3. Izrada dokumentacije za program komasacije tla na		X					Izvedbena studija: Komasacija tla u TK; 200 000 KM – budžet FBiH, TK (učesće)
3.3.1. Analiza postojećeg stanja društvene i ekonomske infrastrukture							Studija raspoloživosti društvene i ekonomske infrastrukture u ruralnim oblastima TK 200 000 KM – budžet TK, FBiH EU IPARD projekti
		X	X				Izrada akcionog programa za unaprjeđenje infrastrukture u ruralnim oblastima. 150 000 KM – budžet TK (poticaji) EU IPARD projekti
3.4.1. Programi akcije očuvanja prirodnih resursa	X	X	X	X	X	X	Očuvanje prirodnih resursa; 50 000 KM/godišnje - Vlada TK, općine, međunarodni projekti (posebno iz oblasti okoliša)
3.4.2. Uspostavljanje centra cjeloživotnog učenja	X	X	X	X	X	X	LLL centar za ruralne oblasti; 50 000 KM/godišnje - Vlada TK, općine, međunarodni projekti (posebno iz oblasti okoliša)

5.2.2. Industrija i građevinarstvo

Tabela 91. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za Industriju

Sektorski projekti PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Projekat izgradnje poslovnih zona							
Projekat identifikacije nosilaca razvoja prerađivačke industrije TK							
Projekat institucionalne podrške nosiocima razvoja prerađivačke industrije TK							
Projekat formiranja agencije za traženje poslovnih partnera po modelu „joint venture“							
Projekat izgradnje poslovnih inkubatora na području TK							
Projekat izmjene i dopune nastavnih planova primjerenih potrebama industrije i građevinarstva							
Projekat izgradnje klaster-a u prerađivačkoj industriji TK							
Projekat izgradnje Zavoda za standardizaciju TK							

Tabela 92 Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za građevinarstvo

Sektorski projekti GRAĐEVINARSTVO	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Projekat infrastrukturnih radova na području TK							
Projekat stambene kolektivne gradnje na području TK							
Projekat formiranja Agencije za javno-privatna partnerstva u TK							
Projekat izgradnje objekata po modelu javno-privatnog partnerstva							
Projekat izrade nomenklature zanimanja u skladu sa Bolonjskim konceptom obrazovanja							

5.2.3. Energetika
Tabela 93. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za energetiku

Sektorski projekt	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Rekonstrukcija u TE Tuzla na 200MW blokovima u cilju postizanja kriterija ECT do 2017.			x	x	x	x	Izrada studija i projektne dokumentacije za rekonstrukciju 200MW blokova u TE Tuzla (procijenjena vrijednost 1 mil.KM, JP EP BiH)
Unaprjedjenje kvaliteta napajanja investicijama u prenosnoj i distributivnoj mreže		x	x	x	x	x	Izrada projektne dokumentacije i realizacija odgovarajućih projekata (JP EPBiH)
Energetska efikasnost u industriji, ruralnim i urbanim sredinama		x	x	x			Optimizacija sistema daljinskog grijanja iz TE Tuzla opštinaTuzla i Lukavac (izrada projektne dokumentacije 50.000 KM, realizacija programa 350.000 KM, iz budžeta opština i TK kao i sredstava EP BiH)
		x	x	x	x		Izgradnja sistema daljinskog grijanja opština na TK (izrada projektne dokumentacije i realizacija programa)
			x	x	x	x	Formiranje Fonda za sufinansiranje projekata unapredjenja energetske efikasnosti (1 mil KM/god., budžet TK)
Razvoj ljudskih resursa u energetici			x	x	x	x	Stipendiranje studenata dodiplomskog studija (200.000 KM /god, budžet TK)
			x	x	x	x	Finansiranje primijenjenih istraživanja iz oblasti energetike (200.000 KM/god, budžet TK i kompanije u energetici)
			x	x	x	x	Finansiranje izrada magistarskih i doktorskih radnji iz oblasti energetike od interesa za TK (50.000 KM /god, budžet TK, kompanije u energetici)
		x	x	x	x	x	Formiranje centra za kontinuirano obrazovanje u energetici i ekologiji (prostor Univerzitet, 1 mil. KM iz EU programa, budžet TK i opština na TK po 50,000 KM)
				x	x	x	Formiranje Tehnološkog centra sa inkubatorom za MSP-a i certificiranim laboratorijama za modernu energetiku i ekologiju (pored osiguranja prostora 1 mil KM/god.u prve tri godine i to: budžet TK 100.000 KM/god, međunarodni programi 500.000 KM/god . ostalo privatne kompanije)
Izgradnja brenda TK kao sredine prepoznatljive po razvoju moderne energetike			x	x	x	x	Organizovanje redovne konferencije o energiji i okolini (50.000 KM/god, sponzori)
			x	x	x	x	Organizovanje stalnog sajma opreme u rudarstvu, energetici i ekologiji (100.000 KM/god, sponzori)

5.2.4. Trgovina, turizam, saobraćaj i finansijski servisi

Tabela 94. AKCIONI PLAN Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi

TURIZAM

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program* (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Projekat turističke ponude u oblasti kulturnog naslijeđa	*	*					Program istraživanja i inventarisanja potencijala za razvoj kulturnog naslijeđa na području TK, 10.000, Ministarstvo, TZ TK
		*	*				Program kreiranja turističke ponude za segment kulturnog turizma TZ TK, Fondovi sufinansiranja preko NVO
		*	*	*	*	*	Promovisanje kulturnog naslijeđa na području TK, 30.000 godišnje, NERDA, TZ TK, NVO**
		*	*				Program privatno – javnog partnerstva u cilju tržišne valorizacije ovog segmenta ponude, Ministarstvo trgovine, privatni sektor
		*	*	*	*	*	Iniciranje produženja Programa „CuLTURE“ aktiviranog 2007 u Razvojnoj agenciji NERDA i njegovog pretvaranja u kontinuirani program promovisanja kulturnog turizma na TK (obuhvatio bio kulturno-istorijsko naslijeđe) NERDA razvojni programi
Projekat objedinjavanja turističke ponude u oblasti zdravstvenog turizma	*	*					Program analize i objedinjavanja strukture turističke ponude u oblasti zdravstvenog turizma, 30.000, TK – Ministarstvo, organizacije u oblasti zdravstvenog turizma
							Program regionalnog povezivanja sa drugim centrima zdravstvenog turizma i ključnim nosiocima tražnje (Ministarstva zdravstvene zaštite i Ministarstva za boračka pitanja), Kanton
							Program promovisanja turističke ponude u oblasti zdravstvenog turizma, 30.000 godišnje, TZ TK, Ministarstvo Kantona **
Projekat turističke ponude eko turizma i seoskog turizma		*					Iniciranje Programa utvrđivanja lokacija i smještajnih kapaciteta pogodnih za razvoj eko turizma i seoskog turizma. 20.000 TK
							Utvrđivanje kriterija za uvrštavanje u ponuđače smještajnih usluga – u saradnji sa Kantonalnom turističkom zajednicom, Ministarstvo
							Program uvezivanja potencijalnih ponuđača iz oblasti eko i seoskog turizma sa turističkim zajednicama i turističkim agencijama; Turističke agencije i TZ TK
							Program promocije turističke ponude eko turizma i seoskog turizma, 30.000 TZ TK, privatni sektor, NVO

Podrška Projektu Garantnog fonda NERDE i podsticaj uključivanju individualnih ponuđača i SMEs iz sektora turizma u cilju osiguranja povoljnijih izvora finansiranja		*	*				Iniciranje i podrška poduzetnika i SMEs iz oblasti turizma u korištenju sredstava Garantnog fonda, Ministarstvo trgovine...
		*	*				Iniciranje i saradnja u prezentaciji Projekta Garantnog fonda zainteresovanim domaćinstvima i pojedincima u oblasti eko turizma i seoskog turizma; 10.000 godišnje Ministarstvo TK
		*	*	*			Iniciranje podrške i savjetodavnih usluga potencijalnim korisnicima kredita u cilju njihove zaštite, u saradnji sa Privrednom komorom ili u okviru aktivnosti podrške SMEs (redovna aktivnost Vlade Ministarstva za obnovu i razvoj); 20.000 godišnje TK , PK
Projekat unapređenja menadžmenta u SMEs iz oblasti turizma i edukacije zaposlenih, te jačanje kadrova u mreži turističkih zajednica i ministarstava u oblasti turizma		*	*	*	*		Iniciranje Programa edukacije u oblasti inicijalnih tržišnih i ekonomskih znanja za poduzetnike i SMEs koja počinju biznis, zajedno sa Privrednom komorom; 20.000 godišnje, TK i PK
		*	*	*	*		Iniciranje Programa kontinuirane edukacije osoblja u turističkim zajednicama; 20.000 godišnje TZ TK i Ministarstvo TK
		*	*				Formiranje savjetodavnih tijela u Ministarstvu trgovine, turizma i saobraćaja za oblast turizma; Ministarstvo trgovine...
		*	*	*	*	*	Uspostavljanje kontinuirane saradnje i partnerskog odnosa u rješavanju problema iz oblasti turizma i ugostiteljstva; M. trgovine...
Projekat kategorizacije smještajnih kapaciteta u saradnji sa tijelima u FBiH			*				Program inventarisanja kvaliteta i strukture smještajnih kapaciteta; 30.000 Ministarstvo trgovine,....
		*	*				Preuzimanje standarda EU i Program kategorizacije smještajnih kapaciteta u saradnji sa Turističkom zajednicom TK i Privrednom komorom; 50.000 Ministarstvo trgovine,... PK
			*	*	*	*	Program praćenja kvaliteta i održavanja standarda, te mjere korekcije i sankcija i uspostavljanje inspekcijskih organa u Ministarstvu trgovine, turizma i saobraćaja, u sekciji turizma, TK
Projekat unapređenja regulatornog i institucionalnog okvira za efikasno upravljanje turizmom na TK		*	*				Priprema prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti, po donošenju Federalnog zakon u nadležnosti Ministarstva trgovine, turizma i saobraćaja, M. trgovine
		*	*				Utvrđivanje kriterija za djelovanje TZ na području Kantona i/ili općina i načina njihovog finansiranja (na osnovu zakonskih izmjena i novog Zakona) i analiza budžeta Kantonalne turističke zajednice, na osnovu Izvještaja o aktivnosti TZ TK koji se podnosi Vladi TK, TZ TK i Ministarstvo TK
		*	*	*			Koordinacija planova razvoja turizma na području općina i TK, te istih sa prioritetima i ciljevima Strategije razvoja TK i Strategija razvoja turizma FBiH; TZ TK, Ministarstvo

* Neki od Programa ne mogu se svrstati u tipične Investicione programe, nego predstavljaju sastavni dio aktivnosti nekih od aktera i moguće ih je realizovati u okviru redovnih aktivnosti bez posebnih budžeta za finansiranje.

** Ove fondove za promovisanje bi trebalo objediniti radi osiguranja sinergijskih efekata i rasterećenja subjekata finansiranja

Tabela 95. AKCIONI PLAN Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi – TRGOVINA

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Inicirati pripremu projekta za unapređenje menadžmenta u SMEs i znanja neophodnih za jačanje konkurentnosti		*	*				Program unapređenja konkurentnosti SMEs kroz podršku u edukaciji menadžmenta i zaposlenih, Ministarstvo u saradnji sa Privrednom komorom; 30.000, Ministarstvo TK i PK
		*	*	*	*	*	Formiranje partnerskog odnosa i dijaloga, u cilju podrške u rješavanju problema sa kojima se SMEs suočavaju, zajedno sa Privrednom komorom ili inicirati aktivnosti koje bi PK TK vodila, Ministarstvo TK i PK
		*	*	*	*	*	Inicirati podršku općina privrednim subjektima i SMEs u procesu sufinansiranja zapošljavanja edukovanih pripravnika, cca 15.000 po osobi, budžeti općina
		*	*	*	*	*	Inicirati podršku u sufinansiranju dokvalifikacije i prekvalifikacije u SMEs iz oblasti trgovine u cilju unapređenja stručnosti zaposlenih; 30.000 godišnje, općine
Projekat zaštite potrošača u saradnji sa PK TK i NVO		*					Kreiranje zakonskih i podzakonskih akata u cilju zaštite potrošača, u skladu sa Zakonom o zaštiti potrošača, Ministarstvo TK
		*	*	*	*	*	Kreiranje partnerstva sa NVO u sferi zaštite potrošača, Ministarstvo trgovine, ... TK
			*	*			Formiranje, odnosno definisanje nosilaca i mjesta na kome je moguće pokrenuti postupak i prijaviti ugrožavanje prava, Ministarstvo trgovine,...TK
			*	*	*	*	Raditi na podizanju svijesti o mehanizmima zaštite potrošača i organizovati dijalog među akterima s jedne, i potrošačima sa druge strane – promocija i okrugli stolovi u okviru sajмова koji se održavaju na prostoru TK; 50.000 godišnje, NVO, Ministarstvo trgovine...TK

Projekat stimulisanja domaće proizvodnje kroz trgovinu		*	*				Podrška akciji „Kupujmo domaće“ kroz sufinansiranje iz sredstava Ministarstva trgovine, saobraćaja i turizma; 50.000 godišnje
		*	*	*	*	*	Podrška akciji kobrاندiranja pokrenutoj na nivou BiH „Kupujmo domaće“* i uvođenju zajedničkog branda kao garancije domaćeg porijekla proizvoda; 50.000 godišnje, Ministarstvo trgovine,...TK, Fondovi podrške, NVO * Radi se o različitim akcijama: u prvom slučaju je akcija inicirana od strane osnivača sa prostora TK a u drugom je riječ o asocijaciji na prostoru BiH.
		*	*				Analiza mogućnosti formiranja klastera ili asocijacija za nabavku od strane sitnih trgovaca u cilju jačanja njihove pregovaračke pozicije, Ministarstvo trgovine,...TK
		*					Definisanje regulatornog okvira i mogućnosti za formiranje udruženja sitnih trgovaca koji neće ugroziti konkurenciju na tržištu; Ministarstvo trgovine... TK
Projekat transformacije neformalnog sektora u formalni – legalizacije ponuđača na tržištima/pijacama na području Kantona		*					Analiza postojećeg stanja i učešća neformalnog sektora (neprijavljenih ponuđača), 30.000 Ministarstvo...TK
		*					Utvrđivanje mjera i programa za prelazak neformalnog sektora u formalni; 30.000 Fondovi podrške...
		*	*				Prilagođavanje postojeće zakonske regulative, Ministarstvo...TK
		*	*	*	*		Kreiranje modela saradnje sa postojećim subjektima u formalnom sektoru u cilju osiguranja sistema praćenja i identifikacije neprijavljenih ponuđača; Ministarstvo TK, PK, privatni sektor
Inicirati i podržati projekat uređenja javnih tržnica/pijaca na općinama u TK		*					Inicirati Program analize i utvrđivanja situacije sa javnim tržnicama/pijacama na općinama u TK; 20.000, Vlada TK
		*					Utvrđiti prioritete i mogućnost finansiranja i sufinansiranja ovih prostora; Ministarstvo... TK
		*	*				Izraditi projekat uređenja i utvrđiti standarde koji moraju biti ispunjeni; 40.000, TK i općine
			*	*	*	*	Osigurati izvore sufinansiranja od strane TK i pratiti realizaciju; općine i TK

Tabela 96. AKCIONI PLAN Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi – SAOBRAĆAJ

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Projekat unapređenja menadžmenta u preduzećima u oblasti saobraćaja u cilju jačanja njihove konkurentnosti, u saradnji sa PK TK		*	*				Program unapređenja menadžerskih znanja i vještina u saradnji sa PK TK; 30.000, godišnje TK i PK
		*	*	*	*	*	Iniciranje programa sistema podsticaja na nivou opština u zapošljavanju edukovanih pripravnika; općine 15.000 po osobi godišnje
			*	*	*	*	Aktiviranje programa sufinansiranja troškova stručnog osposobljavanja; 20.000 godišnje općine, TK
Projekat razvoja i unapređenja kvaliteta saobraćajnih usluga u funkciji jačanja pretpostavki za jačanje turističkog prometa		*					Program uvezivanja turističkih destinacija na području TK, u zavisnosti od turističkih paketa i usluga koje se nude i u saradnji sa Kantonalnom turističkom zajednicom i turističkim agencijama, TZ TK, Ministarstvo...
		*	*	*			Program kreiranja informativnih punktova i distribucije informacija o turističkoj ponudi, odnosno o saobraćajnim linijama – međusobna saradnja turističkih subjekata i saobraćajnih punktova; 50.000 godišnje TZ TK, Ministarstvo
			*				Analiza potrebe uvođenja posebnih turističkih linija za obilazak nekih destinacija 20.000 TZ TK Ministarstvo...
				*			Studija isplativosti i mogućnosti finansiranja i sufinansiranja turističkih linija kroz javno-privatno partnerstvo 50.000; TK, NVO
Projekat unapređenja kvaliteta javnog prevoza na području TK		*					Analiza kvaliteta usluga javnog prevoza na području TK 30.000 TK, NVO, PK
		*					Program unapređenja kvaliteta usluga javnog prevoza i definisanje mogućnosti sufinansiranja sa potencijalnim sponzorima; 60.000, Vlada TK
		*	*				Studija opravdanosti dodjele koncesija na lokalnim i regionalnim linijama u cilju unapređenja kvaliteta usluga 100.000, Vlada TK
Projekat stavljanja u funkciju Aerodroma Tuzla u Dubravama		*					Analiza i ocjena mogućnosti pronalaženja strateškog partnera za nisko cjenovne linije avio usluga; 60.000 TK
		*					Izrada studije opravdanosti i podloga za pregovore sa strateškim partnerom; 80.000 TK
		*	*				Program aktiviranja pregovora sa potencijalnim partnerima; 30.000 TK

Tabela 97. AKCIONI PLAN Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi - FINANSIJSKI SERVISI

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Projekat podrške razvoju realnog sektora		*	*				Program stimulisanja korisnika Garantnog fonda NERDA agencije; sredstva fonda NERDA, PK
		*	*	*	*	*	Program kreiranja alternativnih oblika atraktivnog finansiranja, po uzoru na Garantni fond; Fondovi podrške preko NVO ili Agencije za razvoj
		*	*	*			Program saradnje sa mikrokreditnim organizacijama u cilju aktiviranja novih učesnika na strani ponude u naprijed predloženim projektima trgovine, turizma i saobraćaja; 40.000, NERDA, TK, PK
Projekat podrške razvoju novih finansijskih servisa		*	*				Program podrške razvoju usluga osiguranja; 40.000; TK, privatni sektor osiguranja
		*	*				Definisanje zakonskih okvira obaveznog osiguranja imovine kao podrška razvoju usluga osiguranja; TK
			*	*	*	*	Program podrške i stimulacije osiguranju imovine od strane kompanija; TK
		*	*	*			Program saradnje sa obrazovnim institucijama u cilju osiguranja neophodnih kadrova; TK, privatni sektor
Projekat praćenja kvaliteta usluga privrednim organizacijama i klijentima		*	*	*	*	*	Program ocjene efekata podrške izvora finansiranja u privredi;
		*	*	*	*	*	Program saradnje u cilju zaštite klijenata od loše poslovne prakse; TK i NVO
		*	*	*	*	*	Program praćenja efekata mikrokreditiranja na korisnike usluga i smanjenje siromaštva; MKF i TK, NVO
		*	*				Program saradnje sa mikrokreditnim organizacijama u sferi prevođenja neformalnog sektora korisnika kredita u formalni ; TK, MKF, NVO, PK
Projekat unapređenja regulatornog i institucionalnog okvira		*					Izrada studije i ocjena mogućnosti emisije obveznica u cilju generiranja prihoda; 80.000, TK
		*					Kreiranje modela privatno-javnog partnerstva u cilju finansiranja javnih investicija; TK privatni sektor

5.2.5. Razvoj malih i srednjih poduzeća

Tabela 98. Akcioni plan projekti i investicioni programi za SME

Projekt	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program	Očekivani efekti
1. Pokretanje novih biznisa na TK							Promocija SMEs na fakultetima i srednjim školama TK – osnivanje poduzetničkih centara i promoviranje aktivne uloge studenata i učenika u izradi biznis planova, vođenja kompanija i razvijanja poduzetničkih ideja	Mobilizacija i osposobljavanje mladih za samostalan biznis
							Program podrške i javnih servisa za start-ups: ekspertska-konsultantska, finansijska, tehnička, marketing, administrativna- institucionaliziranje mentoringa kao usluge u sistemu podrške za start-up SME	Efikasniji start-up
							Uključivanje ruralnog stanovništva u proizvodnju proizvoda kućne radinosti i pružanju usluga ruralnog turizma	Oživljavanje malog biznisa u ruralnim područjima
							Program pojednostavljenja procedura registracije novog biznisa	Niži troškovi i lakše procedure
							Razvoj i očuvanje starih i umjetničkih zanata	Jačanje zanatstva u funkciji unapređenja turizma
							One stop shop za mali biznis – kantonalni i općinski programi	Lakši pristup informacijama i lakše administrativne procedure
							Formiranje jedinstvene baze podataka o poslovnim idejama na TK i fazama u kojima se nalazi – partnerstvo sa NERDA	
							Upošljavanje socijalno ranjivih grupa u malom biznisu – kao pokretači biznisa i kao uposlenici kod poduzetnika koji za njih razvijaju posebne programe (demobilizirani borci, invalidi, žene, nekvalificirani, starije osobe)	Veća socijalna inkluzija ranjivih grupa

2. Internacionaliziranje SMEs na TK						Infopunkt za informacije o međunarodnim tržištima, ponudi i tražnji, mogućnostima partnerstva i prenosa proiz. i ulaganja kapitala	Veća dostupnost međunarodnih informacija
						Podrška za prvi izvoz – osposobljavanje potencijalnih izvoznika za izvoz	Lakši početak izvozne orijentacije
						Podrška izvoznom marketingu – edukacija menadžera u SMEs	Povećanje izvoznih vještina
						„Born regional/global“ za pokretanje malih kompanija koje se uvezuju u mreže regionalnih ili globalnih kompanija	Brže pokretanje biznisa na potrebama regionalnih tržišta
						Izrada studije izvodljivost za virtualnu prezentaciju potencijala SMEs TK za izvoz i partnerstvo – Internet mreža Sourcing from Tuzla Canton	Veća dostupnost informacija za ino partnere i potencijalne investitore
						Program partnerstva za transfer proizvodnji i tehnologija iz EU u BiH	Ubrzanje tehnološkog progressa
3. Unapređenje sektorske konkurentnosti SMEs na TK						Izrada studije konkurentnosti SMEs za iznalaženje poluga izvrsnosti u građenju konkurentnosti	Podloga za politike konkurentnosti SMEs
						Podrška za certificiranje za izvoz na tržišta CEFTA i EU u izabranim sektorima	Savladavanje barijera za pristup robama na izvozna tržišta
						Podrška promociji metalnog, drvnog i prehrambenog sektora na domaćim i međunarodnim izložbama	Unapređenje konkurentnosti sektora sa izrazitim komparativnim prednostima
						Unaprijeđenje menadžerskih i specijalističkih sposobnosti i vještina u malom biznisu	Efikasniji menadžment
						Pružanje konsultantskih usluga i razvoj konsultantskog tržišta za SMEs	Povećanje konkurentnosti i performansi SMEs
4. Podrška rastu i restrukturiranju SMEs						Podrška IPA sredstava za tehnološko i tržišno restrukturiranje SMEs na TK	Osiguranje doiatnih izvora financiranja
						Digitalizacija biznisa u SMEs na TK	Efiasniji i produktivniji rad SMEs
						Osiguranje poticajnih sredstava za financiranje rasta i restrukturiranja SMEs	Unapređenje konkurentnosti i kapaciteta zapošljavanja
						Ekspertska podrška kroz program Edukacija trenera za upravljanje rastom i restrukturiranjem SMEs na TK.	Podizanje kapaciteta jačanja menadžerskih i ekspertskih potencijala SMEs

5. Prevođenje malog biznisa iz neformalnog u formalni sektor privređivanja						Koncept prevođenja malog biznisa iz neformalnog u formalni sektor privređivanja i način njegove implementacije	Transparentnost i veći društveni doprinos i sigurnost uposlenih u SMEs
						Stimulativni oblici podrške prevođenju neformalnog u formalni sektor SMEs	Motivacija za prelazak iz neformalnog u formalni sektor
6. Unapređenje infrastrukture malog biznisa						Uspostavljanje portala Mali biznis na TK – razmjena informacija između aktera malog biznisa i njihovih partnera	Unapređenje informacija, razvijanje relationship-a i bolje odlučivanje u SMEs
						Podrška razvijanju istraživanja iz oblasti poduzetništva i malog biznisa TK na Univerzitetu Tuzla	Unapređenje znanja o značaju i doprinosu SMEs ekonomskom i društvenom razvoju
						Podrška Globalnom monitoringu poduzetništav - GEM istraživanjima po njegovoj metodologiji	Razvijanje pouzdanog bench markinga
						Podrška razvoju novih i unapređenju postojećih inkubacionih centara biznisa na općinama TK	Unapređenje tehnoloških mogućnosti i transfera tehnologija i znanja u SMEs
						Osnivanje Centra za profesionalnu edukaciju za potrebe malog biznisa (partnerstvo javnog i privatnog sektora)	Doprinos poboljšanju ponude radne snage na tržištu rada za SMEs
						Podrška razvoju i unapređenju zadrugarstva	Unapređenje kapaciteta zanatstva u TK
7. Tehnološko unapređenje malog biznisa						Podrška organizaciji sajamskih izložbi	Povećanje razmjene roba i unapređenje saradnje među SMEs
						Partnerstvo između Univerziteta i malog biznisa u prijavi i realizaciji projekata iz FP-7 projekta EU.	Osiguranje dodatnih izvora i ekspertize za istraživanja
						Razvoj Istraživačkog centra (IC) za metalnu i IC za prehrambenu industriju uz inicijalna sredstva TK	Unapređenje partnerstva istraživanja i proizvodnih kompanija
						Doprinos Garantnog fonda NERDA finansijskim aranžmanima za tehnološku modernizaciju (uvoz opreme i tehnologija)	Smanjenje rizika kreditiranja i financiranja razvoja
						Program razvoja SMEs u ICT (softverski paketi, komponente, montaža, oprema, marketing, inženjering usluge)	Korištenje atraktivne oblasti ICT za ubrzani razvoj SMEs

8. Unapređenje regulatornog ambijenta i institucija za podršku razvoju SMEs							Donošenje Smjernica o primjeni Povelje o malom biznisu na području TK	Transparentnost politika Vlade TK prema sektoru malog biznisa
							Formiranje Agencije za SME na nivou TK i njeno uvezivanje u mrežu razvojnih agencija, Privredne komore, općina i vlade TK.	Jačanje podrške sektoru malog biznisa
							Osnivanje Fonda za razvoj SMEs	Financiranje istraživačkih i manjih razvojnih projekata
							Uspostavljanje Centra za edukaciju u malom biznisu sa subvencioniranim uslugama za korisnike	Unapređenje ekspertskih znanja u sektoru malog biznisa
							Društveni pakt o brizi za razvoj malog poduzetništva (poduzetnici, općine, Vlada TK, NGO)	Aktiviranje aktera socio-ekonomskog razvoja u oblasti malog biznisa.

5.3. PROSTORNI RAZVOJ

Tabela 99. Akcioni plan prostornog razvoja i infrastrukture

Sektorski projekt	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Program unapređenja transportne infrastrukture		Početak			Kraj		Izgradnja nove autoceste (brze ceste) novom trasom na potezu Tuzla–Brčko (Orašje) i povezivanje Kantona sa pristaništima na Savi; Vrijednost 800 miliona KM; Izvori financiranja: Budžet FBiH, Krediti, sredstva javno privatnog partnerstva
	Početak			Kraj			Modernizacija i pretvaranje u brzu cestu pravca Tuzla–Živinice–Kladanj–Sarajevo, uz eventualno izmještanje dijelova trase (na potezu Olovo-Kladanj); Vrijednost 300 miliona KM; Izvori sredstava: Budžet FBiH, Krediti
		Početak			Kraj		Elektrifikacija pruge Doboj-Tuzla-Živinice-Zvornik-granica sa Srbijom i njeno stavljanje u funkciju pune eksploatacije; Vrijednost: 40 mil KM ⁸⁶ Izvori financiranja: Sredstva JP Željeznice FBiH; Krediti, Budžet Kantona ⁸⁷
		Početak			Kraj		Elektrifikacija i remont pruge Banovići-Tuzla-Brčko i njeno stavljanje u funkciju pune eksploatacije Vrijednost: 40 mil KM Izvori financiranja: Sredstva JP Željeznice FBiH; Krediti, Budžet Kantona
				Početak		Kraj	Modernizacija željezničkog čvora Tuzla i izgradnja i modernizacija željezničkih stanica na poslovnom području JP Željeznice FBiH - Tuzla . Vrijednost: 40 mil KM Izvori financiranja: Sredstva JP Željeznice FBiH; Krediti, Budžet Kantona
		Početak				Kraj	Izgradnja kargo centra sa "free" zonom na lokaciji aerodroma (Izgradnja „air parka“- kamionski kargo terminal i avionski transport i osposobljavanje i stavljanje u punu funkciju pruge na aerodromu) Vrijednost: 200 mil KM Izvori financiranja: Budžet Kantona, Vlada FBiH, Krediti

⁸⁶ U Planu razvoja željezničkog saobraćaja FBiH za period 2007-2010 godina, za sva tri navedena projekta u oblasti željezničke infrastrukture na nivou FBiH planiran je iznos od 150 mil KM za područje cijele FBiH. Pošto se najveći dio planiranih investicija odnosi upravo na TZ Kanton naša je procjena da se na ova tri projekta može računati sa oko 120 mil KM. Ovaj iznos je zbog razdvojenog prikazivanja projekata u tabeli podijeljen okvirno na tri iznosa od po 40 mil KM.

⁸⁷ Prema Zakonu o financiranju željezničkog saobraćaja obaveza je Kantona da učestvuje u sufinansiranju izgradnje željezničke infrastrukture, infrastrukture za vazdušni saobraćaj i dijelom za putnu infrastrukturu

Projekat unapređenja komunalne infrastrukture		Početak		Kraj		Sanacija lokalnih deponija za odlaganje i zbrinjavanje čvrstog otpada i grupisanje 2-3 opštine za koje postoji mogućnost zajedničkog odlaganja otpada; Vrijednost 18 miliona KM; Izvori financiranja Budžet Kantona, EU fondovi, krediti
		Početak			Kraj	Izgradnja kantonalne deponije za odlaganje i zbrinjavanje čvrstog otpada (I faza); Vrijednost: 10 mil KM Izvori sredstava: Budžet Kantona, EU fondovi, Krediti
		Početak			Kraj	Modernizacija i proširenje mreže za vodosnabdijevanje Vrijednost: 2 mil KM Izvori financiranja: Krediti, Budžet kantona i opština, Javno komunalno preduzeće
		Početak			Kraj	Izgradnja i proširenje kanalizacione mreže Vrijednost: 1 mil KM Izvori financiranja: Krediti, Budžeti kantona i opština, javno komunalno preduzeće
Projekat građenja institucionalnog kapaciteta za upravljanje prostorom i održivim razvojem		Početak		Kraj		Organiziranje i kadrovsko jačanje Zavoda za prostorno planiranje i urbanizam Vrijednost: 100.000 KM Izvori sredstava: Budžet Kantona
	Početak		Kraj			Uspostavljanje i održavanje GIS-a Vrijednost: 300.000 KM Izvori sredstava: Budžet kantona, Budžeti općina
Projekat unapređenja i zaštite okoline		Početak		Kraj		Regulacija vodotoka Spreče i Jale do najvišeg mogućeg nivoa, uz povećanje nivoa vode (naročito Jale) i, eventualnim, prevođenjem voda iz drugih izvora; Vrijednost: 1 mil. KM Izvori sredstava: Krediti
			Početak		Kraj	Izgradnja brane na Kovačici radi regulacije vodotoka; (Alternativa: za formiranje vodne akumulacije za vodosnabdijevanja Tuzle. Vrijednost: 1 Mil Izvori financiranja: Krediti

5.4. OBRAZOVANJE, ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ

Tabela 100. Akcioni plan Sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za obrazovanje, istraživanje i razvoj

Sektorski projekt	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Planiranje razvoja ljudskih resursa u skladu sa zahtjevima tržišta		x	x	x	x	x	Razvoj informacionog sistema za planiranje i praćenje kvaliteta i efikasnosti sistema obrazovanja (20.000 KM, budžet TK)
		x	x	x	x	x	Plan povećanja upisa studenata na tehničke i prirodno-matematičke fakultete za 15% do 2013. (200 stipendija/god., budžet TK)
		x	x	x	x	x	Razvoj sistema za planiranje upisne politike u srednje škole u skladu sa zahtjevima tržišta
		x	x	x	x	x	Planiranje upisa studenata na Univerzitet u Tuzli u skladu sa zahtjevima tržišta i strategijom razvoja
Razvoj ljudskih, prostornih i laboratorijskih kapaciteta Univerziteta u Tuzli		x	x				Izrada strategije razvoja Univerziteta u Tuzli u skladu sa strategijom razvoja TK i akcionog plana njene realizacije (50.000 KM)
			x	x	x	x	Planiranje potrebnih sredstava za realizaciju plana razvoja Univerziteta u Tuzli
		x	x				Izrada plana korištenja i potrebne dokumentacije za kasarnu u Solini (200.000 KM)
Efikasnije finansiranje visokog obrazovanja		x	x	x	x	x	Povećanje sredstava za visoko obrazovanje iz budžeta TK
		x	x	x	x	x	Efikasniji i socijalno pravedniji sistem sufinansiranja za vlastite potrebe uz mogućnost uvođenja kreditno-garantnog fonda za stipendiranje/kreditiranje
			x	x	x	x	Uvođenje sistema finansiranja koji je djelimično baziran na kvalitetu i efikasnosti (do 10% ukupnih sredstava za investicije po fakultetima)
		x	x	x	x	x	Razvoj plana finansiranja kadrovsog podmlađivanja Univerziteta u Tuzli

Izgradnja institucionalne infrastrukture za istraživanje i razvoj			x	x	x	x	Formiranje Fonda za mlade istraživače (50 istraživača x 20.000 KM =1 mil. KM/god.)
		x	x	x	x	x	Formiranje Fonda za nauku, istraživanje i tehnološki razvoj (objedinjavanjem postojećih transfera za ovu oblast u budžetu TK uz sufinansiranje od strane kompanija)
		x	x	x	x	x	Izrada studije izvodljivosti i realizacija prve faze razvoja (u najviše tri discipline) Tehnološkog Parka (200.000 KM/god. iz budžeta TK, međunarodni programi, poticajna sredstva FBiH, privatne investicije)
		x	x	x	x	x	Formiranje Inovaciono Tehnoloških Centara u barem dvije kompanije (500,000 KM po centru, međunarodni programi, privatne investicije uz sufinansiranje 50.000 KM iz budžeta TK)
			x	x	x	x	Formiranje barem dva centra za profesionalnu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju (po modelu Instituta za zavarivanje, 300.000 KM sufinansiranje budžeta TK i privatnih kompanija)
		x	x	x	x	x	Formiranje Centra za obuku programera (certificiranje vlada TK, privatne investicije i inicijalna sredstva za sufinansiranje 150.000 KM iz budžeta TK)

5.5. SOCIJALNI RAZVOJ

Tabela 101. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za zdravstvo i zdravstvenu zaštitu

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program
1. Projekat razvoja preventivne zdravstvene zaštite i podizanja odgovornosti za vlastito zdravlje		*	*	*	*	*	Program edukacije djece i treće životne dobi (godišnji)
		*	*	*	*	*	Program informiranja stanovništva o mjerama i mogućnostima zdravstvene zaštite (godišnji)
		*	*	*	*	*	Program značaja prehrane za zdravlje (godišnji)
		*	*	*	*	*	Program psihofizičke relaksacije za odrasle i treću dob (godišnji)
		*	*	*	*	*	Programi samopomoći (godišnji)
2. Strategija dugoročnog razvoja zdravstva		*					Program donošenja strategije dugoročnog razvoja zdravstva na području TK
3. Osposobljavanje zdravstvenih ustanova na nivo standardne kvalitete i funkcije na cijelom području Tuzlanskog kantona		*	*	*			Program rekonstrukcije i opremanja zdravstvenih ustanova
		*	*	*	*	*	Program kontinuirane edukacije liječnika
	*	*	*				Program realizacije mreže primarne zdravstvene zaštite i zdravstvenih ustanova primarne zdravstvene zaštite
		*	*				Program povezivanja stanovništva sa zdravstvenim ustanovama putem interneta
		*	*	*			Program izgradnje novih objekata (ambulanti, domova zdravlja)
		*	*	*			Program opremanja zubnih ambulanti u školama
		*	*				program imlementacije pakate zdravstvenih usluga
4. Projekat razvoja javno-privatnog partnerstva		*	*				Program uključivanja centara za rehabilitaciju i fizikalnu terapiju u javno privatno partnerstvo
		*	*				Programi razvoja centara alternativnog liječenja
		*	*				Programi uključivanja privatnih ambulanti i poliklinika u model JPP
5. Projekat stvaranja uslova da Tuzlanski kanton postane vodeći zdravstveni centar u regionu		*	*	*	*	*	Program obuke i usavršavanja za visokodiferencirane zdravstvene oblasti (kardiologija, hirurgija), dodiplomski i postdiplomski studij
		*	*	*	*	*	Program usavršavanja medicinskih sestara
		*	*				Program razvoja komplementarnih djelatnosti (uslužnih djelatnosti za smještaj pratioca pacijenta)
6. Projekat finansijske održivosti zdravstvenog sistema		*	*				Program unapređenja ugovaranja i plaćanja zdravstvenih usluga
		*	*	*	*	*	Program obuke rukovodećih radnika u zdravstvu –jačanje upravljačkih vještina
		*	*	*			Programi solidarnosti u zdravstvenoj zaštiti

Tabela 102. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za socijalnu zaštitu

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program
1. Projekat socijalna karta Tuzlanskog kantona			*				Program izrade socijalne karte Tuzlanskog kantona
		*	*	*	*	*	Programi redovnih ststističkih istraživanja
2. Projekat prevencije i suzbijanja socio-patoloških pojava		*			*		Program prevencije i suzbijanja maloljetničke delikvencije
					*		Program prevencije i liječenja bolesti ovisnosti
		*					Program prevencije i suzbijanja pojave prosjačenja
2. Projekat izrade strategije socijalne uključenosti		*	*				Program izrade strategije socijalne inkluzije u skladu sa strategijom socijalnog uključivanja BiH
		*	*				Program razvoja porodične politike
		*	*				Program prevencije siromaštva u kontekstu humanog razvoja
		*					Program za ublažavanje socijalnog stanja najugroženijih građana
3. Projekat socijalnog uključivanja socijalno osjetljivih osoba koje mogu pristupiti tržištu rada		*	*	*			Programi ostvarivanja prihoda (radnog angažiranja) soc. osjetljivih osoba
		*					Formiranja centra za stručno osposobljavanje osoba sa posebnim potrebama
		*	*	*			Programi podrške preduzećima i organizacijama koje zapošljavaju osobe sa posebnim potrebama
		*	*	*	*	*	Programi obuka i kreativnih radionica sa osobe treće životne dobi
4. Projekat soc. uključivanja osoba sa posebnim potrebama koje ne mogu pristupiti tržištu rada		*	*	*			Program unapređenja smještaja za korisnike do 18 godina
		*	*	*			Program unapređenja i otvaranja centara za smještaj manjina i starijih osoba
5. Projekat razvoja tradicionalnih vještina u kućnoj radinosti		*					Program formiranje ureda za tradicionalne vještine u kućnoj radinosti
		*	*	*	*	*	Programi obuke i umrežavanja u kućnoj radinosti (posebno žena)
		*	*	*	*	*	Programi usluga dizajniranja
		*	*	*	*	*	Programi izbora materijala, sirovina i opreme
		*	*	*	*	*	Programi marketinga i povezivanja sa turističkom ponudom Kantona
6. Projekat razvoja socijalnih usluga orijentiranih ka korisniku/klijentu		*	*	*			Program modernizacije infrastrukture, izgradnja kapaciteta i umrežavanja centara za socijalni rad
		*	*	*	*	*	Program razvoja ljudskih resursa, stručno osposobljavanje i usavršavanje, posebno menadžmenta u oblasti socijalne zaštite
		*	*	*	*	*	Program razvoja institucionalnog sistema koji obezbjeđuje usluge za ugrožene grupe (podrška NVO koji rada sa osobama sa posebnim potrebama)
7. Program formiranja fonda/zavoda za socijalno uključivanje				*			Program osnivanja fonda/zavoda za socijalno uključivanje
		*	*				Program finansiranja fonda i finansijske održivosti
			*	*	*	*	Program aktivnosti fonda na socijalnom uključivanju
			*	*	*	*	Programi finansiranja projekata fonda kroz odnos javno privatno partnerstvo (nevladinog sektora, vladinog i privatnog sektora)
8. Projekat razvoja vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite		*	*				Program usklađivanja propisa
		*	*	*	*		Program olakšica za rad na neprofitnom principu u oblasti socijalne zaštite

Tabela 103. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za boračku zaštitu

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Boračka zaštita							
1. Projekat zapošljavanja boračke populacije		*	*				Programa prekvalifikacije boraca
		*	*				Program kvalifikacije i obrazovanja boraca invalida
		*	*				Program edukacije boračke populacije za pokretanja malog biznisa
2. Projekat uvažavanja boračke populacije kao dijela socijalnog kapitala i vrijednosti u dru štvu		*					Program informiranja o pravima boraca

Tabela 104. Akcioni plan, sektorski projekti, dinamika realizacije, investicioni programi za sport i kulturu

Sektorski projekti	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Investicioni program (naziv, vrijednost i izvori financiranja)
Sport i kultura							
1. Projekat razvoja sportskih djelatnosti temeljene na tjelovježbi i sportu kao integralnom dijelu odgojno-obrazovnog procesa		*	*	*	*	*	Program tjelovježbi u predškolskim ustanovama
		*					Program izgradnje sportskih sala, igrališta i terena u osnovnim i srednjim školama
		*					Program organiziranja udruga izviđača u osnovnim školama
		*					Program rekreacija za odrasle u osnovnim i srednjim školama
		*					Program rekreacije za treću dob
2. Projekat razvoja sporta u funkciji osposobljavanja osoba sa posebnim potrebama		*					Program psiho-fizičke relaksacije
		*					Programi liječenja i rehabilitacije sportom
3. Projekat „Sport za sve“		*					Program obezbjeđenja prostora za rekreaciju u okruženju stambenih naselja i prostora za biciklističke staze i rekreativnu šetnju
		*					Program izgradnje sportskih ploha u naseljima prema usvojenim planovima
		*					Program korištenja, uređenja i zaštita zelenih površina kao javnog dobra
		*	*	*	*	*	Program promocije rekreativnog sporta
4. Projekat izrade strategije razvoja sporta na području Tuzlanskog kantona		*					Program donošenja strategije u skladu sastrategijom sporta BiH
5. Projekat razvoja modela javno-privatnog partnerstva u sportu		*					Program donošenja i usklađivanja zakonske regulative za primjenu modela javno-privatnog partnerstva u sportu
		*					Program donošenja poreskih olakšica za rad i djelovanje sportskih organizacija
6. Prjekat organizacije sportskih manifestacija							Program organizacije regionalnih takmičenja u vrhunskom sportu (košarka, karate)
7. Projekat razvoja kulture u mjesnim i lokalnim zajednicama unapređenjem prostora za kulturne aktivnosti		*	*	*	*	*	Program opremanja prostora za kulturne sadržaje u lokalnim zajednicama
		*	*	*	*	*	Program kulturnih sadržaja u lokalnim zajednicama
		*	*				Program unapređenja svijesti o istinskim i pravim kulturnim vrijednostima
8. Projekat unapređenja kulturnih manifestacija		*	*	*	*	*	Program uključivanja u međunarodne manifestacije i aktivnosti
		*	*	*	*	*	Programi podrške unikatnim kulturnim manifestacijama i aktivnostima koje doprinose identitetu Tuzlanskog kantona
9. Projekat osiguranja održivosti kulturno-informativnih institucija		*					Program selekcije kulturno-informativnih institucija
		*	*	*			Program podrške i unapređenja odabranih kulturno-informativnih institucija (napr RTV TK)
10. Projekat valorizacije kulturološkog nasljeđa		*					Program istraživanja, očuvanja i oplemenjivanja kulturološkog nasljeđa

VI DIO
SISTEM
PRAĆENJA,
MONITORING I
EVALUACIJA

Monitoring strategije razvoja TK je obavezan i obavljat će se u skladu sa najboljim praksama u EU. Način na koji će se obavljati monitoring determiniran je prirodom i sadržajem strateških ciljeva, mjera, programa i projekata, čiji je progres potrebno pratiti kako bi se moglo korektivnim mjerama i akcijama intervenirati u pravcu postizanja utvrđene vizije.

Monitoring uključuje redovne provjere progresa, pravovremene i efikasne provjere implementacije programa, projekata, mjera u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva i vizije.

Uloga implementatora strategije i njenog monitoringa može biti povjerena:

- Vladi TK
- Ministarstvu za razvoj ...
- Koordinacionom tijelu koje bi bilo formirano za implementaciju i monitoring
- Službi za implementaciju i monitoring Strategije pri kabinetu Premijera
- Zavodu za planiranje razvoja TK
- Agenciji za razvoj TK
- Regionalnoj razvojnoj agenciji regije Sjeveroistočna Bosna NERDA

Svaki od modaliteta bi trebao biti predmet relevantne komparativne studije opravdanosti, na temelju koje će biti izabran onaj ko će biti zadužen za implementaciju i monitoring.

Tijelo za monitoring i implementaciju osigurat će praćenje svih programa, projekata, mjera, ciljeva, kao i pravovremeno i potpuno informiranje Vlade, poslovne, akademske, civilne i političke zajednice. Ono će osigurati tri tipa monitoringa, i to: monitoring aktivnosti i rezultata, monitoring napretka u upravljanju i monitoring operativnog okruženja. Resorno ministarstvo, odnosno ministarstva moraju osigurati adekvatan plan praćenja i evaluacije ostvarivanja vizije, ciljeva, programa i projekata.

Vlada Kantona će zahtijevati i vršiti:

- redovne provjere napredovanja,
- redovne provjere napredovanja ili implementacije, ostvarivanja ili dostizanja vizije i ciljeva,
- analizu efekata implementacije dokumenta na kvalitet života, okoliš i druge aspekte života i rada na području Kantona

Monitoring će se sastojati od:

- monitoringa aktivnosti, rezultata i efekata
- monitoringa progresa u upravljanju

Monitoring aktivnosti, rezultata i učinka vršit će se na kombiniranoj kvantitativno/kvalitativnoj osnovi. Indikatori efekata mogu se sistematizirati kao specifični i kao opći. Indikatori, kao što im i samo ime kaže, indiciraju upućuju na rezultate i efekte onoga što je realizirano, omogućavaju komparaciju sa onim što se očekivalo, te na temelju toga definiranje i poduzimanje korektivnih mjera. Mnogi indikatori će se preuzimati od službene statistike. Predlaže se i uspostava jednog broja indikatora koje ne prati službena statistika, kao i korištenje upotreba indikatora koji prate druge institucije i

organizacije (ministarstva, javne institucije, Zavod za prostorno planiranje, Privredna komora, Obrtnička komora, UNDP, lokalne zajednice, Turistička zajednica, Zavod za programiranje razvoja Federacije BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, CCI, Savez poslodavaca, ispitivanje javnosti, ankete, intervjui, drugi).

Poseban značaj imaju kontinuirana analiza napretka u upravljanju lokalnim i kantonalnim razvojem. U tom kontekstu pratiće se mehanizmi administrativnog i finansijskog upravljanja, mehanizam monitringa, kriterije izbora projekata, promociju, participaciju, regulaciju i koordinaciju.

Na kantonalnom i lokalnom nivou, kao i na nivou ciljeva, sektora, programa i projekata potrebno je identifikovane su aktivnosti, očekivane rezultate i efekte; definirati indikatore i osigurati informatičku osnovu.

Teritorijalni nivoi praćenja i evaluacije strateškog dokumenta su:

- lokalni (nivo općine)
- kantonalni
- federalni
- državni

S obzirom da je Kanton dio regije Sjeveroistočna Bosna, kao i da finansira rad njene Regionalne razvojne agencije NERDA, Vlada bi trebala razmotriti potrebu i mogućnosti uključivanja i regionalnog nivoa. Vremenski presjeci praćenja i evaluacije strategije su godišnji trogodišnji. Uključivanje javnosti, shvaćene u najširem smislu, biće kontinuirano, pravovremeno i potpuno. U proces implementacije i monitoringa na relevantan način biće uključena administracija, lokalne zajednice, predstavnici poslovne zajednice, akademska zajednica, civilni sektor, manjinske grupe, posebno mladi i žene.

Rezultati monitoringa koristiće se:

- U pripremi budžeta
- U apliciranju prema fondovima
- U apliciranja na programe, projekte
- U nastupu na konferencijama
- U nastupu pred potencijalnim investitorima
- U pripremanju za druge planske i razvojne dokumente
- U pripremanju politika na lokalnom, kantonalnom, entitetskom i državnom nivou

Karakteristike praćenja i evaluacije strategije biće:

- Kontinuitet
- Sistematičnost
- Kombinirana kvantitativna i kvalitativna analiza
- Transparentnost
- Fleksibilnost
- Participacija
- Partnerstvo
- Vlasništvo

U ovom kontekstu pripremaće se:

- Analize
- Izvještaji
- Studije
- Saopštenja
- Drugi dokumenti

Forme istraživanja i prezentiranja rezultata monitoringa:

- Konferencija (naučne, stručne)
- Konferencije za medije
- Radionice
- Okrugli stolovi
- Predavanja
- Emisije
- Intervjui u printanim i elektronskim medijima

Pretpostavke:

- Kvalitetna i pouzdana statističko-dokumentaciona osnova
- Posvećenost ostvarivanju strategije

Razvoj ljudskih resursa i unaprijeđenje kvaliteta života	Izrada Strategije demografskog razvoja	Vlada TK	Broj stanovnika	Godišnje	Strategija Izvještaj
			Demografske strukture		
			Distribucija stanovnika		
	Povećanje izdvajanja za obrazovanje i uključivanje u evropske projekte i programe	Vlada TK	% izdvajanja za obrazovanje iz budžeta	Godišnje	Izvještaj
			Iznos izdvajanja		
			Struktura izdvajanja		
			Broj objavljenih radova u CC časopisima (profesora i studenata)		
			Broj doktorata, magistara i bacaulerata		
			Rezultat (međunarodne nagrade i priznanja za učenike/studente)		
	Informatizacija škola i fakulteta	Vlada TK	Broj računara	Godišnje	Izvještaj
			% stanovnika pismenih u ICT		
			% stanovnika koji imaju internet		
			Broj međunarodne nagrade i priznanja u ICT učenika		
			% učenika/studenata koji imaju Internet u školi/fakultetu		
			% učenika/sdtudenata koji koji ICT za redovnu nastavu svaki dan u školama/fakultetima		
			Broj međunarodne nagrade i priznanja u ICT profesora		
	Partnerstvo javnog i privatnog sektora u zdravstvu i drugim javnim poslovima	Vlada TK	Broj partnerstava	Godišnje	Izvještaj
			Vrijednost ugovora		
			Struktura po djeltanostima		
			Rezultata partner–vrijednost proizvodnje		
			Broj zaposlenih		
	Reforma socijalnog i zdravstvenog sektora	Vlada TK	Broj koresnika	Godišnje	Izvještaj
			Iznos potpore		
			Struktura korisnika		
Broj socijalno uključenih					
Broj dodatno educiranih					
Broj radno aktiviranih					
Konstantna kontrola prava na socijalnu zaštitu	Vlada TK	Broj oduzetih prava	Godišnje	Izvještaj	
		Broj kontroliranih prava			

	Program zapošljavanja demobiliziranih vojnika	Vlada TK	Broj zaposlenih dem. vojnika	Godišnje	Izvještaj
			Broj nezaposlenih dem. Vojn.		
			Kvalifikaciona struktura nez.d.		
			Broj doeduciranih demv		
			Iznos sredstava za ovu namjenu KM % budžeta		
	Rješavanje dugova prema zdravstvenom i penzionom radi povezivanja radnog staža	Vlada TK	Iznos duga u KM	Godišnje	Izvještaj
			Broj radnika za koje se duguje		
			Vrijednost uplata u KM po osnovu duga Broj radnika za koje je uplaćen dug		
	Potpora vrhunskom sportu i reforma klubova u privredna društva	Vlada TK	% izdvajanja iz budžeta	Godišnje	Izvještaj
			Iznos u KM		
			Broj vrhunskih sportista		
			Međunarodne nagrade (1-3 mjesta) Vrijednost međunarodnih nagrada i priznanja u KM		
Građenje prepoznatljivog identiteta i promocije TK u BiH i okruženju	Uspostavljanje ureda za promociju TK	Vlada TK	Broj zaposlenih	Godišnje	Izvještaj
			Godišnji troškovi u KM		
			Godišnji prihodi u KM		
	Brendiranje i plan promocije TK	Vlada TK	Vrijednost u KM	Godišnje	Plan Izvještaj
			Kvalitet		
	Promotivna kampanja	Vlada TK	Broj kampanja u BiH	Godišnje	Izvještaj
			Broj kampanja u Evropi		
			Rezultat		
	Web portal	Vlada TK	Broj korisnika	Godišnje	Izvještaj
			Ažuriranje		
			Broj prijedloga		
			Kvalitet		

Postizanje društvenog konsenzusa i jačanja institucionalnih kapaciteta	Formiranje tijela za implementaciju i monitoring Strategije	Vlada TK	Broj članova	Godišnje	Izveštaj
			Naknada za rad		
			Broj sjednica/izvještaja/studija		
			Rezultat		
	Strateško partnerstvo sa NERDA-om	Vlada TK	Troškovi partnerstva u KM	Godišnje	Izveštaj
			Rezultata partnerstva: generirana radna mjesta - Privučena dodatna sredstva u KM i međunarodni projekti		
	Izrada studije – strateško javno-privatno partnerstvo i Izrada Smjernica za politiku javno-privatnog partnerstva	Vlada TK	Vrijednost studije u KM	Godišnje	Studija Izveštaj
			Rezultat – generirana radna mjesta i vrijednost proizvodnje u KM		
			Rok i kvalitet		
	Studije Procjena regulatornog utjecaja RIA	Vlada TK	Broj studija	Godišnje	Studija Izveštaj
			Vrijednost studija u KM		
			Uštede i/ili prihodi kao rezultat RIA		
	Formiranje Ureda za servis investitora po principu one stop shopa	Vlada TK	Broj korisnika	Godišnje	Izveštaj
			Vrijednost usluga u KM		
Unapređenje rada sudova za registraciju	Vlada TK	Broj dana za registraciju	Godišnje	Izveštaj	
		Troškovi registracije u KM			
Ispitivanje zadovoljstva investitora radom kantonalne i općinske administracije	Vlada TK	Vrijednost investicija u KM	Godišnje	Izveštaj	
		Broj novih investitora			
		Broj odustajanja od investicije			
Pokretanje istraživačkog projekta Konkurentnost TK i općina Izrada Studije konkurentnosti TK	Vlada TK	Vrijednost studije u KM		Studija Izveštaj	
		Rezultat studije - rang konkurentnosti			
		Divergencija			
Priprema Programa borbe protiv korupcije	Vlada TK	Broj slučajeva	Godišnje	Izveštaj	
		Broj riješenih slučajeva			
Izrada Analize efekata javnih nabavki	Vlada TK	Vrijednost javnih nabavki u KM	Godišnje	Analiza	
		Broj prigovora			
		Rezultat ušteda/gubitaka u KM			
Izrada Indexa poslovnog povjerenja	Vlada TK	Vrijednost indeksa	Godišnje	Izveštaj	
		Broj poduzetih akcija			
Ostvarivanje strateškog partnerstva sa PK, OP, Udruženjem poslodavaca i drugim institucijama i organizacijama	Vlada TK		Godišnje	Izveštaj	

Postizanje uravnoteženog i održivog razvoja	Priprema dokumentacija za izgradnju Brze cesta Šićki brod – Orašje	Vlada TK	Vrijednost dokumentacije u KM Gotovost dokumentacije	Godišnje	Dokumenta cija
	Priprema Studije efikasnog korištenja Aerodroma	Vlada TK	Vrijednost u KM Kvalitet	Godišnje	Studija Izveštaj
	Donošenje Odluke o deponiji čvrstog otpada	Vlada TK	Progres u donošenju Vrijednost Rezultat	Godišnje	Odluka
	Priprema Projekta modernizacije lokalne infrastrukture u ruralnim područjima	Vlada TK	Vrijednost projekta u KM Struktura ulaganja Efekti – broj radnih mjesta – kvalitet života	Godišnje	Projekt Izveštaj
	Priprema Kantonalnog plana zaštite okoliša	Vlada TK	Troškovi izrade plana u KM Vrijednost plana KM Rezultati - kvalitet života - kvalitet poslovanja	Godišnje	Plan Izveštaj
	Izrada Studije izvodljivosti funkcioniranja Fonda za zaštitu okoline	Vlada TK	Broj zaposlenih Troškovi rada Fonda Rezultat - kvalitet života - kvalitet poslovanja	Godišnje	Studija Izveštaj
	Priprema Studije o konvergenciji unutar TK	Vlada TK	Vrijednost u KM Kvalitet	Godišnje	Studija
Osnajivanje upravljačkih kapaciteta kantonalne i lokalne administracije	Priprema programa kontinuirane edukacije (treninga) za premijera, ministre i načelnike	Vlada TK	Broj prisutnih Broj časova	Godišnje	Izveštaj
	Priprema programa kontinuirane edukacije (treninga) kantonalnih i općinskih službenika	Vlada TK	Broj prisutnih Broj časova	Godišnje	Izveštaj

IZVORI

1. Anon (2000.) STRATEGIJA RAZVOJA TUZLANSKOG KANTONA 2000 -2015 god, FAZA B, Univerzitet u Tuzli, juni 2000 godine
2. Anon (2002): Razvojna strategija Tuzlanskog kantona BiH 2002-2004., Vlada TK u saradnji sa EG Tuzla;
3. Anon (2002.) REGIONALNA STRATEGIJA TUZLANSKOG KANTONA 2002-2004., studija, Regionalna razvojna asocijacija RDA, Tuzla, februar 2002 godine
4. Anon (2003): Analitičko dokumentaciona osnova plana sa prijedlogom koncepcije prostornog uređenja – vizija 2025 – Prostorni plan za područje TK 2005-2025.
5. Anon (2003.) DUGOROČNA STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE TUZLA, STRATEŠKE ORIJENTACIJE RAZVOJA DO 2015. godine, Ekonomski institut, Tuzla, mart 2003. godine
6. Anon (2003.) MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI U BiH 2015, IZVJEŠTAJ O HUMANOM RAZVOJU 2003, UNDP BiH, JUN 2003.
7. Anon (2006): Prostorni plan TK 2005-2025, Vlada TK
8. Anon (2007): Dokument okvirnog budžeta FBiH za period 2008.-2010., Vlada FBiH, Sarajevo;
9. Anon (2007): Dokument okvirnog budžeta Tuzlanskog kantona za period 2008.-2010., Vlada TK, Tuzla;
10. Anon (2007): SRU - Sistem ranog upozorenja – četvrti kvartalni izvještaj, 12. 2007., UNDP, BiH;
11. Anon (2007): Uputstvo o određivanju učešća Kantona, jedinica lokalne samouprave i nadležnih kantonalnih organa za ceste u prihodima od indirektnih poreza i načinu raspoređivanja tih prihoda za 2008. godinu, Službene novine Federacije BiH, Sarajevo;
12. Anon (2008): Bilten 1, Centralna banka BiH, Sarajevo;
13. Anon (2008): Informacija o bankarskom sistemu FBiH za 31.03.2008., Agencija za bankarstvo FBiH.
14. Anon (2008): Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane i Bosne i Hercegovine, s druge strane
15. Anon (2008): SSP - Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane i Bosne i Hercegovine, s druge strane. DEI, Sarajevo;
16. Anon, (2008): Tuzlanski kanton u brojakama, Zavod za statistiku FBiH, Sarajevo.
17. Babić-Hodović, V. (2008): Trgovina, turizam, finansijske i druge usluge - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
18. Domazet, A. (2008): Metodologija - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
19. Domazet, A. (2008): Uputstvo za okončanje situacione analize - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
20. Domazet, A. (2008): Uputstvo za pripremu PEST I SWOT analize - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
21. Efendić, V. (2008): Procjena Fiskalnih kapaciteta TK i općina na njegovoj teritoriji - ekspertiza za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
22. Fetahagić, M. (2008): Humani kapital - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
23. Habul, E. & Nikolić, A. (2008): Poljoprivreda i proizvodnja hrane - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
24. Hodžić, K. (2008): Ekspertiza Socio-ekonomska analiza za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo

25. Anon (2008) Integrisana ekonomska analiza za ekonomsku regiju sjeveroistočna BiH, Tuzla, april 2008. godina
26. Anon (2004) Izvještaj o konkurentnosti BiH 2004-2005, Sarajevo 2004. godina
27. Anon (2007) Izvještaj o konkurentnosti BiH 2007, Sarajevo, 2007. godina
28. Keserović, S. (2008): SME - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
29. Kurtović, E. (2008): Demografija i tržište rada - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
30. Kušljugić, M. (2008): Energetika - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
31. Kušljugić, M. (2008): Obrazovanje, istraživanje i razvoj - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
32. Mahmutović, H. (2008): Ekspertiza Javni sektor za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
33. Anon (2006) Okvir za implementaciju regionalne strategije Sjeveroistočne ekonomske regije 2006-2007, Nerda, Tuzla, 2006. godina
34. Osmanković, J. & Efendić, V. (2008): Ekonomska struktura i razvoj - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
35. Anon (2008) Osnovna studija industrijskih sektora, Nerda, Tuzla, januar 2008. godina
36. Porter, E. M., „Nationale Wettbewerbsvorteile – erfolgreich konkurieren auf dem Weltmarkt“, Management Bibliothek, Muenchen, 1999. godina
37. Anon (2003) Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005-2025, Tuzla, 2003. godina
38. Rahimić, Z. (2008): Ekspertiza Konkurentnost za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
39. Rakita B., Međunarodni biznis i menadžment, Beograd, 2006. godina
40. Anon (2004) Regionalna strategija ekonomskog razvoja, Ekonomska regija SI BiH, Nerda, novembar 2004
41. Anon (2007) Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH u 2007, Federalni zavod za programiranje razvoja, april 2007. godina
42. Socioekonomski pregled Ekonomske regije „Sjeveroistočna Bosna“,
43. Statistički godišnjaci 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004. 2005. 2006 i 2007 godina
44. Anon (2007) Strateške smjernice razvoja i promocije turizma u općini Tuzla, Tuzla, novembar 2007
45. Šehić Dž, Rahimić Z., „Improving Competitive Advantage of B&H Economy through Clusters“, elektronska objava radova sa međunarodne konferencije „An Enterprise Odyssey: Integration or Desintegration“, str. 1408-1420, Zagreb, 2006. Godina
46. Šehić, Dž. & Šehić, E.. (2008): Industrija i građevinarstvo - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
47. Šehić, Dž., Strateški menadžment, Slovo Mostar, 2001. godina
48. Šehić, E. (2008): Ekspertiza Modeliranje razvoja za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
49. Tatić, K. (2008): Prostor i infrastruktura razvoja - Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo
50. Trifković, M. (2008): Ekspertiza Pravni i institucionalni okvir za Strategiju razvoja TK 2008-2013. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo

51. Zakoni:

- a. ZAKON O BUDŽETIMA FBiH;
- b. ZAKON O DUGU FBiH
- c. ZAKON O IZVRŠENJU BUDŽETA TK ZA 2008.
- d. ZAKON O POREZU NA DOBIT FBiH;
- e. ZAKON O PDV-u BiH.

52. Budžeti:

- a. Budžeti TK za 2004., 2005., 2006., 2007.;
- b. Budžeti FBiH za 2004., 2005., 2006., 2007.

53. Podaci sa web stranica:

- a. Vanjskotrgovinska komore,
- b. Federalni zavod za programiranje razvoja
- c. Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa BiH
- d. Uprava za indirektno oporezivanje
- e. FIPA (Agencija za promociju stranih investicija)
- f. Kantonalna privredna komore Tuzla
- g. Resorna ministarstva Tuzlanskog kantona
- h. NERDA – Regionalna razvojna agencija za Sjeveroistočnu BiH

ANEKSI

Sadržaj aneksa:

- a. Pregled radnih i sektorskih grupa**
- b. Pregled članova Foruma mladih**
- c. Projektni zadatak.**

ANEKS 1. PREGLED RADNIH I SEKTORSKIH GRUPA

I RADNA GRUPA ZA EKONOMSKU STRUKTURU I RAZVOJ:

1. Mr. Enes Mujić, Premijer Tuzlanskog kantona
2. Prof.dr.Jasmina Osmanković, Ekonomski institut Sarajevo
3. Mr.Velid Efendić, Ekonomski institut Sarajevo
4. Sehudin Ograšević, Ministarstvo za industriju, energetiku, i rudarstvo TK
5. Amir Hasić, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
6. Zoran Milić, Mistarstvo trgovine, turizma i saobraćaja
7. Besim Imamović, Skupštinska komisija za privredu
8. Kapić Reuf, Dekan Ekonomskog fakulteta
9. Miralem Jahić, Udruženje poslodavaca
10. Nedret Kikanović, Privredna komora TK
11. Hadžiabdić Abdulah, Obrtnička komora TK
12. Sead Terzić, Predstavnik privrede Gračanica
13. Esmir Spahić, Predstavnik privrede Tuzla
14. Eldin Brčaninović, Predstavnik privrede Živinice

II SEKTORSKA GRUPA ZA ENERGETIKU:

1. Bahir Imamović, Ministarstvo za industriju, energetiku, i rudarstvo TK
2. Prof.dr.Mirza Kušljugić, Ekonomski institut Sarajevo
3. Prof.dr. Anto Domazet, Ekonomski institut Sarajevo
4. Fadil Nadarević, Termoelektrana Tuzla
5. Mr. Suljić Šefik, Rudnik "Kreka"
6. Munever Čerčić, Rudnika "Banovići"
7. Nusret Kurtalić, Elektrodistribucija Tuzla
8. Amir Tokić, Elektrotehnički fakultet Tuzla
9. Zijad Šehabović, Društvo za istraživanje i razvoj
10. Amra Jaganjac, NERDA
11. Zahid-Mido Bašić, Skupštinska komisija za privredu
12. Nukić Mirsad, Cementara Lukavac
13. Žunić Nurudin, Privredna komora TK

III SEKTORSKA GRUPA ZA INDUSTRIJU I GRAĐEVINARSTVO:

1. Isak Gergić, Ministarstvo industrije , energetike i rudarstva TK
2. Prof.dr. Dževad Šehić, Ekonomski institut Sarajevo
3. Mr. Ensar Šehić, Ekonomski institut Sarajevo
4. Izudin Kapetanović, Solana - Tuzla
5. Hasan Sijerčić, "DITA" Tuzla
6. Halid Suljagić, "Konjuh" Živinice
7. Ahmet Zonić, "KHK" Lukavac
8. Faruk Širbegović, "Širbegović " Gračanica
9. Fadil Novalić, "TMD" Gradačac
10. Vedrana Ajanović, BIT Centar Tuzla
11. Sadil Suljendić, AIDA - Tuzla
12. Esad Arnautović, Privredna komora TK
13. Adem Tucaković, Skupštinska komisija za privredu

IV SEKTORSKA GRUPA ZA MALA I SREDNJA PREDUZEĆA:

1. Jusuf Suljkanović, Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak TK
2. Mr. Senada Keserović, Ekonomski institut Sarajevo
3. Doc.dr. Hasan Mahmutović, Ekonomski institut Sarajevo
4. Abdulah Hadžiabdić, Obrtnička komora TK
5. Senahid Šaković, Skupštinska komisija za privredu
6. Fernada Helić-Čamdžić, Općina Gračanica
7. Cvjetinović Veselko, Općina Gradačac
8. Halid Kovač, Općina Srebrenik
9. Fahrudin Fehrić, Općina Živinice
10. Slaviša Stojković, NERDA
11. Muris Nišić, Inkubacioni Centar Lipnica
12. Sadina Bina, Predstavnik MKO(EKI)
13. Robert Martić, BIT Centar Tuzla
14. Bahrija Umihanić, Centr za podršku i razvoj
15. Enver Sarvan, Biro za razvoj Gradačac
16. Indira Prljača, TALDI Tuzla

V SEKTORSKA GRUPA ZA TURIZAM TRGOVINU I SAOBRAĆAJ:

1. Olja Bradvić, Ministarstvo trgovine, turizma i saobraćaja
2. Prof.dr. Vesna Babić-Hodović, Ekonomski institut Sarajevo
3. Doc.dr. Hasan Mahmutović, Ekonomski institut Sarajevo
4. Almazaga Čatović, Turistička zajednica TK
5. Hasan Delić, Skupštinska komisija za privredu
6. Gordana Bulić, Udruženje potrošača
7. Džafić Jusuf, NLB Tuzlanska banka
8. Hrestemović Salem, Osiguravajuće društvo
9. Nejra Nalić, MI Bospo
10. Senad Čamdžić, Turistička organizacija
11. Enida Memić, Hotel "Senad od Bosne"
12. Mazalović Senad, Općina Kladanj
13. Cvjetinović Veselko, Općina Gradačac
14. Suad Mustajbašić, Općina Teočak
15. Ibrahim Smajlović, Općina Srebrenik
16. Esmir Spahić, Općina Tuzla
17. Sulejman Babić, Općina Banovići
18. Enver Jukanović, Aerodroma "Dubrave" Tuzla

VI SEKTORSKA GRUPA ZA POLJOPRIVREDU I PROIZVODNJU HRANE:

1. Samid Šarac, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
2. Prof.dr. Esmā Velagić-Habul, Ekonomski institut Sarajevo
3. Mr. Aleksandra Nikolić, Ekonomski institut Sarajevo
4. Medić Hasan, Skupštinska komisija za privredu
5. Izet Jaičević, Skupštinska komisija za poljoprivredu
6. Dino Čerimagić, "Vegafruit" - Doboj Istok
7. Šime Mamić, "Inmer" Gradačac
8. Mujanović Zehrudin, "Smajić" Čelić
9. Šaha Mazalović, Općina Kladanj
10. Hasidin Hodžić, Općina Sapna
11. Hasić Senad, Općina Srebrenik

12. Senija Bubić, Općina Teočak
13. Muhamed Sukanović, Općin Čelić
14. Junuzović Đulejman, pćina Doboj Istok
15. Suad Selimović, Udruženje poljoprivrednika
16. Zijad Škahić, Udruženje građana "Bosper"
17. Dinka Huremović, Udruženje građana "Bosper"

VII RADNA GRUPA ZA HUMANI I SOCIJALNI RAZVOJ:

1. Nermina Alijić, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku
2. Mr. Maida Fetahagić, Ekonomski institut Sarajevo
3. Merisa Kuluglić- Imamović, Ministarstvo zdravstva
4. Safija Čatović-Džombić, Zavod za zdravstveno osiguranje
5. Suad Mehinović, Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak
6. Muharem Čanić, NVO (Centar za rehabilitaciju Smoluća)
7. Jasminka Tadić-Hsanović, NVO (Priateljice; karcinom dojke)
8. Hajrudin Hajro Bećirević, Skupštinska komisija za rad, zdravstvo i soc politiku
9. Sead Hasić, Skupštinska komisija za rad, zdravstvo i socijalnu politiku
10. Semir Fejzić, "BKC" Tuzla
11. Šerak Mujo, JU UKC Tuzla
12. Sejo Jahić, Min. za obrazovanje, nauku, kulturu i sport TK-pedagoški zavod

VIII RADNA GRUPA ZA DEMOGRAFIJU I TRŽIŠTE RADA:

1. Anto Iljić, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku
2. Doc.Dr. Emir Kurtović, Ekonomski institut Sarajevo
3. Šemso Berbić, Zavod za zapošljavanje
4. Jorgovan Begić, Privredna komora TK
5. Refik Avdić, Skupštinska komisija za rad, zdravstvo i socijalnu politiku
6. Avdulah Hadžiabdić, Obrtnička komora TK
7. Mustafa Burgić, Predstavnik ekonomskog vijeća TK
8. Eldin Brčaninović, "Konjuh" Živinice
9. Zoran Jovanović, Predstavnik sindikata
10. Zijad Hasanhodžić, Agencija za privatizaciju

IX RADNA GRUPA ZA PROSTORNI RAZVOJ I INFRASTRUKTURU:

1. Dragica Tešić, Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice
2. Prof.dr. Kasim Tatić, Ekonomski institut Sarajevo
3. Prof.dr. Esmā Velagić-Habul, Ekonomski institut Sarajevo
4. Zoran Milić, Ministarstvo turizma, trgovine i saobraćaja
5. Samid Šarac, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
6. Sulejman Brkić, Kantonalna direkcija za puteve
7. Amila Šećerkadić, Društvo za istraživanje i razvoj
8. Dr. Muhamed Omerović, Ekološki Savez Eko Zeleni TK
9. Nusret Hamidović, Općina Sapna
10. Amir Šabačkić, Općina Teočak
11. Raza Ruščuklija, Općina Kladanj
12. Ibrahim Bećirović, Općina Čelić
13. Halid Hadžić, Općina Doboj Istok
14. Enver Zgodić, Predstavnik željeznice F BiH
15. Enver Jukanović, Aerodroma "Dubrave" Tuzla
16. Lejla Ibrahimović, Regionalni centar za upravljanje čvrstim otpadom Tuzla

17. Saed Borić, Komunalno preduzeće Tuzla
18. Zijad Hasanhodžić, Agencija za privatizaciju
19. Miralem Čandić, Predstavnik za regionalnu saradnju Dunav - Sava - Drava

X RADNA GRUPA ZA OBRAZOVANJE ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ:

1. Jasminka Kurević, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
2. Prof.dr. Mirza Kušljugić, Ekonomski institut Sarajevo
3. Prof.dr. Kadrija Hodžić, Ekonomski institut Sarajevo
4. Alan Topčić, Univerzitet Tuzla
5. Denis Prčić, Američki Univerzitet
6. Zlatko Špoljarević, Katolički školski centar
7. Mr. Sead-ef Seljubac, Behrambegova medresa
8. Enes Husejnović, Min. obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK-OŠ Jala
9. Muhamed Gaši, Ministarstva za obnovu, razvoj i povratak TK
10. Zulić Seid, Institut za zavarivanje Tuzla
11. Safet Sejranović, Predstavnik poduzetnika
12. Ismet Omerčehajić, Udruženje inovatora TK
13. Vedrana Ajanović, BIT Centar Tuzla
14. Enver Sarvan, Nezavisni biro - Gradačac
15. Bahrija Umihanić, Centar za podršku i razvoj
16. Prof.dr.med.sci Enver Zerem, JU UKC Tuzla

ANEKS 2. PREGLED ČLANOVA FORUMA MLADIH

1.	Talović Eldina	Banovići
2.	Kahrimanović Hasan	Banovići
3.	Ahmetović Hasiba	Banovići
4.	Mersed Tanjić	Čelić
5.	Fahrudin Ahmetović	Čelić
6.	Šišić Damir	Doboj Istok
7.	Pejić Željka	Doboj Istok
8.	Memić Senad	Gračanica
9.	Tukulj Dženana	Gračanica
10.	Senad Šmigalović	Kalesija
11.	Emir Sakić	Kalesija
12.	Majda Nasupović	Kalesija
13.	Muhić Fahrudin	Kladanj
14.	Bajić Zerina	Kladanj
15.	Bećirović Mirzet	Sapna
16.	Omerović Enes	Sapna
17.	Jusić Jusuf	Sapna
18.	Ćidić Mirza	Srebrenik
19.	Vikalo Eldina	Srebrenik
20.	Bjelić Adnan	Srebrenik
21.	Bilalić Samira	Teočak
22.	Softić Admir	Teočak
23.	Kuljaninović Suada	Živinice
24.	Habibović Meliha	Živinice
25.	Taletović Alen	Živinice

ANEKS 3. PROJEKTNI ZADATAK

PROJEKTNI ZADATAK ZA IZRADU STRATEGIJE RAZVOJA TUZLANSKOG KANTONA ZA PERIOD 2008 - 2013

Uvod

Po Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine kantoni su administrativno-teritorijalne jedinice sa velikim stupnjem samouprave. Jedan od deset (10) kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine je i Tuzlanski kanton. Tuzlanski kanton formiran je na dijelovima sjeveroistočne Bosne i obuhvata slijedeće općine: [Banovići](#), [Doboj-Istok](#), [Gradačac](#), [Gračanica](#), [Kladanj](#), [Kalesija](#), [Čelić](#), [Lukavac](#), [Srebrenik](#), [Teočak](#), [Sapna](#), [Živinice](#) i [Tuzla](#).

Tuzlanski kanton zauzima površinu od 2.652 km², odnosno 10,1% teritorije Federacije Bosne i Hercegovine ili 5,17% teritorije Bosne i Hercegovine, sa gustinom naseljenosti od 187,13 stanovnika po km². Prema procjenama Federalnog zavoda za statistiku iz 2006. godine, na ovom području živi 496.280 stanovnika. Vlada Tuzlanskog kantona je donijela odluku o izradi nove strategije razvoja za period od 5 godina. Pri izradi strategije potrebno je voditi računa o metodologiji njene izrade kako bi se bilo u mogućnosti koristiti podrška Evropske unije ili njezinog sufinansiranja, ali i drugih razvojnih ili donatorskih fondova. To znači da se EU podrška daje samo na osnovu programa ili plana, uz objašnjenje opravdanosti plana ili programa, opisivanje glavne razvojne strategije, ključnih ciljeva i rezultata, te mjera za njihovo postizanje, kao i indikatora za njihovo mjerenje. Zbog toga su potrebni kapaciteti za pripremu efikasnih i uspješnih planova kako koristiti EU podršku te posebno EU strukturne fondove.

Tuzlanski kanton ima usvojene dugoročne planske dokumente i to:

1. Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2000 – 2015. godina i
2. Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005 – 2025. godina, kao snovni krovni dokument kroz koji su provjereni svi prethodni definirani strateški pravci razvoja.

Prostorni plan Tuzlanskog kantona je temeljni i obavezni dokument koji određuje osnovne pravce i usmjerava razvoj Kantona i općina.

1. Principi izrade Strategije razvoja Tuzlanskog kantona

Strategija razvoja mora biti zasnovana na slijedećim principima:

Partnerstvo u pripremi i implementaciji. Ovo će biti dokument konsenzusa na osnovu kojeg Vlada Tuzlanskog kantona, poslovna zajednica, nevladine organizacije i građani preuzimaju određene obaveze za budućnost. Strategija razvoja se priprema i implementirati će se uz učešće svih ključnih osoba i institucija koji imaju uticaj na razvoj uz poštovanje javnosti. Ovo će biti dokument konsenzusa i razumnih zahtjeva adresiranih od strane zajednice na upravne strukture. To je sporazum o specifičnim mjerama od strateške važnosti i za građane i za privredu ovog kantona.

Kombinacija dugoročne vizije i specifičnih ciljeva razvoja sa razvojnim programima i prioritetima. Strategija razvoja, u cilju dostizanja VIZIJE TK iz usvojenih planskih dokumenata, treba da identifikuje razvojne mogućnosti u planskom periodu od narednih pet godina, te da utvrdi specifične mjere, programe i projekte. To je kratkoročni plan koji uključuje mjere koje će imati dugoročne učinke i posljedice, ali i listu projekata i njihovu razradu za period od pet godina.

Fokus je na elementima važnim za konkurentnost kantona. U strategiji treba da sadržava koje sve ciljeve može i treba razvijati kanton i koje se sve prepreke nalaze na putu realizacije ciljeva i kako te prepreke mogu biti efikasno eliminirane ili pretvorene u prednosti. Strategija razvoja treba da je sintetiziran dokument fokusiran na glavne i obećavajuće pravce razvoja Tuzlanskog kantona i treba sadržavati ideje i principe koji osiguravaju orijentaciju ka poslovnoj zajednici, potencijalnim investitorima i građanima.

Obaveza permanentnog rada na Strategiji. Definisati polugodišnje i godišnje revizije napretka plana i njegove eventualne modifikacije i prilagođavanja novonastalim uslovima.

2. Metodologija pripreme Strategije razvoja Tuzlanskog kantona 2008-2013.

Prije početka provedbe predstavnici Vlade Tuzlanskog kantona i izvođača će usaglasiti slijedeća pitanja:

- identifikirati sve učesnike procesa izrade Strategije,
- utvrditi uloge svih partnera, a prema preporukama metodologije Evropske unije,
- identifikirati prioritetne sektore intervencija
- uspostaviti Radnu/Partnersku grupu za planiranje na visokom nivou, te sektorske radne grupe za rad po utvrđenim prioritetnim sektorima intervencija,
- razviti nacrt plana aktivnosti prikazujući sve faze procesa,
- identifikirati koje vrste informacija trebaju biti prikupljene i koji su izvori informacija.

Produkt odnosno rezultat dobiven na kraju prvog koraka je Plan aktivnosti za proces izrade dokumenta strategije koji će se sadržati:

- vrstu aktivnosti,
- vremenski okvir aktivnosti,
- nosioce aktivnosti.

Proces izrade strategije će obuhvatati slijedeće faze:

1. Organizovanje učesnika procesa
2. Socio-ekonomska analiza (PEST i SWOT analiza)
3. Izrada strategije (vizija, strateški ciljevi, prioritetni ciljevi, mjere, projekti, generalni plan implementacije)
4. Implementacija Strategije
5. Monitoring/praćenje Strategije, indikatori za evaluaciju i ažuriranje.

Predmet ovog Projekta su prve tri stavke (analiza stanja, analiza potencijala i strateški dokument), jer Implementacija Strategije i Pregled Strategije su obaveza zajednice.

2.1. Organizovanje učesnika - Ova faza je već objašnjena u dijelu koji se tiče dogovora između predstavnika Vlade Tuzlanskog kantona i izvođača, prilikom kojeg će biti identificirani učesnici procesa. Izvođač će organizirati sastanke kako radne tako i sektorskih radnih grupa.

2.2. Socio-ekonomska analiza - Ova faza podrazumijeva prikupljanje, sortiranje i analizu raspoloživih podataka, dokumenata, pravnih propisa i sl. Socio-ekonomska analiza stanja Tuzlanskog kantona treba biti, uzimajući u obzir najrelevantnije elemente, podijeljena na slijedeće segmente:

Istorija
Geografija i prirodni resursi
Demografija i tržište rada
Ekonomska struktura i razvoj
Prostorni razvoj
Obrazovanje, istraživanje i razvoj
Zdravstvo i socijalno osiguranje
Boračko-invalidska zaštita
Kultura i sport
Institucije i pravni okvir

Analiza stanja treba da da procjenu strukturalnih, političkih, ekonomskih i socijalnih uslova. Strateška analiza treba da odgovori na specifična pitanja, u skladu sa kojima osnovne karakteristike izabranog područja mogu biti uključene u evidenciju. Navodimo neka pitanja isključivo kao primjer i izvođač se ne smije ograničiti samo na njih:

Geografija i prirodni resursi

- Koje su prednosti geografske situacije?
- Da li geografska situacija implicira posebne razvojne mogućnosti?
- Postoji li veza ovih segmenata sa ostalim područjima?
- Da li su osnovne veze sa regionalnim, međuregionalnim, međunarodnim saobraćajnim linijama (putevi, željeznica, rijeka i sl.) dostatne za razvoj, ili su ograničavajući faktor?

Demografija i tržište rada

- Koji su osnovni demografski trendovi na području Tuzlanskog kantona?
- Da li je zaposlenost skoncentrisana na određeni ekonomski sektor ili jednako raspoređena po različitim sektorima Tuzlanskog kantona?
- Koje su osnovne karakteristike nezaposlenih (godine, problematične grupe sezonski problemi)?
- Postoje li specifični trendovi u pogledu samozapošljavanja?

Ekonomska struktura i razvoj

- Poljoprivredne i industrijske karakteristike Tuzlanskog kantona?
- Važnost urbanog i ruralnog?
- Koji su glavni prirodni resursi: mineralni izvori, zemljište, itd.?
- Šta je sa sektorske distribucije ekonomskih potencijala? Da li je moguće identifikovati razvojne tendencije?
- Postoji li ekonomski sektor sa značajnim uticajem na regiju? Rastući ili opadajući?
- Koje su osnovne karakteristike preduzeća, koje su aktivne u ovim sektorima?
- Može li se identifikovati koncentracija ekonomskih potencijala u određenom području Tuzlanskog kantona ili su jednako podijeljene?
- Da li područje karakterišu velika preduzeća ili više mala i srednja preduzeća?
- Postoji li značajan istraživačko - razvojni potencijal? Mogu li se identifikovati industrijski klasteri?
- Šta je sa konkurentnošću na nacionalnom i internacionalnom nivou?
- Postoje li značajne uvozno - izvozne veze?
- Koja su osnovna područja aktivnosti u pogledu ekonomske situacije?

Prostorni razvoj (infrastruktura)

- Koje su specijalne karakteristike i prednosti fizičke infrastrukture u regiji?
- Kako će opremljenost Tuzlanskog kantona u pogledu komunikacione infrastrukture uticati na razvoj Tuzlanskog kantona u planskom periodu?
- Da li postojeća infrastruktura implicira određene razvojne mogućnosti?
- Koji su osnovni problemi, uska grla i nedostaci?
- Koje su osnovne razvojne akcije trenutno u razvoju ili u planu?
- Kakav obezbijediti da se prostor Tuzlanskog kantona racionalno koristi i zaštititi u narednih pet godina?
- Policentrični model prostornog razvoja je preduslov za dostizanje vziye, kako taj proces podsticati u ovom planskom periodu?
- Jedan od proklamovano strateških načela organizacija prostora je otvorenost, odnosno spremnost na međunarodnu i interregionalnu saradnju , koja treba da se ogleda u svim elementima organizacije: privrednih, uslužnih, intelektualnih, saobraćajnih, i drugih funkcija. Identifikovati projekte koji će to podsticati i obezbijediti razvoj Kantona u tom segmentu.

Obrazovanje, istraživanje i razvoj

- Koji je značajan know-how i koji profili kvalifikacija su dostupni u Tuzlanskom kantonu?
- Koji dodatni oblici kvalifikacija su potrebni, odnosno nedovoljni dostupni?
- Da li područje obezbjeđuje odgovarajuću strukturu institucija u pogledu obrazovanja i stručnih treninga?
- Da li su dovoljno fleksibilni i da li ispunjavaju zahtjeve lokalnog tržišta rada?
- Da li postoje institucije za istraživanje i razvoj? Ukoliko postoje da li su adekvatno opremljene i osposobljene?

Na ovakva ili slična pitanja, za navedene i druge oblasti strateške analize treba biti odgovoreno na osnovu egzaktnih podataka i indikatora, a ne na temelju paušalnih procjena. Pri analizi stanja potrebno je izraditi SWOT analizu (analiza prednosti, nedostataka, mogućnosti i prijetnji) i PEST (politički, ekonomski, socijalni i tehnološki faktori) kako bi se analizirali i okruženje i konkurentnost, ali se izvođaču ostavlja u zadatak da upotrijebi i druge metode i tehnike analize potencijala.

Ključne podloge za SWOT su:

- Socio-ekonomska analiza (identifikovane prednosti i nedostaci)
- PEST analiza (izdvojiti prilike i prijetnje)
- Sektorske SWOT analize (izdvojiti snage, slabosti, prilike i prijetnje karakteristične za regiju)
- Procjene ključnih aktera.

Strateške akcije na SWOT analizi su:

- Graditi na snagama
- Eliminirati (neutralizovati) slabosti
- Iskoristiti šanse
- Smanjiti prijetnje.

2.3. Izrada Strateškog dokumenta - U ovoj fazi će se, u svrhu dostizanja dugoročne vizije razvoja Tuzlanskog kantona kao moderne, europski orjentirane regije, sa filozofijom potpune zaposlenosti, jakog poduzetništva, javnog i društvenog sektora, efikasne administracije i sa visokim kvalitetom življenja u svim dijelovima zajednice, definisati kratkoročna **vizija razvoja** Tuzlanskog kantona koju je moguće ostvariti u narednih pet godina, koja će biti izazovna, uzbudljiva i inspirativna vizija koja budi entuzijazam i energiju učesnika te izražava specifičan identitet Tuzlanskog kantona, posebnost i jedinstvenost. Dalje je potrebno:

- Definisati **strateške ciljeve** koji izviru iz analize i vizije razvoja, a predstavljaju prvu razradu vizije razvoja.
- Definisati **prioritetni ciljevi** koji su specifični, realistični i mjerljivi, uzimajući u obzir raspoložive resurse i vremenski okvir.
- Definisane **mjera** koje predstavljaju srednjoročni put ka ostvarivanju specifičnih/prioritetnih ciljeva u okviru određenog vremenskog perioda. Mjere su instrumenti za korištenje resursa kako bi se ostvario specifični cilj. One su most između strateškog i operativnog dijela Strategije.
- Definisati **projekte**, sa naznakama o tome ko bi mogli biti potencijalni nosioci implementacije projekta, vrijednost projekta, potencijalni izvori finansiranja, vremenski okvir, glavne aktivnosti i očekivani rezultati. Ovako razloženi projektni/operativni dio strategije će ujedno predstavljati i generalni plan implementacije.

3. Dizajn strateškog dokumenta

U tekstu koji slijedi dajemo prijedlog dizajna strateškog dokumenta:

I DIO: UVOD

- 1.1 IZVRŠNI SADRŽAJ
- 1.2 OKVIR (POVEZANOST STRATEGIJE SA STRATEŠKIM DOKUMENTIMA NA VIŠIM NIVOIMA)
- 1.3 UČESNICI PROCESA
- 1.4 METODOLOGIJA I PROCES

II DIO: SOCIO-EKONOMSKA ANALIZA STANJA

- 2.1. PREGLED SOCIO-EKONOMSKE ANALIZE
 - 2.1.1. PREGLED STANJA U PRIORITETNIM SEKTORIMA (razloženo po sektorima)
- 2.2. PEST I SWOT ANALIZA
- 2.3. SWOT MATRICA
- 2.4. KOMPARATIVNE PREDNOSTI I STRATEŠKE ORJENTACIJE
- 2.5. SOCIJALNI I EKONOMSKI USLOVI ZA RAZVOJNU STRATEGIJU

III DIO: VIZIJA

IV DIO: STRATEŠKI DIO

- 4.1 STRATEŠKI CILJEVI
- 4.2 SPECIFIČNI/PRIORITETNI CILJEVI
- 4.3 MJERE

V DIO: RAZVOJNI PROGRAMI I PROJEKTI

- 5.1. PROGRAMI I PROJEKTI
- 5.2. GENERALNI PLAN IMPLEMENTACIJE

VI DIO: SISTEM PRAĆENJA/MONITORINGA I EVALUACIJE